

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας

Department of Political Science & History

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

*Αποσχιστικά Κινήματα στην πρώην Σοβιετική Ένωση κατά τη Μεταψυχροπολεμική
Περίοδο: Οι Περιπτώσεις του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, της Αμπχαζίας, της Νότιας Οσσετίας
και της Τσετσενίας*

ΛΥΔΙΑ ΜΑΣΣΙΑ

A.M. 1114Δ001

2026

ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΕΠΤΑΜΕΛΟΥΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

Ηρακλείδης Αλέξης, ομότιμος καθηγητής. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο (**επιβλέπων**)

Διάλλα Άντα, επίκουρη καθηγήτρια, Τμήμα Θεωρίας & Ιστορίας της Τέχνης, Σχολή Καλών Τεχνών

Φραγκονικολόπουλος Χρήστος , καθηγητής ,Τμήμα Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο

Κοππά Μαριλένα, καθηγήτρια,Τμήμα Διεθνών Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών ,Πάντειο Πανεπιστήμιο

Μπαλτσιώτης Λάμπρος, επίκουρος καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος , καθηγητής, Τμήμα Διεθνών Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών , Πάντειο Πανεπιστήμιο

Χριστόπουλος Δημήτρης , καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

*Αφιερωμένη στο γιο μου και στην κόρη μου, Φίλιππο και Ηλέκτρα-Λυδία Κοτσοβόλη και στη
μνήμη του πατέρα μου Παναγιώτη Μάσσια*

*Τις θερμότερες ευχαριστίες στον δάσκαλο μου Αλέξη Ηρακλείδη για την καθοδήγησή του σε
όλη την πορεία της διδακτορικής μου διατριβής, χωρίς τη βοήθεια και την συμπαράστασή
του θα ήταν αδύνατον να ολοκληρωθεί!!!*

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ - ΘΕΜΑ ΈΡΕΥΝΑΣ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	12
ΜΕΡΟΣ Α' -ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΘΝΟΤΙΚΗΣ/ΑΠΟΣΧΙΣΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ	15
1.1 Θεωρίες Εθνοτικής/Αποσχιστικής Κινητοποίησης.....	15
1.1.1 Πρωτεύουσες Θεωρίες: Θεωρίες Συγκρούσεων.....	18
1.1.2 Αντιδραστική Εθνοτικότητα (Reactive ethnicity).....	19
1.1.3 Θεωρία Εθνοτικού Ανταγωνισμού.....	22
1.2 Θεωρητικά Μοντέλα Απόσχισης.....	24
1.3.ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΘΝΟΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ.....	30
1.3.1. Μελέτες Δομικών Μεταβλητών των Εθνοτικών Συγκρούσεων.....	31
1.3.2. Θεωρία Αυτονομίας και Βίαιης Σύγκρουσης.....	36
1.3.3 Θεωρία Διαφορικής Μεταχείρισης.....	38
1.4.ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ.....	40
1.4.1 Η Προσέγγιση της Δομής Πολιτικών Ευκαιριών	40
1.4.2 Η Θεωρία Σχετικής Στερήσης-Relative Deprivation	45

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2:ΓΙΑΤΙ ΔΕΝ ΕΠΙΛΥΟΝΤΑΙ ΟΙ ΑΠΟΣΧΙΣΤΙΚΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ.	46
2.1 Εμπόδια στην Επίλυση των Συγκρούσεων.....	46
2.2 Πότε Τερματίζεται μία Ενοπλη Αποσχιστική Σύγκρουση:.....	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΜΕΘΟΔΟΙ ΕΙΡΗΝΙΚΗΣ ΕΠΙΛΥΣΗΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΔΙΕΝΕΞΕΩΝ-ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ	54
3.1 Η ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ	54
3.2 Η ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ	55.
3.3 ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΕΠΙΤΥΧΗΜΕΝΗ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ.....	58
ΜΕΡΟΣ Β΄	63
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΝΑΓΚΟΡΝΟ-ΚΑΡΑΜΠΙΑΧ	63
1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ	63
1.2 ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΔΙΕΝΕΞΗΣ	68
1.3 Ο ΠΟΛΕΜΟΣ (1992-1994)	75
1.4 ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΕΠΙΛΥΣΗΣ ΤΗΣ ΔΙΕΝΕΞΗΣ.....	78
1.5 ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ.....	90.
2.ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	94
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : ΑΜΠΧΑΖΙΑ.....	102
3.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ.....	102
3.2 Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΑΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ	<u>110</u>

3.3 ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΕΠΙΛΥΣΗΣ ΤΗΣ ΔΙΕΝΕΞΗΣ.....	119
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΝΟΤΙΑ ΟΣΣΕΤΙΑ	129
4.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ.....	129
4.2 Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΑΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ	ΣΦΑΛΜΑ! ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΟΡΙΣΤΕΙ ΣΕΛΙΔΟΔΕΙΚΤΗΣ.31
4.3 ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΕΠΙΛΥΣΗΣ ΤΗΣ ΔΙΕΝΕΞΗΣ.....	137
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5:ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΜΠΧΑΖΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΝΟΤΙΑ ΟΣΣΕΤΙΑ..	147
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΤΣΕΤΣΕΝΙΑ.....	156
6.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ.....	156
6.2 Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΑΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ.....	159
6.3 Ο ΠΡΩΤΟΣ ΡΩΣΟΤΣΕΤΣΕΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ 1994-1996.....	170
6.4 ΤΟ ΜΕΣΟΔΙΑΣΤΗΜΑ 1996-1999.....	170
6.5 Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΡΩΣΟΤΣΕΤΣΕΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ.....	172
6.6 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜ ΣΤΗ ΔΙΕΝΕΞΗ.....	178
6.7 ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΕΠΙΛΥΣΗΣ ΤΗΣ ΔΙΕΝΕΞΗΣ.....	182
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 :ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΣΕΤΣΕΝΙΑ.....	185
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 :ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	191
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	217
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	257

ΠΡΟΛΟΓΟΣ: ΘΕΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990 έλαβαν χώρα ριζικές αλλαγές στην παγκόσμια πολιτική σκηνή, ενώ ανατράπηκαν πλήρως τα δεδομένα του διεθνούς συστήματος, όπως αυτό διαμορφώθηκε κατά τον Ψυχρό Πόλεμο.¹ Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και η κατάρρευση του συστήματος του υπαρκτού σοσιαλισμού έθεσαν την διεθνή κοινότητα μπροστά σε πρωτόγνωρες προκλήσεις. Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης δημιούργησε 15 νέα κράτη, τρία από αυτά η Λιθουανία, η Λετονία και η Εσθονία είχαν ανεξαρτητοποιηθεί λίγους μήνες πριν τη διάλυση, τα οποία αναγνωρίστηκαν από τον ΟΗΕ και εντάχθηκαν στο διεθνές σύστημα. Παράλληλα, σε τρία από αυτά τα νέα κράτη, στο Αζερμπαϊτζάν και στη Γεωργία καθώς, επίσης, και στη Ρωσία εμφανίστηκαν αποσχιστικά κινήματα και ξέσπασαν εθνοτικές συγκρούσεις.

Σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας, είναι η συγκριτική μελέτη τεσσάρων αποσχιστικών κινήματων κατά την μεταψυχροπολεμική εποχή στην πρώην Σοβιετική Ένωση και η εξέλιξη των διενέξεων, που προκλήθηκαν εξαιτίας των συγκεκριμένων αποσχιστικών κινήματων. Βασικά ερευνητικά ερωτήματα είναι οι αιτίες που οδήγησαν στην εκδήλωση αυτών των τεσσάρων κινήματων με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά και οι παράγοντες που συνέβαλαν στην παράταση, παγίωση και μη επίλυση των δύο διενέξεων για περίπου τρεις δεκαετίες, καθώς και στην επίλυση των άλλων δύο αποσχιστικών διενέξεων με μη ειρηνικές μεθόδους.

¹ A.Heraclides, «Partition, Secession, Autonomy : The Three Roads of Separatism», στο CEMOTI, *Russie-Asie Centrale. La partition en question*, 34, (2002), 150 & A.Heraclides, «Ethnicity, secessionist conflict and the international society: towards normative paradigm shift», *Nations and Nationalism*, 3:4 (1997a), 493, & Heraclides, Alexis, «Secession, Self-Determination and Nonintervention: In Quest of a Normative Symbiosis», *Journal of International Affairs*, 45:2 (1992: Winter), 399.

Στην έρευνα παρατίθενται, καταρχάς, οι θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης των αποσχιστικών κινημάτων καθώς και τα θεωρητικά μοντέλα της απόσχισης και οι προϋποθέσεις τους, προκειμένου να εξηγηθεί γιατί οι συγκεκριμένες εθνοτικές ομάδες αποφάσισαν να κινητοποιηθούν τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, δηλαδή λίγο πριν και κατά την περίοδο της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης. Οι θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης μπορεί να εξηγήσουν τα τέσσερα αυτά αποσχιστικά κινήματα, όμως υπάρχουν και ειδικοί λόγοι που αφορούν αποκλειστικά την κάθε μία από τις τέσσερις περιπτώσεις, όπως ο ρόλος της Ρωσίας και η ύπαρξη αδελφού κράτους που υποστηρίζει το αποσχιστικό κίνημα.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας εξετάζονται συγκεκριμένες περιπτώσεις αποσχιστικών κινημάτων που εμφανίζονται στον χώρο της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, κατά την περίοδο της διάλυσής της, η οποία σηματοδοτεί την έναρξη της μεταψυχροπολεμικής περιόδου. Ωστόσο, η περίοδος αβεβαιότητας, που προηγήθηκε της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης (26 Δεκεμβρίου 1991), είχε ήδη αυξήσει τις αποσχιστικές τάσεις. Οι δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, αποκτούν την ανεξαρτησία τους και στη συνέχεια, κάποιες από αυτές, με την ίδια τη Ρωσία σε πρωταγωνιστικό ρόλο, δημιουργούν τον νέο διεθνή οργανισμό γνωστό ως Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών. Οι Σοβιετικές Δημοκρατίες συγκροτούνται σε ανεξάρτητα κράτη, με βάση το διεθνές δίκαιο, το οποίο υπερασπίζεται την ακεραιότητα των κρατών και αναγνωρίζει την αρχή της αυτοδιάθεσης με αυστηρά κριτήρια. Μέσα από αυτή τη διαδικασία αλλαγής και εξαιτίας του περίπλοκου εθνοτικού μείγματος, που είχε δημιουργηθεί κατά την περίοδο του σοβιετικού καθεστώτος, αναζωπυρώνονται διάφοροι τοπικοί εθνικισμοί και αυξάνονται οι απαιτήσεις για ανεξαρτησία διαφόρων περιοχών που «εγκλωβίστηκαν» στο έδαφος των νέων κρατών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Τα νεοϊδρυθέντα κράτη εμφανίζονται αδύναμα να αντιμετωπίσουν την αναβίωση των εθνικιστικών κινημάτων, με αποτέλεσμα το ξέσπασμα βίαιων συγκρούσεων.

Τα βασικά αποσχιστικά κινήματα που θέτει στο επίκεντρο η παρούσα διατριβή είναι αυτά που έλαβαν χώρα στις περιοχές Ναγκόρνο-Καραμπάχ, Αμπχαζία, Ν. Οσσετία και Τσετσενία. Ειδικότερα, εξετάζεται η εμφάνιση των αποσχιστικών κινημάτων, η έναρξη και η εξέλιξη των συγκρούσεων, με σκοπό τη διερεύνηση των πραγματικών αιτιών εμφάνισής τους. Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στις προσπάθειες επίλυσής τους και στον ρόλο του

διεθνούς παραγόντα σε αυτή τη διαδικασία, αναδεικνύοντας τους λόγους για τους οποίους οι διενέξεις αυτές δεν έχουν επιλυθεί μέχρι σήμερα ή η επίλυση κατέστη δυνατή με μη ειρηνικές μεθόδους.

Η εμφάνιση αποσχιστικών κινημάτων, κατά την περίοδο της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης, οφείλεται σε έναν συνδυασμό παραγόντων που προϋπήρχαν ή/και προέκυψαν κατά την περίοδο αυτή. Ένας πολύ βασικός παράγοντας ήταν η ύπαρξη διακρίσεων, πραγματικών ή υποθετικών, εις βάρος των μειονοτήτων στις συγκεκριμένες σοβιετικές δημοκρατίες, οι οποίες προϋπήρχαν της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης. Κατά τη μεταβατική περίοδο, αλλά και αμέσως μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, οι συγκεκριμένες μειονοτικές ομάδες βίωσαν με πολύ έντονο τρόπο τη διαφορετική μεταχείριση, την πρόθεση καταστράτηγησης βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους από τις ηγετικές ελίτ της κυρίαρχης ομάδας του νέου κράτους, καθώς και την απειλή της ύπαρξής τους στη συγκεκριμένη εδαφική επικράτεια. Αυτό οδήγησε τις μειονοτικές ομάδες στην επιλογή να αντισταθούν υπερασπιζόμενες, αρχικά, τα δικαιώματα και την αυτονομία τους έναντι της κεντρικής εξουσίας και, εν συνεχεία, την υπόστασή τους ως ανεξάρτητων εδαφικών οντοτήτων.

Ένας δεύτερος παράγοντας, που ευθύνεται για την εμφάνιση των αποσχιστικών κινημάτων, ήταν το καθεστώς αυτονομίας που απολάμβαναν όλες οι εθνοτικές ομάδες που εξετάζονται. Όλες αυτές οι περιοχές χαρακτηρίζονταν από ένα καθεστώς εδαφικής αυτονομίας και απολάμβαναν συγκεκριμένα μειονοτικά δικαιώματα όσον αφορά βασικούς τομείς της ζωής τους. Διέθεταν, δηλαδή, δικούς τους τοπικούς θεσμούς, όπως κοινοβούλιο, δημόσια διοίκηση, εκπαίδευση, εσωτερική οικονομία, και ήταν σε θέση να λειτουργούν ως αυτόνομες οντότητες. Αυτό το καθεστώς αυτονομίας ήταν και το συγκριτικό τους πλεονέκτημα κατά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και καθ'όλη την περίοδο μετασχηματισμού τους σε νέα κράτη. Όταν οι σοβιετικές δημοκρατίες, στις οποίες ήταν ενταγμένες, άρχισαν να ανακηρύσσουν την ανεξαρτησία τους, βάσει των υφιστάμενων συνόρων της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, και αναγνωρίζονταν από τη διεθνή κοινότητα, οι αυτόνομες δημοκρατίες και περιφέρειες βρέθηκαν εγκλωβισμένες στα νέα κράτη χωρίς την αναγνώριση του δικαιώματός τους να ανεξαρτοποιηθούν. Έχοντας στερηθεί αυτή την δυνατότητα, αρχικά, προσπάθησαν να διατηρήσουν το υπάρχον καθεστώς αυτονομίας τους. Όταν οι ηγετικές ομάδες των νέων κρατών επιχείρησαν να υποβιβάσουν τον βαθμό

αυτονομίας τους ή/και να τον εξαλείψουν, οι αυτόνομες περιοχές αντέδρασαν και ανακήρυξαν την ανεξαρτησία τους από το νέο κράτος καθώς διέθεταν το θεσμικό πλαίσιο, που ήταν αναγκαίο, για να υπάρξουν ως ξεχωριστές κρατικές οντότητες. Οι αποσχίσεις των αυτόνομων περιοχών κατέληξαν σε σύγκρουση με τις κεντρικές κυβερνήσεις, ενώ οι μεταξύ τους διένεξεις παραμένουν άλυτες μέχρι και σήμερα ή επιλύθηκαν με μη ειρηνικές μεθόδους.

Ένας τρίτος βασικός, παράγοντας που συνέβαλε στην εμφάνιση αυτών των αποσχιστικών κινημάτων, ήταν η πολιτική δομή ευκαιριών που εμφανίστηκε εξαιτίας της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης. Η Σοβιετική Ένωση υπήρξε, για δεκαετίες, ένα μονολιθικό καθεστώς, με περιορισμένες ευκαιρίες πολιτικής έκφρασης και συμμετοχής. Η διάλυσή της και η μετάβαση σε δημοκρατικές διαδικασίες έδωσαν την ευκαιρία σε μειονοτικές εθνοτικές ομάδες να εκφραστούν πολιτικά και να λάβουν μέρος στις πολιτικές διαδικασίες, εκφράζοντας τα αιτήματά τους και ασκώντας πίεση υπέρ των θέσεων τους. Αυτό σήμαινε διεύρυνση των επιλογών τους και συμμετοχή στα πολιτικά δρώμενα, αλλά και αυξημένη νομιμοποίηση στις πολιτικές τους επιδιώξεις.

Ένας τέταρτος παράγοντας ήταν η πρόσβαση και η κατοχή πόρων, η οποία κατέστη δυνατή λόγω της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης. Στα συγκεκριμένα αποσχιστικά κινήματα το έδαφος, στο οποίο διαβιούσαν οι διάφορες εθνότητες, έγινε ο βασικός πόρος διεκδίκησης ανάμεσα στις διάφορες εθνότητες και τις κεντρικές κυβερνήσεις των νεοσύστατων κρατών. Αποτελούσε, για όλες τις αντιμαχόμενες πλευρές, ζήτημα ζωτικής σημασίας με αποτέλεσμα να οδηγήσει σε αιματηρές συγκρούσεις. Λόγω της διάλυσης, όπλα και στρατιωτικό υλικό ήταν στη διάθεση των τοπικών ελίτ, εξυπηρετώντας την ανάγκη εξοπλισμού των ενόπλων ομάδων τους.

Στο συνέχεια θα ερευνήσουμε τους λόγους για τους οποίους οι συγκεκριμένες διενέξεις παρέμειναν είτε παγωμένες και μη επιλύσιμες είτε επιλύθηκαν με μη ειρηνικές μεθόδους. Μία βασική αιτία είναι η φύση της διαφοράς ανάμεσα στις αντιμαχόμενες πλευρές. Στις περιπτώσεις που εξετάζονται, το διακύβευμα αφορά στην εδαφική ακεραιότητα ενός κράτους, άπτεται δηλαδή ζωτικών εθνικών συμφερόντων, η υπεράσπιση των οποίων συνιστά νομιμοποιημένο δικαίωμα ενός κράτους. Θα ήταν ουσιαστικά αδύνατο,

για τα κράτη, στις συγκεκριμένες περιπτώσεις να ανεχθούν την αμφισβήτηση των κυριαρχικών τους δικαιωμάτων στην επικράτεια τους.

Μία επιπλέον αιτία αποτελούν τα στερότυπα, ο φόβος και η καχυποψία που διακατείχε τις σχέσεις των αντίπαλων πλευρών, ιδιαίτερα εξαιτίας της προϋπάρχουσας ιστορίας των συγκεκριμένων διενέξεων, η οποία αποτέλεσε έναν από τους λόγους για τους οποίους το Κρεμλίνο είχε αποφασίσει να αποδοθεί καθεστώς αυτονομίας. Η κάθε πλευρά έβλεπε την αντίπαλη ως απειλή για την επιβίωση σε μια συγκεκριμένη εδαφική επικράτεια. Σε τέτοιου είδους μακροχρόνιες συγκρούσεις αναπτύσσεται μια αίσθηση θυματοποίησης που προκαλείται λόγω των τραυματικών βιωμάτων και αποτελεί τροχοπέδη στην ανεύρεση συμβιβαστικής λύσης.

Ως επιπρόσθετη αιτία θεωρείται ο εσωτερικός παράγοντας στις αντίπαλες πλευρές. Ιδιαίτερα σε τόσο παρατεταμένες διαμάχες είναι πολύ δύσκολο για τις ηγεσίες των δύο πλευρών να αναλάβουν την ευθύνη της συμβιβαστικής λύσης και του τερματισμού του πολέμου καθώς μια τέτοια πρωτοβουλία θα λογιζόταν ως εθνική μειοδοσία. Στις συγκεκριμένες συγκρούσεις το «εθνικό» ζήτημα εργαλειοποιήθηκε στην εσωτερική πολιτική σκηνή, με αποτέλεσμα την αδιαλλαξία και την έλλειψη ορθολογισμού στη διαχείριση της διένεξης από όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές.

Τέλος, το διεθνές σύστημα ήρθε αντιμέτωπο με μια πρωτόγνωρη κατάσταση, για πρώτη φορά μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όπου έπρεπε να διαχειριστεί νέου είδους προκλήσεις. Οι διεθνείς οργανισμοί, όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), ήταν ανέτοιμοι να διαχειριστούν μία κρίση που περιλάμβανε αφενός, τη διάλυση μίας εκ των δύο υπερδυνάμεων και μέλους του Συμβουλίου Ασφαλείας και αφετέρου, την εμφάνιση των αποσχιστικών κινημάτων στα πρώην εδάφη της, προκαλώντας αμηχανία και αστάθεια στο διεθνές σύστημα και δυστοκία στην ανάληψη πρωτοβουλιών. Η διαδικασία επίλυσης των συγκεκριμένων συγκρούσεων αποδείχθηκε μια εξαιρετικά πολύπλοκη και δύσκολη διαδικασία. Στα τρία από τα τέσσερα διερευνώμενα αποσχιστικά κινήματα, ως μέθοδος ειρηνικής επίλυσης, χρησιμοποιήθηκε κατά κύριο λόγο η διαμεσολάβηση. Οι διαμεσολαβητές, όμως, δεν ήταν πάντα αποδεκτοί από όλες τις αντιμαχόμενες πλευρές, ενώ πολλές φορές είχαν αντικρουόμενα συμφέροντα με αποτέλεσμα να καθίστανται οι ίδιοι

μέρος του προβλήματος, δυσχεραίνοντας την εξεύρεση λύσης στις διενέξεις όπου εμπλέκονταν.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η συγκρητική μελέτη των τεσσάρων αποσχιστικών κινημάτων στα εδάφη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης έχει ως σκοπό την αποτύπωση και κατανόηση μιας περιόδου τεκτονικών αλλαγών του πολύ πρόσφατου παρελθόντος. Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης άλλαξε τον ρου της σύγχρονης ιστορίας και σημάδεψε ανεξίτηλα τα κράτη που την διαδέχτηκαν, πολλά από τα οποία ήρθαν αντιμέτωπα με νέες προκλήσεις. Το πρόβλημα ήταν ότι η δημιουργία νέων κρατών, χωρίς την παράλληλη αλλαγή συνόρων, είχε ως αποτέλεσμα αρκετές μειονοτικές εθνότητες να παραμείνουν εγκλωβισμένες σε κράτη με διαφορετική κυρίαρχη εθνότητα, με την οποία υπήρχε ιστορικό συγκρούσεων.

Η εν λόγω έρευνα αναδεικνύει τα αίτια της εμφάνισης των αποσχιστικών κινημάτων εκείνης της περιόδου και χαρτογραφεί την εξέλιξή τους σε μία εποχή τεράστιων ανακαταξέων στη Σοβιετική Ένωση και στο διεθνές γίνεσθαι. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι αποτυπώνει την εικόνα που προκύπτει μέσα από την μελέτη της δυτικής βιβλιογραφίας, κατά κύριο λόγο της αγγλόφωνης, θέτοντας και τα όρια της έρευνας. Η μη γνώση της ρωσικής γλώσσας ήταν σαφώς ένα μειονέκτημα για τη διεύρυνση του πεδίου της έρευνας μας, κατεβλήθη όμως προσπάθεια να γίνει μια όσο πιο ευρεία μελέτη της, κατά κύριο λόγο, αγγλόφωνης βιβλιογραφίας, όπως βιβλία και άρθρα καταξιωμένων ακαδημαϊκών, δημοσιογράφων, διπλωματών, πολιτικών, μερικοί εκ των οποίων έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των διενέξεων, καθώς και λεπτομερή εξέταση εκθέσεων και αναφορών διεθνών οργανισμών και οργανώσεων όπως ο ΟΑΣΕ, η International Crisis Group και το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Human Right Watch) για μια, όσο το δυνατόν, πιο αντικειμενική εικόνα της εξέλιξης των αποσχιστικών κινημάτων που εξετάζει η έρευνας μας.

Η συγκεκριμένη περίοδος σηματοδοτεί την πλήρη ανατροπή των δεδομένων της διεθνούς σκηνής, με τη διάλυση της μίας εκ των δύο Υπερδυνάμεων να λαμβάνει χώρα τάχιστα και ανάμικτα, παράλληλα με την κατάρρευση όλου του κομμουνιστικού στρατοπέδου, αλλάζοντας την ισορροπία δυνάμεων παγκοσμίως δραματικά και αμετάκλητα. Ενώ, όμως,

η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης δεν οδήγησε στον εμφύλιο σπαραγμό ανάμεσα στα νέα κράτη, όπως συνέβη στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, στο εσωτερικό ορισμένων πρώην σοβιετικών δημοκρατιών έκαναν την εμφάνιση τους αποσχιστικά κινήματα, τα οποία απαίτησαν από τα κράτη που διαβιούσαν το δικαίωμα στην ανεξαρτησία.

Οι τέσσερις περιπτώσεις της εν λόγω έρευνας έχουν τα δικά τους ξεχωριστά χαρακτηριστικά βάσει των οποίων επιλέχθηκαν ως case studies στην συγκεκριμένη έρευνα. Το Ναγκόρνο-Καραμπάχ συνιστά χαρακτηριστική περίπτωση αποσχιστικού κινήματος που κατάφερε να θέσει υπό τον έλεγχο του την διαφιλονικούμενη περιοχή μετά από πόλεμο ανάμεσα σε δύο πρώην σοβιετικές δημοκρατίες: το Αζερμπαϊτζάν και την Αρμενία και ήταν σε θέση να επηρεάζει με τρόπο καταλυτικό την εσωτερική πολιτική σκηνή της Αρμενίας, σε πιο αδιάλλακτες θέσεις και να παρεμποδίζει με τρόπο ουσιαστικό την πιθανότητα εξεύρεσης μιας κοινά αποδεκτής λύσης. Η υιοθέτηση μιας τέτοιας στάσης από τους Αρμένιους, τους εμπόδισε να αντιληφθούν την αλλαγή των δεδομένων υπέρ των Αζέρων, οι οποίοι επέλεξαν την στρατιωτική λύση. Αυτή η κατάσταση τους οδήγησε στον δεύτερο πόλεμο με την Αρμενία για το Ναγκόρνο-Καραμπάχ (φθινόπωρο του 2020), με αποτέλεσμα την κατάληψη περίπου του 1/3 του Ναγκόρνο-Καραμπάχ από τις στρατιωτικές δυνάμεις του Αζερμπαϊτζάν. Τον Σεπτέμβριο του 2023 με μία αστραπιαία στρατιωτική επιχείρηση, το Αζερμπαϊτζάν ολοκλήρωσε την κατάληψη του Ναγκόρνο-Καραμπάχ λύνοντας δια της ένοπλης βίας μία διένεξη που διήρκεσε περίπου 30 χρόνια.

Η περίπτωση της Αμπχαζίας παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον καθώς είναι η μόνη, από τις τέσσερις εξεταζόμενες περιπτώσεις, που ο πληθυσμός των Αμπχαζίων αποτελούσε μειονότητα στην αυτόνομη δημοκρατία της Αμπχαζίας κατά τη διάρκεια της σοβιετικής περιόδου. Παρόλ'αυτά κατάφερε να κινητοποιηθεί επιτυχώς και να αντιμετωπίσει την ένοπλη σύγκρουση με τη Γεωργία, αποκτώντας τον έλεγχο της αυτόνομης δημοκρατίας. Αποτελεί μία από τις δύο περιπτώσεις, μαζί με την Ν. Οσσετία, στις οποίες ο ρόλος της Ρωσίας αποδεικνύεται καθοριστικός για την εξέλιξη της σύγκρουσης με τη Γεωργία, καθώς η Ρωσία δεν δίστασε να εισβάλλει στη Γεωργία για την προστασία των δύο οντοτήτων της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας.

Η τρίτη περίπτωση, της Νότιας Οσσετίας, αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση εθνοτικής κινητοποίησης ως απάντηση στον αντίπαλο εθνικισμό της Γεωργίας. Ο

γεωργιανός εθνικισμός δεν μπορούσε να ανεχθεί την αυτονομία της Ν. Οσσετίας, την οποία θεωρούσε κατάλοιπο του ρωσικού ιμπεριαλισμού, και επιθυμούσε διακαώς την μετατροπή των Οσσετιών σε απλή μειονότητα και τους ίδιους σε πολίτες δεύτερης κατηγορίας. Η απάντηση των Οσσετιών ήταν η εθνοτική τους κινητοποίηση με σκοπό, καταρχάς, τη διατήρηση της αυτονομίας τους μέσα σε μια ολοένα και πιο εθνικιστική Γεωργία και, κατά δεύτερον, την ένωσή τους με τη Βόρεια Οσσετία. Ο ρόλος της Ρωσίας υπήρξε καταλυτικός στην εξέλιξη της σύγκρουσης καθώς, ιδιαίτερα μετά τον πόλεμο της Ρωσίας με τη Γεωργία (2008), η Ν. Οσσετία επιβίωσε λόγω της απόλυτης εξαρτήσής της από τη Ρωσία.

Η τέταρτη εξεταζόμενη περίπτωση, αυτή της Τσετσενίας, είναι η μοναδική από τις τέσσερις περιπτώσεις που βρίσκεται εντός της Ρωσικής Ομοσπονδίας, με αποτέλεσμα η εθνοτική της κινητοποίηση και η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της να συνιστά αμφισβήτηση της εδαφικής ακεραιότητας της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Ως εκ τούτου, η τελευταία ήταν αποφασισμένη να επέμβει στρατιωτικά για να επιβεβαιώσει την κυριαρχία της στην Τσετσενία. Ένα άλλο ξεχωριστό χαρακτηριστικό της περίπτωσης της Τσετσενίας είναι η μετεξέλιξη του κοσμικού τσετσένικου εθνικιστικού κινήματος σε «ιερό πόλεμο», με όρους ισλαμικούς, με σκοπό τη δημιουργία ενός ισλαμικού κράτους στο Βόρειο Καύκασο, γεγονός που επηρέασε καταλυτικά την εξέλιξη της σύγκρουσης. Τέλος, η Τσετσενία συνιστά διένεξη που επιλύθηκε, όχι με ειρηνικές μεθόδους, αλλά με την μέθοδο του προσεταιρισμού τοπικών ελίτ και την εγκαθίδρυση ενός προσωποπαγούς καθεστώτος τρομοκρατίας.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΘΝΟΤΙΚΗΣ/ΑΠΟΣΧΙΣΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ

1.1. Θεωρίες εθνοτικής/αποσχιστικής κινητοποίησης

Η εθνοτική/αποσχιστική κινητοποίηση αποτελεί μια έννοια που έχει απασχολήσει τους πολιτικούς επιστήμονες, ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες, έχοντας ως αφετηρία την έκρηξη των εθνοτικών συγκρούσεων κατά την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Οι περισσότερες μελέτες επικεντρώνονται στις αναγκαίες συνθήκες που θεωρούνται αυταπόδεικτα ικανές για την ενεργοποίηση της εθνοτικής κινητοποίησης. Οι μελέτες φιλοδοξούν να προσδιορίσουν μέσα από ποιες διαδικασίες οι επιθυμίες περνούν στη σφαίρα της πράξης και εκδηλώνονται ως εθνοτική/αποσχιστική κινητοποίηση και ποιες μορφές αυτή λαμβάνει.

Η έννοια της «κινητοποίησης» έχει συνδεθεί με την ενεργοποίηση μιας ομάδας ανθρώπων για διάφορους σκοπούς. Κατά τον Tilly, η κινητοποίηση συνδέεται με την απόκτηση σημαντικών πόρων για την επίτευξη συλλογικών στόχων.² Σύμφωνα με τις Suzan Olzak και Joan Nagel, μία εθνοτική ομάδα κινητοποιείται στο βαθμό που οργανώνεται γύρω από σύμβολα μιας κοινής εθνοτικής ταυτότητας για να επιδιώξει συλλογικούς στόχους. Η εθνοτική κινητοποίηση μπορεί να ορισθεί ως η διαδικασία κατά

² J. Nagel, «The Political Construction of Ethnicity», στο S. Olzak & J. Nagel (επιμ.), *Competitive Ethnic Relations*, Academic Press, Orlando 1986, 96.

την οποία μια ομάδα οργανώνεται με εθνοτικούς όρους για την επιδίωξη των συλλογικών στόχων της ομάδας.³

Παρόλο που οι βίαιες εθνοτικές συγκρούσεις συχνά εκλαμβάνονται ως αυθόρμητες εκρήξεις λαϊκής οργής, στην πραγματικότητα, πάντοτε ενέχουν κάποια οργανωτική προσπάθεια και προγραμματισμό.⁴ Μια εθνοτική σύγκρουση λαμβάνει χώρα μόνο όταν ένας ικανός αριθμός ανθρώπων έχει αποφασίσει να πραγματοποιήσει τους στόχους με βίαια μέσα.⁵ Αυτό δεν σημαίνει βέβαια, όπως υποστηρίζουν οι Fearon και Laitin, ότι η κινητοποίηση οδηγεί αναπόφευκτα στη βία και μάλιστα ευρείας κλίμακας. Οι Fearon και Laitin σε έρευνα χιλιάδων εθνοτικών ομάδων κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι περιπτώσεις βίαιων συγκρούσεων είναι εξαιρετικά σπάνιες.⁶ Αλλά, και οι Rogers Brubaker και David Laitin αναφέρουν ότι «με βάση το σύνολο των πιθανών περιπτώσεων, οι πραγματικές περιπτώσεις εθνοτικής και εθνικιστικής βίας παραμένουν σπάνιες».⁷

Σε πολλές περιπτώσεις, η κινητοποίηση παραμένει σταθερά εντός των ορίων του ειρηνικού δημοκρατικού πολιτικού ανταγωνισμού, ενώ η δημιουργία αξιόπιστων

³ Olzak & Nagel, *Competitive Ethnic Relations*, Academic Press ,Orlando 1986,70.

⁴ P.Vermeersch, «Theories of ethnic mobilization:overview and recent trends»,*Centre for Research on Peace and Development*,Working Paper No1,(2011),1.

⁵ Olzak & Nagel, *Competitive Ethnic Relations*, ό.π., 70.

⁶ J. Habyarimana, M. Humphreys, D. Posner & J. Weinstein, «Better Institutions, Not Partition», *Foreign Affairs*, July–August 2008, 139, διαθέσιμο στο <http://www.foreignaffairs.com/articles/64457/james-habyarimana-macartan-humphreys-daniel-posner-jeremy-weinst/is-ethnic-conflict-inevitable>.

⁷ R. Brubaker & D. Latin, «Ethnic and Nationalist Violence», *Annual Review of Sociology*, Vol. 24 (1998), 424.

ανεξάρτητων κρατικών θεσμών μπορεί να αποτρέψει την προσφυγή στην εθνοτική βία.⁸ Η μετάβαση από τις διαμαρτυρίες σε εθνοτικές διαμάχες δεν πρέπει ποτέ να θεωρείται απλά ως μια αυτόματη γραμμική αλυσίδα. Αντιθέτως, η εθνοτική κινητοποίηση είναι μια πολύπλοκη, αμφίδρομη και ιδιαίτερα πολυσύνθετη διαδικασία.⁹

Στη συνέχεια θα αναλυθούν θεωρούμενες πρωτεύουσες θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης, δευτερεύουσες θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης, θεωρητικά μοντέλα απόσχισης, αλλά και θεωρίες κινητοποίησης των κοινωνικών κινημάτων.¹⁰ Οι πρωτεύουσες θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης περιλαμβάνουν τις θεωρίες των συγκρούσεων, όπως η θεωρία της «αντιδραστικής εθνοτικότητας» και τη θεωρία του «εθνοτικού ανταγωνισμού». Τα κύρια θεωρητικά μοντέλα της απόσχισης περιλαμβάνονται σε μια ξεχωριστή κατηγορία. Οι δευτερεύουσες θεωρίες περιλαμβάνουν τις μελέτες δομικών μεταβλητών των εθνοτικών συγκρούσεων, τη θεωρία αυτονομίας και βίαιης σύγκρουσης και τη θεωρία της διαφορικής μεταχείρισης. Τέλος, οι Θεωρίες των Κοινωνικών Κινημάτων περιλαμβάνουν τη θεωρία της «Δομής Πολιτικών Ευκαιριών» και τη θεωρία της Σχετικής Στέρησης.

⁸ Habyarimana, Humphreys, Posner & Weinstein, ό.π., 43, 141.

⁹ Vermeersch, «Theories of ethnic mobilization: overview and recent trends», ό.π., 1.

¹⁰ Στη συγκεκριμένη εργασία υιοθετούμε την κατηγοριοποίηση που έχει κάνει στη διδακτορική του διατριβή ο συνάδελφος Θωμάς Γούμενος, με την προσθήκη μίας ακόμα κατηγορίας, εκείνης των θεωρητικών μοντέλων απόσχισης. Βλ., Θωμάς Γούμενος, *Η Εθνοτική Κινητοποίηση των Αποσχιστικών Κινημάτων*, Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα, 2011.

Πρωτεύουσες Θεωρίες	Κύρια Μοντέλα Απόσχισης	Δευτερεύουσες Θεωρίες	Θεωρίες Κοινωνικών Κινήματων
Θεωρία Αντιδραστικής Εθνοτικότητας	Μοντέλο Ηρακλείδη	Μελέτες Δομικών Μεταβλητών των Εθνοτικών Συγκρούσεων	Θεωρία Δομής Πολιτικών Ευκαιριών
Θεωρία Εθνοτικού Ανταγωνισμού	Μοντέλο Horowitz	Θεωρία Αυτονομίας και Βίαιης Σύγκρουσης	Θεωρία Σχετικής Υστέρησης
	Μοντέλο Hale	Θεωρία Διαφορικής Μεταχείρισης	

1.1.1 Πρωτεύουσες Θεωρίες : Θεωρίες Συγκρούσεων

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, υπήρξε μία σταθερή αύξηση των εθνοτικών συγκρούσεων και ιδιαίτερα την περίοδο μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου παρατηρήθηκε μία έκρηξη στον αριθμό των συγκρούσεων γεγονός που προσέλκυσε το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινής γνώμης.¹¹

Από τη δεκαετία του 1970 και μετά υπήρξαν νέα θεωρητικά μοντέλα εθνοτικής κινητοποίησης, τα οποία αποσκοπούσαν να δώσουν πειστικές απαντήσεις στο ερώτημα σχετικά με το γιατί οι εθνοτικές ταυτότητες διαδραμάτιζαν βασικό ρόλο στην εμφάνιση της πολιτικής και εθνοτικής κινητοποίησης στο πλαίσιο της νεωτερικότητας και του εκσυγχρονισμού. Τα θεωρητικά αυτά μοντέλα, που έγιναν γνωστά ως θεωρίες συγκρούσεων, αποδίδουν την ύπαρξη της εθνοτικής κινητοποίησης σε πολιτικούς και οικονομικούς παράγοντες.¹² Οι θεωρίες των συγκρούσεων έχουν ταξινομηθεί ως πρωτεύουσες λόγω της

¹¹ A.Heraclides, «Partition, Secession, Autonomy, ό.π., 150.

¹² Olzak & Nagel, *Competitive Ethnic Relations*, ό.π., 97.

ευρείας απήχησης τους και περιλαμβάνουν τα μοντέλα της αντιδραστικής εθνοτικότητας και του εθνοτικού ανταγωνισμού.

1.1.2 Αντιδραστική Εθνοτικότητα (Reactive ethnicity)

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, αναπτύχθηκε μία από τις εξέχουσες θεωρίες που είχαν ως στόχο να εξηγήσουν τα αίτια της εθνοτικής κινητοποίησης, γνωστή ως θεωρία της «αντιδραστικής εθνοτικότητας» ή της «εσωτερικής αποικιοκρατίας» (internal colonialism). Η συγκεκριμένη θεωρία θεωρεί την άνοδο της εθνοτικής κινητοποίησης ως μια διαδικασία που προκαλείται από την άνιση κατανομή των πόρων κατά μήκος των εθνοτικών γραμμών. Ο ίδιος ο όρος συνδέεται στενά με το έργο του Hechter.¹³ Η συγκεκριμένη θεωρία βρίσκεται στον αντίποδα των αναπτυξιακών θεωριών, οι οποίες προέβλεπαν ότι η νεωτερικότητα θα οδηγούσε σε αποδυνάμωση των εθνοτικών ταυτοτήτων. Αν και ο Hechter εφάρμοσε αυτή την προσέγγιση προκειμένου να δώσει μια εξήγηση στις εδαφικά εθνοτικές ταυτότητες μιας συγκεκριμένης περιοχής, παρόμοιες θεωρητικές προοπτικές εφαρμόστηκαν προκειμένου να εξηγηθούν άλλες περιπτώσεις εθνικής κινητοποίησης, οι οποίες συνδέονται σαφώς λιγότερο με την διάκριση πυρήνα-περιφέρειας. Ο Hechter χρησιμοποιεί ως βασικό «εργαλείο» της θεωρίας του την έννοια του «πολιτικού καταμερισμού εργασίας», η οποία έχει αναπτυχθεί από τον Barth. Υπό αυτό το πρίσμα, κατά τον Hechter, η ανάθεση συγκεκριμένων ειδών εργασίας και διαφορετικών κοινωνικών ρόλων γίνεται στη βάση πολιτισμικών χαρακτηριστικών. Σε αυτή την κατάσταση, συνδυασμού πολιτισμικών διαφορών και οικονομικών ανισοτήτων, η εθνοτική ταυτότητα ισχυροποιείται ως αντίδραση απέναντι στην συγκεκριμένη κατάσταση.¹⁴

¹³ M. Hechter, *Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development 1536-1966*, Routledge and Kegan Paul, London 1975.

¹⁴ M. Hechter, «The Political Economy of Ethnic Change», *American Journal of Sociology*, 79:5 (1974), 1154.

Στην προσέγγισή του, ο Hechter, χρησιμοποίησε το παράδειγμα της Αγγλίας προκειμένου να αποδείξει τη θεωρία του. Η Αγγλία θεωρήθηκε κατάλληλη επιλογή γιατί αφενός, αποτελεί μια χώρα με ανεπτυγμένους κοινοβουλευτικούς θεσμούς καθώς η εκβιομηχάνιση εκεί έλαβε χώρα πολύ νωρίς και αφετέρου, υπάρχουν διάφορες εθνοτικές ομάδες.¹⁵ Στις αποκαλούμενες «Κέλτικες παρυφές» της χώρας (Σκωτία, Ουαλία και Β. Ιρλανδία), οι εθνοτικές ταυτίσεις εξακολουθούν να έχουν ισχυρή παρουσία και να επιδρούν στις πολιτικές προτιμήσεις. Ο Hechter επέλεξε να έχει ως μετρήσιμα μεγέθη την εκλογική προτίμηση, με δείκτη την ψήφο προς τους Συντηρητικούς και το βιοτικό επίπεδο, με δείκτη το εισόδημα. Σύμφωνα με τις μετρήσεις του, η πολιτισμική διαφορετικότητα επηρεάζει την πολιτική συμπεριφορά καθώς, κατά την εκτεταμένη περίοδο που ερευνά, οι κέλτικες περιφέρειες δίνουν σε μικρότερο ποσοστό την ψήφο τους στους Συντηρητικούς σε σύγκριση με τις αγγλικές περιφέρειες, ενώ η σαφής υποστήριξή τους προς άλλα κόμματα, κυρίως προς τους Εργατικούς, συνιστά έκφραση των πολιτισμικών τους ιδιαιτεροτήτων.

Όσον αφορά το εισόδημα, μετρώντας ξεχωριστά την Αγγλία, την Σκωτία και την Ουαλία, οι διαπιστώσεις του διαφέρουν. Στις δύο πρώτες, η πολιτισμική διαφορά δεν φαίνεται να επιφέρει σημαντική απόκλιση στο εισόδημα. Αντιθέτως, στην Ουαλία ο αντίκτυπος στο εισόδημα εμφανίζεται σημαντικός. Λόγω των πολιτισμικών διαφορών των συγκεκριμένων περιοχών, εμφανίζεται η ύπαρξη μιας εθνοτικής αλληλεγγύης. Τέλος, για να απαντήσει στη βασική υπόθεση του μοντέλου του, εάν δηλαδή η ύπαρξη πολιτισμικού καταμερισμού προκαλεί την εθνοτική αλληλεγγύη, ο Hechter ταξινομεί τις βρετανικές κομητείες σε προνομιούχες και μειονεκτούσες, βάσει της οικονομικής τους κατάστασης και σε κυρίαρχες και μειονοτικές, βάσει της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργεί διαφορετικούς τύπους κομητειών: τις κεντρικές, που είναι στην ανώτερη βαθμίδα της ιεράρχησής του, όντας οικονομικά εύπορες και πολιτισμικά κυρίαρχες και τις

¹⁵ Hechter, «The Political Economy of Ethnic Change», ό.π., 1157.

περιφερειακές, που είναι στην κατώτερη θέση, όντας φτωχές και πολιτισμικά μειονοτικές. Η διαπίστωσή του είναι ότι τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά παραμένουν ισχυρά όσον αφορά στην ψήφο των περιφεριακών κομητειών και ότι ο πολιτισμικός καταμερισμός της εργασίας συντηρεί την ισχύ της εθνοτικής αλληλεγγύης. Ο Hechter εύστοχα επισημαίνει ότι η πολιτισμική διαφοροποίηση δεν προκαλεί εθνοτική κινητοποίηση. Αυτό συμβαίνει μόνο στην περίπτωση που η πολιτισμική διαφοροποίηση συνδυάζεται με τις οικονομικές ανισότητες.¹⁶

Ο Ragin αναφέρεται στο γεγονός ότι το έργο του Hechter είναι σαφώς επηρεασμένο από τον μαρξισμό και σε ένα μεγάλο μέρος ασπάζεται τη μάχη των τάξεων, η οποία μεταφέρεται ωστόσο στο εθνικό επίπεδο. Όπως στην πάλη των τάξεων υπάρχει μια άρχουσα τάξη που εκμεταλλεύεται τους πόρους και την εργασία της εργατικής τάξης, παρόμοια και στην προσέγγιση του Hechter υπάρχει μια εθνότητα, η οποία εκμεταλλεύεται τους πόρους των άλλων εθνοτήτων, με αποτέλεσμα την αντίδραση των εθνοτήτων που είναι οι αποδέκτες αυτής της εκμετάλλευσης. Ο συνδυασμός του πολιτισμικού καταμερισμού εργασίας με την εκμετάλλευση των περιφερειών ως «εσωτερικής αποικίας» είναι αυτός που προκαλεί τις συνθήκες για εθνοτική κινητοποίηση ως αντίδραση της μειονοτικής εθνότητας στην εκμετάλλευση που υφίσταται.¹⁷

Η προσέγγιση του Hechter έχει επικριθεί για έλλειψη έγκυρων συμπερασμάτων λόγω μη επαρκών στοιχείων. Όμως, παρά τις αδυναμίες του μοντέλου του πολιτισμικού καταμερισμού, το μοντέλο του Hechter περιγράφει ικανοποιητικά τη διαδικασία εθνοτικής κινητοποίησης από μειονοτικές ομάδες σε συνθήκες ανισότητας και εξάρτησης, όπως αυτές του Κέντρου με την περιφέρεια. Σημαντικό θεωρητικό εύρημα αποτελεί η συνειδητοποίηση του ρόλου της πολιτισμικής ταυτότητας σε συνδυασμό με τις κοινωνικές ανισότητες ως προς την εμφάνιση της εθνοτικής κινητοποίησης.

¹⁶ Hechter, «The Political Economy of Ethnic Change», ό.π., 1162-1165, 1168.

¹⁷ Ragin, «Ethnic Political Mobilization», *American Sociological*, Vol. 44 (1979), 621- 622.

1.1.3 Θεωρία Εθνοτικού Ανταγωνισμού

Η θεωρία του εθνοτικού ανταγωνισμού αποτελεί μέρος των θεωριών σύγκρουσης και βρίσκεται στον αντίποδα των μοντέλων του πολιτισμικού καταμερισμού της εργασίας και της αντιδραστικής εθνοτικότητας. Το μοντέλο του εθνοτικού ανταγωνισμού έχει πολλά κοινά στοιχεία με τη θεωρία κινητοποίησης πόρων, η οποία έχει περίοπτη θέση στο χώρο των κοινωνικών κινημάτων.

Σύμφωνα με τη θεωρία του εθνοτικού ανταγωνισμού, οι διαδικασίες της οικονομικής και πολιτικής ανάπτυξης καθώς και του εκσυγχρονισμού αυξάνουν τις πιθανότητες της εθνοτικής κινητοποίησης σε αναπτυγμένες και μη αναπτυγμένες χώρες. Με τον όρο «ανάπτυξη», η Olzak αναφέρεται σε πέντε συγκεκριμένες διαδικασίες που ευνοούν την εθνοτική κινητοποίηση: την αστικοποίηση, τις αυξημένες κλίμακες οργάνωσης, την επέκταση του δευτερογενή και τριτογενή τομέα της οικονομίας, την επέκταση του πολιτικού τομέα και την ίδρυση υπερεθνικών οργανισμών.¹⁸

Έννοια κλειδί για τη συγκεκριμένη θεωρία είναι ο «ανταγωνισμός», ο οποίος περιστρέφεται γύρω από έναν αγώνα για τις (σπάνιες) πηγές που μπορεί να υπάρχουν σε μια γεωγραφική περιοχή. Οι προαναφερθείσες διαδικασίες επαναπροσδιορίζουν τον ανταγωνισμό γύρω από τους πόρους με τρόπους που ενεργοποιούν τα εθνοτικά όρια στις διάφορες χώρες. Οι συνθήκες εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης σε περιφερειακές χώρες και περιφερειακές περιοχές αυξάνουν την πιθανότητα πολιτικής οργάνωσης και δράσης καθώς η αύξηση των διατιθέμενων πόρων αυξάνει και την πιθανότητα κινητοποίησης. Οι προσπάθειες εκμετάλλευσης ή ενσωμάτωσης των πόρων στην εθνική οικονομία από το Κέντρο μπορεί να παράσχουν τη βάση για εθνοτική κινητοποίηση.¹⁹

¹⁸ J. Nagel & S. Olzak, «Ethnic Mobilization in New and Old States: An Extension of the Competition Model», *Social Problems*, 30:2 (1982), 130-131.

¹⁹ Olzak & Nagel (επιμ.), *Competitive Ethnic Relations*, ό.π., 135-136.

Όσον αφορά στην ταυτότητα των εθνοτικών ομάδων, η συγκεκριμένη θεωρία δέχεται την άποψη του Barth, ότι συγκροτούνται εντός ενός συγκεκριμένου κοινωνικού περιβάλλοντος και ότι είναι εν μέρει κληρονομούμενες και εν μέρει ηθελημένες. Έτσι, η ταυτότητα των εθνοτικών ομάδων αποτελεί ένα φαινόμενο, το οποίο αποκτά νέο νόημα κατά τη διαδικασία του εθνοτικού ανταγωνισμού. Η ταυτότητα ενός ατόμου θεωρείται ρευστή, με ένα εύρος επιλογών να είναι διαθέσιμο εφόσον περιλαμβάνει το φύλο, την ηλικία, τη θρησκεία, την τάξη την οικογένεια, τη γλώσσα, την περιοχή, την εθνικότητα. Η επιλογή κάποιων εξ αυτών εξαρτάται από τις περιστάσεις, τους περιορισμούς και τη χρηστικότητα της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου.²⁰

Σύμφωνα με τον Bell, η εθνοτικότητα, στην προσέγγιση του ανταγωνισμού, «κατανοείται καλύτερα όχι ως ένα αρχέγονο φαινόμενο στο οποίο πρέπει να επανεμφανιστούν οι βαθιά κρατούμενες ταυτότητες, αλλά ως στρατηγική επιλογή από άτομα τα οποία, υπό άλλες συνθήκες θα επέλεγαν άλλη συλλογική ταύτιση ως ένα μέσο για να κερδίσουν κάποια δύναμη και προνόμιο».²¹ Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη θεωρία, τα εθνοτικά όρια διευρύνονται για να μπορούν να εντάξουν διάφορες υποομάδες, οι οποίες κατά τις διαδικασίες του εκσυγχρονισμού αναζητούν μια ευρύτερη ταυτότητα, αφού οι προγενέστερες τοπικές ταυτότητες έχουν ατονίσει ή/και εκλείψει. Για παράδειγμα, αλλαγές στην οικονομία μπορούν να δημιουργήσουν νέες ευκαιρίες, οι οποίες μπορούν να αξιοποιηθούν και να προκαλέσουν εθνοτική κινητοποίηση, προάγοντας τις διεκδικήσεις των εθνοτικών ομάδων και την επίτευξη των σκοπών τους. Άλλοι συγγραφείς που υιοθετούν τη συγκεκριμένη θεωρητική προσέγγιση υπογράμμισαν ότι η οικονομική θέση όχι μόνο

²⁰ Nagel, «The Political Construction of Ethnicity», ό.π., 85 & Nagel & Olzak, «Ethnic Mobilization in New and Old States...», ό.π., 129.

²¹ D. Bell, «Ethnicity and Social Change», στο N. Glazer & D. P. Moynihan, *Ethnicity, Theory and Experience*, Harvard University Press, Cambridge Ma, London 1975, 171.

συμβάλλει στην κατασκευή ορισμένων μοντέλων κινητοποίησης εθνοτικών μειονοτήτων, αλλά και στη διαφορετική κατανομή της πολιτικής εξουσίας.²²

Η θεωρία του εθνοτικού ανταγωνισμού κατορθώνει να διατυπώσει τη διάχυση της εθνοτικής κινητοποίησης στις κοινωνίες, δίνοντας έμφαση στο γεγονός ότι ο ανταγωνισμός μεταξύ των διαφόρων ομάδων μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την κινητοποίηση στη βάση της εθνότητας. Από την άλλη πλευρά, δεν αναδεικνύει τα αίτια της εθνοτικής κινητοποίησης αφού θεωρεί δεδομένο ότι η εθνοτική κινητοποίηση θα υφίσταται εξαιτίας των εκσυγχρονισμών. Επίσης, παραμένει αδιευκρίνιστη η μορφολογία της εθνοτικής ομάδας ως φορέα των διεκδικήσεων χωρίς καμιά αναφορά στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ή τις εσωτερικές της διαιρέσεις.

1.2 Θεωρητικά Μοντέλα Απόσχισης

Η πλειοψηφία των θεωρητικών μοντέλων, που αναφέρονται στο φαινόμενο της απόσχισης, προέρχονται κυρίως από το χώρο του εθνικισμού και των εθνοτικών συγκρούσεων. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στα πιο σημαντικά μοντέλα απόσχισης που έχουν υπάρξει στην σύγχρονη βιβλιογραφία.

Μία πρώτη θεωρία είναι του Αλέξη Ηρακλείδη και περιλαμβάνει ένα μοντέλο για τη μελέτη των αποσχιστικών κινημάτων. Τα τρία στοιχεία που ο Ηρακλείδης θεωρεί ως αναγκαία συνθήκη για την εμφάνιση ενός αποσχιστικού κινήματος είναι: α) η ύπαρξη μιας εδαφικής βάσης, β) η ύπαρξη μιας ευμεγεθούς κοινότητας που θεωρεί τον εαυτό της διακριτή κοινότητα, γ) το είδος της σχέσης ανάμεσα στο κέντρο και την ομάδα.²³

²² Ragin, «Ethnic Political Mobilization», ό.π., 623 & A. Oberschall, «The Manipulation of Ethnicity: From Ethnic Cooperation to Violence and War in Yugoslavia», *Ethnic and Racial Studies*, 23:6 (2000), 983.

²³ A. Heraclides, *The Self-Determination of Minorities in International Politics*, Frank Cass, London, 1991, 13.

Εν συνεχεία, εξετάζει υπό ποιες προϋποθέσεις είναι πιθανότερο να εμφανιστεί ένα ένοπλο αποσχιστικό κίνημα. Όσον αφορά στην εδαφική βάση, αυτή αυξάνει τις πιθανότητες εμφάνισης ενός αυτονομιστικού κινήματος όταν η συγκεκριμένη ομάδα που αποτελεί πλειοψηφία σε μια περιφέρεια, είναι εδαφικά συμπαγής, βρίσκεται μακριά από το Κέντρο και είναι στα σύνορα με άλλο κράτος ή έχει διέξοδο σε θάλασσα. Σε αυτή την περίπτωση, η περιφέρεια έχει αρκετές πιθανότητες να θεωρηθεί ικανή να υπάρξει ως αυτόνομη οντότητα σε περίπτωση ανεξαρτησίας.

Όσον αφορά στην υποκειμενική πρόσληψη της ταυτότητας της, η ομάδα (κοινότητα ή κοινωνία) είναι σε θέση να αντιληφθεί την ύπαρξή της ως ξεχωριστή σε σχέση με τους «Άλλους» και να θέσει ένα κάθετο ψυχολογικό όριο που μπορεί να είναι διαφόρων ειδών: πολιτισμικό, εδαφικό, ιστορικό, ιδεολογικό. Σύμφωνα με τον Ηρακλείδη, ένα τέτοιο ψυχολογικό όριο μπορεί να υπερβεί θρησκευτικούς, πολιτιστικούς, φυλετικούς, ιστορικούς ακόμα και γλωσσικούς δεσμούς, αντικαθιστώντας άλλες μορφές ταυτότητας, όπως την τάξη, το φύλο ή την ιδεολογία σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή.

Όσον αφορά στη σχέση της ομάδας με το Κέντρο, ο Ηρακλείδης δίνει έμφαση στην ύπαρξη ενός μειονεκτήματος (αδικίας ή μεροληπτικής συμπεριφοράς της ομάδας σε σχέση με την κεντρική κυβέρνηση, υπαρκτής ή υποκειμενικής), το οποίο δίνει το έναυσμα για την αποσχιστική δράση. Δεν αποτελεί σύμπτωση ότι η πλειοψηφία των αποσχιστικών κινήματων χρησιμοποιεί ως βασικό επιχείρημα την άποψη ότι η ομάδα αποτελεί θύμα ανισότητας και διακρίσεων, αντί να προσπαθήσει να πείσει για τα ίχνη της ως έθνους.²⁴

Συμπερασματικά, ο Ηρακλείδης θεωρεί ότι τα κριτήρια που θεσμοθετούν ένα αιτιολογημένο δικαίωμα στην αποσχιστική αυτοδιάθεση είναι: α) ο βαθμός των διακρίσεων

²⁴ Δεν έχει σημασία εάν το μειονέκτημα είναι υπαρκτό ή όχι, αλλά ποια είναι η υποκειμενική αντίληψη της συγκεκριμένης ομάδας γι' αυτό. Κατά τον Ηρακλείδη, ακόμα και εάν δεν υπήρχε, θα έπρεπε να εφευρεθεί. Heraclides, *The Self-Determination of Minorities...*, ό.π., 17.

που η συγκεκριμένη ομάδα υφίσταται και κατά πόσο αυτές συνιστούν βασική πολιτική της κεντρικής κυβέρνησης, β) η ύπαρξη μιας διακριτής πλειοψηφικής ομάδας, στη συγκεκριμένη περιοχή, η οποία με τη νομιμοποίηση που αντλεί από τον τοπικό πληθυσμό μπορεί να προχωρήσει σε μια τέτοιου είδους κίνηση, γ) η απόδοση ανεξαρτησίας ή άλλης μορφής χωρισμού να αποτελεί ουσιαστική διευθέτηση του προβλήματος και να είναι βιώσιμη, δ) η απροθυμία της κεντρικής κυβέρνησης να διαπραγματευτεί ή να αποδώσει οποιαδήποτε μορφή αυτονομίας ή άλλων εναλλακτικών λύσεων μέσα στα πλαίσια του ίδιου κράτους.²⁵

Φαίνεται ότι το μοντέλο απόσχισης του Ηρακλείδη μπορεί να αιτιολογήσει, σε μεγάλο βαθμό, το αποσχιστικό κίνημα της Νότιας Οσσετίας, και μερικώς το αποσχιστικό κίνημα της Τσετσενίας, δύο από τα τέσσερα αποσχιστικά κινήματα που εξετάζονται στη συγκεκριμένη εργασία, τόσο ως προς τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση των αποσχιστικών κινήματων όσο και ως προς τα κριτήρια αιτιολόγησης της αποσχιστικής αυτοδιάθεσης. Στην περίπτωση της Ν.Οσσετίας, οι Οσσέτιοι διέθεταν μία εδαφική βάση, σε γειτνίαση με την Βόρεια Οσσετία, που ήταν εθνοτικά συγγενής τους, μία συμπαγή πληθυσμιακή ομάδα που αποτελούσε την πλειοψηφία του πληθυσμού της περιοχής και είχαν διακριτή ταυτότητα. Με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, η άνοδος του γεωργιανού εθνικισμού και η υπονόμηση της αυτονομίας τους, τους έδωσε το έναυσμα για εθνοτική κινητοποίηση καθώς αισθάνονταν απειλούμενοι και η κυβέρνηση της Γεωργίας δεν ήταν διατεθειμένη να δεχθεί οποιαδήποτε συμβιβαστική λύση παρά μόνο τη μετατροπή τους σε απλή μειονότητα. Έχοντας αυτόνομους θεσμούς και όντας η πλειοψηφούσα εθνοτική ομάδα της περιοχής, οι Οσσέτιοι είχαν την πολιτική νομιμοποίηση να δράσουν για να αμυνθούν απέναντι σε μία εξαιρετικά εθνικιστική Γεωργία, η οποία τους αντιμετώπιζε ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας. Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και το κενό ισχύος τους έδωσε την πολιτική ευκαιρία να κινητοποιηθούν και να διεκδικήσουν την απόσχισή τους από τη Γεωργία.

²⁵ A. Heraclides, «Secession, Self-Determination and Non-Intervention: In Quest of a Normative Symbiosis», ό.π.,410-415 & A. Heraclides, «Ethnicity, Secessionist Conflict and the International Society: Towards Normative Paradigm Shift», ό.π 3:4 (1997a), 509.

Στην περίπτωση της Τσετσενίας , οι Τσετσένοι διέθεταν μία εδαφική βάση ,μία συμπαγή πληθυσμιακή ομάδα που αποτελούσε την πλειοψηφία στην εν λόγω περιοχή και μία διακριτή ταυτότητα.Είχαν ιστορικό συγκρούσεων με τους Ρώσους και θεωρούσαν τους εαυτούς τους θύματα διακρίσεων και αδικιών με αποκορύφωμα την εκτόπιση τους στο Καζακστάν το 1944, γεγονός που καταγράφηκε ως γενοκτονία στην συλλογική τους μνήμη.Επιπρόσθετα,εκλάμβαναν τη θέση τους ως μειονεκτική στο πλαίσιο της Σοβιετικής Ένωσης και η διάλυση της ήταν γι αυτούς η ευκαιρία να κινητοποιηθούν για να διεκδικήσουν την ανεξαρτησία τους από τη Ρωσική Ομοσπονδία,μέσα στα πλαίσια της οποίας διαβιούσαν.

Το δεύτερο θεωρητικό μοντέλο απόσχισης που θα εξεταστεί είναι εκείνο του Donald Horowitz.²⁶ Ο Horowitz κατασκευάζει ένα ενδιαφέρον μοντέλο όπου τα αποσχιστικά κινήματα χωρίζονται σε τέσσερις κατηγορίες: υπανάπτυκτες ομάδες σε υπανάπτυκτες περιοχές, ανεπτυγμένες ομάδες σε υπανάπτυκτες περιοχές, ανεπτυγμένες ομάδες σε ανεπτυγμένες περιοχές, υπανάπτυκτες ομάδες σε ανεπτυγμένες περιοχές. Η πρώτη κατηγορία, οι υποανάπτυκτες ομάδες σε υποανάπτυκτες περιοχές είναι, σύμφωνα με τον Horowitz, η πλειοψηφία των αποσχιστικών κινήματων. Αυτές οι ομάδες τείνουν να αποσχιστούν λίγο μετά την απόκτηση της ανεξαρτησίας ή την απόρριψη των αιτημάτων τους, επειδή αντιλαμβάνονται γρήγορα ότι δεν έχουν όφελος να παραμείνουν στη χώρα της οποίας αποτελούν μέρος. Αρχικά, απαιτούν πολιτική αντιπροσώπευση στην πολιτική και στο δημόσιο τομέα ανάλογη με τον πληθυσμό τους. Όταν τα αιτήματά τους δεν γίνονται αποδεκτά και γίνεται εμφανές ότι άλλες ομάδες είναι σε πλεονεκτική θέση στο συγκεκριμένο κράτος, οι συγκεκριμένες ομάδες επιλέγουν να αποχωρήσουν χωρίς να υπολογίζουν την εξίσωση κόστους/όφελους που μπορεί να είναι δυσμενής για αυτές εφόσον το εθνικό συναίσθημα παίζει καθοριστικό ρόλο σε αυτή τους την επιλογή.²⁷ Οι ελίτ αυτών των ομάδων, γενικά, ηγούνται των αποσχιστικών κινήματων, αποβλέποντας σε ευκαιρίες

²⁶ D. L. Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1985, 230-259.

²⁷ Πολλές από αυτές τις περιφέρειες μπορεί και να λαμβάνουν επιχορήγηση από το κράτος. Παρόλ' αυτά επιλέγουν να αποσχιστούν, γεγονός που δείχνει τον βαθμό της απελπισίας τους αναφορικά με την δύσκολη κατάσταση στην οποία βρίσκονται.

στο νέο κράτος. Θεωρούν ότι εκείνοι θα στελεχώσουν τον κρατικό μηχανισμό καταλαμβάνοντας τις ηγετικές θέσεις, πράγμα που θα ήταν αδύνατο να γίνει παραμένοντας στο κράτος στο οποίο αποτελούν μέρος.

Η δεύτερη κατηγορία, είναι οι ανεπτυγμένες ομάδες σε υποανάπτυκτες περιοχές. Σε αντίθεση με τις υπανάπτυκτες ομάδες, οι ανεπτυγμένες ομάδες συνήθως δεν προτιμούν ως επιλογή την απόσχιση. Αυτές οι ομάδες επιλέγουν την απόσχιση μόνο σε περίπτωση όπου τα πλεονεκτήματα που απολαμβάνουν έχουν μειωθεί δραματικά και το κόστος της παραμονής τους είναι υπερβολικά υψηλό. Γενικά, θεωρούν την απόσχιση ως την έσχατη λύση, πράγμα που δικαιολογείται από τον σημαντικό ρόλο που παίζουν στην οικονομία της χώρας,²⁸ αλλά και από το γεγονός ότι είναι σε θέση να ανταγωνιστούν τις άλλες εθνοτικές ομάδες στην χώρα που κατοικούν.

Η τρίτη κατηγορία, οι ανεπτυγμένες ομάδες που ζουν σε ανεπτυγμένες περιφέρειες επιλέγουν σε πολύ μικρότερο ποσοστό την απόσχιση, αν και παράγουν μεγάλο εισόδημα, δηλαδή έσοδα για το κράτος, επιχορηγώντας κατά κάποιο βαθμό τις φτωχότερες περιοχές. Από την άλλη μεριά, η κυρίαρχη θέση τους στην εθνική οικονομία, τους αποφέρει πολύ σημαντικά οφέλη, τα οποία τις αποτρέπουν από τυχόν αποσχιστικές τάσεις. Ιδιαίτερα στις περιπτώσεις όπου η εθνική αγορά είναι και η βασική αγορά των προϊόντων που παράγουν, η απόσχιση ως επιλογή καθίσταται εντελώς ασύμφορη. Από την άλλη πλευρά, ιδιάζουσα περίπτωση αποτελεί η χώρα των Βάσκων που διαθέτει ένα ισχυρό αυτονομιστικό κίνημα, αν και το 90% των προϊόντων της απευθύνεται στην αγορά της ίδιας της Ισπανίας με ειδικό καθεστώς προστατευτισμού. Η χώρα των Βάσκων, η οποία έκανε την εμφάνισή της κάτω από ιδιαίτερες συνθήκες, παραμένει μία εξαίρεση.²⁹ Πάντως, στην πλειοψηφία των

²⁸ Ιδιαίτερα στην περίπτωση που η συγκεκριμένη εθνοτική ομάδα είναι διασκορπισμένη σε διάφορες περιοχές της χώρας, είναι πολύ λίγες οι πιθανότητες απόσχισης, δεδομένων των αντιποίνων απέναντι στα μέλη της εθνοτικής ομάδας που θα μείνει εκτός των ορίων του νέου κράτους.

²⁹ Οι Βάσκοι είναι συγκεντρωμένοι, κατά κύριο λόγο, στην χώρα τους και έχουν δεχθεί μεγάλη εισροή μεταναστών από άλλα μέρη της Ισπανίας. Επίσης, η καταπίεση των Βάσκων, κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Φράνκο, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη ενός ισχυρού αυτονομιστικού κινήματος.

περιπτώσεων, το δέλεαρ του οφέλους και των ευκαιριών υπερισχύει της επιθυμίας για απόσχιση.

Η τέταρτη κατηγορία, είναι οι υπανάπτυκτες ομάδες σε ανεπτυγμένες περιοχές. Σε αυτή την κατηγορία υπάρχει το εξής παράδοξο. Ενώ οι υποανάπτυκτες ομάδες είναι σε μεγάλο βαθμό υπέρ της απόσχισης, σπάνια αποτελούν πληθυσμιακά την πλειοψηφία της περιοχής. Οι συγκεκριμένες ομάδες φοβούνται τον ανταγωνισμό με τις αναπτυγμένες ομάδες της περιοχής τους και την απειλή της καθυστάθης τους στις αναπτυγμένες ομάδες. Παρόλ' αυτά είναι σπάνια η περίπτωση μια υπανάπτυκτη ομάδα να αναλάβει τον έλεγχο μιας ανεπτυγμένης περιφέρειας.³⁰

Συνοψίζοντας, το βασικό συμπέρασμα που εξάγεται από τη θεωρία του Horowitz είναι ότι οι υποανάπτυκτες ομάδες σε υποανάπτυκτες περιφέρειες είναι εκείνες που αποτελούν την πλειοψηφία των αποσχιστικών κινημάτων, ενώ ακολουθεί η δεύτερη κατηγορία, οι ανεπτυγμένες ομάδες σε υποανάπτυκτες περιοχές.

Τελευταία προσέγγιση για την εμφάνιση των αποσχιστικών κινημάτων προς διερεύνηση είναι αυτή του Henry Hale, ο οποίος θεωρεί ότι βασικό ρόλο παίζει η μείωση της αβεβαιότητας και η επιθυμία των ανθρώπων να μεγιστοποιήσουν τις ευκαιρίες της ζωής τους. Κατά τον Hale, η ανάπτυξη συλλογικής δράσης για την επίτευξη των στόχων προϋποθέτει την ύπαρξη συνεργασίας και συλλογικής επιλογής. Βασική υπόθεση του Hale είναι ότι η επιλογή μιας περιοχής για απόσχιση εξαρτάται από το εάν η κεντρική κυβέρνηση την εκμεταλλεύεται ή όχι. Άρα, η πολιτική της απόσχισης είναι βασικά η διαμόρφωση των πεποιθήσεων μιας περιοχής αναφορικά με τις διαθέσεις του Κέντρου.³¹

Ο Hale προσδιορίζει και ερευνά πέντε παράγοντες που θεωρεί κρίσιμους στον καθορισμό της ωφέλειας/κόστους στην επιλογή της απόσχισης. Αυτοί είναι: α) η εθνότητα

³⁰ Η περίπτωση της Κατάνγκα αποτελεί εξαίρεση στα διεθνή χρονικά.

³¹ E. H. Hale, *The Foundations of Ethnic Politics – Seperatism of States and Nations in Eurasia and the World*, Cambridge University Press, New York 2008,72.

και η ισχύς της στην συγκεκριμένη περιοχή, β) οι πολιτικές που ακολουθεί η κεντρική κυβέρνηση, οι οποίες καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις αντιλήψεις μιας μειονότητας σχετικά με το μέλλον της σε ένα ενιαίο κράτος, γ) ο καθορισμός του πλαισίου/ατζέντας από τις τοπικές ελίτ, οι οποίες ελέγχουν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ) και μπορούν να χειραγωγήσουν τις μάζες προς την κατεύθυνση που επιθυμούν, δ) τα θεσμικά διαμεσολαβημένα συμφέροντα (ιδιαίτερα τα υλικά), που επηρεάζουν το ενδεχόμενο κινητοποίησης σε μια περιοχή, ε) ο βαθμός αυτονομίας μια περιοχής.³²

1.3 Δευτερεύουσες Θεωρίες της Εθνοτικής Κινητοποίησης

Σε αυτό το κεφάλαιο, θα γίνει αναφορά σε μερικές από τις δευτερεύουσες θεωρίες της εθνοτικής κινητοποίησης. Ειδικότερα, γίνεται αναφορά στις μελέτες δομικών μεταβλητών των εθνοτικών συγκρούσεων, στη θεωρία της αυτονομίας και βίαιης σύγκρουσης και στη θεωρία της διαφορικής μεταχείρισης.

1.3.1. Μελέτες δομικών μεταβλητών των εθνοτικών συγκρούσεων

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, στη βιβλιογραφία υπάρχει πληθώρα μελετών που ερευνούν τον ρόλο ανεξάρτητων μεταβλητών ή του συνδυασμού διαφόρων μεταβλητών στην έναρξη και την παράταση εθνοτικών συγκρούσεων και εμφυλίων πολέμων. Αυτές οι ποσοτικές συγκριτικές μελέτες στοχεύουν στο να ανακαλύψουν τους δομικούς παράγοντες που ενισχύουν τις πιθανότητες συγκρούσεων. Τέτοιοι παράγοντες είναι το επίπεδο ανάπτυξης, ο τύπος του καθεστώτος, η εξωτερική χρηματοδότηση, το ιστορικό των αντίπαλων πλευρών, κ.ά. Όμως, τα αποτελέσματά τους πολλές φορές είναι αντικρουόμενα λόγω των διαφορετικών δεδομένων που χρησιμοποιούν. Παρόλ' αυτά, οι συγκεκριμένες έρευνες διακρίνουν κάποιες γενικές τάσεις εμφάνισης εθνοτικών συγκρούσεων και

³² Hale, *The Foundations of Ethnic Politics* ... ό.π., 62-88.

παρέχουν χρήσιμες πληροφορίες για την εξέλιξή τους.³³

Ένας από τους βασικούς παράγοντες που συντελεί στην εμφάνιση και την παράταση μιας διένεξης, φαίνεται πως είναι το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης μιας περιοχής. Σύμφωνα με τον Collier,³⁴ το χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα και η χαμηλή ανάπτυξη παίζουν καθοριστικό ρόλο στην ανάφλεξη ενός εσωτερικού πολέμου. Το γεγονός ότι οι πολύ φτωχές περιοχές είναι πολύ πιο επιρρεπείς στην εσωτερική βία, σε σύγκριση με λιγότερο φτωχές, επιβεβαιώνεται και από τη μελέτη των Fearon και Laitin.³⁵ Όμως, οι υπό εξέταση περιοχές της σοβιετικής και της μετασοβιετικής εποχής δεν θεωρούνται περιοχές με χαμηλό βαθμό ανάπτυξης. Παρά τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η Σοβιετική Ένωση κατά τη δεκαετία του 1980, ο Καύκασος ήταν μια περιοχή, η οποία διέθετε επαρκείς πόρους και εκτεταμένη παραοικονομία, συγκριτικά με άλλες περιοχές του κόσμου. Επιπλέον, το σοβιετικό σύστημα είχε στόχο την εξίσωση και την αναδιανομή του πλούτου προκειμένου να εξασφαλιστούν ισότιμα κατανεμημένες συνθήκες ζωής του πληθυσμού και να μην υπάρχουν μεγάλες διαφορές στις διαφορετικές περιοχές της Σοβιετικής Ένωσης. Άλλωστε, τα αποσχιστικά κινήματα, κατά κανόνα, καταλογίζουν οικονομικές ανισότητες στο Κέντρο για να νομιμοποιήσουν τις αποσχιστικές διεκδικήσεις τους. Οι Αρμένιοι στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, οι Αμπχάζιοι στη Γεωργία και οι Τσετσένοι στην Ρωσική Ομοσπονδία θεωρούσαν ότι ήταν οικονομικά σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τα κέντρα εξουσίας των δημοκρατιών τους. Όμως, η Αμπχαζία ήταν μία ακμάζουσα περιοχή της Γεωργίας σε σχέση με άλλες και το Ναγκόρνο Καραμπάχ σε καλύτερη κατάσταση από άλλες περιοχές του

³³ C. Zurcher, *The Post-soviet Wars: Rebellion, Ethnic Conflict and the Nationhood in the Caucasus*, New York University Press, New York & London, 2007, 43-44.

³⁴ P. Collier, *The Bottom Billion – Why the Poorest Countries are Failing and What Can Be Done About it*, Oxford University Press, New York 2008, 20-21.

³⁵ J. D. Fearon & D. Laitin, «Ethnicity, Insurgency and Civil War», *American Political Science Review*, 97:1 (2003), 75-90.

Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας (αν και σε χειρότερη κατάσταση σε σχέση με τα αστικά κέντρα Μπακού και Γερεβάν). Άρα, η χαμηλή οικονομική ανάπτυξη των υπό εξέταση περιοχών δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ο καθοριστικός παράγοντας που τους οδήγησε στην απόσχιση αν και οι φόβοι και οι προοπτικές για τη μελλοντική οικονομική ανάπτυξη έπαιξαν ρόλο στην επιχειρηματολογία των βασικών παικτών των διενέξεων.³⁶

Ένας ακόμη παράγοντας που σχετίζεται με την εμφάνιση αποσχιστικών κινήματων και τις ποσοτικές έρευνες αποτελεί η δυνατότητα χρηματοδότησης του αποσχιστικού κινήματος. Πιθανές πηγές χρηματοδότησης αποτελούν οι φυσικές πηγές ενέργειας, όπως το πετρέλαιο, η καλλιέργεια οπίου και άλλων ναρκωτικών, όπως επίσης παράνομες δραστηριότητες, για παράδειγμα, το εμπόριο ναρκωτικών. Άλλη πηγή εσόδων μπορεί να είναι δωρεές από υπάρχουσες διασπορές ή ξένοι χρηματοδότες που μπορούν, για τους δικούς τους λόγους, να υποστηρίξουν οικονομικά ένα αποσχιστικό κίνημα.³⁷ Σύμφωνα με τους Paul Collier και Anke Hoeffler (2019) και τους Fearon και Laitin (2003), η ύπαρξη φυσικών πόρων, κυρίως πετρελαίου, καθιστά πιθανότερη τη βίαια σύγκρουση σε μια χώρα. Η ύπαρξη φυσικών πόρων μπορεί να αποτελέσει κίνητρο για την εμφάνιση ενός αποσχιστικού κινήματος που θα έχει σαν στόχο του να θέσει υπό έλεγχο αυτούς τους φυσικούς πόρους προς ιδία εκμετάλλευση. Η ύπαρξη φυσικών πόρων μπορεί να οδηγήσει στην ύπαρξη κρατών με αδύναμες διοικήσεις και ελλειπείς κρατικούς θεσμούς και υποδομές. Μπορεί, επίσης, να συντελέσει στην παράταση των διενέξεων λόγω της δυνατότητας που δίνουν στα αποσχιστικά κινήματα να συνεχίσουν τον ένοπλο αγώνα, χρησιμοποιώντας τα

³⁶ Zurcher, *The Post-soviet Wars...*, ό.π., 46-48.

³⁷ M. Doyle & N. Sambanis, *Making War & Building Peace*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 2006, 34.

χρήματα που προέρχονται από την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων της περιοχής.³⁸

Επιπρόσθετα, η ύπαρξη διασποράς θεωρείται σημαντικό πλεονέκτημα για τα αποσχιστικά κινήματα. Μελέτες έχουν δείξει ότι η ύπαρξη εκτεταμένης διασποράς αυξάνει την πιθανότητα της ένοπλης βίας στο εσωτερικό μιας χώρας.³⁹ Στα προς εξέταση αποσχιστικά κινήματα μόνο η Αρμενία διαθέτει μια άξια λόγου διασπορά, η οποία είχε σημαντικό ρόλο στην χρηματοδότηση του ένοπλου αγώνα και διέθετε τη δυνατότητα άσκησης πίεσης σε διάφορα κέντρα λήψης αποφάσεων. Αδελφές εθνοτικές ομάδες, όμως, διέθεταν και οι Οσσέτιοι της Νότιας Οσσετίας (τους Οσσέτιους της Β. Οσσετίας) που υποστήριζαν τον αγώνα τους, αλλά και οι Αμπχάζιοι και οι Τσετσένοι που δέχθηκαν τη βοήθεια εθελοντών από ολόκληρο τον Βόρειο Καύκασο. Και στις τέσσερις παραπάνω περιπτώσεις, η βοήθεια της διασποράς και των διαφόρων υποστηρικτών έπαιξε σημαντικό ρόλο μετά την έναρξη των εχθροπραξιών και συνέβαλε καθοριστικά στην παράταση του πολέμου και όχι στην έναρξη.

Ένας επιπλέον παράγοντας, που θεωρείται σημαντικός στην εξέλιξη των αποσχιστικών κινήματων, είναι η κυριαρχία μιας εθνότητας, η διακριτή πολιτισμική ταυτότητα της ομάδας και η εθνοτική ετερογένεια μιας κοινωνίας. Μολονότι η εθνότητα από μόνη της δεν έχει αποδειχθεί ότι αυξάνει τον κίνδυνο για την εμφάνιση συγκρούσεων και έρευνες έχουν δείξει ότι εθνοτικά χωρισμένες κοινωνίες μπορεί να είναι πιο σταθερές από τις πιο ομοιόμορφες, η σταθερότητα ισχύει μόνο όταν η ισχυρότερη εθνοτική ομάδα δεν ξεπερνά το 45% του γενικού πληθυσμού. Αντιθέτως, όταν μια εθνοτική ομάδα ξεπερνά αυτό το νούμερο, η πιθανότητα εμφάνισης βίας αυξάνεται σημαντικά καθώς οι ομάδες που είναι πλειονότητες έχουν την τάση να καθίστανται κυρίαρχες έναντι των μικρότερων εθνοτικών ομάδων, όπως αναφέρει ο Collier.⁴⁰ Στις περιπτώσεις της Ν. Οσσετίας, του

³⁸ Zurcher, *The Post-soviet Wars*..., ό.π., 51.

³⁹ Collier, *The Bottom Billion*, ό.π., 22-23.

⁴⁰ Doyle & Sambanis, *Making War & Building Peace*, ό.π., 36 & Collier, *The Bottom Billion*, ό.π., 25.

Ναγκόρνο Καραμπάχ και της Τσετσενίας, υπήρχε η εθνοτικά κυρίαρχη ομάδα, η οποία ήθελε να αποσχιστεί. Αντιθέτως, στην περίπτωση της Αμπχαζίας υπάρχει το οξύμωρο φαινόμενο η επικεφαλής εθνότητα να μην είναι η πληθυσμιακά κυρίαρχη, αλλά να επιζητά την απόσχιση. Επομένως, είναι προφανές ότι η εθνοτική κυριαρχία μπορεί να είναι ένας από τους παράγοντες που αυξάνουν την πιθανότητα της σύγκρουσης, όμως, δεν την καθιστά αναπόφευκτη.

Επιπρόσθετα, οι οικονομικές και πολιτισμικές διακρίσεις εις βάρος εθνοτικών ομάδων έχουν θεωρηθεί ως βασική αιτία πολλών συγκρούσεων, αν και η εθνικότητα δεν αποτελεί αυτή καθαυτή μια αιτία σύγκρουσης. Οι υπαρκτές ή υποτιθέμενες διακρίσεις και τα παράπονα που αυτές προκαλούν, μπορεί να προκαλέσουν τον φόβο της θυματοποίησης και να δημιουργήσουν τα κίνητρα για την προσφυγή στη βία. Είναι, μάλλον, πιθανότερο οι ηγετικές ελίτ να εργαλειοποιήσουν τους φόβους για να διευκολύνουν την κινητοποίηση και τη στρατολόγηση κατά την εξέλιξη της σύγκρουσης. Επίσης, υπάρχουν περιπτώσεις όπου οι πολιτισμικές διαφορές προβάλλονται ως εξέχουσας σημασίας γιατί είναι το υλικό πάνω στο οποίο διαφοροποιούνται οι διάφορες εθνοτικές ομάδες και περιχαράκωνονται. Αν ξεκινήσει η σύγκρουση, οι πολιτισμικές διαφορές βαθαίνουν και διογκώνονται, μεταλλάσσονται και εφευρίσκονται εκ νέου, πάντα υπό το πρίσμα της σύγκρουσης.⁴¹ Οι υπό εξέταση συγκρούσεις αποδεικνύουν πως, με όχημα την εθνικότητα, οι αντιλήψεις για τους άλλους μεταβάλλονται όταν οι διάφορες εθνοτικές ομάδες μπουν στη διαδικασία της σύγκρουσης.

Ο τύπος του καθεστώτος μιας χώρας είναι ένας επιπρόσθετος παράγοντας εκδήλωσης αποσχιστικών κινήματων. Οι χώρες που έχουν πρόσφατα αποκτήσει την ανεξαρτησία τους ή έχουν βιώσει την πολιτική αστάθεια έχουν αυξημένη πιθανότητα

⁴¹ Doyle & Sambanis, *Making War & Building Peace*, ό.π., 37-38.

εκδήλωσης εμφυλίου πολέμου.⁴² Κατά τους Fearon και Laitin (2003), κατά τα δύο πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας μιας χώρας υπάρχει πέντε φορές μεγαλύτερη πιθανότητα εκδήλωσης εμφυλίου πολέμου. Επίσης, οι ραγδαίες καθεστωτικές μεταβολές από απολυταρχικά καθεστώτα σε δημοκρατικά και το αντίστροφο αυξάνουν τις πιθανότητες εμφυλίου πολέμου.⁴³

Η καθεστωτική αλλαγή και η πολιτική αστάθεια ήταν κοινά χαρακτηριστικά και στα τέσσερα αποσχιστικά κινήματα που εξετάζει η συγκεκριμένη εργασία. Με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και την ανικανότητα του Κέντρου να ελέγξει τις περιφέρειές του, η κεντρική εξουσία δεν μπορούσε πλέον να ορίσει τους κανόνες του πολιτικού παιχνιδιού ανάμεσα στις αντιμαχόμενες πολιτικές ελίτ. Οι τοπικές ελίτ στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ, στη Ν. Οσσετία, στην Αμπχαζία και στην Τσετσενία εκμεταλλεύτηκαν την εξασθένηση του Κέντρου και την ανικανότητά του να προσφέρει αξιόπιστες εγγυήσεις για την ασφάλεια των μειονοτήτων και επέλεξαν την απόσχιση.⁴⁴

Επιπρόσθετα, σημαντικό ρόλο στην εκδήλωση οργανωμένης βίας φαίνεται να διαδραμάτισε η ύπαρξη ιστορικού προηγούμενων πολέμων στη συγκεκριμένη περιοχή. Γενικά, η πιθανότητα επανέναρξης των εχθροπραξιών είναι διπλάσια κατά τα πρώτα πέντε χρόνια από τη λήξη του πρώτου γύρου και επανέρχεται στα κανονικά πλαίσια μετά το τέλος της πενταετίας. Επιπλέον, οι προηγούμενες συγκρούσεις, καθιστούν την προσφυγή στη βία πιο εύκολη επειδή η πρόσβαση σε όπλα, στρατιωτικές δομές και δίκτυα ανεφοδιασμού είναι διαθέσιμη. Η κατεστραμμένη οικονομία, το συνακόλουθο χαμηλό επίπεδο διαβίωσης και ο αποκλεισμός από τα κέντρα λήψης αποφάσεων καθιστούν εύκολη την

⁴² Doyle & Sambanis, *Making War & Building Peace*, ό.π., 35.

⁴³ Zurcher, «*The Post-soviet Wars...*», ό.π., 49.

⁴⁴ Zurcher, «*The Post-soviet Wars...*», ό.π., 50-51.

επαναστρατολόγηση ανδρών.⁴⁵

Τέλος, η μορφολογία μιας χώρας θεωρείται ως ένας παράγοντας που αυξάνει τις πιθανότητες βίαιων συγκρούσεων, ενώ ταυτόχρονα παρατείνει τη διάρκειά τους. Μια τεράστια χώρα με πληθυσμό διασκορπισμένο σε απομακρυσμένες περιφέρειες ή μια χώρα με μεγάλο ποσοστό ορεινού εδάφους ενδέχεται να είναι πιο επιρρεπής σε εμφύλιους πολέμους.⁴⁶

1.3.2 Θεωρία Αυτονομίας και Βίαιης Σύγκρουσης

Μία διαφορετική προσέγγιση για την εθνοτική κινητοποίηση είναι αυτή του Svante Cornell, ο οποίος ερευνά τον ρόλο του καθεστώτος αυτονομίας ως παράγοντα ο οποίος, σε συνδυασμό με άλλες παραμέτρους, αυξάνει τις πιθανότητες εθνοτικής κινητοποίησης. Η προσέγγιση του Cornell, είναι ενδιαφέρουσα γιατί έρχεται σε αντίθεση με την άποψη που επικρατεί στις διεθνείς σχέσεις, καθώς θεωρεί ότι η απόδοση αυτονομίας είναι ένας από τους μηχανισμούς επίλυσης των συγκρούσεων, ένας «τίμιος συμβιβασμός» ανάμεσα σε μια μειονότητα που διεκδικεί αυτοδιάθεση και ένα κράτος που επιδιώκει να προστατεύσει την εδαφική του ακεραιότητα.

Βασική υπόθεση της προσέγγισης του Cornell είναι ότι η ύπαρξη αυτονομίας μπορεί, κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, να αποτελέσει τον καταλύτη για την εμφάνιση σύγκρουσης. Το ερευνητικό του πεδίο ήταν οι case studies κρατών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Τα διάδοχα κράτη, που προήλθαν από την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, ήταν μοναδικό περιβάλλον για να εξεταστεί η ερευνητική του υπόθεση δεδομένου ότι η ύπαρξη αυτονομίας διαφορετικού βαθμού ήταν κοινός τόπος για τις αυτόνομες Σοσιαλιστικές Δημοκρατίες. Η έρευνά του επικεντρώνεται στα αποσχιστικά κινήματα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας επειδή οι συγκεκριμένες εθνότητες, που

⁴⁵ Collier, ό.π., 27, B. Walter, «Does Conflict Beget Conflict? Explaining Recurring Civil War», *Journal of Peace Research*, 41:3 (2004), 385.

⁴⁶ Collier, ό.π., 26.

αποσχίστηκαν, βρίσκονταν σε καθεστώς αυτονομίας πριν από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης.

Κατά τον Cornell, η ύπαρξη αυτονομίας μπορεί να συμβάλλει στην κινητοποίηση καθώς η θεσμοθέτηση και προώθηση μιας ξεχωριστής ταυτότητας για μια συγκεκριμένη ομάδα αυξάνει τη συνοχή της, αλλά και τα κίνητρά της να δράσει. Μέσω του ξεχωριστού εκπαιδευτικού συστήματος που έχουν στη διάθεσή τους οι αυτόνομες ομάδες, μπορούν να σφυρηλατήσουν μια συγκεκριμένη ξεχωριστή ταυτότητα, ενισχύοντας την συνοχή τους. Ένας δεύτερος λόγος είναι ότι η θεσμοθέτηση πολιτικών θεσμών, εξαιτίας της αυτονομίας, δίνει την δυνατότητα και τα μέσα σε αυτές τις ομάδες να δράσουν. Άλλωστε, διαθέτουν τοπικές κυβερνήσεις, κοινοβούλιο και εκλεκτορικά σώματα, τα οποία αυξάνουν την αίσθηση της νομιμότητας και εξασφαλίζουν την απαραίτητη λειτουργική ικανότητα μιας κρατικής οντότητας, γεγονός που διευκολύνει την αυτόνομη λειτουργία της. Επίσης, έχουν πρόσβαση στη διαχείριση των οικονομικών πόρων της αυτόνομης περιοχής και διαθέτουν τη δυνατότητα να τους χρησιμοποιήσουν σε περίπτωση εθνοτικής κινητοποίησης, υποστηρίζοντας αποσχιστικά κινήματα. Επιπλέον, μπορούν να χρησιμοποιήσουν τοπικά μέσα μαζικής ενημέρωσης για να κινητοποιήσουν τον τοπικό πληθυσμό υπέρ ενός κινήματος.

Ένα βασικό χαρακτηριστικό των αυτόνομων περιοχών είναι τα σαφώς καθορισμένα και αναγνωρισμένα σύνορά τους, τα οποία παίζουν σημαντικό ρόλο. Τα σύνορα, αποτυπωμένα σαφώς σε χάρτες, είναι μοντέλα υπαρκτά που καθορίζουν τη συνείδηση ανθρώπων. Ιδιαίτερα στην περίπτωση της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης, οι μειονότητες σε καθεστώς αυτονομίας είχαν οριοθετημένο χώρο με συγκεκριμένα σύνορα που αποτελούσε ένα σημαντικό πλεονέκτημα σε σχέση με αυτές που δεν ήταν αυτόνομες. Επίσης, η ύπαρξη αυτονομίας είναι πηγή εξουσίας για τις ηγετικές ομάδες (ελίτ), οι οποίες έχουν συμφέρον να επιδιώξουν περαιτέρω αύξηση του βαθμού αυτονομίας, αφού η δύναμή τους είναι άμεσα ταυτισμένη με το βαθμό αυτονομίας. Τέλος, λόγω του αναγνωρισμένου

καθεστώς αυτονομίας, μια αυτόνομη μειονότητα είναι σε θέση να λάβει πολύ μεγαλύτερη υποστήριξη και αναγνώριση από το εξωτερικό.⁴⁷

Η ανάλυση του Cornell εξηγεί μερικώς την υπόθεση της εργασίας της παρούσας διατριβής καθώς το καθεστώς αυτονομίας, που χαρακτηρίζει τις τέσσερις συγκεκριμένες περιοχές όπου εμφανίστηκαν τα αποσχιστικά κινήματα, υπήρξε καθοριστικός παράγοντας για την επιλογή της απόσχισής τους.

1.3.3 Θεωρία Διαφορικής Μεταχείρισης.

Ο Ted Robert Gurr, στην ανάλυσή του για την εθνοτική κινητοποίηση, ισχυρίζεται ότι ο βασικός παράγοντας για το έναυσμα της κινητοποίησης είναι η αντίληψη μιας ομάδας ότι υφίσταται συλλογικά και συστηματικά άδικο ή άδικη μεταχείριση από τις άλλες ομάδες της κοινωνίας, της οποίας αποτελεί μέρος.⁴⁸

Τα κίνητρα, κατά τον Gurr, για την εμφάνιση εθνοτικής κινητοποίησης είναι: α) η ύπαρξη συλλογικών ανισοτήτων και η δράση για την υπέρβαση τους, β) η απώλεια της πολιτικής αυτονομίας, γ) η καταπίεση που υφίσταται μια μειονοτική ομάδα και η συνεπαγόμενη εκδήλωση αντίστασης. Ο Gurr θεωρεί ότι η ικανότητα της ομάδας για συλλογική δράση εξαρτάται από τη διακριτή εθνοτική της ταυτότητα, την εδαφική της συγκέντρωση σε μια συγκεκριμένη περιοχή, το επίπεδο συνοχής της συγκεκριμένης ομάδας, τα αμοιβαία και ισχυρά κίνητρα, τις συμμαχίες που είναι σε θέση να συνάψει σε επίπεδο ελίτ, αλλά και ευρύτερων κοινωνικών ομάδων και την ύπαρξη ισχυρής ηγεσίας. Σύμφωνα με τον Gurr, οι ευκαιρίες για την εθνοτική δράση ενισχύονται από τη διάλυση κρατών και

⁴⁷ S. Cornell, *Autonomy and Conflict – Ethnoterritoriality and Seperatism in the South Caucasus Cases in Georgia*, Uppsala University, Uppsala 2002, 14-19.

⁴⁸ T. R. Gurr, *People versus States: Minorities at Risk in the New Century*, USIP Press, Washington 2000, 7.

τη μετάβαση σε νέα σχήματα, τη μετάβαση από το ένα πολιτικό σύστημα σε ένα νέο (ιδιαίτερα όταν πρόκειται για τη μετάβαση από αυταρχικό καθεστώς σε δημοκρατία), τις πολιτικές ευκαιρίες του πολιτικού συστήματος και τον σχηματισμό νέων συμμαχιών, εσωτερικών και εξωτερικών.⁴⁹

Η θεωρία του Gurr εξηγεί το αποσχιστικό κίνημα της Αμπχαζίας και μερικώς της Τσετσενίας. Στην περίπτωση της Αμπχαζίας, οι Αμπχάζιοι είχαν βιώσει την βίαιη απέλασή τους από τη ρωσική αυτοκρατορία τον 19^ο αιώνα, την καταπίεση από τις πολιτικές αφομοιώσεις τους στη Γεωργία και την εκτόπιση τους στο Καζακστάν κατά τη σοβιετική περίοδο και με την επανεμφάνιση ενός ριζοσπαστικοποιημένου γεωργιανού εθνικισμού με την ανεξαρτητοποίηση της Γεωργίας, αισθάνθηκαν να απειλούνται με φυσική εξόντωση. Το γεγονός ότι αποτελούσαν μειονότητα στην περιοχή τους, επέτεινε το αίσθημα του φόβου, ωθώντας τους να δράσουν συλλογικά ώστε να υπερασπιστούν την ύπαρξή τους και το καθεστώς αυτονομίας τους σε μια ολοένα και πιο εθνικιστική Γεωργία. Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και η μετάβαση σε νέα ανεξάρτητα δημοκρατικά κράτη, καθώς και η πλεονεκτική τους θέση στην αυτόνομη δημοκρατία της Αμπχαζίας, τους παρείχε την ευκαιρία να διεκδικήσουν με αξιώσεις την απόσχισή τους από τη Γεωργία. Στην περίπτωση της Τσετσενίας, οι συνεχείς συγκρούσεις με τους Ρώσους κατά των 19^ο αιώνα, οι τεταμένες σχέσεις και μετά την ίδρυση της Σοβιετικής Ένωσης παρά τις αντίθετες προσδοκίες, η εκτόπιση τους στο Καζακστάν κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, που καταγράφηκε ως γενοκτονία στη συλλογική τους μνήμη, καθώς και η υποδεέστερη τους θέση μέσα στο σοβιετικό καθεστώς έπεισαν τους Τσετσένους ότι η ειρηνική συνύπαρξη με τους Ρώσους ήταν αδύνατη. Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και οι συνακόλουθες ανεξαρτητοποιήσεις των νέων κρατών ήταν η θριαλίδα των εξελίξεων που ώθησαν τους Τσετσένους να κινητοποιηθούν για να διεκδικήσουν την ανεξαρτησία τους.

⁴⁹ Gurr, «*People versus States...*», ό.π., 66-87.

1.4 Θεωρίες των Κοινωνικών Κινήματων

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, γίνεται αναφορά σε μερικές από τις βασικές θεωρίες των κοινωνικών κινήματων, οι οποίες θεωρούνται ιδιαίτερες χρήσιμες για τη θεωρητική ανάλυση της συγκεκριμένης έρευνας.

1.4.1 Η προσέγγιση της Δομής Πολιτικών Ευκαιριών

Η προσέγγιση της Δομής Πολιτικών Ευκαιριών (ΔΠΕ) επιδιώκει να διερευνήσει το πλέγμα των πολιτικών ευκαιριών εντός του οποίου δραστηριοποιούνται οι δρώντες, δηλαδή το δομημένο πολιτικό πλαίσιο με τις ευκαιρίες και τους περιορισμούς που υφίστανται εντός του. Η έμπνευση προέρχεται από τη βιβλιογραφία για τα κοινωνικά κινήματα, η οποία αρχικά αποτέλεσε μέρος της θεωρίας κινητοποίησης πόρων. Αργότερα, ωστόσο, αναγνωρίστηκε ότι πρέπει να θεωρούνται ξεχωριστές, αν και συμπληρωματικές θεωρίες στη συνεισφορά τους, στην ανάλυση των κοινωνικών κινήματων. Οι προοπτικές της ΔΠΕ αναπτύχθηκαν κυρίως στο πλαίσιο της μελέτης των κοινωνικών κινήματων. Το πολιτικό και θεσμικό περιβάλλον και ιδιαίτερα η σχέση μεταξύ των θεσμικών πολιτικών παραγόντων και της κοινωνικής διαμαρτυρίας ήταν το κύριο μέλημα των θεωρητικών της ΔΠΕ. Το βασικό τους επιχείρημα ήταν ότι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του εξωτερικού περιβάλλοντος και, κατά κύριο λόγο, το άνοιγμα και το κλείσιμο των πολιτικών συστημάτων έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη και στην εξέλιξη των κοινωνικών κινήματων.⁵⁰

Η προσέγγιση της Δομής Πολιτικών Ευκαιριών αναλύει τις ευκαιρίες και τους περιορισμούς που προσφέρει το πολιτικό σύστημα για συλλογική δράση στα διάφορα επίπεδα λειτουργίας του, όπως το νομικό πλαίσιο, τον τύπο διακυβέρνησης, τους μηχανισμούς καταστολής, τις στρατηγικές συμμαχίες των κυρίαρχων ελίτ, το επίπεδο

⁵⁰ D. Della Porta & M. Diani, *Social Movements: An Introduction*, Blackwell Publishers, Oxford 1999, 9.

πολιτικής σύγκλισης και συνεργασίας, τον ορισμό των αντιπάλων. Η ΔΠΕ περιγράφει τη γένεση, την επιβίωση, τον μετασχηματισμό, αλλά και την παρακμή των κινήματων στο πέρασμα του χρόνου σε σχέση με τις ευκαιρίες δράσης ή με τους περιορισμούς. Παράλληλα, εξηγεί τους μηχανισμούς κινητοποίησης των κοινωνικών κινήματων, τη σχέση μεταξύ κινηματικών συμμάχων και συμπεριφοράς του κινήματος και την επικράτηση συγκρουσιακών ή αφομοιωτικών στρατηγικών διαμαρτυρίας, ανάλογα με την έκβαση της κινητοποίησης.⁵¹

Σύμφωνα με τον Tarrow, η Δομή Πολιτικών Ευκαιριών περιλαμβάνει «συνεχείς αλλά όχι απαραίτητα επίσημες ή μόνιμες διαστάσεις του πολιτικού περιβάλλοντος που παρέχουν κίνητρα στους ανθρώπους να αναλάβουν συλλογική δράση επηρεάζοντας τις προσδοκίες τους για επιτυχία ή αποτυχία».⁵² Ο Tarrow αναλύει στο έργο του οκτώ διαστάσεις του πολιτικού περιβάλλοντος, από τις οποίες οι πέντε πρώτες είναι πιο ασταθείς, ενώ οι άλλες τρεις είναι περισσότερο δομικές. Στις πρώτες πέντε συγκαταλέγονται:⁵³

1) Η αυξανόμενη πρόσβαση νέων δρώντων στη συμμετοχή. Εδώ, ο Tarrow αναφέρεται στο άνοιγμα ή κλείσιμο των ευκαιριών ενός πολιτικού συστήματος ως προς την διευκόλυνση στην συμμετοχή. Κατά τον Tarrow, τα απολύτως ανοιχτά συστήματα εξασθενούν τα κίνητρα για συλλογική δράση, ενώ τα κλειστά δυσχεραίνουν την ανάληψη δράσης. Τα κλειστά, που μεταβαίνουν σε δημοκρατικές διαδικασίες, ευνοούν την ανάδυση νέων δρώντων και μορφών διεκδίκησης. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις τέτοιας μετάβασης αποτελούν οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες.

2) Οι αναδιατάξεις του πολιτικού συστήματος. Η έρευνα σε εμπειρικές μελέτες καταδεικνύει ότι οι πολιτικές ανακατατάξεις εντός ενός πολιτικού συστήματος και η

⁵¹ Μ. Ψημίτης, *Εισαγωγή στα Σύγχρονα Κοινωνικά Κινήματα*, Διάδραση, Αθήνα 2011, 100 & Della Porta & Diani, *Social Movements*, ό.π., 342.

⁵² S. Tarrow, *Power in Movement*, Cambridge University Press, Cambridge 1999, 76-77.

⁵³ Tarrow, *Power in Movement*, ό.π., 77-85.

εκλογική αστάθεια που δημιουργείται στο πολιτικό σύστημα, αυξάνουν τα επίπεδα του ανταγωνισμού και τις ευκαιρίες για δράση.

3) Η ύπαρξη ρηγμάτων εντός των κυρίαρχων ελίτ. Η ύπαρξη ρηγμάτων στο εσωτερικό των κυρίαρχων ομάδων μπορεί να ενισχύσει τη δράση των πιο αδύναμων ομάδων, ενώ ταυτόχρονα συμβάλλει στην θετική στάση μέρους της κυρίαρχης ομάδας απέναντι στη συλλογική δράση.

4) Η εμφάνιση συμμάχων με επιρροή. Η ύπαρξη ισχυρών συμμάχων συμβάλλει στην υποστήριξη, αλλά και την επιτυχή έκβαση των κινητοποιήσεων. Παράλληλα, παρέχει τη δυνατότητα ανάληψης της αντιπροσώπευσης των νέων δρώντων σε επίπεδο διαπραγματεύσεων.

5) Η αποδυνάμωση της ικανότητας ή της βούλησης του κράτους για καταπίεση. Η καταπίεση απέναντι στα κινήματα μπορεί να έχει πολύ υψηλό κόστος για τα μέλη τους. Η μείωση της καταπίεσης μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των ευκαιρών για συλλογική δράση, αν και υπάρχουν παραδείγματα μείωσης της δράσης.

Οι δομικές διαστάσεις που διευκολύνουν την ευκαιρία για συλλογική δράση είναι:⁵⁴

1) Η ισχύς του κράτους. Η μορφή κρατικής οργάνωσης, κατανομής των εξουσιών και αρμοδιοτήτων του κράτους, παίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάλυση των πολιτικών ευκαιριών δράσης. Στα συγκεντρωτικά συστήματα, η συλλογική δράση στοχεύει στην κορυφή της ιεραρχίας με ενδεχόμενη βίαιη σύγκρουση. Από την άλλη, στα αποκεντρωμένα κράτη η δράση κατευθύνεται σε πιο αποκεντρωμένες εξουσίες. Ως αποτέλεσμα, η συγκρουσιακή δυναμική τείνει να αμβλύνεται.

2) Οι δεσπόμενες στρατηγικές. Οι στρατηγικές, βάσει των οποίων το κράτος επιλέγει να απαντά στη δράση των κινήματων, διευκολύνουν ή δυσχεραίνουν τις ευκαιρίες. Η συμμετοχή ή ο αποκλεισμός των κινήματων στο πολιτικό πεδίο διαμορφώνει διαφορετικές μορφές κινητοποίησης.

⁵⁴ Ψημίτης, *Εισαγωγή στα Σύγχρονα Κοινωνικά Κινήματα*, ό.π., 270-271.

3) Η καταπίεση και ο κοινωνικός έλεγχος. Οι μορφές καταπίεσης και καταστολής του κράτους των συλλογικών δράσεων, όπως οι δικαστικές διώξεις ή οι ποινές φυλάκισης, αυξάνουν ή μειώνουν το κόστος κινητοποίησης.

Κατά τον Tarrow, η συλλογική δράση χαρακτηρίζεται από ευκαιρίες και περιορισμούς. Είναι, όμως, σε θέση να διαμορφώσει και νέες ευκαιρίες, τα λεγόμενα «δευτερογενή αποτελέσματα». Αν και η ανάλυση του Tarrow έχει γίνει αποδεκτή, η κριτική που της ασκείται είναι ότι το συγκεκριμένο μοντέλο εστιάζει σε συγκρουσιακά φαινόμενα δημοκρατικών μοντέλων διακυβέρνησης ή σε φάσεις μετάβασης σε δημοκρατικά μοντέλα. Το ερώτημα που τίθεται, εν προκειμένω, είναι πώς μπορεί να έχει εφαρμογή ένα μοντέλο πολιτικών ευκαιριών σε απολυταρχικά καθεστώτα όπου υπάρχει καταπάτηση πολιτικών και ατομικών δικαιωμάτων, καθεστώς λογοκρισίας και, γενικότερα, διώξεις και αυθαίρετες φυλακίσεις αντιφρονούντων. Όπως δείχνουν διάφορες έρευνες, ακόμα και σε απολυταρχικά καθεστώτα μπορεί να υπάρξουν παράγοντες που διευκολύνουν την εμφάνιση του μοντέλου πολιτικών ευκαιριών, όπως προσπάθειες φιλελευθεροποίησης κάτω από διεθνείς πιέσεις (ξένες κυβερνήσεις, ΜΜΕ, οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων), εύρεση συμμάχων, χαλάρωση λογοκρισίας, δημιουργία δικτύων, εσωτερικά ρήγματα των ελίτ.⁵⁵

Η προσέγγιση της ΔΠΕ παρέχει ένα σημαντικό σημείο υποστήριξης για τη μελέτη του σχηματισμού εθνοτικής κινητοποίησης. Οι μελετητές που ασχολήθηκαν με την κινητοποίηση των εθνοτικών μειονοτήτων, στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης, έχουν εστιάσει στις ιδιότητες του πολιτικού πλαισίου που διευκολύνουν ή περιορίζουν το σχηματισμό της. Ωστόσο, πρέπει να γνωρίζουμε ότι οι τρέχουσες μελέτες, που έχουν εφαρμόσει τη ΔΠΕ ως σημείο εκκίνησης για εμπειρική έρευνα, δεν παρέμειναν χωρίς προβλήματα. Πολλοί σύγχρονοι μελετητές έχουν επιφυλάξεις για το εννοιολογικό της εύρος

⁵⁵ M. Osa & K. Corduneanu-Huci, «Running Uphill: Political Opportunity in Non-democracies», *Comparative Sociology*, 2:4 (2003), 605-609, διαθέσιμο στο <http://www.uni-frankfurt.de/497932881/Osa/Corduneanu-Huci-2003.pdf>.

και την ερμηνευτική της εμβέλεια. Αν και η εσωτερική οργανωτική διαδικασία πρέπει να θεωρείται αναπόσπαστο μέρος της πολιτικής κινητοποίησης των κινημάτων, θα πρέπει να επισημανθεί πως η ΔΠΕ επηρεάζεται η ίδια από τη συλλογική δράση των κινημάτων και δεν έχει καταστεί σαφές ποια από τα χαρακτηριστικά της επηρεάζουν και σε ποιον βαθμό τις διάφορες όψεις των κινημάτων, ενώ πολλές φορές οι πολιτικές ευκαιρίες έχουν ένα συγκυριακό χαρακτήρα.⁵⁶ Επιπλέον, οι μελέτες σχετικά με τη ΔΠΕ έχουν κατηγορηθεί ότι παρουσιάζουν το θεσμικό πολιτικό πλαίσιο ως τη μοναδική αιτιακή μεταβλητή και αποδίδουν μικρότερη έμφαση σε άλλους παράγοντες που μπορεί να συνέβαλαν στο σχηματισμό ευκαιριών.

Πολλοί συγγραφείς για τα κοινωνικά κινήματα συμφωνούν ότι αυτά τα προβλήματα μπορούν, σε κάποιο βαθμό, να αποφευχθούν εάν η ΔΠΕ ενσωματωθεί στις γνώσεις που έχουν αναπτυχθεί στη βιβλιογραφία πλαisiώσης⁵⁷ των κοινωνικών κινημάτων. Σύμφωνα με τον Tarrow,⁵⁸ η ΔΠΕ πρέπει να ερμηνευθεί στο σωστό πλαίσιο, λαμβάνοντας υπόψη τα πολιτισμικά και ευρύτερα αιτιολογικά πλαίσια που προσδιορίζουν τη συλλογική δράση, καθώς και τις οργανωτικές δομές των κινημάτων. Στη συγκεκριμένη εργασία, θεωρείται ότι η ΔΠΕ μπορεί να εξηγήσει σε μεγάλο βαθμό το αποσχιστικό κίνημα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Ο αέρας αλλαγής, που επήλθε λόγω της Περεστρόικα, έδωσε στους Αρμένιους το έναυσμα να οργανωθούν για να διεκδικήσουν τα αιτήματά τους για ένωση με την Αρμενία. Οι Αρμένιοι εκμεταλλεύτηκαν την πολιτική ευκαιρία που είχαν λόγω της φιλευθεροποίησης του καθεστώτος και κινήθηκαν οργανωμένα προς την επίτευξη του στόχους τους. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και το κενό ισχύος που υπήρξε συντέλεσαν στην επιτυχία του αποσχιστικού τους κινήματος.

⁵⁶ Ψημίτης, *Εισαγωγή στα Σύγχρονα Κοινωνικά Κινήματα*, ό.π., 278.

⁵⁷ D. McAdam, J. D. McCarthy & M. N. Zald, *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures and Cultural Framings*, Cambridge University Press, Cambridge 1996.

⁵⁸ Tarrow, *Power in Movement*, ό.π., 89-90.

1.4.2 Η Θεωρία Σχετικής Στέρησης- Relative Deprivation

Βασικός εκφραστής της συγκεκριμένης θεωρίας είναι ο Gurr, ο οποίος στο πρώιμο έργο του χρησιμοποιεί τον όρο «σχετική στέρηση» (*Relative Deprivation*) για να περιγράψει τους ψυχολογικούς παράγοντες που έχουν καταλυτική επίδραση στην κινητοποίηση του ατόμου, οδηγώντας τους ανθρώπους στην επαναστατική βία. Ο Gurr ερευνά τον αντίκτυπο που έχει στη ζωή ενός ατόμου το βίωμα μιας αντικειμενικά μειονεκτικής θέσης σε σχέση με εκείνη που θεωρεί ότι δικαιούται ή άξιζε να έχει και δεν έχει. Ο Gurr ορίζει τη σχετική στέρηση ως απόκλιση ανάμεσα στις κύριες προσδοκίες των ατόμων και στην ικανότητά τους να τις πραγματοποιήσουν. Οι προσδοκίες είναι τα αγαθά και οι συνθήκες ζωής, τα οποία οι άνθρωποι πιστεύουν ότι δικαιούνται ή θα έπρεπε να δικαιούνται, ενώ οι δυνατότητες είναι τα αγαθά και οι συνθήκες που θεωρούν ότι είναι σε θέση να αποκτήσουν και να διατηρήσουν με τα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους. Οι προσδοκίες και οι δυνατότητες ανήκουν στην κατηγορία αξιών που σύμφωνα με τον Gurr ορίζονται ως επιθυμητά γεγονότα, αντικείμενα, σχέσεις, για τα οποία οι περισσότεροι άνθρωποι αγωνίζονται. Αν αυτή η ισοροπία μεταξύ προσδοκιών και δυνατοτήτων διαταραχτεί, αυτό ενδέχεται να οδηγήσει σε σχετική στέρηση.

Αυτή η αίσθηση της στέρησης είναι που δημιουργεί αισθήματα δυσaráσκειας, τα οποία ενδέχεται να αυξήσουν τη δυναμική της συλλογικής βίας. Ο Gurr θεωρεί ότι τυχόν μακροχρόνια αίσθηση στέρησης δεν μπορεί να γίνει ανεκτή χωρίς κοινωνικές συνέπειες. Η πρωταρχική αιτιώδης διαδικασία που ωθεί στη βία είναι καταρχάς, η ανάπτυξη δυσaráσκειας και κατά δεύτερον, η πολιτικοποίηση της δυσaráσκειας και τέλος, η προσφυγή στην ένοπλη βία. Βασικός συλλογισμός της θεωρίας του Gurr είναι ότι το ενδεχόμενο προσφυγής στη συλλογική βία εξαρτάται πολύ από την ένταση και την απήχηση της σχετικής στέρησης στα μέλη μιας συλλογικότητας.⁵⁹

⁵⁹ T. R. Gurr, *Why do men Rebel?*, Princeton University Press, Princeton, 1970, 24

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΓΙΑΤΙ ΔΕΝ ΕΠΙΛΥΟΝΤΑΙ ΟΙ ΑΠΟΣΧΙΣΤΙΚΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ;

2.1 Εμπόδια στην επίλυση των συγκρούσεων

Οι αποσχιστικές συγκρούσεις είναι συχνά παρατεταμένες και μακροχρόνιες παρά τις προσπάθειες που καταβάλλονται για την επίλυση τους. Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και ιδιαίτερα κατά την μεταψυχροπολεμική περίοδο, υπήρξε δραματική αύξηση του αριθμού των αποσχιστικών συγκρούσεων και ταυτόχρονα του ερευνητικού ενδιαφέροντος για την επίλυση τους. Σύμφωνα με τον Ηρακλείδη,⁶⁰ υπάρχουν τέσσερα βασικά εμπόδια που δυσχαιρένουν την επίλυση των συγκρούσεων και αφορούν: α) τις εμπόλεμες πλευρές, β) το αναγνωρισμένο κράτος, γ) το αποσχιστικό κίνημα, δ) τα τρίτα μέρη που εμπλέκονται στη σύγκρουση. Η σχετική παρουσίαση που θα κάνουμε αποτελεί περίληψη του άρθρου του Ηρακλείδη, με τίτλο «The Ending of Unending Conflicts: Separatist Wars».

Η στάση των εμπόλεμων πλευρών

Συνήθως, οι εμπόλεμες πλευρές θεωρούν την σύγκρουση ως το καταλληλότερο μέσο για την επίτευξη του επιθυμητού αποτελέσματος. Τα εμπλεκόμενα μέρη αντιλαμβάνονται τη σύγκρουση με όρους νικητή και ηττημένου και υιοθετούν ασυμβίβαστες μεταξύ τους θέσεις, πεπεισμένα ότι δεν υπάρχει εναλλακτική λύση. Ο φόβος, η καχυποψία και τα αρνητικά στερεότυπα κυριαρχούν και οδηγούν σε σοβαρά λάθη κρίσης. Όσο συνεχίζεται η σύγκρουση και αυξάνεται το κόστος της για την κάθε πλευρά, τόσο πιο ανέφικτη καθίσταται η εξεύρεση λύσης καθώς είναι δύσκολο να αιτιολογηθεί οποιαδήποτε άλλη λύση εκτός του πολέμου, όπως και το γιατί αυτή η λύση δεν επελέγει νωρίτερα. Σε αυτές τις περιπτώσεις, τα αντιμαχόμενα μέρη «παγιδεύονται» σε ολοένα και πιο αδιάλλακτες θέσεις. Όταν το κάθε

⁶⁰ A.Heraclides, «The Ending of Unending Conflicts: Separatist Wars», *Millenium Journal of International Studies*, 26:3 (1997b), 694-702.

μέρος μιας διένεξης, έχει υιοθετήσει μια συγκεκριμένη θέση είναι δύσκολο να υπαναχωρήσει χωρίς να φανεί ότι υποχωρεί. Συνήθως, η κάθε πλευρά απαντά στην αντίπαλη με σκλήρυνση της στάσης της και υιοθέτηση μιας ακόμα πιο άτεγκτης θέσης, καθιστώντας δυσκολότερη την εξεύρεση λύσης. Η αποκλιμάκωση σε τέτοιου είδους καταστάσεις είναι εξαιρετικά δύσκολη εν μέσω αυξανόμενης δυσπιστίας και ουτοπικών απαιτήσεων.

Επιπρόσθετα, η δαιμονοποίηση του αντιπάλου λόγω διαφορετικής εθνικότητας ή /και θρησκείας μετατρέπει τη διένεξη σε σύγκρουση μεταξύ δύο κόσμων (εθνών, πολιτισμών, αξιακών συστημάτων) και η σύγκρουση γίνεται αντιληπτή με όρους πάλης ανάμεσα στο «δίκαιο και το άδικο» ,γεγονός που καθιστά την επίλυση της σύγκρουσης εξαιρετικά δύσκολο έργο. Πολλές φορές, οι αποσχιστικές συγκρούσεις εξελίσσονται σε συγκρούσεις ταυτότητας ,όπου η ύπαρξη της αντίπαλης πλευράς ως «εχθρού» είναι καθοριστική για την οριοθέτηση της κάθε ομάδας και η αντίληψη ενός ανθρώπινου ,πολιτισμένου «άλλου» είναι αδιανόητη. Αυτές οι αντιλήψεις ισχυροποιούνται με την πάροδο των ετών της σύγκρουσης και λειτουργούν ως «αυτοεκπληρούμενη προφητεία», καθώς καμία από τις εμπόλεμες πλευρές δεν θεωρεί ότι υπάρχουν βιώσιμες εναλλακτικές λύσεις. Ένας πρόσθετος παράγοντας μη επίλυσης των αποσχιστικών συγκρούσεων είναι ο εσωτερικός παράγοντας ,η εργαλειοποίηση της σύγκρουσης στην εσωτερική πολιτική σκηνή ,η οποία καθιστά ακόμα δυσκολότερη την εξεύρεση λύσης καθώς είναι πολιτικά ασύμφορη η επιλογή επίτευξης συμβιβασμού με την αντίπαλη πλευρά ,αφού η παράταση της σύγκρουσης μπορεί να ευνοεί συμφέροντα συγκεκριμένων ομάδων σε κάθεμα από τις εμπόλεμες πλευρές. Τέλος, η ασυμμετρία δυνάμεων ανάμεσα στις δύο πλευρές δυσχεραίνει την επίλυση της σύγκρουσης καθώς το πιο αδύναμο μέρος δεν θέλει να ξεκινήσει διαπραγματεύσεις από θέση αδυναμίας, ενώ το ισχυρότερο δεν θέλει να διαπραγματευτεί σε ισότιμη βάση και να νομιμοποιήσει την αντίπαλη πλευρά.

Η στάση του αναγνωρισμένου κράτους

Στις αποσχιστικές συγκρούσεις ,μία ομάδα αμφισβητεί την εξουσία και την εδαφική ακεραιότητα ενός κράτους και η συνήθης αντίδραση του κράτους είναι να έχει αρνητική στάση απέναντι στην εξεύρεση πολιτικής διευθέτησης , καθώς θεωρεί ότι αυτό θα ενθαρρύνει τις αποσχιστικές βλέψεις και θα προκαλέσει φαινόμενο ντόμινο στο εσωτερικό του. Σε γενικές γραμμές, τα κράτη θεωρούν τις κατευναστικές πολιτικές απέναντι σε

μειονοτικές ομάδες από αφελείς ως και προδοτικές. Συνήθως, απορρίπτουν τη μεσολάβηση τρίτων μερών ως επέμβαση στις εσωτερικές τους υποθέσεις και ως νομιμοποίηση των αποσχιστικών κινήσεων και εμμένουν στην αρχή της εδαφικής ακεραιότητας. Επιπρόσθετα, τα κράτη μπορεί να θεωρούν τη στρατιωτική λύση ως την πλέον αποτελεσματική και συχνά την επιλέγουν καθώς η χρήση ένοπλης βίας στο εσωτερικό τους αποτελεί δικαίωμα των κρατών. Ένα περαιτέρω εμπόδιο στην επίλυση μιας σύγκρουσης είναι η απροθυμία μερικών ομάδων εξουσίας να παραχωρίσουν μέρος της εξουσίας τους ή να δεχθούν την αναδιανομή της εξουσίας, με πιο δίκαιο τρόπο προς όφελος άλλων μη προνομιούχων ομάδων.

Η στάση του αποσχιστικού κινήματος

Ένα αποσχιστικό κίνημα μπορεί να επιλέξει την ένοπλη σύγκρουση ως τη μόνη του επιλογή, όταν θεωρεί (σωστά ή εσφαλμένα) ότι η εναλλακτική λύση είναι η συνέχιση της καταπίεσης, της κακομεταχείρισης, ο θάνατος ή η εθνοκάθαρση, ακόμα και όταν οι πιθανότητες επιτυχίας είναι ισχνές. Στις αποσχιστικές συγκρούσεις, η ασυμμετρία δυνάμεων ανάμεσα στις αντίπαλες πλευρές μπορεί να λειτουργήσει θετικά για το αποσχιστικό κίνημα, καθώς τα μέλη των αποσχιστικών κινήσεων αφοσιώνονται πλήρως στον σκοπό της απόσχισης και είναι συνήθως διατεθειμένα να πάρουν μεγαλύτερα ρίσκα και να αντέξουν μεγαλύτερες απώλειες από αυτές που ένα κράτος είναι διατεθειμένο να υποστεί, όσον αφορά την ασφάλεια των πολιτών του. Από την άλλη μεριά, η τυφλή αφοσίωση στον σκοπό της απόσχισης μπορεί να αναγκάσει το κράτος να επιλέξει να λύσει το ζήτημα με ένοπλα μέσα καθώς η αντίπαλη πλευρά δεν είναι διατεθειμένη να δεχθεί οποιαδήποτε άλλη εναλλακτική λύση. Επίσης, όσο παρατείνεται η σύγκρουση, τόσο πιο ασυμβίβαστες θέσεις υιοθετούνται από την πλευρά του αποσχιστικού κινήματος όπως ανεξαρτησία ή ένωση με άλλο κράτος, οι οποίες είναι δύσκολο έως ανέφικτο να γίνουν αποδεκτές από την άλλη μεριά και να οδηγήσουν σε επίλυση της σύγκρουσης.

Αυτή η στάση μπορεί να είναι απόρροια εσφαλμένων υπολογισμών για το κόστος συνέχισης της διένεξης, ή μπορεί να αποτελεί τακτική που στοχεύει στην υπερπήδηση μιας έλλειψης διαπραγματευτικής ισχύς. Πολλές φορές, ένας ηγέτης μπορεί να αισθάνεται υποχρεωμένος να κρατήσει μια σκληρή γραμμή, ώστε να είναι σε θέση να αντιπαρέλθει τις πιέσεις της εσωτερικής αντιπολίτευσης που θέλει να υποσκάψει την ηγεσία του,

εργαλειοποιώντας τη διένεξη με το άλλο μέρος. Η ίδια η ηγεσία μπορεί να εργαλειοποιήσει μια διένεξη και να δαιμονοποιήσει το αντίπαλο μέρος, έχοντας ως στόχο να αποσπάσει την προσοχή της κοινής γνώμης από τα εσωτερικά προβλήματα. Επίσης, η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης που προκαλεί μια ένοπλη σύγκρουση είναι πιθανό να φέρει στην εξουσία σκληροπυρηνικούς ηγέτες, που είναι δύσκολο να αποδεχθούν συμβιβασμούς με την αντίπαλη πλευρά, καθώς θεωρούν ότι η ηγεσία τους ή ακόμα και η προσωπική τους επιβίωση τίθενται σε κίνδυνο σε περίπτωση διευθέτησης της διένεξης. Επιπλέον, η ύπαρξη εξωτερικής βοήθειας μπορεί να δημιουργήσει μια εσφαλμένη αίσθηση σιγουριάς και αυτό να οδηγήσει τους ηγέτες του αποσχιστικού κινήματος να απορρίψουν συμβιβαστικές προτάσεις ή προσκλήσεις για διαπραγματεύσεις, που μπορεί να βοηθήσουν στην επίλυση της σύγκρουσης. Τέλος, ένα αποσχιστικό κίνημα μπορεί να διασπαστεί σε αντίπαλα μέτωπα, τα οποία ανταγωνίζονται μεταξύ τους ή ακόμα και πολεμούν το ένα το άλλο. Αυτό έχει ως συνέπεια να μην υπάρχει αξιόπιστος συνομιλητής με τον οποίον να μπορεί το κράτος να έρθει σε συμφωνία και να λύσει τη σύγκρουση με ειρηνικά μέσα.

Τα εμπόδια που αφορούν τα τρίτα μέρη.

Η υποστήριξη (όπλα, πόροι, καταφύγιο) που μπορεί να λαμβάνουν τα εμπόλεμα μέρη από τρίτα μέρη, μπορεί να παρατείνει την διάρκεια της σύγκρουσης για χρόνια, παρεμποδίζοντας τη δημιουργία προϋποθέσεων ειρηνικής διευθέτησης και συντηρώντας το πολεμικό αδιέξοδο. Συχνά, οι προσπάθειες ειρήνευσης ή επίλυσης της σύγκρουσης με μεσολάβηση δεν είναι ισότιμες και για τις δύο πλευρές και γι αυτό το λόγο δεν συνεισφέρουν στην εξεύρεση συμβιβαστικής λύσης. Ένα επιπρόσθετο εμπόδιο για τον τερματισμό της σύγκρουσης είναι ότι μερικά κράτη είναι αντίθετα με τον τερματισμό μιας αποσχιστικής σύγκρουσης που αφορά ένα άλλο κράτος, καθώς επιθυμούν την αποσύνθεση ή την εξασθένιση του συγκεκριμένου κράτους ή μπορεί να επιθυμούν να ενσωματώσουν την αποσχισθείσα περιοχή στα δικά τους εδάφη.

Επιπλέον, τα τρίτα μέρη μπορεί να μην επιθυμούν την διευθέτηση της αποσχιστικής σύγκρουσης για λόγους στρατηγικής ή ασφάλειας τους ή εξαιτίας του όφελους που προκύπτει από τη συνέχιση της σύγκρουσης. Μία αποσχιστική ένοπλη σύγκρουση με ένα αποσχιστικό κίνημα, μπορεί να απομακρύνει τον κίνδυνο του πολέμου του εμπλεκόμενου

κράτους με ένα άλλο κράτος ή μία τέτοια σύγκρουση μπορεί να ευνοήσει ένα γειτονικό κράτος οικονομικά, καθώς μπορεί να υπάρξουν επικερδείς επιχειρήσεις όπλων, πετρελαίου, μετάλλων και πολύτιμων λίθων. Επιπρόσθετα, ένα τρίτο μέρος μπορεί να είναι αντίθετο με τον τερματισμό της σύγκρουσης, διότι η συνέχιση της μπορεί να αμαυρώσει την διεθνή εικόνα και θέση του κράτους που εμπλέκεται στην αποσχιστική σύγκρουση, εμφανίζοντας το συγκεκριμένο κράτος ως επιθετικό και σκληρό, χωρίς σεβασμό στο διεθνές δίκαιο. Τέλος, τρίτα μέρη που υποστηρίζουν ένα αποσχιστικό κίνημα μπορεί να μην επιθυμούν τον τερματισμό της σύγκρουσης με μια λύση που θεωρούν άδικη ή μη βιώσιμη.

2.2. Πότε τερματίζεται μία ένοπλη αποσχιστική σύγκρουση ;

Οι αποσχιστικές συγκρούσεις δεν παραμένουν όλες ανεπίλυτες και έχουν υπάρξει περιπτώσεις στις οποίες οι συγκρούσεις έχουν σταματήσει είτε προσωρινά, είτε μόνιμα. Στην έρευνα του Ηρακλείδη που εξέτασε μια πληθώρα συγκρούσεων της περιόδου 1946-1996, προέκυψαν οι παρακάτω αιτίες που περιγράφουν, πότε και γιατί οι αποσχιστικές συγκρούσεις σταματούν.

Σύμφωνα με τον Ηρακλείδη ⁶¹, οι αποσχιστικές συγκρούσεις τερματίζονται:

- όταν και οι δύο εμπόλεμες πλευρές αντιλαμβάνονται ότι δεν υπάρχουν πιθανότητες να κερδίσουν κάτι παραπάνω στο πεδίο της μάχης ή από εξωτερική στρατιωτική βοήθεια,
- όταν και για τις δύο εμπόλεμες πλευρές, το κόστος της συνέχισης της σύγκρουσης υπερβαίνει κατά πολύ τα οφέλη της συνέχισης της. Είναι η κατάσταση του «οδυνηρού αδιεξόδου», όπου και οι δύο πλευρές έχουν εξαντληθεί και δεν υπάρχει καμία πιθανότητα επικράτησης για αυτές μέσω της ένοπλης σύγκρουσης,

⁶¹ Heraclides, «The Ending of Unending Conflicts: Separatist Wars», ό.π., 686-690.

- όταν και οι δύο εμπόλεμες πλευρές έχουν πιο πολλά να κερδίσουν και λιγότερα να χάσουν από μια συμφωνία παρά από τη συνέχιση της σύγκρουσης και ταυτόχρονα και οι δύο πλευρές αντιλαμβάνονται μια αμοιβαία αποδεκτή λύση ως μια ρεαλιστική πιθανότητα. Αυτό, συνήθως, είναι αποτέλεσμα αλλαγής σκέψης μίας εκ των δύο πλευρών, συνήθως της πιο ισχυρής, η οποία αναλαμβάνει και την πρωτοβουλία ειρήνευσης των δύο πλευρών,

- όταν και οι δύο εμπόλεμες πλευρές είναι στρατιωτικά, οικονομικά και ηθικά εξαντλημένες και δεν είναι σε θέση να συνεχίσουν τη σύγκρουση,

- όταν υπάρχει κάποια μορφή «μετασχηματισμού της σύγκρουσης» όπως αλλαγή ηγεσίας, αλλαγή καθεστώτος ή πολιτικού συστήματος, μία νέα ιδεολογία, αλλαγή στον διεθνή προσανατολισμό και στις συμμαχίες, μία μεγάλη αλλαγή στο περιφεριακό ή διεθνές σύστημα,

- όταν η ισχυρότερη πλευρά είναι διαθέσιμη για την έναρξη συνομιλιών και την διευθέτηση της σύγκρουσης και βρίσκεται σε πλεονεκτική στρατιωτική θέση με ισχυρή νομιμοποίηση στο εσωτερικό της, ενώ ταυτόχρονα το αποσχιστικό κίνημα βρίσκεται στα όρια της ήττας με φθίνουσα νομιμοποίηση. Ένας από τους λόγους για τους οποίους, η ισχυρή πλευρά είναι πρόθυμη να συμβιβαστεί μπορεί να είναι ο «ο μετασχηματισμός της σύγκρουσης», λόγω ριζικής αλλαγής στο εν λόγω κράτος, οπότε η ειρηνική διευθέτηση της σύγκρουσης γίνεται επιθυμητή στρατηγική, υπό τον όρο ότι το αποσχιστικό κίνημα θα περιορίσει τις απαιτήσεις του για ανεξαρτησία. Ένας άλλος λόγος, μπορεί να είναι η πεποίθηση του κράτους ότι η στρατιωτική ήττα είναι απίθανο να είναι αποτελεσματική μακροπρόθεσμα και ότι η συνέχιση της αποσχιστικής δράσης έστω και σε ύφεση είναι μη ανεκτή. Ένας τρίτος λόγος είναι η ξαφνική συνειδητοποίηση ότι οι αυτονομιστές έχουν δίκιο σε κάποιο βαθμό και θα πρέπει να υπάρξει πολιτική κατευνασμού απέναντι τους. Τέλος, από την σκοπιά της σχολής του Ρεαλισμού, η έναρξη διαπραγματεύσεων από θέση ισχύος επιτρέπει στον ισχυρότερο να κάνει λιγότερες παραχωρήσεις στην αντίπαλη πλευρά.

- όταν η μία από τις δύο πλευρές χάνει σημαντική εξωτερική στρατιωτική βοήθεια ή αντιλαμβάνεται ότι βρίσκεται μπροστά στο άμεσο ενδεχόμενο να εγκαταληφθεί από τους υποστηρικτές της,

- όταν το πιο αδύναμο μέρος της σύγκρουσης υποστηρίζεται από ένα ισχυρό κράτος, που δεν επιθυμεί να ενσωματώσει την αποσχιστική οντότητα,αντιθέτως ασκεί πιέσεις για διευθέτηση της σύγκρουσης μέσω μεσολάβησης,

- σε περίπτωση που κάποια μορφή μεσολάβησης (επίσημη ή ανεπίσημη) πετύχει σημαντική πρόοδο.Σε τελική ανάλυση,οι διαπραγματεύσεις χωρίς ενδιάμεσο ανάμεσα σε ορκισμένους εχθρούς,αποφασισμένους να κατατροπώσουν την αντίπαλη πλευρά είναι μη ρεαλιστικές και χωρίς τρίτο μέρος, δεν υπάρχει καμία εγγύηση για την εφαρμογή της συμφωνίας ειρήνης,

- με κάποια μορφή «εξαναγκαστικής μεσολάβησης».Η σύγκρουση μπορεί να τερματιστεί,αν ένα ή περισσότερα τρίτα μέρη ασκήσουν ισχυρή πίεση για την διευθέτηση της σύγκρουσης μέσω μεσολάβησης.Είναι πιο πιθανόν να συμβεί σε περίπτωση που συμπέσει με κάποιον από τους άλλους παράγοντες,όπως εξάντληση,κλπ.,

- εάν υπάρξει εκεχειρία, οι εμπόλεμες πλευρές έχουν σταματήσει τις εχθροπραξίες μεταξύ τους και τα αμοιβαία διλλήματα ασφάλειας ,διευθετούνται από τρίτα μέρη (ειρηνευτική δύναμη),

- όταν μια διευθέτηση αντιμετωπίζει τους φόβους της ηγεσίας του αποσχιστικού κινήματος και προβλέπει για αυτήν ένα σημαντικό ρόλο όπως η ανάληψη της ηγεσίας σε μία περιφεριακή κυβέρνηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΜΕΘΟΔΟΙ ΕΙΡΗΝΙΚΗΣ ΕΠΙΛΥΣΗΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΔΙΕΝΕΞΕΩΝ/ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ

Η εκδήλωση διενέξεων ανάμεσα σε κράτη, εθνικών και εθνοτικών ομάδων, κατέστησε αναγκαία τη διαδικασία επίλυσης των συγκρούσεων. Με το πέρασμα των χρόνων, η διαδικασία επίλυσης συγκρούσεων πήρε συγκεκριμένες μορφές, οι οποίες καθιερώθηκαν ως ενδεδειγμένες μέθοδοι επίλυσης συγκρούσεων. Οι καθιερωμένες μέθοδοι επίλυσης των διενέξεων είναι ο δικαστικός διακανονισμός, η διαιτησία, οι διαπραγματεύσεις, η μεσολάβηση, οι καλές υπηρεσίες και η συνδιαλλαγή, οι οποίες είναι διατυπωμένες στο Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών στο Άρθρο 33, παράγραφος 1. Ωστόσο, υπάρχουν και άλλες μέθοδοι ειρηνικής επίλυσης των διενέξεων.

Η πιο γνωστή κατηγοριοποίηση των μεθόδων ειρηνικής επίλυσης συγκρούσεων είναι μεταξύ αφενός, δικανικών/νομικών και αφετέρου, πολιτικών/διπλωματικών μεθόδων επίλυσης. Στις δικανικές/νομικές μεθόδους ανήκουν η διαιτησία και ο δικαστικός διακανονισμός, ενώ όλες οι υπόλοιπες μέθοδοι ανήκουν στην κατηγορία των πολιτικών/διπλωματικών μεθόδων.

Μια διαφορετική διάκριση των καθιερωμένων μορφών επίλυσης είναι η κατηγοριοποίησή τους σε ενδογενείς και σε εξωγενείς μεθόδους επίλυσης των διαφορών. Η κύρια ενδογενής μέθοδος είναι η διαπραγμάτευση και αφορά στις προσπάθειες που κάνουν οι άμεσα ενδιαφερόμενοι να επιλύσουν την διένεξή τους μέσα από απευθείας διαπραγματεύσεις. Οι υπόλοιπες μέθοδοι κατηγοριοποιούνται ως εξωγενείς μέθοδοι αφού απαιτούν την εμπλοκή τρίτου μέρους, με εξαίρεση τις καλές υπηρεσίες, οι οποίες

θεωρούνται ότι βρίσκονται στα όρια και των δύο κατηγοριών.⁶²

Μια πιο σύγχρονη κατηγοριοποίηση των μεθόδων επίλυσης είναι σε Πρώτης και Δεύτερης τροχιάς. Η διπλωματία Πρώτης Τροχιάς αφορά το σύνολο των επίσημων μορφών επίλυσης, οι οποίες διενεργούνται σε αυστηρά διακρατικό επίπεδο με τη συμμετοχή αποκλειστικά κρατών και διεθνών οργανισμών. Η Δεύτερη Τροχιά αφορά την εμπλοκή ιδιωτών, διακεκριμένων προσωπικοτήτων των αντίπαλων πλευρών με έρεισμα στην κοινή γνώμη, καθώς συνήθως έχουν διατελέσει σε δημόσια αξιώματα, ή Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ). Η Δεύτερη Τροχιά δεν είναι αυτόνομη, αλλά συμπληρωματική της πρώτης.⁶³

3.1 Η διαπραγμάτευση

Οι πολιτικές/διπλωματικές μέθοδοι επίλυσης συγκρούσεων θεωρούνται οι πλέον διαδεδομένες στις διεθνείς διένεξεις, κυρίως επειδή οι εμπλεκόμενοι θεωρούν ότι έχουν τον έλεγχο της διαδικασίας, την οποία μπορούν να διακόψουν κατά βούληση. Μια ευρέως διαδεδομένη πολιτική μέθοδος επίλυσης συγκρούσεων είναι η διαπραγμάτευση. Κατά τον Robert Rubinstein,⁶⁴ η διαπραγμάτευση είναι μία σειρά διαδικασιών επικοινωνίας, μέσα από την οποία οι άνθρωποι επιχειρούν να επιλύσουν διαφωνίες που υφίστανται μεταξύ τους.

⁶² Ηρακλείδης, *Ανάλυση και Επίλυση Συγκρούσεων, μία εισαγωγή*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2011, 89-91.

⁶³ Ηρακλείδης, *Διεθνείς Σχέσεις – Θεωρητικές προσεγγίσεις στα σύγχρονα διεθνή προβλήματα*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2019, 172-173.

⁶⁴ A. R. Rubinstein, «Culture and Negotiation», στο E. Warnock Fernea & M. E. Hocking, *The Struggle for Peace*, University of Texas Press, Texas 1992, 116.

Κατά τον Rabie,⁶⁵ οι εργασίες που επιτελούνται κατά τη διάρκεια μιας διαπραγμάτευσης είναι: α) ο καθορισμός των θέσεων των δύο αντίπαλων πλευρών και η αποτύπωση των απαιτήσεών τους με ξεκάθαρους όρους, β) η ανάγκη να βοηθήσουν τα αντίπαλα μέρη να αντιληφθούν τις θέσεις και τις απαιτήσεις τους ως ικανές να γεφυρωθούν, με την προϋπόθεση πως οι διαφορές των απαιτήσεών τους πρέπει να κινούνται σε λογικά πλαίσια και να είναι πολιτικής φύσης και όχι ιδεολογικής, γ) η ανάγκη να πείσουν τις αντίπαλες πλευρές να δεχθούν ένα πλαίσιο αρχών, σύμφωνα με το οποίο θα διεξαχθούν οι διαπραγματεύσεις, δ) η ανάγκη όλες οι πλευρές να αντιλαμβάνονται το πιθανό αποτέλεσμα των διαπραγματεύσεων ως αμοιβαία θετικό.

Πολύ σημαντικό ρόλο στην επιτυχή έκβαση της διαπραγμάτευσης παίζει η επιλογή της σωστής στιγμής, της «ώριμης» στιγμής, κατά τον Zartman,⁶⁶ οπότε θα υπάρχουν και οι κατάλληλες προϋποθέσεις για την επιτυχία της. Οι διαπραγματεύσεις μπορούν να ακολουθήσουν δύο διαφορετικές πορείες με πιθανή επιτυχή επίλυση της διένεξης: α) τη σταδιακή πορεία που επιτρέπει την εκκίνηση της διαπραγμάτευσης από τα πιο εύκολα προς επίλυση ζητήματα, ενώ μετά τη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης και αμοιβαίων υποχωρήσεων, η διαπραγμάτευση ασχολείται με τα πιο δύσκολα ζητήματα, β) την συμφωνία-πακέτο με όλα τα ζητήματα να διερευνώνται ταυτόχρονα και η διαπραγμάτευση

⁶⁵ M. Rabie, *Conflict Resolution and Ethnicity*, Praeger, London 1994, 11.

⁶⁶ I. W. Zartman, «'Ripeness': the importance of timing in negotiation and conflict resolution», 2008, 1, διαθέσιμο στο <https://www.e-ir.info/2008/12/20/ripeness-the-importance-of-timing-in-negotiation-and-conflict-resolution/>. Σύμφωνα με τον Zartman,⁶⁶ υπάρχουν στιγμές σε μια διένεξη που είναι πιο ώριμες για αποκλιμάκωση και διεύθετηση της διένεξης, όπως η στιγμή που το κίνητρο των εμπλεκόμενων πλευρών για διευθέτηση της διένεξης βρίσκεται στο μέγιστο βαθμό. Δύο βασικά στοιχεία που συνθέτουν την έννοια της ωριμότητας, κατά τον Zartman, είναι: α) η συνειδητοποίηση, εκ μέρους και των δύο πλευρών, της αμοιβαία οδυνηρής ακινησίας στην οποία έχουν περιέλθει, στην οποία δεν μπορεί να υπάρξει ολοκληρωτική νίκη και θα πρέπει να αναζητήσουν μαζί μια διέξοδο, β) η αντίληψη της πιθανότητας διεξόδου, δηλαδή μιας πιθανής λύσης της σύγκρουσης. I. W. Zartman, «'Ripeness: The Hurting Stalemate and Beyond'», στο P. C. Stern & D. Druckman, *International Conflict Resolution After the Cold War*. National Academy, Washington 2000, 228-229 & Zartman, 'Ripeness': the importance of timing in negotiation and conflict resolution, ό.π., 1-2.

να επιτυγχάνει μια συνολική λύση όλων των ανοιχτών ζητημάτων.⁶⁷

Κατά τον Ηρακλείδη,⁶⁸ τρεις είναι οι βασικοί οδικοί άξονες που μπορεί να καταλήξουν σε κοινή συμφωνία των δύο μερών: α) η επικέντρωση σε απτά μετρήσιμα συμφέροντα, β) η έμφαση στις διαφορετικές συλλογικές ταυτότητες και τον υποκειμενικό παράγοντα γ) η διαδικασία της «από κοινού επίλυσης του προβλήματος».

3.2 Η Διαμεσολάβηση

Η διαμεσολάβηση ή μεσολάβηση (mediation), ως μέθοδος ειρηνικής επίλυσης, θα απασχολήσει εκτεταμένα αυτή την εργασία γιατί είναι η κύρια μέθοδος επίλυσης στα αποσχιστικά κινήματα που εξετάζονται και θεωρείται ευρέως αποδεκτή.

Έχει καταγραφεί πληθώρα επίσημων ορισμών για την έννοια της «διαμεσολάβησης» από διαφορετικούς ερευνητές. Κατά τον Lans Stenelo,⁶⁹ η διαμεσολάβηση είναι η διαδικασία που γίνεται με πρωτοβουλία ενός τρίτου μέρους στην προσπάθειά του να διευκολύνει τη λύση των διαφωνιών άλλων μερών με σκοπό την επίτευξη μιας συμφωνίας μετά από διαπραγματεύσεις. Οι Dryzek και Hunter⁷⁰ ορίζουν την διαμεσολάβηση ως μια διαδικασία στην οποία τα μέρη μιας διένεξης προσπαθούν να φτάσουν σε μια αμοιβαία

⁶⁷ Α. Ηρακλείδης, Γ. Κωστάκος & Χ. Φραγκονικολακόπουλος, *Διεθνείς Διενέξεις Αντιμετώπιση & Επίλυση*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2009, 50.

⁶⁸ Ηρακλείδης, κ.α., ό.π., 52.

⁶⁹ L. G. Stenelo, *Mediation in International Negotiations*, Lund University, Lund 1972, 37.

⁷⁰ S. J. Dryzek & S. Hunter, «Environmental Mediation for International Problems», *International Studies Quarterly*, 31 (1987), 89.

συμφωνημένη λύση υπό την αιγίδα ενός τρίτου μέρους. Κατά τους Blake και Muton,⁷¹ η διαμεσολάβηση είναι μια διαδικασία που περιλαμβάνει την επέμβαση ενός τρίτου μέρους που, ύστερα από έρευνα και καθορισμό του προβλήματος, συνήθως προσεγγίζει κάθε ομάδα ξεχωριστά με προτάσεις σχεδιασμένες να παράσχουν μια αμοιβαία αποδεκτή λύση. Ο Bingham⁷² ορίζει τη διαμεσολάβηση ως τη βοήθεια ενός ουδέτερου τρίτου μέρους σε μια διαπραγμάτευση, ενώ ο Moore δίνει προσοχή στη διαδικασία και την ορίζει ως επέμβαση από ένα αποδεχτό, αμερόληπτο και ουδέτερο τρίτο μέρος σε μια διένεξη ή διαπραγμάτευση που δεν έχει εξουσία να παίρνει αποφάσεις, αλλά να βοηθήσει τα εμπλεκόμενα μέρη σε εθελοντική βάση να φτάσουν στη δική τους αμοιβαία αποδεκτή συμφωνία των ζητημάτων της διένεξης.⁷³ Η διαμεσολάβηση αποτελεί μία από τις πιο σημαντικές μορφές ειρηνικής επίλυσης συγκρούσεων.

Κατά τον Bercovitch, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της διαμεσολάβησης είναι τα εξής:⁷⁴

- 1) Η διαμεσολάβηση είναι μια επέκταση και συνέχεια των προσπαθειών επίλυσης της σύγκρουσης ανάμεσα στα εμπλεκόμενα μέρη.
- 2) Περιλαμβάνει την εμπλοκή ενός ατόμου μιας ομάδας ή ενός οργανισμού στη διένεξη ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα εμπλεκόμενα μέρη.
- 3) Η διαμεσολάβηση είναι μια μη εξαναγκαστική, μη βίαιη και μη δεσμευτική μορφή επέμβασης.

⁷¹ R. R. Blake & J. S. Muton, *Solving Costly Organizational Conflicts*, Jossey-Bass, San Francisco 1985, 15.

⁷² G. Bingham, *Resolving Environmental Disputes*, The Conservation Foundation, Washington 1986, 5.

⁷³ W. C. Moore, *The Mediation Process*, Jossey-Bass, San Francisco 1987, 14.

⁷⁴ J. Bercovitch, «The Nature and Theory of Mediation - Introduction: putting mediation in context», στο J. Bercovitch, *Theory and Practice of International Mediation – Selected Essays*, Routledge, New York 2011, 69-70.

4) Μετατρέπει μια αρχικά διμερή διένεξη σε τριαδική αλληλεπίδραση, αυξάνοντας τον αριθμό των μερών από δύο σε τρία. Με αυτό τον τρόπο, η διαμεσολάβηση επιφέρει δομικές αλλαγές και δημιουργεί νέα σημεία για μια συμφωνία.

5) Ένας διαμεσολαβητής εισέρχεται σε μια διένεξη για να επηρεάσει, να αλλάξει, να επιλύσει, να τροποποιήσει με κάποιο τρόπο.

6) Οι διαμεσολαβητές φέρουν μαζί τους, συνειδητά ή ασυνείδητα, ιδέες, γνώσεις, πόρους και συμφέροντα δικά τους, της ομάδας ή του οργανισμού τον οποίο αντιπροσωπεύουν. Οι διαμεσολαβητές είναι σημαντικοί δρώντες με τις δικές τους υποθέσεις και ατζέντες αναφορικά με την εκάστοτε διένεξη.

7) Η διαμεσολάβηση παίρνει τη μορφή εθελοντικής επέμβασης. Αυτό σημαίνει ότι τα εμπλεκόμενα μέρη διατηρούν τον έλεγχο της έκβασης της διένεξης καθώς και την ελευθερία να δεχθούν ή να απορρίψουν τη διαμεσολάβηση ή τις προτάσεις του διαμεσολαβητή.

8) Η διαμεσολάβηση λειτουργεί σε μια *ad hoc* βάση και μόνο.

Η διαδικασία διαμεσολάβησης μπορεί να αναληφθεί από άτομα, χώρες, διεθνείς ή περιφερειακούς οργανισμούς. Στα αποσχιστικά κινήματα που εξετάζονται, τις πρωτοβουλίες διαμεσολάβησης για την επίλυση των συγκρούσεων ανέλαβαν οργανισμοί, όπως ο ΟΗΕ, ο ΟΑΣΕ, η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) καθώς και η Ρωσία.⁷⁵

3.3 Προϋποθέσεις για μια επιτυχημένη διαμεσολάβηση

Κατά τους Bercovitch και Houston,⁷⁶ ένας από τους παράγοντες που διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην επιτυχία διαμεσολάβησης είναι το καθεστώς των εμπλεκόμενων μερών. Θεωρούν ότι οι πιθανότητες επιτυχίας αυξάνονται όταν τα εμπλεκόμενα μέρη είναι αναγνωρισμένες επικράτειες. Αντιθέτως, οι πιθανότητες επιτυχίας της διαμεσολάβησης

⁷⁵ Bercovitch, «The Nature and Theory of Mediation...», ό.π., 78-82.

⁷⁶ J. Bercovitch & A. Houston, «The Study of International Mediation: Theoretical Issues and Empirical Evidence», στο J. Bercovitch, *Theory and Practice of International Mediation – Selected Essays*, Routledge, New York 2011, 39-46.

μειώνονται όταν πρόκειται για εσωτερική εξέγερση ή για απόσχιση. Ένας ακόμη παράγοντας που, κατά την άποψη τους, επηρεάζει την έκβαση της διαμεσολάβησης είναι η ισχύς των αντιμαχόμενων μερών. Αν πρόκειται για αντιπάλους ισοδύναμης ισχύος, τότε η επιτυχία της διαμεσολάβησης είναι πιο πιθανή. Αντιθέτως, σε περιπτώσεις ανισοβαρούς ισχύος, οι πιθανότητες επιτυχίας μειώνονται, καθώς το ισχυρό μέρος δεν είναι διατεθειμένο να προβεί εύκολα σε συμβιβασμούς. Ένας τρίτος καθοριστικός παράγοντας επιτυχίας είναι οι προϋπάρχουσες σχέσεις μεταξύ των αντίπαλων πλευρών. Το ιστορικό πλαίσιο των μεταξύ τους σχέσεων, θετικό ή αρνητικό, λειτουργεί καταλυτικά στην έκβαση της διαμεσολάβησης, ενώ η φύση του ζητήματος της διένεξης επηρεάζει, επίσης, καταλυτικά την πορεία της διαμεσολάβησης.

Όταν η διαμεσολάβηση άπτεται ζωτικών συμφερόντων ενός κράτους, όπως η εδαφική ακεραιότητα ή κυριαρχία, είναι λογικό να έχει μικρές πιθανότητες επιτυχίας. Επίσης, οι Bercovitch και Houston, τονίζουν ότι ο χρόνος που λαμβάνει χώρα η διαμεσολάβηση μπορεί να καθορίσει την επιτυχία ή μη εξέλιξή της. Έχει παρατηρηθεί ότι η διαμεσολάβηση είναι πιο αποτελεσματική όταν οι αντίπαλες πλευρές έχουν δοκιμάσει τις δυνάμεις τους χρησιμοποιώντας άλλους τρόπους δράσης και έχουν αποτύχει. Τέλος, θεωρούν ότι η φύση του ίδιου του διαμεσολαβητή, η ιδιότητά του, π.χ. διεθνής οργανισμός, οι ικανότητες, οι πόροι που διαθέτει, η εξουσία που κατέχει, η αμεροληψία του, αλλά και οι σχέσεις που διατηρεί με τις αντιμαχόμενες πλευρές, επιδρούν καθοριστικά στην έκβαση της διαπραγμάτευσης.

Κατά τους Susskind και Babbitt,⁷⁷ η διαμεσολάβηση μπορεί να έχει θετική έκβαση κάτω από τις ακόλουθες συνθήκες:

⁷⁷ L. Susskind & E. Babbitt, «Overcoming the Obstacles to Effective Mediation of International Disputes», στο J. Bercovitch & J. Rubin, *Mediation in International Relations: Multiple Approaches to Conflict Management*, Palgrave macMillan, New York 1992, 31-36.

1) Τα αντιμαχόμενα μέρη έχουν συνειδητοποιήσει ότι είναι απίθανο να πάρουν το επιθυμητό αποτέλεσμα μέσω μονομερών ενεργειών. Συχνά παρατηρείται ότι στα πρώτα στάδια μιας διαμάχης, κάποιο από τα δύο μέρη θεωρεί ότι μπορεί να υπερισχύσει με τη χρήση βίας ή με την απειλή χρήσης βίας.⁷⁸ Στα επόμενα στάδια της διαμάχης αυτό το μέρος μπορεί να αντιληφθεί τους λάθος υπολογισμούς του και να επανεκτιμήσει τις δυνατότητές του να επιβάλλει τη θέλησή του στο αντίπαλο μέρος της διένεξης.

2) Οι εναλλακτικές λύσεις της συμφωνίας περιλαμβάνουν δυσβάστακτο οικονομικό ή πολιτικό κόστος. Το κάθε αντιμαχόμενο μέρος έχει κάνει υπολογισμούς όσον αφορά το προφανές κόστος και όφελος από τη συνέχιση της διένεξης. Με την πάροδο του χρόνου επανυπολογίζονται τα υπέρ και τα κατά, κατά πόσο δηλαδή μια πιθανή διευθέτηση της διένεξης είναι πιο συμφέρουσα από τη συνέχισή της. Όταν το κόστος συνέχισης της θεωρείται ασύμφορο, τότε τα αντιμαχόμενα μέρη μπορεί να προτιμήσουν τις διαπραγματεύσεις.

3) Οι εκπρόσωποι των αντιμαχόμενων πλευρών πρέπει να έχουν επαρκή εξουσιοδότηση για να μιλήσουν εκ μέρους κάθε πλευράς και να είναι σε θέση να δεσμευτούν σε μια ορισμένη πορεία δράσης. Η ισχυρή ηγεσία απαιτείται για να αλλάξει η πορεία της διένεξης και να επιτρέψει σε επίσημους εκπροσώπους να αλλάξουν διατυπωμένες θέσεις τους, διατηρώντας ταυτόχρονα το κύρος τους.

4) Άλλοι διεθνείς περιφερειακοί παράγοντες, με συμφέροντα στην διένεξη, ασκούν πίεση για την επίλυση της. Γειτονικά-φιλικά κράτη μπορούν να ασκήσουν την επιρροή τους για την άρση των αντιρρήσεων ως προς τη διευθέτηση της διένεξης.⁷⁹ Επίσης, η πίεση της κοινής γνώμης, για επίλυση της διένεξης, μπορεί να συμβάλλει θετικά στην

⁷⁸ Αυτό συνέβει στην περίπτωση της Ν. Οσσετίας επί της οποίας η Γεωργία θεωρούσε ότι θα επικρατήσει πλήρως λόγω της στρατιωτικής υπεροπλίας της και του μικρού πληθυσμού της συγκεκριμένης επαρχίας.

⁷⁹ Αυτό συνέβη και στις τρεις υπό εξέταση περιπτώσεις. Ειδικότερα, στην περίπτωση της Ν. Οσσετίας και της Αμπχαζίας, η Ρωσία έπαιξε από την αρχή ρόλο βασικού συνομιλητή. Στην περίπτωση του Ναγκόρνο Καραμπάχ αντίστοιχο ρόλο ανέλαβε ο ΟΑΣΕ.

επανεκτίμηση της κατάστασης και στην έναρξη των διαπραγματεύσεων. Πρέπει να υπάρξει ένας μεσολαβητής κοινά αποδεκτός από όλα τα μέρη ώστε να δημιουργηθεί αμοιβαίο κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών, αλλά και στη συνολική πορεία της διαμεσολάβησης.

Τέλος, σύμφωνα με τον Ηρακλείδη, η διαμεσολάβηση ή οι διαπραγματεύσεις έχουν πιθανότητες επιτυχίας, εφόσον ισχύουν για τις αντίπαλες πλευρές οι εξής προϋποθέσεις:⁸⁰

- 1) Το κόστος από τις θυσίες και τις καταστροφές της διένεξης είναι μεγάλο και για τα δύο αντίπαλα μέρη.
- 2) Και οι δύο αντίπαλες πλευρές να έχουν συνειδητοποιήσει ότι οι μέθοδοι εξαναγκασμού του αντίπαλου μέρους θα προβούν ανεπιτυχείς.
- 3) Οι τελικές θέσεις των αντίπαλων πλευρών να μην είναι εκ διαμέτρου αντίθετες και τα αντίπαλα μέρη να είναι πρόθυμα να προβούν σε αμοιβαίους συμβιβασμούς και να θεωρούν ότι η συγκεκριμένη χρονική στιγμή είναι ώριμη για να επιτευχθεί αυτό.
- 4) Και τα δύο αντίπαλα μέρη να θεωρούν ότι ο απολογισμός οφελών- ζημιών από την συμφωνία υπερτερούν από τα οφέλη- ζημιές της μη επίλυσης.
- 5) Το τελικό πακέτο της συμφωνίας να θεωρείται δίκαιο και λογικό και από τις δύο πλευρές και να είναι αποδεκτό και από τις δύο πλευρές.

⁸⁰ Ηρακλείδης, «Διεθνείς Σχέσεις...», ό.π., 178-179.

ΜΕΡΟΣ Β

CASE STUDIES

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΝΑΓΚΟΡΝΟ-ΚΑΡΑΜΠΑΧ

1.1 Ιστορική αναδρομή της σύγκρουσης

Η πρώην αυτόνομη περιοχή του Ναγκόρνο-Καραμπάχ είναι ένα υψίπεδο που βρίσκεται στο νοτιο-δυτικό κομμάτι του Αζερμπαϊτζάν. Ο πληθυσμός του το 1989 ανερχόταν σε 189.085 κατοίκους, εκ των οποίων, το 77% ήταν Αρμένιοι και περίπου το 22% Αζέροι. Μέχρι και τον πόλεμο μεταξύ Αζερμπαϊτζάν – Αρμενίας (φθινόπωρο 2020), η αυτοανακηρυχθείσα «Δημοκρατία του Ναγκόρνο-Καραμπάχ» αποτελείτο από το 92,5% της πρώην αυτόνομης περιοχής του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, πέντε περιοχές εκτός Ναγκόρνο-Καραμπάχ και σημαντικά κομμάτια από άλλες δύο περιοχές.⁸¹

Το Καραμπάχ αποτελείται κυρίως από εδάφη που ιστορικά ανήκουν στους Αζέρους και τους Αρμένιους. Καθένας τους υποστηρίζει ότι η περιοχή ανήκει σε αυτούς ακριβώς λόγω αυτής της ιστορικότητας. Αυτό αποτυπώνεται και στο όνομα της περιοχής, το οποίο

⁸¹ International Crisis Group, «Nagorno-Karabakh, Viewing Conflict from the Ground, Europe Report», No. 166 (14 September 2005), 1, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-azerbaijan/nagorno-karabakh-viewing-conflict-ground>. Με τον πόλεμο των έξι εβδομάδων, το φθινόπωρο του 2020, το Αζερμπαϊτζάν ανακατέλαβε σχεδόν όλες τις περιοχές εκτός του Ναγκόρνο-Καραμπάχ και περίπου το 1/3 της περιοχής του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, συμπεριλαμβανομένης της πόλης Σούσα. Βλ., International Crisis Group, *Post War Prospects for Nagorno-Karabakh*, Europe Report No. 264 (9 June 2021), 1, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/264-post-war-prospects-nagorno-karabakh>.

αποτελεί μια μείξη της τουρκικής και της περσικής γλώσσας. Η ιστορία των συνόρων ανάμεσα στους Αρμένιους και τους Αζέρους αποτελεί αντικείμενο διαμάχης.⁸²

Κατά την αρμενική εκδοχή, το Καραμπάχ ήταν μέρος του βασιλείου της Αρμενίας από τον 4^ο αι. π.Χ. Ιστορικά, η σημερινή περιοχή του Αζερμπαϊτζάν κατακτήθηκε από τους Πέρσες τον 6^ο αι. π.Χ., από τον Μ. Αλέξανδρο τον 4^ο αι. π.Χ. και από τους Ρωμαίους τον 1^ο αι. π.Χ. Η ακριβής χρονολογία της άφιξης των τουρκικών φυλών αποτελεί σημείο αντιπαράθεσης μεταξύ των δύο πλευρών. Αζέροι ιστορικοί χρονολογούν την ύπαρξη ισχυρού τουρκικού στοιχείου ήδη από τον 7ο αι., μ.Χ, οπότε και λαμβάνει χώρα η εισβολή των Αράβων στην περιοχή. Οι τελευταίοι εγκαθίστανται στην περιοχή των Αλβανών, οδηγώντας στον εξισλαμισμό της πλειοψηφίας του πληθυσμού. Αργότερα, τον 11^ο αιώνα, η περιοχή δέχεται εισβολή από τους Σελτζούκους, οι οποίοι αναμιγνύονται με τον τοπικό πληθυσμό. Ο εξισλαμισμός οδήγησε στην ένωση Αλβανών και Τούρκων. Τον 16^ο αιώνα το Αζερμπαϊτζάν μετατράπηκε σε κέντρο εξουσίας της δυναστείας Safavid, της Περσίας. Στις αρχές του 18^{ου} αι. η Ρωσία εμπλέκεται στα θέματα του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας, τα οποία οργανώνονται σε Χανάτα, δηλαδή ημιαυτόνομες κοινότητες.⁸³

Όσον αφορά το Καραμπάχ, μέχρι τον 14^ο αιώνα Άραβες, Μογγόλοι, Τούρκοι και Πέρσες έχουν διαδοχικά τον έλεγχο του. Παρόλ' αυτά, ο πληθυσμός της περιοχής αποτελούνταν κυρίως από Αρμένιους. Τον 14^ο αιώνα η περιοχή του Καραμπάχ αποκτά, υπό αρμενική ηγεσία, μια μορφή αυτονομίας, την οποία διατηρεί τέσσερις αιώνες, μέχρι τα μέσα

⁸² A. Rasizade, «Azerbaijan's Prospects in Nagorno-Karabakh», *The Journal of International Issues*, Vol. 12, No. 2 (2011), σ. 2-3 & S. Goldenberg, *Pride of Small Nations*, Zed Books Ltd, London 1994, 157. Στην τουρκική γλώσσα «Kara» σημαίνει μαύρο και «bao», στην περσική γλώσσα, σημαίνει κήπος. Το «Nagorno» στη ρωσική γλώσσα σημαίνει ορεινός.

⁸³ Goldenberg, *Pride of Small Nations*, ό.π., 157 & S. Cornell, «Report no46», Department at East European Studies, Upssala University, Upssala 1999, 3-4 & A. Saparov, *From Conflict to Autonomy in the Caucasus: The Soviet Union and the Making of Abkhazia, South Ossetia and Nagorno-Karabakh*, Central Asian Studies Book 29, Routledge 2014, 19-20.

του 18^{ου} αιώνα. Εκείνη την εποχή, εσωτερικές έριδες οδηγούν την περιοχή εκτός αρμενικού ελέγχου και ένας Αζέρος κυβερνήτης δημιουργεί το Χανάτο του Καραμπάχ το οποίο διοικείται, όπως και τα άλλα Χανάτα του Μπακού και του Γερεβάν, από τούρκικες μουσουλμανικές οικογένειες. Ο πληθυσμός στις περιοχές αυτές αποτελείται από Τούρκους και Αρμένιους και άλλες ομάδες διασκορπισμένες σε όλη την περιοχή.⁸⁴

Στο τέλος του 18^{ου} αι. η Ρωσία προσαρτά την περιοχή της Γεωργίας και στις αρχές του 19^{ου} αι. το Χανάτο του Καραμπάχ δέχεται την επικυριαρχία της Ρωσίας. Ακολουθεί μια σειρά Ρωσο-Περσικών πολέμων (1812-1813), στους οποίους κυριαρχεί η Ρωσία. Αισθητές είναι οι ανταλλαγές πληθυσμών, όπου Αρμένιοι μετακινούνται σε ρωσικά εδάφη, ενώ Μουσουλμάνοι μεταναστεύουν σε εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έτσι, ενώ το 1823 το 9% του πληθυσμού του Καραμπάχ ήταν Αρμένιοι, το 1880 αποτελούσαν το 53%, ενώ κάτι αντίστοιχο γινόταν μετά από κάθε Ρωσο-οθωμανικό πόλεμο, με τους Αρμένιους να ευνοούνται από τους Ρώσους και να κατακτούν διοικητικές θέσεις σε περιοχές που αυτοί επικρατούσαν. Αντίθετα, οι Αζέροι ήταν στο πλάι των Οθωμανών. Για το λόγο αυτό, οι Αρμένιοι θεωρούνται σύμμαχοι των Ρώσων, με αποτέλεσμα να υφίστανται σφαγές στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας περί το 1890.⁸⁵

Με την έλευση του 20^{ου} αιώνα, δημιουργούνται εντάσεις ανάμεσα στους Αζέρους και τους Αρμένιους, καθώς οι Αρμένιοι κατέχουν διευθυντικές θέσεις στη βιομηχανία του Μπακού, ενώ παράλληλα είναι σε θέση να εξαγοράσουν τη γη των Αζέρων. Οι εντάσεις

⁸⁴ Rasizade, ό.π., 4-5 & Saparov, «*From Conflict to Autonomy in the Caucasus...*», ό.π., 32-33 & R. Connor, *Nagorno-Karabakh Movement*, Independently published, 2021, 23.

⁸⁵ Cornell, «Report no46», ό.π., 5-6 & K. Kasim, «The Nagorno- Karabakh conflict: Regional implications and the peace process», *The Caucasus and its Neighbors: Towards the Future, Caucasus International*, Vol.2, No.1 2012, 96, διαθέσιμο στο <http://cijournal.az/post/caucasus-international-vol-2-no-1-spring-2012> & Saparov, «*From Conflict to Autonomy in the Caucasus...*», ό.π., 20 & G. Libaridian, *Modern Armenia: People, Nation, State*, Routledge, New York 2007, 20

αυτές έρχονται στο φως όταν ξεσπά το 1905 η πρώτη επανάσταση στη Ρωσία, η οποία επεκτείνεται στο Νότιο Καύκασο. Οι επιπτώσεις είναι αιματηρές, καθώς η εθνοτική βία έχει ως αποτέλεσμα τον θάνατο αρκετών χιλιάδων Αζέρων και Αρμενίων. Η βραχύβια Ομοσπονδία της Υπερκauκασίας, που περιλαμβάνει τη Γεωργία, την Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν συγκροτείται στην περιοχή του Νότιου Καυκάσου, η οποία ανεξαρτητοποιείται από τη Ρωσία στις 22 Απριλίου 1918. Την ίδια περίοδο, ιδιαίτερο ενδιαφέρον δείχνουν οι Μπολσεβίκοι για τις πετριολοπηγές του Μπακού. Τελικά, τον Μάιο του 1918 η κάθε δημοκρατία ανακηρύσσει την ανεξαρτησία της.⁸⁶

Μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η Μεγάλη Βρετανία επιβεβαίωσε την κατοχή του Καραμπάχ στο Αζερμπαϊτζάν με τον διορισμό Μουσουλμάνου κυβερνήτη στην πόλη Σούσα. Το γεγονός αυτό προκάλεσε αντιδράσεις από τη μεριά των Αρμενίων, οι οποίοι δέχθηκαν τη δικαιοδοσία του Αζερμπαϊτζάν το 1920. Το Αζερμπαϊτζάν γίνεται η πρώτη δημοκρατία του Νότιου Καυκάσου που περνά στον έλεγχο της Σοβιετικής Ένωσης δεδομένης της ύπαρξης πληθώρας υποστηρικτών των Μπολσεβίκων ανάμεσα στους εργάτες του Μπακού, αλλά και της σημασίας που απέδιδαν οι Μπολσεβίκοι στη διασφάλιση των πετρελαιοπηγών της συγκεκριμένης περιοχής. Το Νοέμβριο του 1920, οι Ρώσοι επέκτειναν την κυριαρχία τους στο Γερεβάν με τη Ρωσία να ελέγχει τελικά, τον Απρίλιο του 1921, και τη Γεωργία.⁸⁷

⁸⁶ S. Mamadova, «Creating the “Enemy Nation”: The Difficult Historical Legacies of Armenian-Azerbaijani Relations», στο *Karabakh Conflict*, Caucasus Analytical Digest Chronicle, 2016, 9, διαθέσιμο στο www.laender-analysen.de/cad & T. De Waal, *The Caucasus, An Introduction*, Oxford University Press, Oxford 2010, 62-63. Κοινό στοιχείο των τριών ανεξάρτητων κρατών είναι η έλλειψη μιας ακριβούς αναφοράς των συνόρων μεταξύ τους, πράγμα που αποτέλεσε τη βασική αιτία των μεταξύ τους συγκρούσεων μακροπρόθεσμα. A. Saparov, «Ethnic Conflict in Nagorny Karabakh – A Historical Perspective», *Caucasus Analytical Digest*, No. 84 (14/06/2016), 4, διαθέσιμο στο www.laender-analysen.de/cad.

⁸⁷ Saparov, «From Conflict to Autonomy in the Caucasus...», ό.π., 93-102 & De Waal, «The Caucasus...», ό.π., 64, 67-70.

Τα επόμενα έτη διαδραματίζεται μια σειρά πολιτικών διαμαχών για το Καραμπάχ. Αρχικά, φαινόταν να περνά στα χέρια της Αρμενίας, καθώς η επαναστατική επιτροπή του Σοβιετικού Αζερμπαϊτζάν, μετά από την πίεση των κεντρικής κυβέρνησης (Δεκέμβριο 1920), υποστήριξε ότι οι περιοχές του Καραμπάχ, του Ζανγκεζούρ και του Ναχitseβάν, θα πρέπει να περάσουν στην Αρμενία. Ενώ, όλα ήταν έτοιμα και ο Στάλιν το είχε δημοσιοποιήσει, ο αρχηγός του Αζερμπαϊτζάν Ναριμάνοφ αρνήθηκε. Τέσσερις μήνες μετά, η συνθήκη Αδελφосύνης και Φιλίας μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας προέβλεπε τη μεταφορά των Καραμπάχ και Ναχitseβάν στο Αζερμπαϊτζάν. Μετά από αλληπάλληλες συζητήσεις στο Καραμπάχ το 1923, αποδίδεται το status της αυτόνομης περιοχής (oblast) του Ναγκόρνο-Καραμπάχ με πρωτεύουσα το Στεπανακέρτ, μέσα στην επικράτεια της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν.⁸⁸

Το 1924 το Ναχitseβάν ανακηρύχθηκε αυτόνομη δημοκρατία μέσα στην επικράτεια του Αζερμπαϊτζάν. Το γεγονός αυτό ενέτεινε τις προσπάθειες των Αρμενίων για την απόδοση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ στην Αρμενία, πράγμα που θεωρούσαν λογικό επακόλουθο της αντίστοιχης απόδοσης του Ναχitseβάν στο Αζερμπαϊτζάν. Οι προσπάθειες αυτές συνεχίστηκαν καθόλη τη διάρκεια της σοβιετικής εποχής, χωρίς αποτέλεσμα, όπως συνεχίστηκαν και οι τεταμένες σχέσεις μεταξύ Αρμενίων και Αζέρων. Κατά τη διάρκεια του σοβιετικού καθεστώτος, η σχέση των Αρμενίων με τις σοβιετικές αρχές ήταν αμφίθυμη και ευμετάβλητη. Στην αρχή της σοβιετικής περιόδου, οι αρχές ενθάρρυναν την ανάληψη θέσεων ευθύνης από Αρμένιους και την ανάπτυξη του αρμενικού κομμουνιστικού κόμματος. Κατά τη διάρκεια της σταλινικής περιόδου, η αυτονομία της αρμενικής κυβέρνησης και του αρμενικού κομμουνιστικού κόμματος μειώθηκε. Μετά το θάνατο του

⁸⁸ Η απόφαση αυτή δεν έγινε ποτέ αποδεκτή από τους Αρμένιους, που είχαν επίμονα από τότε αιτηθεί την ένωση της αυτόνομης περιοχής του Ναγκόρνο-Καραμπάχ με την Αρμενία. S. Hunter, *Azerbaijan: Search for Identity and New Partners*, στο I. Bremmer & R. Taras, *Nations & Politics in the Soviet Successor States*, Cambridge University Press, New York 1993, 247. Μια λεπτομερής περιγραφή των διεργασιών δίδεται στο J. Hasanli, «Formation of Armenia in the Political Map of the Caucasus and Karabakh Issue (1918-1991)», *Review of Armenian Studies*, Issue 38 (2018), 42-59.

Στάλιν , υπήρξε αύξηση της αυτονομίας της αρμενικής κυβέρνησης από τη Μόσχα ,ενώ κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1960 και 1970, η αυτονομία του Ναγκόρνο-Καραμπάχ είχε περιοριστεί σημαντικά και το Αζερμπαϊτζάν ασκούσε πολιτική διακρίσεων κατά των Αρμενίων και υπέρ των Αζέρων του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Τα έτη 1963, 1965 και 1977 έγιναν μεγάλες διαδηλώσεις στο Γερεβάν, την πρωτεύουσα της Αρμενίας, με αίτημα την ένωση του Καραμπάχ με την Αρμενία. Επίσης, υπήρξαν πολλά υπομνήματα και ψηφίσματα υπέρ του συγκεκριμένου αιτήματος.⁸⁹

1.2 Πρόσφατη Ιστορία της Διένεξης

Ο αριθμός των περιστατικών έντασης αυξήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1980 όπου, με την άφιξη της Περεστρόικα, ο άνεμος των αλλαγών αναπτέρωσε τις ελπίδες για την ένωση Αρμενίας και Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Τον Αύγουστο του 1987, μαζεύτηκαν υπογραφές με αίτημα τη μεταφορά του Ναγκόρνο-Καραμπάχ στην σοσιαλιστική δημοκρατία της Αρμενίας. Τον Οκτώβρη του 1987, οι Αρμένιοι αρνήθηκαν τον διορισμό ενός Αζέρου διοικητή σε ένα αρμένικο χωριό του βόρειου Αζερμπαϊτζάν, με αποτέλεσμα βιαιοπραγίες από τα τοπικά κομματικά όργανα σε βάρος των κατοίκων. Με αφορμή αυτό το συμβάν οργανώθηκαν διαδηλώσεις στο Γερεβάν, την πρωτεύουσα της Αρμενίας, εναντίον ρυπογόνων βιομηχανιών. Οι διαδηλώσεις έλαβαν πολιτικό χαρακτήρα με αίτημα την επιστροφή του Ναγκόρνο-Καραμπάχ στην Αρμενία. Αυτή τη φορά, η αντίδραση της τοπικής αστυνομίας ήταν να επέμβει και να διαλύσει τη διαδήλωση. Η απαθής στάση της Ρωσίας πυροδότησε διεθνώς τις φήμες για την άμεση μεταφορά του Καραμπάχ στην Αρμενία, οι οποίες ενισχύθηκαν από τη δήλωση ενός συμβούλου του Μιχαήλ

⁸⁹ S. Cornell, *Small Nations and Great Powers. A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*, Richmond, Surrey: Curzon, Routledge, London 2001, 57-61 & A. Jazic & A. Batricevic, «The Nagorno-Karabakh Conflict-Key Historical Events and Legal Issues», *The Yearbook of the Faculty of Security* (2015), N. Dudwick , *Armenia:the nation awakens* ,στο I. Bremmer & R. Taras, *Nations & Politics in the Soviet Successor States*, Cambridge University Press, New York 1993,267-273 N. Frazer, «A Conflict Analysis of the Armenian-Azerbaijani Dispute», *The Journal of Conflict Resolution*, 34:4 (1990), 656-657.

Γκορμπατσώφ, του Αμπέλ Αγκανμπεγκιάν, ότι επίκειτο μεταφορά του Ναγκόρνο-Καραμπάχ στην Αρμενία. Η στάση του ίδιου του Γκορμπατσώφ ήταν υπέρ του απαραβίαστου των συνόρων και της αναβάθμισης του Ναγκόρνο-Καραμπάχ σε αυτόνομη δημοκρατία. Ακολουθώντας το παράδειγμα του Ναχιτσεβάν, το Ναγκόρνο-Καραμπάχ, με αυτή τη μορφή, θα αποτελούσε μέρος του Αζερμπαϊτζάν. Εάν η συγκεκριμένη επιλογή είχε γίνει νωρίτερα, ίσως, να είχε αποφευχθεί η ένοπλη σύγκρουση.⁹⁰

Μετά τα τελευταία γεγονότα, οι Αρμένιοι άρχισαν να εκδιώκουν του Αζέρους έξω από την Αρμενία. Τον Ιανουάριο του 1988 τα πρώτα ρεύματα προσφύγων έφτασαν στο Μπακού και εγκαταστάθηκαν στα βιομηχανικά προάστια του. Τον ίδιο μήνα, στο Καραμπάχ το τοπικό Συμβούλιο των Αντιπροσώπων της αυτόνομης περιοχής πέρασε ψήφισμα που ζητούσε επίσημα τη μεταφορά της περιοχής από τη σοσιαλιστική δημοκρατία του Αζερμπαϊτζάν στην σοσιαλιστική δημοκρατία της Αρμενίας. Η τοπική ηγεσία του κόμματος το αποδέχθηκε, ενώ παράλληλα ιδρύθηκε η Οργανωτική Επιτροπή για την Επανένωση του Καραμπάχ με την Αρμενία. Αυτό το επίσημο αίτημα ήταν το πρώτο που παραβίαζε το μονοπώλιο της κεντρικής εξουσίας στην αλλαγή συνόρων μέσα στα σύνορα των δημοκρατιών της Σοβιετικής Ένωσης.

Αυτές οι εξελίξεις είχαν σαν αποτέλεσμα η ένταση να αυξηθεί σε Στεπανακέρτ και Γερεβάν. Μάλιστα, στις 25 Φεβρουαρίου του ίδιου έτους εστάλη στρατός στο Γερεβάν για να επαναφέρει την τάξη, ενώ ο Γκορμπατσώφ δέχθηκε να συναντηθεί στο Γερεβάν με

⁹⁰ R. G. Suni, «*The Revenge of the Past...*», ό.π., 133 & B. Baser, *Third Party Mediation in Nagorno-Karabakh: Part of the Cure or Part of the Disease?*, OAKA GH:3 Say:5 (2008), 89 & A. Askerov, «The Nagorno Karabakh Conflict: The Beginning of the Soviet End», στο A. Askerov, S. Brooks & L. Tchantouridze, *Post-Soviet Conflicts: The Thirty Years Crisis 2020*, Lexington Books, London 2020, 58 & Cornell, «Report no46», ό.π., 13-14.

εκπροσώπους του κινήματος διαμαρτυρίας, σε μια προσπάθεια αποκλιμάκωσης της κρίσης.⁹¹

Παρά τις προσπάθειες, η ένταση κορυφώθηκε λίγες μέρες αργότερα όταν οι φήμες για την ύπαρξη ενός νεκρού Αζέρου στις βίαιες διαδηλώσεις στο Στεπανακέρτ έφτασαν στο Αζερμπαϊτζάν. Τις επόμενες μέρες, 27-29 Φεβρουαρίου, εξαπολύθηκε πογκρόμ στην πόλη του Sumgait εναντίον των Αρμενίων, οι οποίοι υπέστησαν διώξεις. Ο απολογισμός ήταν 32 νεκροί (26 Αρμένιοι και 6 Αζέροι), ενώ σπίτια κάηκαν και λεηλατήθηκαν. Το γεγονός ότι ο σοβιετικός στρατός, ο οποίος βρισκόταν στην περιοχή, παρέμεινε παρατηρητής και δεν παρενέβη, προκάλεσε βάσιμες υποψίες για την ύπαρξη διαταγών μη επέμβασης. Τελικά, η κατάσταση στο Sumgait τέθηκε υπό έλεγχο την 1 Μαρτίου 1988.⁹²

Ασχέτως ποιοι ήταν οι λόγοι μη επέμβασης, τα αποτρόπαια συμβάντα στο Sumgait υπήρξαν καθοριστικά. Η διαμάχη κορυφώθηκε με αποτέλεσμα η πορεία προς τον πόλεμο να καταστεί μη αναστρέψιμη. Για τους Αρμένιους, τα τελευταία γεγονότα στο Sumgait συνδέθηκαν με τις σφαγές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και οι Αζέροι ταυτίστηκαν με τους «βάρβαρους Τούρκους», υπονοώντας τη γενοκτονία του 1915. Από εκείνο το σημείο και μετά η καταδίωξη των Αζέρων στην Αρμενία υπήρξε συστηματική και η ένταση κορυφώθηκε όταν το Ανώτατο Σοβιέτ της Σοβιετικής Ένωσης απέρριψε το αίτημα του Καραμπάχ για ένωση με την Αρμενία, γεγονός που χειροτέρεψε την κατάσταση για τους

⁹¹ De Waal, «*The Caucasus...*», ό.π., 109-110 & V. A. Kolosov & M. V. Zotova (2020) «Multiple Borders Of Nagorno-Karabakh», *Geography, Environment, Sustainability*, 13:1 (2020), 85, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/340367422_Multiple_borders_of_Nagorno-Karabakh & Connor, *Nagorno-Karabakh Movement*, ό.π., 52-54 & Goldenberg, *Pride of Small Nations*, ό.π., 162.

⁹² V. Cheterian, «The Uses and Abuses of History: Genocide and the Making of the Karabach Conflict», *Europe – Asia Studies*, 70:6 (2018), 890 & E. Souleimanov, *Understanding Ethnopolitical Conflict, Karabakh, South Ossetia and Abkhazia Wars Reconsidered*, Palgrave, New York 2013, 108-109.

Αζέρους του Καραμπάχ και της Αρμενίας. Έτσι, αναγκάστηκε να φύγει μεγάλο μέρος των Αζέρων που αποτελούσαν περίπου το 20 % του πληθυσμού του Ναγκόρνο-Καραμπάχ.⁹³

Στις 13 Ιουνίου 1988, το Ανώτατο Σοβιέτ του Αζερμπαϊτζάν απέρριψε το ψήφισμα του Καραμπάχ με αποτέλεσμα, δύο μέρες αργότερα, το Ανώτατο Σοβιέτ της Αρμενίας να ψηφίσει ομοφώνως υπέρ του αιτήματος του Ναγκόρνο-Καραμπάχ για την ενσωμάτωσή του στην Αρμενία. Δύο μέρες μετά, το Αζερμπαϊτζάν απέρριψε την απόφαση, θεωρώντας ότι συνιστά παραβίαση του Συντάγματος της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά και της εδαφικής ακεραιότητας του Αζερμπαϊτζάν. Η επαναβεβαίωση από τον Γκορμπατσώφ του απαραβίαστου των συνόρων κατέστησε σαφές στους Αρμένιους του Καραμπάχ ότι δεν είχαν τίποτα να περιμένουν από την Μόσχα. Έτσι, στις 12 Ιουλίου 1988, το τοπικό Σοβιέτ του Καραμπάχ ανακοίνωσε ομόφωνα τη μεταφορά του Ναγκόρνο-Καραμπάχ στην Αρμενία. Στις 18 Ιουλίου το Ανώτατο Σοβιέτ της Σοβιετικής Ένωσης κήρυξε άκυρη τη μεταφορά του Καραμπάχ στην Αρμενία και επιβεβαίωσε την εδαφική ακεραιότητα του Αζερμπαϊτζάν, θεωρώντας πως η αποδοχή του συγκεκριμένου αιτήματος θα δημιουργούσε φαινόμενο ντόμινο και με άλλες εθνότητες οι οποίες, με τη σειρά τους, θα επιδίωκαν την αλλαγή των υφιστάμενων συνόρων. Η εκ νέου απόρριψη του αιτήματός τους από τη Μόσχα, απλώς επαναβεβαίωσε στους Αρμένιους το γεγονός ότι θα έπρεπε να κινηθούν μόνοι τους για την διεκδίκηση του αιτήματός τους..⁹⁴

⁹³ A. Zverev, «Ethnic Conflicts in the Caucasus 1988-1994», στο B. Coppieters, *Contested Borders in the Caucasus*, VUBPRESS, Brussels 1996, 6 & Zurcher, «*The Post-soviet Wars...*», ό.π., 158-160. Η γεγοκτονία των Αρμενίων, κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αποτελεί ορόσημο για τους Αρμένιους. Επέδρασε καταλυτικά στον τρόπο σκέψης των Αρμενίων της Αρμενίας, του Ναγκόρνο-Καραμπάχ και των Αρμενίων της διασποράς. Βλ., στο N. Dudwick, «Armenia: The Nation Awakens», στο Bremmer & Taras, «*Nations & Politics...*», ό.π., 265.

⁹⁴ R. Dehdashti-Rasmussen, *The Conflict over Nagorno-Karabakh: Causes the Status of Negotiations and Prospects*, στο OSCE, *OSCE Yearbook 2006*, Baden-Baden, 2007, 191 & Connor, *Nagorno-Karabakh Movement* ό.π., 100-101 & Souleimanov, «*Understanding Ethnopolitical Conflict...*», ό.π., 87. Σύμφωνα με το άρθρο 78 του Σοβιετικού Συντάγματος, τα σύνορα μεταξύ των Σοβιετικών Δημοκρατιών μπορούσαν να αλλάξουν μόνο με κοινή συμφωνία των ενδιαφερόμενων μερών. Human Rights Watch, *Azerbaijan, Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*, Helsinki 1994, 1.

Το Νοέμβριο και τον Δεκέμβριο του 1988 υπήρξαν μαζικές εκδιώξεις Αρμενίων από το Αζερμπαϊτζάν και Αζέρων από το Καραμπάχ. Οι πρόσφυγες, εκείνη την περίοδο, ανέρχονται σε χιλιάδες, με πηγές να αναφέρουν 180.000 Αρμένιους και 160.000 Αζέρους, οι οποίοι εξαναγκάζονται να εγκαταλείψουν τις εστίες τους. Αυτές οι περιοχές, μαζί με το Ναχitseβάν, κηρύσσονται λίγες μέρες μετά σε κατάσταση ανάγκης. Το ίδιο συνέβη και στο Γερεβάν, στο οποίο επικρατεί απαγόρευση κυκλοφορίας. Ο καταστροφικός σεισμός που έλαβε χώρα στην Αρμενία, στις 7 Δεκεμβρίου 1988, ήταν η αιτία για αποκλιμάκωση της σύγκρουσης και η αφορμή για να ξανακερδίσει η Μόσχα τον έλεγχο στην περιοχή, συλλαμβάνοντας πέντε από τα μέλη της Επιτροπής του Καραμπάχ. Παράλληλα, στις 12 Ιανουαρίου 1989, η Μόσχα ανέλαβε απευθείας τον έλεγχο της περιοχής του Καραμπάχ, χωρίς να αλλάξει κάτι όσον αφορά στη νομική κυριαρχία του Αζερμπαϊτζάν. Η διοίκηση της περιοχής ανατέθηκε στη νεοσυσταθείσα Επιτροπή της Ειδικής Διοίκησης του Ναγκόρνο-Καραμπάχ με επικεφαλής τον Arkady Volsky. Μετά τα τελευταία γεγονότα, η κίνηση αυτή θεωρήθηκε ως ένα θετικό πρώτο βήμα αφού από τη μεριά των Αρμενίων, η Αυτόνομη Περιοχή του Ναγκόρνο-Καραμπάχ το ΝΚΑΟ (Nagorno-Karabakh Autonomous Oblast) δεν ήταν πια υπό τη διοίκηση του Αζερμπαϊτζάν, ενώ από τη μεριά των Αζέρων, ήλπιζαν σε μια ευκαιρία επιστροφής των προσφύγων στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ.⁹⁵

Η αναστολή όλων των πολιτικών θεσμών, από την Ειδική Διοίκηση, έδωσε στους Αρμένιους του Καραμπάχ την ευκαιρία να δημιουργήσουν τις δικές τους δομές. Τα μέλη της Επιτροπής του Καραμπάχ, μαζί με άλλες πολιτικές δυνάμεις, ιδρύουν το Αρμενικό Εθνικό Κίνημα (Armenian National Movement – ANM), το οποίο στις πρώτες πολυκομματικές εκλογές τον Μάη του 1990 αναδεικνύεται πρώτο κόμμα με ηγέτη τον Levon Ter-Petrosyan. Από το καλοκαίρι του 1989, τα μέλη του υπό αναστολή Σοβιέτ του

⁹⁵ Cornell, «Small Nations and Great Powers...», ό.π., 71 & M. Bishku, «The South Caucasus Republics and Russia's Growing Influence: Balancing on a Tightrope», *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 15 (2011), 4. Η επιτροπή της Ειδικής Διοίκησης του Καραμπάχ λειτούργησε υπό τη διοίκηση του Arkady Volsky και είχε στη διαθεσή της ένα πακέτο οικονομικής ενίσχυσης από την κεντρική κυβέρνηση για να κατευνάσει τα πνεύματα. Βλ., T. De Waal, «The Conflict of Sisyphus – The elusive Search of the Nagorno-Karabach Dispute Resolution», στο F. Ebert, *South Caucasus – 20 Years of Independence* (Friedrich-Ebert-Stiftung, 2012), 141, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/250002474_South_Caucasus_20_Years_of_Independence & Connor, *Nagorno-Karabakh Movement*, ό.π., 108-109.

Καραμπάχ είχαν εκλέξει ένα Κογκρέσο Εξουσιοδοτημένων Αντιπροσώπων του Καραμπάχ. Αυτό, με τη σειρά του, εξέλεξε ένα Εθνικό Συμβούλιο 72 μελών, το Προεδρείο του οποίου κατέστη η de facto κυβέρνηση του Καραμπάχ και αναγνωρίστηκε από το Ανώτατο Σοβιέτ της Αρμενίας ως το μόνο νόμιμο αναγνωρισμένο όργανο των Αρμενίων του Καραμπάχ. Η ριζοσπαστικοποίηση, από τη μεριά των Αρμενίων του Καραμπάχ είχε σαν αποτέλεσμα την αντίστοιχη κινητοποίηση στο Αζερμπαϊτζάν. Παράλληλα, στις 4 Ιουλίου 1989, στο Αζερμπαϊτζάν ιδρύεται ένα αντίστοιχο κίνημα, το Αζερικό Λαϊκό Μέτωπο (Azeri Popular Front – APF) με επικεφαλής τον Abulfaz Elchibey. Αν και συστάθηκε ως κίνηση υπέρ του εκδημοκρατισμού και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, απέκτησε μεγάλα ποσοστά δημοφιλίας εξαιτίας της άκαμπτης στάσης του στο ζήτημα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Μεγάλο μέρος του πληθυσμού είχε εξαγριωθεί από τις αποσχιστικές βλέψεις των Αρμενίων, καθώς και από την στάση που τηρούσε η κυβέρνηση του Αζερμπαϊτζάν απέναντι τους, την οποία θεωρούσαν υποτακτική στη Μόσχα. Τον Νοέμβριο του 1989, το Ανώτατο Σοβιέτ της Σοβιετικής Ένωσης τερματίζει την Ειδική Διοίκηση στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ που υπάγεται σε αυτό και το ξαναγυρνά στον έλεγχο των Αζέρων. Ήταν η απτή απόδειξη ότι η σοβιετική κυβέρνηση αδυνατούσε να επιβάλλει την τάξη στην περιοχή.⁹⁶

Ως αντίδραση στη συγκεκριμένη απόφαση, το Ανώτατο Σοβιέτ της Αρμενίας και το Εθνικό Συμβούλιο του Καραμπάχ αποφασίζουν, από κοινού, να ανακηρύξουν την ένωση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ με την Αρμενία. Τον Ιανουάριο του 1990, Αζέροι πρόσφυγες από την Αρμενία εξαπολύουν πογκρόμ εναντίον των Αρμενίων του Αζερμπαϊτζάν με αποτέλεσμα το θάνατο 88 ανθρώπων. Η σοβιετική πολιτοφυλακή παρέμεινε αδρανής, όπως και στο πογκρόμ του Sumgait, ενώ η παρέμβαση της κεντρικής κυβέρνησης, η οποία έφτασε

⁹⁶ T. De Waal, *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*, New York University Press, New York 2013, 71 & Μ. Καραγιάννης, *Εθνοτικές Συγκρούσεις στον Καύκασο και την Κεντρική Ασία: Μια Συγκρητική Ανάλυση*, ΕΚΕΜ, Αθήνα 2005, 17 & P. Remler, *Chained to the Caucasus: Peacemaking in Karabakh, 1987-2012*, International Peace Institute, New York 2016, 33. Connor, *Nagorno-Karabakh Movement*, ό.π., 114. Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 74.

καθυστερημένα στο Μπακού, είχε ως στόχο να συντρίψει την εθνικιστική αντιπολίτευση, το Αζερικό Λαϊκό Μέτωπο. Η κατάσταση οδηγήθηκε στο χάος, αφήνοντας εκατοντάδες θύματα, γεγονός που απονομιμοποίησε πλήρως τη σοβιετική διοίκηση στα μάτια των Αζέρων.⁹⁷

Στις 3 Φεβρουαρίου 1990 στη Ρήγα διοργανώθηκε μια συνάντηση από τους αρχηγούς των λαϊκών μετώπων των βαλτικών χωρών μεταξύ των Αζέρων και των Αρμένιων ηγετών των ANM και APF, χωρίς να έχει κάποιο επιτυχημένο αποτέλεσμα. Τον Απρίλιο, η Αρμενία αντέδρασε κατά του στρατιωτικού νόμου στο Καραμπάχ, κατηγορώντας τη Ρωσία για συνεργασία με τους Αζέρους με σκοπό την εγκατάσταση σημείων ελέγχου στην Αυτόνομη Περιοχή, ενώ λίγο αργότερα ανακοινώθηκε η συμπερίληψη του Ναγκόρνο-Καραμπάχ στις αρμενικές εκλογές. Παραστρατιωτικές δυνάμεις οργανώθηκαν και από τις δυο πλευρές, καθώς ήταν εμφανές ότι η επίλυση της διένεξης θα γινόταν με προσφυγή στη βία. Τον Αύγουστο, αρμένικες παραστρατιωτικές δυνάμεις επιτέθηκαν σε οκτώ χωριά του Αζερμπαϊτζάν στην περιοχή του Καζακστάν, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την αιματηρή αντεπίθεση του Αζερμπαϊτζάν σε χωριά κατοικούμενα από Αρμένιους.⁹⁸

Τον Αυγουστο του 1991 πραγματοποιήθηκε πραξικόπημα εναντίον του Γκορμπατσώφ, προκαλώντας πολιτική αναστάτωση στο «Εθνικό Συμβούλιο του Καραμπάχ». Αποτέλεσμα αυτού ήταν, στις 2 Σεπτεμβρίου του 1991, να ανακηρυχθεί η ανεξάρτητη δημοκρατία του Ναγκόρνο-Καραμπάχ επί του εδάφους της Αυτόνομης

⁹⁷ Cornell, «*Small Nations and Great Power...*», ό.π., 70-72 & Cornell, «Report no46», ό.π., 20-24 & Zurcher, «*The Post-soviet Wars...*», ό.π., 163-166 & T. De Waal, «The Nagorny-Karabakh Conflict: Origins, Dynamics and Misperceptions», στο L. Broers, *Limits of Leadership – Elites and Societies in the Nagorny Karabakh Peace Process*, Conciliation Resources, London 2005, 16 & Remler, «*Chained to the Caucasus...*», ό.π., 33 & Connor, *Nagorno-Karabakh Movement*, ό.π., 131.

⁹⁸ Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 76. Η επιχείρηση ονομάστηκε «Operation Ring» και αποτελούσε μια κοινή επιχείρηση αζέρικων παραστρατιωτικών δυνάμεων και σοβιετικών στρατευμάτων που πραγματοποίησαν κοινούς ελέγχους διαβατηρίων και όπλων σε αρμένικα χωριά. Το αποτέλεσμα αυτής της επιχείρησης ήταν η σύλληψη και κράτηση χιλιάδων Αρμενίων καθώς και η εκκένωση πολλών αρμενικών χωριών. Διεξήχθη με υπέρμετρη βία και συστηματική παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Human Right Watch, *Azerbaijan Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*, ό.π., 5. Για λεπτομερή περιγραφή της επιχείρησης βλ., De Waal, «*Black Garden...*», ό.π., 16-18.

Περιοχής του Ναγκόρνο-Καραμπάχ και της περιοχής Γκορανμπού/Σαουμιάν της δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν. Σε αυτό το κλίμα διάλυσης της κυριαρχίας της Σοβιετικής Ένωσης, η μία μετά την άλλη, οι σοβιετικές δημοκρατίες διακήρυσσαν την ανεξαρτησία τους. Η απάντηση του Αζέρικου Κοινοβουλίου ήταν να καταργήσει την αυτονομία της περιοχής. Η αντίδραση της αρμενικής πλευράς ήταν το δημοψήφισμα στις αρχές Δεκεμβρίου του 1991, στο οποίο η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων ψήφισε υπέρ της απόσχισης του Ναγκόρνο-Καραμπάχ από την ΣΣΔ του Αζερμπαϊτζάν. Στις 26 Δεκεμβρίου 1991 η Σοβιετική Ένωση διαλύθηκε. Αυτή η εξέλιξη ήταν αρνητική για τη διένεξη μεταξύ των δύο χωρών, καθώς η διατήρηση της περιοχής σε ένα ανεξάρτητο αζέρικο κράτος συνιστούσε μια συνθήκη, η οποία ήταν αδύνατο πλέον να γίνει αποδεκτή από τους Αρμένιους. Μια τέτοια κατάσταση ήταν καταστροφική και για το Αζερμπαϊτζάν, το οποίο βασιζόταν στις δυνάμεις της Σοβιετικής Ένωσης, σε αντίθεση με την Αρμενία, η οποία είχε προετοιμαστεί να επιλύσει τη διένεξη με τις δικές της δυνάμεις και διέθετε καλύτερο στρατιωτικό εξοπλισμό. Μια ακόμη συνέπεια της διάλυσης της Ε.Σ.Σ.Δ. ήταν ότι οι ένοπλες δυνάμεις της διαλύθηκαν, με αποτέλεσμα ο βαρύς οπλισμός να πέσει στα χέρια των αντίπαλων πλευρών.⁹⁹

1.3 Ο πόλεμος (1992-1994)

Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης υπήρξε η θρυαλλίδα των εξελίξεων στην συνέχιση της διένεξης, η οποία απέκτησε χαρακτηριστικά διακρατικής πολεμικής σύρραξης. Οι Αρμένιοι εκμεταλλεύτηκαν στο έπακρο την ευκαιρία. Μέχρι τις αρχές του

⁹⁹ Bishku, ό.π., 4 & Connor, *The Nagorno-Karabakh Movement*, ό.π., 241, 246-247, 298-300 & Goldenberg, *Pride of Small Nations*, ό.π., 167 & Suni, «*The Revenge of the Past...*», ό.π., 153-154. Στο δημοψήφισμα του Δεκεμβρίου του 1991, το 99% των ψήφων ήταν υπέρ της απόσχισης του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, δεδομένου ότι ο αζέρικος πληθυσμός της περιοχής απήχε από το δημοψήφισμα. International Crisis Group, *Nagorno-Karabakh: A plan for Peace*, Europe Report, No. 167 (11 October 2005), 4, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-azerbaijan/nagorno-karabakh-plan-peace>

1992, οι αρμενικές δυνάμεις είχαν αποκτήσει τον έλεγχο όλης της περιοχής του Καραμπάχ και επεκτείνονταν έξω από αυτό, σε περιοχές όπως το Ναχitseβάν. Επιπλέον, ασκούσαν πρακτικές εθνοκάθαρσης, όπως φαίνεται από την περίπτωση της πόλης Khojaly, όπου με τη βοήθεια Σοβιετικών μονάδων κατέλαβαν την πόλη και εξολόθρευσαν μεγάλο μέρος του πληθυσμού, εξαναγκάζοντας τους εναπομείναντες να παρατήσουν τις εστίες τους για να σωθούν. Στη συνέχεια, κατακτώντας τις πόλεις Σούσα και Λατσίν, δημιούργησαν μια λωρίδα από την Αρμενία στο Καραμπάχ και εξασφάλισαν ένα διάδρομο μεταξύ των δύο περιοχών που διευκόλυνε τον ανεφοδιασμό των Αρμενίων του Καραμπάχ. Αυτή η αλλαγή ήταν πολύ σημαντική για την Αρμενία και το Καραμπάχ, αλλά δεν οδήγησε στην ενοποίησή τους.¹⁰⁰

Οι αζέρικες ήττες προκάλεσαν πολιτικές αντιδράσεις στο Αζερμπαϊτζάν και η κυβέρνηση Mutalibon αναγκάστηκε να παραιτηθεί τον Μάρτη του 1992. Τον Μάιο του ίδιου χρόνου διεξήχθησαν εκλογές και πρόεδρος αναδείχθηκε ο πρόεδρος του Λαϊκού Μετώπου, ο Abulfaz Elchibey. Ο Elchibey ήταν πολέμιος της Μόσχας, της οποίας προκάλεσε την αντίδραση. Η απάντηση της Μόσχας ήταν να διατάξει την απόσυρση μονάδων του ρωσικού στρατού από το Αζερμπαϊτζάν και την παράδοση του οπλισμού τους στον αζέρο πολέμαρχο Husseinon, ο οποίος είχε στενούς δεσμούς με την Μόσχα. Με τη δική της προτροπή, τον Ιούνιο του 1993, ο Husseinon κινήθηκε εναντίον της εκλεγμένης κυβέρνησης και ανάγκασε τον Elchibey σε παραίτηση. Τελικά, πρόεδρος της χώρας εκλέχτηκε ο Heydar Aliyev, πολιτικός με μεγάλη εμπειρία ο οποίος, αν και έκανε τις απαραίτητες παραχωρήσεις προς τη Ρωσία, δεχόμενος να συμμετάσχει στην Κοινοπολιτεία

¹⁰⁰ Cornell, «Report no46», ό.π., 31-33 & S. Cornell, *Azerbaijan since Independence*, M.E. Sharpe, Armonk, New York 2011, σ. 62 & C. Walker, «The Armenian Presence in Mountainous Karabakh», στο J. F. Wright., S. Goldenberg & R. Schofield, *Transcaucasian Boundaries*, UCL Press, London 1996, 109. Πληροφορίες ανέφεραν ότι υπήρχε σχέδιο για κοινό προϋπολογισμό των δύο περιοχών. Πάνω από το 85% του προϋπολογισμού του Καραμπάχ είχε σχεδιαστεί να δοθεί από την κυβέρνηση της Αρμενίας.

Ανεξαρτήτων Κρατών, αρνήθηκε την παραμονή ρωσικών στρατευμάτων στην επικράτεια του Αζερμπαϊτζάν.¹⁰¹

Τη χαοτική εσωτερική κατάσταση στο Αζερμπαϊτζάν εκμεταλλεύτηκαν οι Αρμένιοι, οι οποίοι τον Απρίλιο του 1993 κατέκτησαν την περιοχή Kelbajar, με τη βοήθεια ενόπλων δυνάμεων της Δημοκρατίας της Αρμενίας. Σε αυτή την περιοχή κατοικούσαν, κατά βάση, Αζέροι και Κούρδοι, και με αυτό τον τρόπο οι Αρμένιοι απέκτησαν έναν ακόμη διάδρομο που ένωνε το Ναγκόρνο-Καραμπάχ με την Αρμενία, φτάνοντας στο σημείο να κατέχουν το 1/10 του εδάφους του Αζερμπαϊτζάν. Ήταν εμφανές ότι οι Αρμένιοι του Καραμπάχ δεν ήθελαν απλώς να έχουν τον έλεγχο της περιοχής τους και έναν διάδρομο που να τους ενώνει με τη δημοκρατία της Αρμενίας, αλλά ήθελαν να επιβάλλουν ως τετελεσμένο γεγονός την ενσωμάτωσή τους με τη Δημοκρατία της Αρμενίας.¹⁰²

Μετά από τέσσερις αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ (822, 853, 874, 884), το 1993, και τη διαμεσολάβηση της Ρωσίας, υπεγράφη, από τους υπουργούς άμυνας των κρατών του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας καθώς και τον αρχηγό των Αρμενίων του Καραμπάχ, η κατάπαυση του πυρός τον Μαΐο του 1994, η οποία ίσχυσε μέχρι και το Φθινόπωρο του 2020. Ο πόλεμος του 1992-1994 μεταξύ Αρμενίων και Αζέρων είχε ως αποτέλεσμα να χάσουν τη ζωή τους πάνω από 15.000 άνθρωποι και πάνω από 1.000.000 να εκδιωχθούν από τις εστίες τους και από τις δύο πλευρές. Αυτό σήμαινε νίκη των Αρμενίων του Καραμπάχ οι οποίοι, έχοντας στο πλευρό τους την Αρμενία, κατανίκησαν το υπεράριθμο Αζερμπαϊτζάν. Το Αζερμπαϊτζάν υπέφερε από απομόνωση σε διεθνές επίπεδο,

¹⁰¹ Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 88-89 & V. Kopecek, «Russian Geopolitical Perceptions and Imaginations of the South Caucasus», στο *Beyond Globalization: Exploring the Limits of Globalization in the Regional Context*, University of Ostrava, Czech Republic 2010, 103 & Connor, *Nagorno-Karabakh Movement*, ό.π., 332, 341.

¹⁰² Cornell, *Azerbaijan since Independence*, ό.π., 73 & H. Kruger, *The Nagorno-Karabakh Conflict: A legal Analysis*, Heidelberg: Springer, Berlin 2010, 102 & Goldenberg, *Pride of Small Nations*, ό.π., 168.

αδυναμία στρατιωτικής υπεροχής και εγχώρια αστάθεια. Οι Αρμένιοι, από την άλλη πλευρά, είχαν καλύτερο στρατιωτικό εξοπλισμό, μαζική κινητοποίηση και πολιτική σταθερότητα, ενώ κατάφεραν να δημιουργήσουν τετελεσμένα γεγονότα και να πετύχουν τη *de facto* ανεξαρτησία του Ναγκόρνο-Καραμπάχ.¹⁰³

1.4 Προσπάθειες επίλυσης της διένεξης

Όσο η Σοβιετική Ένωση παρέμενε ενιαίο κράτος, η διεθνής κοινότητα παρέμενε αμέτοχη μη έχοντας ούτε την ικανότητα, αλλά ούτε και τη δικαιοδοσία να εμπλακεί στη σύγκρουση. Η μετεξέλιξη της διένεξης σε πολεμικές επιχειρήσεις ευρείας κλίμακας συνέπεσε με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας των δύο πρώην σοβιετικών δημοκρατιών, του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, διάφορες χώρες άρχισαν να δείχνουν ενδιαφέρον για τη διένεξη. Μεσολαβητικές προσπάθειες αναλήφθηκαν από το Ιράν, τη Γαλλία, τη Ρωσία, την Τουρκία και άλλες χώρες, αλλά όταν κατάφερναν να φτάσουν σε εκεχειρία, αυτή ήταν σύντομη χωρίς καμιά προοπτική για πολιτική διευθέτηση. Στην πραγματικότητα, κανένα από τα μέρη που τις υπέγραφε δεν είχε σκοπό να τις εφαρμόσει. Τις χρησιμοποιούσαν ως εργαλείο για την

¹⁰³ Connor, *Nagorno-Karabakh Movement*, ό.π., 241-242, 306 & Souleimanov, «*Understanding Ethnopolitical Conflict...*», ό.π., 83-84 & International Crisis Group, *Nagorno-Karabakh: Viewing*, ό.π., 1 (Υποσημείωση αρ. 2) & Καραγιάννης, *Εθνοτικές Συγκρούσεις στον Καύκασο*, ό.π., 18-19 & Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 93-94. Ενώ, το 1988 το κίνημα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ είχε βασικό του σύνθημα την ένωση με την Αρμενία, μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης η ανεξαρτησία θεωρήθηκε καλύτερη επιλογή. International Crisis Group, *Nagorno-Karabakh: Viewing*, ό.π., 4. Τα 4 ψηφίσματα υιοθετήθηκαν ως αντίδραση στην κατοχή των περιοχών του Αζερμπαϊτζάν από την Αρμενία, επαναβεβαίωναν την κυριαρχία του Αζερμπαϊτζάν πάνω στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ και καταδίκασαν τη χρήση βίας για την κατάληψη των περιοχών. Βλ., F. Shariyev, *The Nagorno-Karabakh Conflict: Deconstructing Stereotypes and International Imagery*, Karolinum Press, 2020, 18, διαθέσιμο στο https://www.academia.edu/44859655/The_Nagorno_Karabakh_Conflict_Deconstructing_Stereotypes_and_International_Imagery Μόνο από τη πλευρά του Αζερμπαϊτζάν, οι εκτοπισμένοι ξεπερνούσαν τους 600.000, με την πλειοψηφία τους να προέρχεται από τις επτά περιοχές του Αζερμπαϊτζάν που είχε στην κατοχή της η Αρμενία μέχρι το Φθινόπωρο του 2020. Βλ., International Crisis Group, *Tackling Azerbaijan's IDP Burden*, Europe Briefing, No. 217 (27 February 2012), 1, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/azerbaijan/tackling-azerbaijan-s-idp-burden>.

ανασύνταξη δυνάμεων και τον επανασχεδιασμό στρατηγικής μέχρι τα μέσα του 1994. Ο ρόλος του ΟΗΕ στην επίλυση της σύγκρουσης περιοριζόταν σε ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας, τα οποία καταδίκαζαν τη βία, γενικά, και επιβεβαίωναν την εδαφική ακεραιότητα όλων των κρατών της περιοχής.¹⁰⁴

Ο ΟΗΕ ανέθεσε τις προσπάθειες επίλυσης της σύγκρουσης στη ΔΑΣΕ (Διάσκεψη για την ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη) μετέπειτα ΟΑΣΕ (Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη), ο οποίος είναι και ο μόνος διεθνής οργανισμός που έχει κάνει προσπάθειες για πολιτική επίλυση της διένεξης. Εκείνη την εποχή, με τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου, ο ΟΑΣΕ ήταν σε αναζήτηση νέου ρόλου και η διαχείριση των συγκρούσεων στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης του έδινε έναν νέο ρόλο ύπαρξης, τον οποίο ήταν πρόθυμος να αναλάβει. Η Σύνοδος του ΟΑΣΕ, τον Μάρτιο του 1992, αποφάσισε την προετοιμασία μιας τελικής ειρηνευτικής συνδιάσκεψης στο Μινσκ και τη σύσταση μιας ομάδας παρατηρητών με σκοπό την τήρηση της εκεχειρίας. Η ομάδα Μινσκ ιδρύθηκε το 1992 με σκοπό τη διευθέτηση της διένεξης μέσω ειρηνευτικών συνομιλιών. Τα μέλη της ομάδας αποτελούνταν από τη Ρωσία, τις Η.Π.Α. τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία, την Πορτογαλία, την Ολλανδία, τη Λευκορωσία, τη Φινλανδία, την Τουρκία, τη Σουηδία, το

¹⁰⁴ M. Mooradian & D. Druckman, «Hurting Stalemate or Mediation? The Conflict over Nagorno-Karabakh, 1990-95», *Journal of Peace Research*, Vol.36, No.6 (1999), 710 & Goldenberg, ό.π., 171. Διαμεσολαβητικές προσπάθειες είχαν ξεκινήσει ο ρώσος πρόεδρος Yeltsin και ο πρόεδρος του Καζακστάν Nazarbayev τον Σεπτέμβριο του 1991. Ακολούθησε προσπάθεια διαμεσολάβησης του Ιράν καθώς και μια δεύτερη απόπειρα του Nazarbayev τον Αύγουστο του 1992, όλες χωρίς αποτέλεσμα. Baser, «*Third Party Mediation...*», ό.π., 91 & Mooradian & Druckman, «Hurting Stalemate or Mediation?», ό.π., 710. Η Τουρκία είχε αποτελέσει ουσιαστικά τον μοναδικό σημαντικό σύμμαχο του Αζερμπαϊτζάν καθόλη τη διάρκεια της διένεξης και είχε επιβάλει εμπάργκο στην Αρμενία από το 1992, εξαιτίας του ζητήματος του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Cornell, «Report no46», ό.π., 66. Ήταν η μόνη χώρα στην οποία το Αζερμπαϊτζάν μπορούσε να προσβλέπει για προστασία. Επιπλέον, ήταν μέλος του NATO. P. Peterson, «Security Policy in Post-Soviet Transcaucasia», στο *European Security*, Vol. 3. No. 1 (1994), 51. Η ιδιαίτερη πολιτιστική σχέση ανάμεσα στις δύο χώρες αποτυπώνεται στη φράση «δύο χώρες, ένα έθνος» καθώς και στη μακρόχρονη συμμαχία τους που κατέληξε σε σύναψη στρατιωτικής συμφωνίας το 2010. Βλ., M. Lorusso, «A deepening and Widening Conflict: The Nagorno-Karabakh Dispute and the Regional Context», *Analysis*, No. 299 (ISPI, 2016), 6.

Αζερμπαϊτζάν και την Αρμενία. Ένας από τους λόγους που οδήγησαν στη δημιουργία μιας ξεχωριστής ομάδας για την επίλυση της διένεξης ήταν γιατί ως μικρότερη ήταν πιο ευέλικτη, άρα και πιο αποτελεσματική καθώς, εξαιτίας του κανόνα της ομοφωνίας, ήταν πιο εύκολο να φτάσουν σε ομόφωνες αποφάσεις τα 11 μέλη της ομάδας Μινσκ παρά τα 50 του ΟΑΣΕ. Οι πρώτες προσπάθειες για αποστολή παρατηρητών στέφθηκαν με αποτυχία λόγω αφενός, της συνέχισης των εχθροπραξιών από την Αρμενία και αφετέρου, της προτίμησης του Αζερμπαϊτζάν, το οποίο είχε γίνει μέλος της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών την ίδια χρονιά, να αποκτήσει ρόλο διαμεσολαβητή η Ρωσία.¹⁰⁵

Η δραστηριοποίηση της Ρωσίας σε ρόλο διαμεσολαβητή έγινε σε μια προσπάθειά της να διατηρήσει τον ρόλο της στο Νότιο Καύκασο. Μετά τη διάλυσή της ΕΣΣΔ, η Ρωσία ανέλαβε πρωτοβουλίες για την διεξαγωγή συνομιλιών μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών χωρίς συνεννόηση με τον ΟΑΣΕ. Τελικά, με δική της διαμεσολάβηση, υπογράφηκε κατάπαυση του πυρός ανάμεσα στις αντίπαλες πλευρές στις 12 Μαΐου 1994. Η Ρωσία προσπάθησε να ελέγξει τη διαμεσολάβηση μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών, παραγκωνίζοντας τις προσπάθειες της διεθνούς κοινότητας. Αλλά, η υπογραφή της «Συμφωνίας του Αιώνα» ανάμεσα στην κρατική εταιρεία πετρελαίου του Αζερμπαϊτζάν και ξένων εταιριών πετρελαίου για έρευνες κοιτασμάτων πετρελαίου στην Κασπία, άλλαξε τα γεωπολιτικά δεδομένα και έστρεψε το ενδιαφέρον των δυτικών κρατών στη διαδικασία της διαμεσολάβησης της διένεξης μεταξύ Αζερμπαϊτζάν και Αρμενίων. Η στάση της Ρωσίας απέναντι στον ΟΑΣΕ, άλλαξε καθώς η επέκταση του NATO προς τα Ανατολικά ενίσχυσε

¹⁰⁵ T. Goltz, *Azerbaijan Diary: A Rogue Reporter's Adventure in an Oil-Rich, War-Torn Post-Soviet Republic*, M. E Sharpe, Armonk, New York 1998, 367 & I. Svenson, *The Nagorno-Karabakh Conflict – Lessons from the Mediation Efforts*, Crisis Management Initiative, Μάρτιος 2009, 9, διαθέσιμο στο www.initiativeforpeacebuilding.eu & B. Graham, «Nagorno-Karabakh in Limbo», *Middle East Quarterly*, 16:4 (2009), 7 & Cornell, «Small Nations and Great Power...», ό.π., 98 & P. Gamaghelyan, «Rethinking the Nagorno-Karabakh Conflict: Identity, Politics, Scholarship», *School of Peace Studies: Faculty Scholarship*, 15:1 (2010), 7, διαθέσιμο στο <https://digital.sandiego.edu/krocschool-faculty/1> & Connor, *Nagorno-Karabakh Movement*, ό.π., 335-337.

τη θέση του ΟΑΣΕ στη διαδικασία διαμεσολάβησης, κάνοντας τη Ρωσία περισσότερο πρόθυμη να συνεργασθεί μαζί του.¹⁰⁶

Αυτές οι εξελίξεις είχαν ως αποτέλεσμα τη συνάντηση της ομάδας Μινσκ στη Βιέννη, τον Οκτώβριο του 1994, όπου προτάθηκε ως πρώτο βήμα η δημιουργία μιας διεθνούς ειρηνευτικής δύναμης στο Καραμπάχ. Η Ρωσία εξέλαβε τη συγκεκριμένη κίνηση ως αντιρωσική με στόχο να αποτρέψει την μεταφορά ρωσικών στρατευμάτων στη συγκεκριμένη περιοχή. Στη διάσκεψη της Βουδαπέστης, τον Δεκέμβριο του 1994, υπήρξε μια αναδιάρθρωση στο προεδρείο της ομάδας Μινσκ, η οποία φανέρωνε και μια αλλαγή στρατηγικής. Στη Ρωσία ανατέθηκε η θέση μόνιμου συμπροεδρεύοντος μέλους της ομάδας, αποδεικνύοντας τον σημαντικό ρόλο της Ρωσίας στην ειρηνική επίλυση της διένεξης. Στη συγκεκριμένη διάσκεψη πάρθηκε η απόφαση για αποστολή 3000 στρατιωτών στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ με την πρόβλεψη το ποσοστό των ρωσικών στρατευμάτων να μην υπερβαίνει το 1/3 του συνόλου της ειρηνευτικής δύναμης.¹⁰⁷

¹⁰⁶ T. De Waal, «Remaking the Nagorno-Karabakh Peace Process», *Survival* 52:4 (2010), διαθέσιμο στο <https://carnegieeurope.eu/2010/08/01/remaking-nagorno-karabakh-peace-process-pub-41367> & M. Mayilian, «The Nagorno-Karabakh Republic-Azerbaijani Conflict: Understanding the Past and Mapping the Future», στο E. Felberbauer & F. Labarre, *What Kind of Sovereignty? Examining Alternative Governance in the South Caucasus*, 8th Workshop of the Study Group Regional Stability in the South Caucasus, Vienna 2014, 155 & J. Maresca, «The Conflict Over Nagorno-Karabakh», στο B. Jentleson, *Opportunities Missed, Opportunities Seized*, Rowman & Littlefield, New York 2000, 70 & E. Kurbanov, «The Armenian-Azerbaijani Conflict over Nagorno-Karabakh and Prospects for OSCE Mediation», στο N. MacFarlane & O. Tharanert, *Balancing Hegemony: The OSCE in the CIS*, Queen's University Kingston, Ont. Center for International Relations, 1997, 90 & Connor, *Nagorno-Karabakh Movement*, ό.π., 341.

¹⁰⁷ Cornell, «Small Nations and Great Powers...», ό.π., 100 & Connor, *Nagorno-Karabakh Movement*, ό.π., 372. Σε αυτή τη σύνοδο η ΔΑΣΕ/CSCE μετονομάστηκε σε ΟΑΣΕ/OSCE. Βλ., V. Jacoby, «The role of the OSCE: an assessment of international mediation efforts», στο L. Broers, *Limits of Leadership – Elites and Societies in the Nagorny Karabakh Peace Process*, Conciliation Resources, London 2005, 30. Το 1994 εμφανίστηκε και το σχέδιο Goble, το οποίο πήρε το όνομα του από τον αμερικανό διπλωμάτη που το πρότεινε. Το σχέδιο προέβλεπε την ανταλλαγή γης ανάμεσα στο Αζερμπαϊτζάν και την Αρμενία. Συγκεκριμένα, οι Αρμένιοι θα επέστρεφαν τις περισσότερες από τις κατεχόμενες περιοχές του Αζερμπαϊτζάν και την περιοχή Meghri στα νότια της Αρμενίας και θα έπαιρναν σε αντάλλαγμα τον διάδρομο Lachin (περιοχή του Αζερμπαϊτζάν). S. Yilmaz, «Land Swap Formula in the Nagorno-Karabakh Crisis Solution: Goble Plan and Lavrov Plan», *bilig*, 100 (2022), 190.

Ενδιαφέρουσες εξελίξεις υπήρξαν στην επόμενη σύνοδο του ΟΑΣΕ στη Λισαβόνα το Δεκέμβριο του 1996. Στη συγκεκριμένη σύνοδο τέθηκαν τρεις βασικές αρχές ως νομική βάση της διαδικασίας ειρηνικής επίλυσης της διένεξης. Οι αρχές ήταν οι εξής:

- Διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν και της Δημοκρατίας της Αρμενίας.
- Το νομικό καθεστώς του Ναγκόρνο-Καραμπάχ οριζόταν με βάση την αρχή της αυτοδιάθεσης, χορηγώντας του τον υψηλότερο βαθμό αυτονομίας μέσα στην επικράτεια του Αζερμπαϊτζάν.
- Δίνονταν εγγυήσεις για την ασφάλεια του πληθυσμού του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, συμπεριλαμβανομένων αμοιβαίων υποχρεώσεων που θα εξασφαλίζουν τη συμμόρφωση των άλλων μερών στις προβλέψεις της επίλυσης.¹⁰⁸

Οι συγκεκριμένες αρχές δεν είχαν δεσμευτικό χαρακτήρα και τελικά προστέθηκαν ως παράρτημα στο Κείμενο της Λισαβώνας εξαιτίας της άρνησης της Αρμενίας να συμπεριληφθούν στο βασικό κείμενο. Το 1997 σημαντική εξέλιξη αποτέλεσε η διεύρυνση της σύνθεσης του Προεδρίου της ομάδας Μινσκ, καθώς η Γαλλία και οι Η.Π.Α. προστέθηκαν στις θέσεις των συμπροεδρευόντων χωρών της ομάδας. Αυτή η εξέλιξη είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων προτάσεων για την επίλυση της σύγκρουσης.¹⁰⁹

¹⁰⁸ OSCE, *LISBON SUMMIT DOCUMENT*, Lisbon, 1996, Annex 1.

¹⁰⁹ Από το 1994 μέχρι το 1997, οι Αρμένιοι του Ναγκόρνο-Καραμπάχ συμμετείχαν στις ειρηνευτικές συνομιλίες ως «μέρος της σύγκρουσης», ενώ οι Αζέροι του Ναγκόρνο-Καραμπάχ ήταν «ενδιαφερόμενο μέρος». Το 1997, μετά από απαίτηση του Αζερμπαϊτζάν, η ηγεσία των Αρμενίων του Καραμπάχ δεν συμμετείχε στις συνομιλίες. International Crisis Group, *New Opening or More Peril*, Europe Report No. 239 (4 July 2016), Υπ. αρ. 7, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/azerbaijan/nagorno-karabakh-new-opening-or-more-peril>. Είναι προφανές ότι και οι τρεις συν-προεδρεύουσες χώρες, ΗΠΑ, Γαλλία, και Ρωσία, είχαν τη δική τους ατζέντα, την οποία προωθούσαν μέσα από τη συμμετοχή τους στη διαπραγμάτευση. Βλ., E. Nuriev, «Re-engaging Armenia and Azerbaijan in Reconciliation Process: Prospects and Incentives for Nagorno-Karabakh Breakthrough», στο E. Felberbauer & F. Labarre, *What Kind of Sovereignty? Examining Alternative Governance in the South Caucasus*, 8th Workshop of the Study Group Regional Stability in the South Caucasus, Vienna 2014, 169.

Η πρώτη πρόταση υποβλήθηκε τον Ιούλιο του 1997 και προέβλεπε δύο ξεχωριστές συμφωνίες: τη Συμφωνία Ι για την κατάπαυση των εχθροπραξιών και τη Συμφωνία ΙΙ για το νομικό καθεστώς του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, ενώ και οι δύο συμφωνίες έπρεπε να φθάσουν σε κοινή επίλυση ταυτόχρονα. Η πρόταση έγινε δεκτή από το Αζερμπαϊτζάν, αλλά απορρίφθηκε από την Αρμενία. Την ίδια χρονιά υπήρξε μια δεύτερη πρόταση που στόχευε στη σταδιακή επίλυση της σύγκρουσης, η οποία απαιτούσε να επιτευχθεί η Συμφωνία Ι και, σε μεταγενέστερο στάδιο, να ξεκινήσουν οι διαπραγματεύσεις για τη Συμφωνία ΙΙ. Το σχέδιο της ομάδας Μινσκ προέβλεπε την απόσυρση των Αρμενίων από όλα τα εδάφη στο Αζερμπαϊτζάν, εκτός από το Ναγκόρνο-Καραμπάχ, την επιστροφή των Αζέρων προσφύγων στις εστίες τους, καθώς και την αποστολή μιας ειρηνευτικής δύναμης στην περιοχή. Σε δεύτερη φάση, θα λαμβάνονταν αποφάσεις για το καθεστώς του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Το σχέδιο αυτό έγινε αποδεκτό από το Αζερμπαϊτζάν λόγω της επιστροφής των εδαφών του, αλλά και των εκτοπισμένων προσφύγων στις εστίες τους, ενώ προέβλεπε περαιτέρω διαπραγματεύσεις για το νομικό καθεστώς του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Από την άλλη μεριά, ο Αρμένιος ηγέτης Ter-Petrosyan είχε την πρόθεση να αποδεχτεί το συγκεκριμένο σχέδιο, καθώς αντιλαμβανόταν ότι θα ήταν αδύνατο να επιλυθούν όλα τα ζητήματα μαζί. Άλλωστε, ως προτεραιότητα είχε την αποκατάσταση της οικονομίας και την επούλωση των πληγών που παρέμεναν ανοιχτές.¹¹⁰

Η μεταβολή της, μέχρι τότε, αρνητικής στάσης της Αρμενίας αναπτέρωσε τις ελπίδες για επιτυχή έκβαση. Η αποδοχή, εκ μέρους του Αρμένιου προέδρου, του συγκεκριμένου

¹¹⁰ T. Hofmann, «From Irredenta to Independence and Back: Armenia and Nagorno-Karabakh 1986-1997», στο E. Jahg, *Nationalism in Late and Post-Communist Europe*, Vol.2, Nomos, Trieste 1997, 284 & A. Garibov, *Alignment and Alliance Policies In the South Caucasus Regional Security Complex*, Volume XV, Center for Strategic Studies, Baku 2015, 39. Η πρώτη πρόταση άνηκε στις λεγόμενες «συμφωνίες-πακέτο» όπου τα διάφορα ζητήματα εξετάζονται παράλληλα και καταλήγουν σε μια κοινή συμφωνία. Α. Ηρακλείδης, Γ. Κωστάκος & Χ. Φραγκονικολακόπουλος, *Διεθνείς Διενέξεις Αντιμετώπιση & Επίλυση*, ό.π., 77. Η δεύτερη πρόταση υιοθετούσε τη σταδιακή διαδικασία όπου η διαπραγμάτευση αρχίζει από τα εύκολα ζητήματα, περνώντας σταδιακά στα πιο δύσκολα. Στο ίδιο. Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τις προτάσεις βλ., Askerov, «The Nagorno Karabakh Conflict: The Beginning of the Soviet End», ό.π., 63-64 & Connor, *Nagorno-Karabakh Movement*, ό.π., 378 & M. L. Magnusson, «Why no Settlement in the Nagorno-karabakh Conflict? What are the obstacles to a negotiated solution?», στο K. Vamling (ed.), *Language, History and Cultural Identities in the Caucasus: papers from the conference*, June 17-19-2005, Malmö University, 2010, 135-136.

σχεδίου είχε ως αποτέλεσμα τη σφοδρή αντίδραση της αντιπολίτευσης. Τον Ιανουάριο του 1998 ο Αρμένιος πρόεδρος παραιτήθηκε προκειμένου να μην οδηγηθεί η χώρα σε εμφύλια σύρραξη. Ο διάδοχός του στην προεδρία της Αρμενίας ήταν ο Robert Kocharyan, ο οποίος είχε διατελέσει και πρόεδρος της «Δημοκρατίας του Ναγκόρνο-Καραμπάχ». Ο νέος πρόεδρος ήταν κάθετα αντίθετος με τη λύση της ομάδας Μινσκ, η οποία προέβλεπε την ενσωμάτωση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ στο Αζερμπαϊτζάν. Το Νοέμβριο του 1998, η ομάδα Μινσκ παρουσίασε μια τρίτη πρόταση, η φιλοσοφία της οποίας διέφερε από τις δύο προηγούμενες. Το συγκεκριμένο σχέδιο προέβλεπε ένα κοινό κράτος που θα αποτελείτο από δύο μέρη: το Ναγκόρνο-Καραμπάχ και το Αζερμπαϊτζάν μέσα στα υφιστάμενα σύνορα του Αζερμπαϊτζάν. Το Ναγκόρνο-Καραμπάχ θα είχε το δικό του σύνταγμα, στρατό και σύμβολα και θα είχε λόγο στη εξωτερική πολιτική του κοινού κράτους στα θέματα που το αφορούσαν. Όπως ήταν αναμενόμενο, η Αρμενία αποδέχτηκε το συγκεκριμένο σχέδιο ως βάση μιας περαιτέρω διαπραγμάτευσης. Αντιθέτως, το Αζερμπαϊτζάν απέρριψε το σχέδιο κατηγορηματικά, θεωρώντας ότι η πρόταση ευνοούσε την πλευρά των Αρμενίων, καθώς παραχωρούσε στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ νομικό καθεστώς που πλησίαζε την ανεξαρτησία.¹¹¹

Μετά από την αποτυχία των τριών προτάσεων, η τακτική άλλαξε καθώς θεωρήθηκε καλό να οργανωθούν απευθείας διαπραγματεύσεις, μεταξύ των ηγετών των αντίπαλων πλευρών, όπου θα είχαν την ευκαιρία να συζητήσουν τις τρεις προτάσεις. Ο επόμενος σταθμός στην επίλυση της διένεξης ήταν οι συνομιλίες μεταξύ των προέδρων της Αρμενίας, Robert Kocharyan και του Αζερμπαϊτζάν, İlham Aliyev κατά την περίοδο 1999-2001 στην

¹¹¹ Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 102-106 & Askerov, «*The Nagorno Karabakh Conflict...*», ό.π., 64 & Magnusson, «*Why no Settlement...*», ό.π., 137-138 & C. Gulec, «*Nagorno-Karabakh Dispute: Why Intractable Conflict for Armenia?*», *Güvenlik Stratejileri* (2015), 7. Μεγάλο μέρος της πολιτικής και στρατιωτικής ελίτ της Αρμενίας προερχόταν από το Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Ήταν πρώην μαχητές και στελέχη και αυτό έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην εξέλιξη της σύγκρουσης. S. Minasyan, *Nagorno-Karabakh, After Two Decades of Conflict: Is Prolongation of the Status Quo Inevitable?*, Research Papers 2, Caucasus Institute, Yerevan 2010, 21. Η εκλογή στην προεδρία του R. Kocharian σηματοδοτεί την κυριαρχία των σκληρών εθνικιστών στην αρμενική πολιτική.

Ουάσινγκτον, τη Γιάλτα, τη Μόσχα, τη Γενεύη, τη Νέα Υόρκη, το Παρίσι και το Key-West για την εξεύρεση ειρηνικής επίλυσης της διένεξης. Οι απευθείας συνομιλίες στο Key-West φάνηκε να έχουν πιθανότητες επιτυχίας, καθώς οδήγησαν σε ένα σχέδιο που, αρχικά, φάνηκε να γίνεται αποδεκτό και από τις δυο πλευρές, τουλάχιστον στις μεταξύ τους συνομιλίες.¹¹²

Το συγκεκριμένο σχέδιο προέβλεπε την επιστροφή των έξι από τις επτά περιοχές που ήταν υπό αρμενικό έλεγχο στο Αζερμπαϊτζάν, την παραμονή του Καραμπάχ στην επικράτεια του Αζερμπαϊτζάν, αλλά με καθεστώς υψηλής αυτονομίας, τη διατήρηση του διαδρόμου Λατσίν, που συνδέει το Ναγκόρνο-Καραμπάχ με την Αρμενία, υπό αρμενικό έλεγχο και ταυτόχρονα τη δημιουργία ανάλογου διαδρόμου που θα συνδέει το Αζερμπαϊτζάν με το Ναχitseβάν. Οι αντιδράσεις στο εσωτερικό και των δύο χωρών ήταν τόσο μεγάλες, ιδιαίτερα στο Αζερμπαϊτζάν, που κατέστησαν και αυτή τη φορά αδύνατη την επίτευξη συμφωνίας για την οριστική επίλυση της διένεξης. Ήταν εμφανές ότι ένα επιπρόσθετο πρόβλημα για την εξεύρεση βιώσιμης λύσης ήταν ότι το ζήτημα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ είχε εργαλειοποιηθεί από την εσωτερική πολιτική σκηνή και των δύο πλευρών, αφήνοντας ελάχιστα περιθώρια ελιγμών στις ηγεσίες των δύο πλευρών καθώς τις καθιστούσε, στο εσωτερικό των χωρών τους, υπόλογες στην αντιπολίτευση.¹¹³

¹¹² E. Nuriev, *The South Caucasus at the Crossroads: Conflicts, Caspian Oil and Great Powers Politics*, LIT Verlag, Berlin 2007, 170-172 & S. Abilov, «OSCE Minsk Group: Proposals and Failure, the View from Azerbaijan», *Insight Turkey*, 20:1 (2018), 150-152 & F. Ismailzade, *The Nagorno-Karabakh Conflict: Current Trends and Future Scenarios*, Working Papers 29, Instituto Affari Internazionali, Rome 2011, 5, διαθέσιμο στο <https://www.files.ethz.ch/isn/136975/iaiwpl129.pdf>.

¹¹³ Γ. Χρηστίδης, «Η Διαφορά του Ναγκόρνο-Καραμπάχ ως απειλή για την ασφάλεια στην Υπερκανκασία: Η Τουρκική Πολιτική απέναντι σε Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν», Ερευνητική Συνεισφορά του Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων στο Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, 2002, 9 & International Crisis Group, *Nagorno-Karabakh: Risking War*, Europe Report, No. 187 (November 2007), 14, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/georgia-s-south-ossetia-conflict-make-haste-slowly> & Nuriev, ό.π., 167.

Παρά την αποτυχία, η τακτική των απευθείας συνομιλιών δεν εγκαταλείφθηκε και η επόμενη απόπειρα επίλυσης της διένεξης ήταν η Διαδικασία της Πράγας το 2004. Μετά από τη συνάντηση των υπουργών Εξωτερικών της Αρμενίας, Vartan Oskanian και του Αζερμπαϊτζάν, Elmar Mammadyarov, ακολούθησε συνάντηση των δύο προέδρων, R. Kocharian και I. Aliyev. Οι δύο πλευρές συμφώνησαν ότι σε περίπτωση εξεύρεσης λύσης, θα υπήρχε επιστροφή στο Αζερμπαϊτζάν των πέντε εκ των επτά περιοχών που είχε η Αρμενία υπό τον έλεγχο της και αποστολή διεθνούς ειρηνευτικής δύναμης στην περιοχή. Μετά τη Διαδικασία της Πράγας, οι υπουργοί εξωτερικών των δύο χωρών έλαβαν μέρος στη Συνάντηση των Υπουργών Εξωτερικών του ΟΑΣΕ, όπου οι διαμεσολαβητές του ΟΑΣΕ, τον Νοέβριο του 2007, παρουσίασαν στα δύο μέρη τις βασικές αρχές, γνωστές και ως αρχές Μαδρίτης.¹¹⁴

Οι αρχές αυτές περιελάμβαναν έξι σημεία :

- επιστροφή των περιοχών που συνορεύουν με το Ναγκόρνο-Καραμπάχ και είναι υπό τον έλεγχο των Αρμενίων, στο Αζεμπαϊτζάν,
- προσωρινό καθεστώς στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ με εγγυήσεις για αυτοκυβέρνηση και ασφάλεια,
- ένας διάδρομος που να συνδέει την Αρμενία με το Ναγκόρνο-Καραμπάχ,
- μελλοντικός καθορισμός του τελικού νομικού καθεστώτος μέσω μιας δεσμευτικής νομικά έκφρασης της θέλησης,
- το δικαίωμα επιστροφής όλων των εσωτερικά εκτοπισμένων ατόμων και των προσφύγων στις εστίες τους,
- διεθνείς εγγυήσεις για ασφάλεια συμπεριλαμβανομένης μιας ειρηνευτικής αποστολής.¹¹⁵

¹¹⁴ Το πλαίσιο των αρχών της Μαδρίτης είναι η συνέχεια της Διαδικασίας της Πράγας. T. Potier, «Nagorno-Karabakh: Ever Closer to a Settlement, Step-by-Step», στο OSCE, *OSCE Yearbook 2009*, Baden-Baden 2010, 2.

¹¹⁵ OSCE Minsk Group, Madrid Document, November 2007. Η κριτική που δέχτηκε το κείμενο εστίασε στο ότι ήταν ασαφές και δεν όριζε την οντότητα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. M. Dietzen, «A New Look at Old Principles: Making the Madrid Document Work», *Caucasus Edition – Journal of Conflict Transformation*, 2011, unpagged, διαθέσιμο στο <http://caucasusedition.net/analysis/why-nagornokarabakh%e2%80%99s-status-must-be-addressed-first/>.

Οι συναντήσεις των υπουργών εξωτερικών συνεχίστηκαν κατά την περίοδο 2008-2010, αλλά η ανάμειξη της ομάδας Μινσκ ατόνισε, καθώς και τα δύο μέρη ήταν αντίθετα με τις συμβιβαστικές λύσεις και οι διαπραγματεύσεις κατέληξαν σε αδιέξοδο με παράλληλη αύξηση των στρατιωτικών δαπανών. Η Ρωσία ανέλαβε την πρωτοβουλία να συνεχίσει τις προσπάθειες διαμεσολάβησης πιο ενεργά τα έτη 2009-2012. Μετά από παρέμβαση του Ρώσου υπουργού Εσωτερικών Sergey Lavrov, πραγματοποιήθηκε συνάντηση των δύο προέδρων στο Σόχι χωρίς, όμως, αποτέλεσμα. Το ίδιο άκαρπες υπήρξαν οι προσπάθειες που καταβλήθηκαν τα επόμενα χρόνια λόγω της όλο πιο άκαμπτης στάσης, την οποία υιοθετούσαν και οι δύο πλευρές και λόγω της αμοιβαίας καχυποψίας που κυριαρχούσε ανάμεσά τους, καθώς οι διαπραγματεύσεις είχαν οδηγηθεί σε αδιέξοδο. Το Απρίλιο του 2016 οι δύο πλευρές έφτασαν σε ανοιχτή πολεμική σύγκρουση.¹¹⁶

¹¹⁶ International Crisis Group, *Armenia and Azerbaijan: Preventing War*, Europe Briefing, No. 60 (8 February 2011), 8-10, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/armenia/armenia-and-azerbaijan-preventing-war> & D. Assatryan, «A Frozen Peace Process, not a Frozen Conflict», στο E. Felberbauer & F. Labarre, 9th Workshop Regional Stability in the South Caucasus Study Group, Istanbul, 2014, 125-126 & International Crisis Group, *Nagorno-Karabakh's Gathering War Clouds*, Europe Report, No. 244 (1 June 2017), 1-2, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-azerbaijan/244-nagorno-karabaks-gathering-war-clouds> & A. Kiss, «Russia and the South Caucasus: Managing Contradictions» (2012), 41, διαθέσιμο στο www.academia.edu/3573729/Russia_and_the_South_Caucasus_Managing_Contradiction. Τον Νοέμβριο του 2008, οι δύο πλευρές επαναβεβαίωσαν τη δέσμευσή τους στις αρχές της Μαδρίτης με τη Διακήρυξη της Μόσχας ως βάση των μεταξύ τους διαπραγματεύσεων. T. De Waal, *The Karabakh Trap: Dangers and Dilemmas of the Nagorno-Karabakh Conflict*, Conciliation Resources, London 2008, 4. Η αποτυχία των ειρηνευτικών προτάσεων, που τέθηκαν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων από Ουάσιγκτον και Παρίσι, κατά τα έτη 2013, 2014 και 2015, έκαναν εμφανές το αδιέξοδο στο οποίο είχαν περιέλθει οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των δύο πλευρών και πιθανό το ενδεχόμενο ενός νέου πολέμου. O. Gafarli, «Russia's Role in the Karabakh Conflict», στο Yavuz, H.M., & Gunter, M., *The Nagorno-Karabakh Conflict – Historical and Political Perspectives*, London & New York 2023: Routledge, ό.π., 360. Στις αρχές Απρίλη του 2016 υπήρξε ανοιχτή σύρραξη μεταξύ των δύο πλευρών με πάνω από διακόσιους νεκρούς. Το Αζερμπαϊτζάν πήρε στην κατοχή του μερικά σημαντικά υψώματα και οχυρές θέσεις. Θεωρήθηκε μια προσεκτικά προετοιμασμένη επιχείρηση του Αζερμπαϊτζάν το οποίο, για πρώτη φορά, ανακατέλαβε έδαφος που είχε χάσει στον πόλεμο του 1992-1994. International Crisis Group, *New Opening or More Peril*, Europe Report, No. 239 (4 July 2016), 2-3 & V. Cheterian, «A New Phase in the Karabakh Conflict», στο *Jeronim Perovic Karabakh Conflict, Caucasus Analytical Digest Chronicle*, 2016, 13, διαθέσιμο στο www.laender-analysen.de/cad.

Παρά την εκεχειρία που υπογράφηκε, και οι δύο πλευρές αύξαναν τις στρατιωτικές δαπάνες και τη στρατιωτική κινητοποίηση. Με τον τρόπο αυτό το Αζερμπαϊτζάν έκανε μια επίδειξη δύναμης, ενώ η Αρμενία έστελνε μια απάντηση στο αντίπαλο δέος, γεγονός που αύξανε την αμοιβαία καχυποψία και την πιθανότητα προσφυγής στα όπλα. Το 2018 σηματοδότησε την έλευση του Nikol Pashinyan στην ηγεσία της Αρμενίας με βασικό αίτημα την ανάπτυξη στενότερων δεσμών με τις χώρες της Δύσης ώστε να καταστεί εφικτή η εξισορρόπηση των σχέσεων με τη Ρωσία. Η αρχική τοποθέτηση του νέου προέδρου στο ζήτημα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ ήταν υπέρ της επίλυσης της διένεξης, γεγονός που οδήγησε σε μυστικές διαπραγματεύσεις ανάμεσα στην Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν για τη διευθέτησή της. Δυστυχώς, η στάση του Pashinyan μεταβλήθηκε στην πορεία. Υιοθετώντας μία αλτρωτική ρητορική, ζητούσε την ένωση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ με την Αρμενία. Παράλληλα, επικροτούσε τη Συνθήκη των Σεβρών, η οποία προέβλεπε τη διαμοίραση εδαφών της σημερινής Τουρκίας ακόμη και εάν δεν εφαρμόστηκε ποτέ.¹¹⁷

Η συγκεκριμένη τακτική προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις στο Αζερμπαϊτζάν, καθώς κυβέρνηση και κοινή γνώμη αντιλαμβάνονταν ότι η Αρμενία δεν προτίθετο να κάνει καμία παραχώρηση και απλώς κωλυσιεργούσε λαμβάνοντας μέρος στις διαπραγματεύσεις. Όταν το Αζερμπαϊτζάν το συνειδητοποίησε, έκρινε ότι μόνο με στρατιωτική δράση θα μπορούσε να λύσει τη διένεξη. Η αλλαγή του συσχετισμού δυνάμεων υπέρ των Αζέρων και

¹¹⁷ H. Yavuz & V. Huseinov, «The Second Karabakh War: Russia vs. Turkey?» *Middle East Policy*, 27:4 (2020), 107 & Z. Shiryev, «The “Four-Day War”: Changing Paradigms in the Nagorno-Karabakh Conflict», *Turkish Policy Quarterly*, 2017, 127 & L. Jumayeva, «Discourses of War and Peace within the Context of the Nagorno-Karabakh Conflict: The Case of Azerbaijan», στο S. Dilanyan, P. Gamaghelyan, S. Rumyansev & P. Sayan, *Political Transitions and Conflicts in South Caucasus*, Caucasus Edition, Brussels 2018, 106-108, 2-3. Ο Nikol Pashinyan ήταν ο πρώτος ηγέτης της Αρμενίας, ο οποίος διατύπωσε την άποψη ότι το ζήτημα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ θα έπρεπε να επιλυθεί με τρόπο αποδεκτό και από την πλευρά του Αζερμπαϊτζάν. Βλ., D. Bragvadze, «Russian Gambit in the Second Karabach War», *Kviris Palitra newspaper*, 2020, διαθέσιμο στο <https://www.kvirispalitra.ge/gisp-blogi/70925-rusuligambiti-yarabaghismeore-omshi.html>. Αργότερα άλλαξε στάση και έκρινε αναγκαίο να έχει και η ηγεσία του Ναγκόρνο-Καραμπάχ θέση στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Βλ., S. Markedonov, «Russia and the conflicts in the South Caucasus: main approaches, problems and prospects», *Journal of Conflict Transformation*, 3:2 (2018), 26.

η σημαντική στρατιωτική βοήθεια που η Τουρκία ήταν διατεθειμένη να τους παράσχει, υπήρξαν οι παράγοντες που έγειραν την πλάστιγγα υπέρ της στρατιωτικής επέμβασης για την επίλυση της διένεξης. Βέβαια, αυτό αποτελούσε το αίτημα της συντριπτικής επιθυμίας της κοινής γνώμης της χώρας, η οποία δεν είχε ποτέ αποδεχθεί την ήττα από την Αρμενία στον πόλεμο του 1992-1994.¹¹⁸

Από την άλλη μεριά, οι Αρμένιοι θεωρούσαν ότι ο χρόνος ήταν σύμμαχός τους στην διατήρηση των κεκτημένων τους από τον πόλεμο του 1992-1994. Πλέον, δεν διεκδικούσαν απλώς την κυριαρχία στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ, αλλά την προσάρτηση των επτά περιοχών του Αζερμπαϊτζάν που είχαν κερδηθεί στον συγκεκριμένο πόλεμο και χρησιμοποιούνταν ως εργαλείο διαπραγματεύσεως στις κατά καιρούς διαπραγματεύσεις. Μη έχοντας αντιληφθεί την αλλαγή του συσχετισμού δυνάμεων εναντίον τους και τις δυνατότητες της αντίπαλης πλευράς, οι Αρμένιοι άλλαξαν ρητορική αρνούμενοι κάθε συζήτηση για την επιστροφή των επτά περιοχών του Αζερμπαϊτζάν που είχαν στην κατοχή τους από τον εν λόγω πόλεμο. Άλλωστε, αυτό ήταν σαφής πρόταση του σχεδίου Λαβρόφ, αλλά και του οδικού χάρτη που προέβλεπαν οι αρχές της Μαδρίτης. Αντιθέτως, οι Αρμένιοι αποφάσισαν να προσαρτήσουν τις εν λόγω περιοχές του Αζερμπαϊτζάν, θέτοντάς τες υπό τη διοίκησή τους και φτιάχνοντας εκεί εποικισμούς με Αρμένιους από διάφορα μέρη της γης. Ο Υπουργός Άμυνας της Αρμενίας έφτασε στο σημείο να υιοθετήσει ένα νέο δόγμα «νέος πόλεμος για νέες περιοχές» τον Μάρτη του 2019. Την Άνοιξη του 2020, η Αρμενία αποκήρυξε τις αρχές της Μαδρίτης, που αποτελούσαν τον οδικό χάρτη για την επίλυση της σύγκρουσης για πάνω από μια δεκαετία, τερματίζοντας τις διαπραγματεύσεις με την αντίπαλη πλευρά. Οι συγκεκριμένες

¹¹⁸ N. Mustafayeva, «The UN Security Council and the Nagorno-Karabakh Conflict: Policy of Double Standards and Unexecuted Resolutions», *Caucasus International*, 7:1 (2017), 124 & C. Welt & A. Bowen, *Azerbaijan and Armenia: The Nagorno-Karabakh Conflict*, Congressional Research Service (Summary: R46651), 2021, 9 & J. Antal, *7 Seconds to Die – A Military Analysis of the Second Nagorno-Karabakh War and the Future of Warfighting*, Casemate, Oxford 2022, 33-34.

ενέργειες των Αρμενίων αποτέλεσαν τη σαφή απόδειξη ότι δεν υπήρχε καμιά διάθεση παραχώρησης ή συνδιαλλαγής με την άλλη πλευρά.¹¹⁹

1.5 Οι τελευταίες εξελίξεις της σύγκρουσης

Η αζέρικη πλευρά διεμήνυσε στη διεθνή κοινότητα ότι δεν ήταν διατεθειμένη να αποδεχθεί την προσάρτηση των περιοχών της εκτός Ναγκόρνο-Καραμπάχ και ότι ήταν αποφασισμένη να επέμβει στρατιωτικά για να απελευθερώσει τις κατεχόμενες περιοχές. Η κατάσταση επιδεινώθηκε, σε τέτοιο βαθμό, ώστε η προσφυγή σε πόλεμο ήταν πλέον μονόδρομος. Προοίμιο της σύγκρουσης υπήρξε η επίθεση των Αρμενίων σε πολίτες, τον Ιούλιο του 2020, κοντά στις γραμμές κατάπαυσης του πυρός. Τον Σεπτέμβρη του 2020 μεγάλης κλίμακας στρατιωτικές επιχειρήσεις έλαβαν χώρα ανάμεσα στις δύο πλευρές με χιλιάδες νεκρούς και τραυματίες, καθώς και δεκάδες χιλιάδες εκτοπισμένους.¹²⁰

¹¹⁹ M. Terterov & G. Niculescu, *A Pragmatic Review of Nagorno-Karabakh Conflict Resolution: Could Economic Incentives Help Break The Current Stalemate?*, The European Geopolitical Forum, Brussels 2012, 31 & T. De Waal & N. von Twickel, *Beyond Frozen Conflicts – Scenarios for the Separatist Disputes of Eastern Europe*, Michael Emerson, CEPS Brussels, Brussels 2020, 213 & A. Ergun & A. Valiyev, «An Account on Karabakh War: Why now and Then What?», *Panorama*, E-publication, Kasum 2020, 3, διαθέσιμο στο <https://www.uikpanorama.com.blog/2020/11/9/an-account-on-karabakh-war-why-now-and-then-what/>.

¹²⁰ V. Modebadge, «The escalation of conflict between Armenians and Azerbaijanis and the problems of peaceful resolution of the Nagorno-Karabakh war», στο *Journal of Liberty and International Affairs*, 6:3 (2021), 106, διαθέσιμο στο <https://www.doi.org/10.47305/JLIA2163102m> & R. Babak & D. Casparten, «Nagorno-Karabakh Conflict: A Protracted Melted Conflict rather than a Frozen one», *Forum of EthnoGeopolitics*, 8:1 (2020), 130, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/348506260_Nagorno-Karabakh_Conflict_A_Protracted_Melted_Conflict_rather_than_a_Frozen_one & M. A. Khan, «The Conflict of Azerbaijan and Armenia with special reference to Nagorno-Karabakh: An Overview», *Journal of Malay Islamic Studies*, 4:1 (2021), 29-30, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/351364771_THE_CONFLICT_OF_AZERBAIJAN_AND_ARMENIA_WITH_SPECIAL_REFERENCE_TO_NAGORNO_KARABAKH_AN_OVERVIEW.

Από την έναρξη της πολεμικής σύγκρουσης καταβλήθηκαν προσπάθειες από τον ΟΗΕ, την Ευρωπαϊκή Ένωση και τον ΟΑΣΕ για τον τερματισμό της και την επίτευξη εκεχειρίας, αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Η Ρωσία, αν και σύμμαχος της Αρμενίας, αρνήθηκε να παράσχει στρατιωτική στήριξη στους Αρμένιους με το σκεπτικό ότι η σύγκρουση λάμβανε χώρα εκτός του εδάφους της Αρμενίας, στην περιοχή του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, η οποία είναι διεθνώς αναγνωρισμένη ως τμήμα του Αζερμπαϊτζάν. Τα πράγματα, όμως, άλλαξαν όταν, υπό την απειλή της κατάρρευσης και της ολικής απώλειας του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, η Αρμενία ζήτησε την επέμβαση της Ρωσίας προκειμένου να μεσολαβήσει για την υπογραφή της εκεχειρίας. Αποτελώντας μονόδρομο για να τους Αρμένιους του Καραμπάχ, η εκεχειρία υπεγράφη από τους Putin, Aliyev και Pashinyan στις 9 Νοεμβρίου 2020.¹²¹

Στη νίκη των Αζέρων καθοριστικό ρόλο έπαιξε η συμβολή της Τουρκίας στο πλευρό τους. Η Τουρκία τους παρείχε τον στρατιωτικό εξοπλισμό, την εκπαίδευση του στρατιωτικού προσωπικού και τον στρατηγικό σχεδιασμό ώστε να είναι σε θέση να εξαπολύσουν μία στρατιωτική επιχείρηση με ηλεκτρονικό εξοπλισμό τελευταίας τεχνολογίας που είχε τη δυνατότητα να απενεργοποιεί την ισχύ των ραντάρ και των

¹²¹ Modebadge, «The escalation of conflict between Armenians and Azerbaijanis...», ό.π., 107 & A. Iskandaryan, *The Second Karabakh War, or the First Post-Post-Soviet War*, Caucasus Institute, Institute for Security Policy, Vienna 2020, 8 & Antal, «7 Seconds to Die...», ό.π., 57-58, 73. Από την αρχή της σύγκρουσης, η Αρμενία ζήτησε τη συνδρομή της Collective Treaty Security Organization, κάνοντας επίκληση στο άρθρο 3 της Συνθήκης, χωρίς αποτέλεσμα. A. Garibov, «What is New in the Latest Armenian-Azerbaijani Conflict Escalation?», *Eurasia Daily Monitor*, 17:105 (2020), διαθέσιμο στο <https://jamestown.org/program/what-is-new-in-the-latest-armenian-azerbaijani-conflict-escalation>. Η μη επέμβαση της Ρωσίας, στην αρχή της σύγκρουσης, αποδόθηκε από μερικούς αναλυτές στην επιθυμία του Κρεμλίνου να τιμωρήσει τον Pashinyan ή ακόμα και να τον εξωθήσει σε παραίτηση. V. Kurban & O. Ergun, «The War between Period and Exclamation Mark: New Reality and Nagorno-Karabakh: The Cemre that Fell to Nagorno-Karabakh», *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 36:1 (2021), 235, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/353524029_The_War_Between_Period_and_Exclamation_Mark_New_Reality_and_Nagorno-Karabakh_The_Cemre_that_Fell_to_Nagorno-Karabakh. Όπως παραδέχθηκε ο αυτονομιστής ηγέτης του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, Arayik Harutyunyan, εάν οι εχθροπραξίες συνεχίζονταν με τον ίδιο ρυθμό, το Ναγκόρνο-Καραμπάχ θα είχε χαθεί ολοκληρωτικά. Βλ., G. Dyer, «Armenia ceasefire: a truce to last», *Cyprus Mail*, 2020, διαθέσιμο στο [https://cyprus-mail.com/20/11/14/Armenia-ceasefire-a-truce-to last/](https://cyprus-mail.com/20/11/14/Armenia-ceasefire-a-truce-to-last/).

ασύρματων επικοινωνιών των αντιπάλων, γεγονός που κατέστησε την αεράμυνα των Αρμενίων ευάλωτη στις επιθέσεις των Αζέρων. Η επίδειξη δύναμης της Τουρκίας στο πλευρό των Αζέρων, στον πόλεμο του Ναγκόρνο-Καραμπάχ το φθινόπωρο του 2020, σηματοδότησε την αναβάθμιση του ρόλου της στην περιοχή ως σημαντικής δύναμης.¹²²

Η συμφωνία εκχειρίδας προέβλεπε τη σταδιακή απόσυρση των αρμενικών στρατιωτικών δυνάμεων που βρίσκονταν πέραν των διεθνών αναγνωρισμένων συνόρων της Αρμενίας, τη μεταφορά ρωσικής ειρηνευτικής δύναμης περίπου 2.000 ανδρών στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ, εξαιρουμένου του τμήματος που παρέμεινε υπό τον έλεγχο του Αζερμπαϊτζάν μετά τις πολεμικές συγκρούσεις το φθινόπωρο του 2020. Επίσης, προέβλεπε την ύπαρξη ενός διαδρόμου, υπό την επιτήρηση της ρωσικής ειρηνευτικής δύναμης που θα συνδέει την πρωτεύουσα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ Στεπανακέρτ με την Αρμενία και έναν διάδρομο που θα συνδέει το Αζερμπαϊτζάν με το θύλακα του Ναχιτσεβάν, πάλι υπό ρωσική επιτήρηση. Επιπλέον, όριζε ότι η διάρκεια της παραμονής της ρωσικής ειρηνευτικής δύναμης θα είναι πενταετής με τη δυνατότητα ανανέωσης, ενώ παρείχε στις εμπλεκόμενες πλευρές τη δυνατότητα να μην ανανεώσουν εκ νέου την παραμονή της ρωσικής ειρηνευτικής δύναμης.¹²³

Αυτή τη φορά νικητής αναδείχθηκε το Αζερμπαϊτζάν, το οποίο κατάφερε να πάρει πίσω σχεδόν το σύνολο των επτά περιοχών του, που ήταν στην κατοχή των Αρμενίων από τον προηγούμενο πόλεμο και περίπου το 30% του Ναγκόρνο-Καραμπάχ,

¹²² Iskandaryan, «*The Second Karabakh War...*», ό.π., 10 & U. Rubin, «*The Second Nagorno-Karabakh War: A Milestone in Military Affairs*», *Mideast Security and Policy Studies*, 184, 13 & Ergun – Valiyev, «*An Account on Karabakh War...*», ό.π., 7 & A. Jovic-Lazic, «*The Second Armed Conflict in Nagorno-Karabakh-Causes and Implications*», στο Slobodan, J. (eds), *Convergence and Confrontation: The Balkans and the Middle East in the 21st Century*, Belgrade 2021, 222.

¹²³ The Economist, *Nagorno-Karabakh, Peace for now*, November 14th 2020, 32. Για περισσότερες πληροφορίες βλ., C. Welt & A. Bowen, ό.π., 14-15 & International Crisis Group, *Improving Prospects for Peace after the Nagorno-Karabakh War*, Briefing No. 91 (22 December 2020), Europe Central Asia, 3-4, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/b91-improving-prospects-peace-after-nagorno-karabakh-war> & H. Semergioglu, «*The New Balance of Power in the Southern Caucasus in the Context of the Nagorno-Karabakh Conflict in 2020*», *R&S – Research Studies Anatolia Journal*, 4:1 (2021), 57.

συμπεριλαμβανομένης και της πόλης Σουσά που αποτελεί σημαντικό κέντρο πολιτιστικής κληρονομιάς για τους Αζέρους. Για το Αζερμπαϊτζάν, η συμφωνία συμβόλιζε την επικράτηση της διεθνούς νομιμότητας και των ψηφισμάτων του ΟΗΕ. Για την Αρμενία, η συμφωνία αποτελούσε ξεκάθαρη ήττα, καθώς έχασε τα εδάφη του Αζερμπαϊτζάν που είχε υπό τον έλεγχό της από τον πόλεμο του 1992-1994. Η ηγεσία της εξαναγκάστηκε να υπογράψει κάτω από την απειλή της πλήρους στρατιωτικής κατάρρευσης και της πλήρους απώλειας του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Η απόφαση αυτή προκάλεσε οξύτατες διαμαρτυρίες και ταραχές στο εσωτερικό της χώρας και έθεσε σε κίνδυνο την πολιτική σταθερότητα της Αρμενίας. Η Ρωσία είχε λόγους να θεωρείται από τους κερδισμένους της συμφωνίας. Η υπογραφή της, μετά τη διαμεσολάβηση της Ρωσίας, αποδείκνυε τον πρωταγωνιστικό ρόλο της τελευταίας στην περιοχή, ενισχύοντας περαιτέρω την παρουσία της στην περιοχή του Νότιου Καύκασου, την οποία θεωρεί ζώνη αποκλειστικής επιρροής της. Η μεταφορά της ειρηνευτικής στρατιωτικής δύναμης στην περιοχή του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, καθώς και ο έλεγχος του διαδρόμου Λατσίν, που ενώνει την Αρμενία με το Ναγκόρνο-Καραμπάχ, αλλά και του διαδρόμου που ενώνει το Αζερμπαϊτζάν με το Ναχitseβάν και την Τουρκία, παγίωναν την επιρροή της Ρωσίας και στις δύο χώρες, καθώς και οι δύο χώρες εμπίπτουν στη σφαίρα επιρροής της. Οι διπλωματικές προσπάθειες που αναλήφθηκαν για να καθοριστεί το τελικό status της περιοχής του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, μετά τον πόλεμο του φθινοπώρου του 2020, κατέληξαν σε πλήρες αδιέξοδο.¹²⁴

¹²⁴ International Crisis Group, *Getting from Ceasefire to Peace in Nagorno-Karabakh*, Europe & Central Asia, Statement (10 November 2020), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/getting-ceasefire-peace-nagorno-karabakh> & OSCE, *1290th Plenary Meeting of the Council*, PC.JOUR/1290 (19 November 2020), Annex 2, 4 & D. Isachenko, *Turkey – Russia Partnership in the War over Nagorno-Karabakh – Militarised Peacebuilding with Implications for Conflict Transformation*, German Institute for International and Security Affairs, CATS, No. 53, 2020, 2 & International Crisis Group, *Improving Prospects for Peace after the Nagorno-Karabakh War*, ό.π., 4 & E. Scenazi, «Declaration” on the Nagorno-Karabakh Ceasefire, a Partial Solution of the Territorial Disputes and the Deployment of Russian Peacekeepers: a Ticking Timer Bomb or a Beginning of a Lasting Solution?», 2020, 10. Επίσης, βλ., International Crisis Group, *Post War Prospects for Nagorno-Karabakh*, ό.π., 3 & Jovic-Lazic., ό.π., 232-233. Για περισσότερες πληροφορίες για τις προσπάθειες επίλυσης μετά τον πόλεμο του 2020 βλ., S.Yilmaz, «Unraveling the Nagorno-Karabakh Conundrum: Deciphering Russia’s Southern Caucasus Strategy», *Lectio Socialis*, 8:1, (2024), 2-3.

Η δραματική αλλαγή του συσχετισμού δυνάμεων ανάμεσα στις δύο πλευρές έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην εξέλιξη της διένεξης. Με μία νέα στρατιωτική επιχείρηση τον Σεπτέμβριο του 2023, το Αζερμπαϊτζάν αποφάσισε να σπάσει τη συμφωνία εκεχειρίας, που ίσχυε από το 2020 και εξαπέλυσε επίθεση εναντίον του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Με το πρόσχημα του αφοπλισμού και της απόσυρσης των αποσχιστικών δυνάμεων, ανάγκασε την ηγεσία του αποσχιστικού κινήματος να παραδώσει τα όπλα. Η κυβέρνηση της Αρμενίας δεν παρείχε καμία βοήθεια στις δυνάμεις του Ναγκόρνο-Καραμπάχ καθώς γνώριζε την στρατιωτική υπεροπλία του Αζερμπαϊτζάν και η Ρωσία αποδέχθηκε την αλλαγή του status quo και δεν έκανε καμία ενέργεια να σταματήσει την επίθεση παρά τις εκκλήσεις της Αρμενίας για παρέμβαση της ρωσικής ειρηνευτικής δύναμης που βρίσκεται στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Η νέα συμφωνία εκεχειρίας ισοδυναμεί στην ουσία με το τέλος της de facto ανεξαρτησίας του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, η ηγεσία του οποίου αναγκάστηκε να παραδώσει τα όπλα και να ανακοινώσει την αυτοδιάλυση της αυτοανακηρυχθείσας δημοκρατίας του Ναγκόρνο-Καραμπάχ από τον Ιανουάριο του 2024.¹²⁵

2. Συμπεράσματα για το Ναγκόρνο-Καραμπάχ

Η διένεξη του Ναγκόρνο-Καραμπάχ ήταν η πρώτη που ξέσπασε στο Νότιο Καύκασο. Ήταν μια διένεξη που ξεκίνησε κατά τη σοβιετική περίοδο, όταν η έλευση της Περεστρόικα έδωσε το έναυσμα για μεγαλύτερη ελευθερία έκφρασης των αιτημάτων των

¹²⁵ I.Katchanovski, «Interview Concerning Armed Conflict in Nagorno Karabakh», *La Razon*, Spain and Mexico editions, (2023), & L.Broers, Russia concedes Karabakh for stake in regional order, *Chatham House*, (28 September 2023) & E.Hartog, «Russia shrugs as Azerbaijan attacks Nagorno-Karabakh», *Politico*, (September 20 2023) διαθέσιμο στο <https://www.politico.eu/article/while-azerbaijan-attacks-nagorno-karabakh-moscow-leans-back/> & C..Edwards, Nagorno-Karabakh will cease to exist from next year.How did it happen?» CNN,, (September 28 2023), διαθέσιμο στο <https://www.cnn.com/2023/09/28/europe/nagorno-karabakh-officially-dissolve-intl/index.html> & Human Right Watch, Guarantee Right to Return to Nagorno-Karabakh», (October 5, 2023), διαθέσιμο στο <https://www.hrw.org/news/2023/10/05/guarantee-right-return-nagorno-karabakh>. Πριν την επίθεση τον Σεπτέμβριο του 2023, το Αζερμπαϊτζάν είχε επιβάλει αποκλεισμό του Ναγκόρνο-Καραμπάχ προκαλώντας πρόβλημα επιβίωσης στους κατοίκους της περιοχής. V.Avedian, «Opinion-The Choice in Nagorno-Karabakh: Ethnic Cleansing or Self-Determination?», *E-International Relations*, September 22, 2023, 1. Τον Οκτώβριο του 2022, το Αζερμπαϊτζάν, η Αρμενία, η Γαλλία, οι ΗΠΑ και το Συμβούλιο της Ευρώπης συμφώνησαν να αναγνωρίσουν ομόφωνα τα σύνορα του 1991, Yilmaz, «Unraveling the Nagorno-Karabakh Conundrum, ό.π., 3

διαφόρων εθνοτήτων. Η εθνοτική κινητοποίησή τους εκδηλώθηκε στο συγκεκριμένο θεσμικό και πολιτικό περιβάλλον με το άνοιγμα του σοβιετικού πολιτικού συστήματος να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην εμφάνιση και εξέλιξή της. Η κινητοποίηση αυτή αποτελεί περίπτωση που εξηγείται από τη θεωρία της Δομής Πολιτικών Ευκαιριών (βλέπε Κεφάλαιο 1, Α' Μέρος). Η προσέγγιση της Δομής Πολιτικών Ευκαιριών επιδιώκει να διερευνήσει το δομημένο πολιτικό πλαίσιο με τις ευκαιρίες και τους περιορισμούς του , μέσα στο οποίο δραστηριοποιούνται οι δρώντες, Στη συγκεκριμένη περίπτωση, οι ανακατατάξεις και τα ρήγματα εντός των κυρίαρχων ομάδων που έλαβαν χώρα κατά την Περεστρόικα, η δυνατότητα κοινωνικής δράσης και πολιτικής συμμετοχής, καθώς και η μειωμένη βούληση του κράτους για καταπίεση, εξηγούν την εμφάνιση και ανάπτυξη της εθνοτικής κινητοποίησης των Αρμενίων του Ναγκόρνο-Καραμπάχ.

Επωφελούμενοι της πολιτικής φιλελευθεροποίησης του καθεστώτος, οι Αρμένιοι του Ναγκόρνο-Καραμπάχ εντόπισαν την πολιτική ευκαιρία που υπήρξε λόγω της Περεστρόικα και άρχισαν να διαδηλώνουν μαζικά. Αρχικά, οι διαδηλώσεις γίνονταν με αφορμή περιβαλλοντικά ζητήματα, γεγονός πρωτόγνωρο για τα δεδομένα του σοβιετικού καθεστώτος. Στη συνέχεια, τα αιτήματα έγιναν πολιτικά με κυρίαρχο το αίτημα της ένωσης της περιοχής τους με τη σοβιετική δημοκρατία της Αρμενίας. Οι Αρμένιοι του Καραμπάχ, όντας η πλειονότητα του πληθυσμού της περιοχή τους, είχαν υπό τον έλεγχό τους τόσο το τοπικό κοινοβούλιο όσο και την τοπική οργάνωση του κομμουνιστικού κόμματος. Κατά τη διάρκεια των ετών της Περεστρόικα, αυτά αποτέλεσαν το μέσο νομιμοποίησης του αιτήματος της ένωσης με την Αρμενία ακολουθώντας τις διαδικασίες που το σοβιετικό πλαίσιο προέβλεπε και διαβλέποντας τη δυνατότητα επίλυσης του εθνικού τους ζητήματος μέσα στα νέα πολιτικά δεδομένα που διαμορφώνονταν.

Η διαδικασία αποσύνθεσης της Σοβιετικής Ένωσης και η ανεξαρτητοποίηση της μίας μετά την άλλη των Σοβιετικών Δημοκρατιών έδωσε το έναυσμα και στους Αρμένιους του Καραμπάχ να κηρύξουν την δική τους ανεξαρτησία και να εκμεταλλευτούν την απώλεια ισχύος του κέντρου κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου. Έχοντας δικούς τους θεσμούς, όντας αυτόνομη περιοχή, οικονομία και δημόσια διοίκηση, οι Αρμένιοι του Καραμπάχ μπορούσαν να συνεχίσουν τη λειτουργία των πολιτικών τους θεσμών με τη νομιμοποίηση της σοβιετικής κληρονομιάς και τη δυνατότητα της πολιτικής εκπροσώπησης ως έκφραση της λαϊκής βούλησης μέσα από τους προϋπάρχοντες θεσμούς. Οι Αρμένιοι του

Καραμπάχ επιχείρησαν να επιτύχουν τη μεταφορά του Ναγκόρνο-Καραμπάχ στην Αρμενία, υπό την επίδραση των σοβιετικών θεσμών και με βάση το σοβιετικό σύνταγμα, διαβιβάζοντας επίσημο αίτημα στο ανώτατο επίπεδο της Σοβιετικής Ένωσης, η οποία ήταν και αρμόδια για την αποδοχή ή την απόρριψη του αιτήματος. Η απόρριψη, τελικά, του συγκεκριμένου αιτήματος εκ μέρους της Σοβιετικής Ένωσης και ο ατυχής και ανεπαρκής χειρισμός της κρίσης απαξίωσε τη σοβιετική ισχύ στα μάτια των Αρμενίων. Η Σοβιετική Ένωση απώλεσε κάθε ίχνος αξιοπιστίας, χάνοντας τον έλεγχο της σύγκρουσης.

Στη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου, οι Αρμένιοι του Καραμπάχ βρήκαν την κατάλληλη ευκαιρία να εδραιώσουν το νέο *de facto* καθεστώς και να νομιμοποιήσουν την κυριαρχία τους στην περιοχή τους. Η Σοβιετική Ένωση είχε πάψει να υφίσταται, άρα, δεν μπορούσε να επέμβει για να επαναφέρει στη σοβιετική τάξη το Ναγκόρνο-Καραμπάχ, ενώ το Αζερμπαϊτζάν, στην επικράτεια του οποίου άνηκε, ήταν στρατιωτικά αποδυναμωμένο και πολιτικά ασταθές για να μπορέσει να επιβάλλει την κυριαρχία του στην αυτόνομη περιοχή. Αντιθέτως, οι Αρμένιοι του Καραμπάχ, εκμεταλλευόμενοι τις περιστάσεις, κατάφεραν να αξιοποιήσουν το πολιτικό κενό που υπήρξε και να εδραιώσουν τον έλεγχο τους στους πολιτικούς θεσμούς. Το Δεκέμβριο του 1991, ο Robert Kocharyan, ηγετικό στέλεχος των Αρμενίων του Καραμπάχ, εκλέχθηκε ο πρώτος πρόεδρος του Ναγκόρνο-Καραμπάχ με απόφαση του Ανώτατου Σοβιέτ της αυτόνομης περιοχής.

Οι Αρμένιοι είχαν καλύτερο εξοπλισμό, επωφελούμενοι και των πρώην σοβιετικών όπλων που έπεσαν στα χέρια τους. Είχαν μεγαλύτερη δεξαμενή εθελοντών πρόθυμων να στελεχώσουν τις παραστρατιωτικές ομάδες που άρχισαν να αναλαμβάνουν δράση πριν τη διάλυση της Ε.Σ.Σ.Δ., αλλά και τις στρατιωτικές δυνάμεις που έλαβαν μέρος στον πόλεμο εναντίον του Αζερμπαϊτζάν. Επίσης, είχαν καλύτερα οργανωμένο στρατό με την υποστήριξη της Δημοκρατίας της Αρμενίας, μονάδες της οποίας πολέμησαν μαζί με τους Αρμένιους του Καραμπάχ. Επιπλέον, είχαν καλύτερη πρόσβαση σε οικονομικούς πόρους δεδομένης της στήριξης της αρμενικής διασποράς με δωρεές για τον εθνικό σκοπό.

Η πλευρά του Αζερμπαϊτζάν, αν και πιο πολυάριθμη, χαρακτηριζόταν από μειωμένη κινητοποίηση του πληθυσμού, αποδυναμωμένο στρατό, πολιτική αστάθεια και σαφώς μειωμένη εξωτερική βοήθεια. Βασικό μειονέκτημα της αζερικής πλευράς ήταν ότι το ζήτημα του Καραμπάχ δεν θεωρήθηκε ως το κυρίαρχο πολιτικό ζήτημα, αλλά ως πολιτικό

εργαλείο της εσωτερικής πολιτικής σκηνής και θέμα αντιπαράθεσης μεταξύ των πολιτικών κομμάτων. Ένα επιπρόσθετο μειονέκτημα αφορά στην ίδια την κινητοποίηση, καθώς στην αρχή της διένεξης οι Αζέροι θεώρησαν ότι η εμπλοκή της Σοβιετικής Ένωσης θα έλυνε το ζήτημα υπέρ τους, ενώ οι Αρμένιοι αντιλήφθηκαν πως η δική τους κινητοποίηση, και δη η στρατιωτική, θα ωφελούσε αυτούς.

Στην υπόθεση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι από την αρχή της διαμάχης δεν έγινε καμία προσπάθεια για ειρηνική επίλυση του ζητήματος, ενώ οι δύο περιοχές αποτελούσαν μέρη της ίδιας χώρας. Απ' ότι φάνηκε δεν υπήρχε διάθεση για συμβιβαστική λύση από καμιά πλευρά. Αρχικά, οι αρχηγοί των δύο πλευρών, προερχόμενοι από κομμουνιστικά καθεστώτα, δεν ήταν πρόθυμοι να βρουν μια λύση, ενώ εν συνεχεία οι Levon Ter- Petrosyan και Abulfaz Elchibey, επικεφαλές των δυο περιοχών, προσέδωσαν στο ζήτημα του Καραμπάχ εθνικιστικό προσανατολισμό. Έτσι, δημιουργήθηκαν κατ' αντιστοιχία το Αζέρικο Λαϊκό Μέτωπο και το Αρμένικο Εθνικό Κίνημα, έχοντας ως σκοπό της ίδρυσής τους τη διαμάχη για το ζήτημα του Καραμπάχ.

Ένας από τους λόγους που καθιστούσε αδύνατη την εξεύρεση μιας συμβιβαστικής λύσης ήταν η φύση της διαφοράς. Ο πυρήνας της διένεξης ανάμεσα στις δύο αντιμαχόμενες πλευρές εδράζεται στη διεκδίκηση της αποκλειστικότητας μιας περιοχής, του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Από την πλευρά του Αζερμπαϊτζάν, η διεκδίκηση άπτεται των ζωτικών του συμφερόντων, αφού αποτελεί ζήτημα εδαφικής ακεραιότητας. Αφορά δηλαδή σε μια αρχή, η οποία στο επίπεδο του διεθνούς δικαίου θεωρείται απαραβίαστη. Από τη μεριά των Αρμενίων, η διεκδίκηση είναι συνυφασμένη με το δικαίωμά τους στην αυτοδιάθεση, αφού βλέπουν τον εαυτό τους ως διακριτή εθνοτική ομάδα, η οποία έχει δικαίωμα να απαιτήσει τη δική της επικράτεια και να μην αποτελεί μέρος του Αζερμπαϊτζάν. Ήταν πολύ δύσκολο η συγκεκριμένη διαφορά να επιλυθεί με όρους θετικού αθροίσματος, με μία λογική δηλαδή win-win και για τα δύο μέρη. Η επίκληση των Αρμενίων στο δικαίωμά τους στην αυτοδιάθεση βασιζόταν στην εξέλιξή της μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και την ολοκλήρωση της διαδικασίας της αποαποικιοποίησης. Η έννοια της αυτοδιάθεσης κατοχυρώθηκε ως συλλογικό ανθρώπινο δικαίωμα με τα δύο Σύμφωνα, το πρώτο, Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και το δεύτερο, Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα που ψηφίστηκαν από τη γενική

συνέλευση του ΟΗΕ το 1966.¹²⁶ Στο άρθρο 1 και στα δύο διεθνή σύμφωνα αναφέρεται ότι «όλοι οι λαοί έχουν το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης. Σύμφωνα με το δικαίωμα αυτό, καθορίζουν ελεύθερα το πολιτικό καθεστώς τους και εξασφαλίζουν ελεύθερα την οικονομική, κοινωνική και μορφωτική ανάπτυξή τους». ¹²⁷ Η νομική αρχή της αυτοδιάθεσης κατοχυρώθηκε, επίσης, με τη Διακήρυξη περί Φιλικών Σχέσεων του ΟΗΕ του 1970, όπου αναφέρεται ότι «όλοι οι λαοί έχουν το δικαίωμα να καθορίσουν ελεύθερα χωρίς εξωτερική παρέμβαση το πολιτικό τους καθεστώς και να επιδιώξουν την οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική τους ανάπτυξη και κάθε κράτος έχει την υποχρέωση να σεβαστεί αυτό το δικαίωμα σύμφωνα με τις προβλέψεις του Χάρτη». Το κράτος οφείλει να «διαθέτει μια κυβέρνηση, η οποία να αντιπροσωπεύει το σύνολο του πληθυσμού που ανήκει στο έδαφος του χωρίς διάκριση ανάλογα με τη φυλή, το θρήσκευμα ή το χρώμα». ¹²⁸

Ένας άλλος λόγος που εμπόδιζε την εξεύρεση λύσης ήταν ο φόβος και η έντονη καχυποψία που επικράτησε ανάμεσα στη δύο πλευρές, οι οποίες έβλεπαν τη διένεξη ως εξέλιξη της ιστορικής τους αντιπαλότητας. Η διένεξη έγινε αντιληπτή ως απειλή επιβίωσης, ιδιαίτερα από την πλευρά των Αρμενίων στους οποίους το πογκρόμ στο Sumgait θεωρηθήκε απόπειρα γενοκτονίας τους. Η εν λόγω κίνηση παρομοιάστηκε με τις σφαγές που υπέστησαν το 1915, κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, από την Οθωμανική Αυτοκρατορία με αποτέλεσμα να καταγραφούν στη συλλογική μνήμη ως η ύψιστη απειλή της επιβίωσής τους ως έθνος. Το γεγονός ότι οι Αζέροι θεωρούνταν φυλετικά συγγενείς των Τούρκων, τους κατέτασσε αυτομάτως στην κατηγορία των ιστορικών εχθρών, οι οποίοι επιβουλεύονταν την ίδια την φυσική υπόσταση των Αρμενίων. Η υποκειμενική αντίληψη των Αρμενίων ως θυμάτων και της αντίπαλης πλευράς ως σφαγέων όρισε την εξέλιξη της

¹²⁶ Heraclides, «The Ending of Unending Conflicts...», ό.π., 8 & A., Cassesse, *Self-Determination of Peoples, A legal Reappraisal*, Cambridge University Press, Cambridge 1995, 52.

¹²⁷ International Covenant on Civil and Political Rights, 993 U.N.T.S 3 (19 December 1966) & International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 999 U.N.T.S 171 (16 December 1966).

¹²⁸ Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-operation among States in Accordance with the Charter of the United Nations , (24 October 1970).

διένεξης καθώς η θυματοποίηση δεν επέτρεψε σε καμία από τις δυο πλευρές να δει διαφορετικά την αντίπαλη πλευρά, παρά μόνο ως εχθρό, με τον οποίο καμιά συμβιβαστική λύση δεν μπορούσε να υπάρξει και ταυτόχρονα να γίνει αποδεκτή από το σύνολο της κοινωνίας.

Ένας ακόμη παράγοντας, ο οποίος συντέλεσε στην παράταση της διένεξης ήταν ο εσωτερικός παράγοντας. Το ζήτημα της διένεξης και στις δύο χώρες έπαιξε κυρίαρχο ρόλο στην εσωτερική πολιτική ζωή, καθορίζοντας εν πολλοίς τις εξελίξεις όσον αφορά στις προσπάθειες επίλυσης. Η ανακήρυξή του ως πρωτεύοντος ζητήματος στην πολιτική σκηνή όλων των πλευρών και η εργαλειοποίησή του ως μέρους του πολιτικού σκηνικού δεν έδινε και πολλά περιθώρια αντικειμενικής και ψύχραιμης προσέγγισης του ζητήματος. Από την αρχή της διένεξης, η δημοφιλία των πολιτικών κομμάτων πριμοδοτήθηκε από την αυξανόμενη αδιαλλαξία τους στο συγκεκριμένο ζήτημα, φτάνοντας να το καταστήσουν συστατικό στοιχείο της ύπαρξής τους. Οποιαδήποτε προσπάθεια συνεννόησης και συμβιβασμού εκλαμβάνονταν ως εθνική μειοδοσία και προδοσία, ενώ ο πολιτικός που θα αναλάμβανε το κόστος μιας τέτοιας πολιτικής επιλογής, θα πλήρωνε και τις συνέπειες. Αυτό αποδείχθηκε στην περίπτωση του Ter-Petrosyan ο οποίος, έχοντας την πρόθεση να αποδεχτεί την πρόταση της ομάδας Μινσκ το 1997 για την παραμονή του Ναγκόρνο-Καραμπάχ στην επικράτεια του Αζερμπαϊτζάν, εξαναγκάστηκε σε παραίτηση και η πολιτική του καριέρα τερματίστηκε. Ιδιαίτερα, στην Αρμενία, όπου το ζήτημα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ αντιμετωπίστηκε από όλες τις πολιτικές παρατάξεις ως ζήτημα ζωής και θανάτου, ήταν πρακτικά αδύνατη η αποδοχή ενός συμβιβασμού.

Ένας επιπρόσθετος παράγοντας παράτασης της συγκεκριμένης διαφοράς ήταν η ανετοιμότητα του διεθνούς συστήματος να αντιμετωπίσει τέτοιου είδους κρίσεις. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και του Ανατολικού Μπλοκ έφεραν τη διεθνή κοινότητα μπροστά σε νέες προκλήσεις, οι οποίες απαιτούσαν άμεση ανάληψη δράσης. Ο ΟΗΕ, έχοντας αναλάβει ήδη δράση σε άλλες συγκρούσεις, εξουσιοδότησε τη ΔΑΣΕ, μετέπειτα ΟΑΣΕ, να αναλάβει την επίλυση της διένεξης του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Το θέμα ήταν ότι ο ΟΑΣΕ δεν είχε προηγούμενη εμπειρία στην επίλυση συγκρούσεων, ενώ η ομάδα Μινσκ, που συστάθηκε για να αναλάβει τη διαμεσολάβηση της συγκριμένης διένεξης, αποτελούνταν αρχικά κυρίως από μικρές και μη ενδιαφερόμενες χώρες, οι οποίες δεν είχαν συμφέροντα στην περιοχή του Νότιου Καυκάσου. Ακριβώς γι' αυτούς τους λόγους, δεν

είχαν τη δυνατότητα να πιέσουν αποφασιστικά ή πολύ περισσότερο να επιβάλλουν λύσεις στις δύο αντιμαχόμενες πλευρές, οι οποίες αρχικά δεν είχαν καμιά διάθεση να διαπραγματευτούν μεταξύ τους με σκοπό την ειρηνική επίλυση. Ειδικότερα, οι Αρμένιοι είχαν επίγνωση της στρατιωτικής τους ανωτερότητας και θεωρούσαν ότι ήταν σε θέση να λύσουν τη διένεξη με στρατιωτικά μέσα. Στη συνέχεια, και αφότου η Ρωσία, οι ΗΠΑ και η Γαλλία ανέλαβαν τη συμπροεδρία του ΟΑΣΕ, ο οργανισμός κατάθεσε μια σειρά από προτάσεις, οι οποίες δεν έγιναν δεκτές ούτε από την Αρμενία, ούτε από το Αζερμπαϊτζάν. Ακολούθησαν οι απευθείας συναντήσεις των προέδρων της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν, οι οποίες υπήρξαν και αυτές ατελέσφορες, με αποτέλεσμα την υιοθέτηση πιο αδιάλλακτης στάσης και από τις δύο πλευρές με το πέρασμα του χρόνου.

Ένα επιπρόσθετο πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει ο ΟΑΣΕ ήταν η στάση της Ρωσίας, η οποία δεν επρόκειτο να επιτρέψει στον ΟΑΣΕ να αναλάβει πρωταγωνιστικό ρόλο σε μια περιοχή που θεωρούσε χώρο ζωτικών της συμφερόντων χωρίς τη δική της εμπλοκή. Παρά την αρχική της παθητικότητα, που ήταν συνυφασμένη με την ευρωπαϊκή εξωτερική πολιτική που είχε αρχικά επιλέξει, αλλά σύντομα άλλαξε σε ευρωασιατική, η Ρωσία ενεπλάκει στη διαδικασία της διαμεσολάβησης, διεξάγοντας τις δικές της παράλληλες διαπραγματεύσεις και υπονομεύοντας τον ρόλο του ΟΑΣΕ. Ως αποτέλεσμα, οι αντιμαχόμενες πλευρές διεξήγαγαν παράλληλες διαπραγματεύσεις με τη Ρωσία και με τον ΟΑΣΕ προκειμένου να αποκομίσουν το μέγιστο δυνατό όφελος. Στη συνέχεια, η στάση της Ρωσίας άλλαξε και έγινε πιο υποστηρικτική απέναντι στον ΟΑΣΕ. Ενταγμένη στον ΟΑΣΕ και μία από τις συμπροεδρεύουσες χώρες, η Ρωσία από το 2010 και μετά ήταν η χώρα που συνέχισε τη διαμεσολαβητική διαδικασία με μεγάλες δυσκολίες, αφού οι αντίπαλες πλευρές σκλήρυναν τη στάση τους μετά από την αποτυχία των διαμεσολαβητικών προσπαθειών τόσων ετών, καταλήγοντας στην ένοπλη σύρραξη των δύο πλευρών τον Απρίλιο του 2016.

Τα γεγονότα του 2016 κατέδειξαν την αποτυχία των προσπαθειών εξεύρεσης κοινά αποδεκτής λύσης. Ήταν μήνυμα προς την πλευρά των Αρμενίων ότι το ναυάγιο των διαμεσολαβητικών προσπαθειών δεν θα παγίωνε την υπάρχουσα κατάσταση υπέρ αυτών, αλλά θα είχε ως αποτέλεσμα την επιλογή της στρατιωτικής λύσης από την αντίπαλη πλευρά. Ο δεύτερος πόλεμος ανάμεσα σε Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν, το φθινόπωρο του 2020, ήταν η προδιαγεγραμμένη πορεία για την επίλυση του ζητήματος του Ναγκόρνο-Καραμπάχ,

αφού όλες οι ειρηνικές προσπάθειες εξεύρεσης λύσης είχαν εξαντληθεί και ο συσχετισμός δυνάμεων είχε ανατραπεί δραματικά υπέρ των Αζέρων.

Ο δεύτερος πόλεμος μεταξύ των δύο πλευρών το φθινόπωρο του 2020 ανέδειξε για άλλη μια φορά τον καταλυτικό ρόλο της Ρωσίας στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου. Η παρέμβαση της Ρωσίας κατάφερε να επιβάλλει τη συμφωνία εκεχειρίας ανάμεσα στις δύο αντιμαχόμενες πλευρές, ενώ όλες οι προηγούμενες προσπάθειες που είχαν καταβληθεί από διεθνείς οργανισμούς είχαν αποτύχει. Αν και στρατιωτικός σύμμαχος της Αρμενίας, η Ρωσία δεν πήρε το μέρος της Αρμενίας, διότι ο πόλεμος δεν έλαβε χώρα εντός των διεθνώς αναγνωρισμένων της συνόρων, αλλά στην περιοχή του Ναγκόρνο-Καραμπάχ που διεθνώς θεωρείται έδαφος του Αζερμπαϊτζάν. Ένας ακόμη λόγος ήταν ότι η Μόσχα δεν είχε καλές σχέσεις με τη φυλοδυτική κυβέρνηση Pashinyan, η οποία ήθελε να μειώσει την εξάρτηση της Αρμενίας από τη Ρωσία, εκλαμβάνοντας τη στάση της ως αντιρωσική.

Η επίτευξη της εκεχειρίας αποτέλεσε νίκη της ρωσικής πολιτικής. Από τη χρονική στιγμή που παρενέβη η Ρωσία και από τους όρους της εκεχειρίας κατέστη σαφές ότι η Ρωσία δεν επιθυμούσε την επίλυση της διένεξης με την πλήρη επικράτηση του Αζερμπαϊτζάν στον πόλεμο το φθινόπωρο του 2020. Η παρέμβασή της το απέτρεψε. Η Ρωσία ενδιαφερόταν περισσότερο για την αναγκαιότητα της παρουσίας της στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου ως διαιτητή/διαμεσολαβητή στις υπάρχουσες διενέξεις, κρατώντας στη σφαίρα επιρροής της τα κράτη της περιοχής. Με τον έμμεσο αυτό τρόπο επέβαλε τις επιδιώξεις της. Βασική της επιδίωξη ήταν η ανάσχεση της επέκτασης του NATO και των ευροατλαντικών θεσμών στη συγκεκριμένη περιοχή. Η παρουσία διενέξεων καθιστούσε την περιοχή ασταθή, ενώ απέτρεπε τη διεύρυνση του NATO, αναδεικνύοντας τη Ρωσία ως εγγυήτρια της ασφάλειάς τους.

Η επίλυση αυτής της παρατεταμένης σύγκρουσης μετά από περίπου 30 χρόνια προσπαθειών εξεύρεσης κοινά αποδεκτής λύσης έγινε με στρατιωτικά μέσα καθώς τον Σεπτέμβριο του 2023, ο αζέριος στρατός εισέβαλε στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ και οι αποσχιστικές δυνάμεις αναγκάστηκαν να παραδώσουν τα όπλα τους και να υπογράψουν την κατάργηση της de facto ανεξαρτησίας του Ναγκόρνο -Καραμπάχ. Η Αρμενία δεν ήταν σε θέση να τους παράσχει καμία βοήθεια παρά μόνο να κάνει εκκλήσεις για παρέμβαση της Ρωσίας, η οποία αυτή τη φορά δεν παρενέβη για να σταματήσει τη σύγκρουση

αποδεχόμενη την νίκη του Αζερμπαϊτζάν επί των αρμενικών δυνάμεων μετά την αποτυχία όλων των ειρηνικών προσπαθειών επίλυσης.¹²⁹

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΜΠΧΑΖΙΑ

3.1 Ιστορική αναδρομή της σύγκρουσης

Η Αμπχαζία είναι μια περιοχή στη δυτική Γεωργία, με έκταση περίπου 8.500 τετραγωνικά χιλιόμετρα και με στρατηγική θέση, αφού της ανήκει το 40% της ακτογραμμής της Γεωργίας στη Μαύρη Θάλασσα. Το πρώτο αρχαίο γεωργιανό βασίλειο θεωρείται ότι ήταν το βασίλειο της Κολχίδας, του οποίου η ύπαρξη χρονολογείται από τον έκτο μέχρι τον πρώτο αιώνα π.Χ. Εκτεινόταν στην περιοχή της Αμπχαζίας, σε περιοχές της σημερινής Γεωργίας, όπως η Μινγκρελία, η Ατζαρία, η Ράτσα, η Γκούρια καθώς και σε μέρη της Τουρκίας. Η περιοχή ήταν κατοικημένη από καρτβελιανές, αλλά και άλλες φυλές, οι οποίες ήταν ενωμένες υπό την ηγεσία ενός κοινού ηγεμόνα, του βασιλιά. Σύμφωνα με Γεωργιανούς ιστορικούς, η Κολχίδα αποτέλεσε την πρώτη γεωργιανή κρατική οντότητα και

¹²⁹ I.Katchanovski, «Interview Concerning Armed Conflict in Nagorno Karabakh», *La Razon*, Spain and Mexico editions, (2023), & L. Broers, Russia concedes Karabakh for stake in regional order, *Chatham House*, (28 September 2023) & Politiko, «Russia shrugs as Azerbaijan attacks Nagorno-Karabakh», (September 20 2023) διαθέσιμο στο <https://www.politico.eu/article/while-azerbaijan-attacks-nagorno-karabakh-moscow-leans-back/>, & CNN, Nagorno-Karabakh will cease to exist from next year. How did it happen?, (September 28 2023), διαθέσιμο στο <https://www.cnn.com/2023/09/28/europe/nagorno-karabakh-officially-dissolve-intl/index.html> & Human Right Watch, Guarantee Right to Return to Nagorno-Karabakh, (October 5, 2023), διαθέσιμο στο <https://www.hrw.org/news/2023/10/05/guarantee-right-return-nagorno-karabakh>. Πριν την επίθεση του Αζερμπαϊτζάν τον Σεπτέμβριο του 2023, είχε επιβάλει αποκλεισμό του Ναγκόρνο-Καραμπάχ προκαλώντας πρόβλημα επιβίωσης στους κατοίκους της περιοχής. V. Avedian, «Opinion-The Choice in Nagorno-Karabakh: Ethnic Cleansing or Self-Determination?», *E-International Relations*, September 22, 2023, 1. Τον Οκτώβριο του 2022, το Αζερμπαϊτζάν, η Αρμενία, η Γαλλία, οι ΗΠΑ και το Συμβούλιο της Ευρώπης συμφώνησαν να αναγνωρίσουν ομόφωνα τα σύνορα του 1991, Yilmaz, «Unraveling the Nagorno-Karabakh Conundrum», ό.π.,, 3.

συμπεριλάμβανε ως μέρος της την Αμπχαζία. Αντιθέτως, οι Αμπχάζιοι ιστορικοί προβάλλουν μια διαφορετική εκδοχή του βασιλείου της Κολχίδας, επισημαίνοντας την παρουσία των Αμπχαζίων στην περιοχή. Αμφισβητούν δηλαδή την ύπαρξη των γεωργιανών φυλών στην περιοχή τους κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, υποστηρίζοντας ότι οι γεωργιανές φυλές μετακινήθηκαν στη συγκεκριμένη περιοχή μεταγενέστερα. Μετά την πτώση του βασιλείου της Κολχίδας, αμπχάζιες φυλές με υποτυπώδη πολιτική οργάνωση εξακολούθησαν να υφίστανται. Αυτές οι φυλές θεωρούνται πρόγονοι των σημερινών Αμπχαζίων. Κατά τον 4ο αιώνα μ.Χ. εμφανίστηκε το βασίλειο των Λαζών, οι οποίοι θεωρούνται οι πρόγονοι των σημερινών Γεωργιανών και στους οποίους, παρά την υποταγή τους στους Ρωμαίους, αποδόθηκε καθεστώς αυτονομίας. Σύμφωνα με Γεωργιανούς ιστορικούς, το βασίλειο κατέκτησε τις φυλές των Αμπχαζίων και κυριάρχησε σε ολόκληρη την περιοχή.¹³⁰

Τη δημιουργία του Βασιλείου της Αμπχαζίας κατά τον 8^ο αιώνα αποδέχονται τόσο οι Γεωργιανοί όσο και οι Αμπχάζιοι ιστορικοί, οι οποίοι αναγνωρίζουν την κυριαρχία του, αρχικά, στη δυτική Γεωργία και, κατά τον 9^ο αιώνα, στην ανατολική Γεωργία, εποχή στην οποία οι Γεωργιανοί τοποθετούν την απαρχή της ενοποίησης της χώρας τους. Η συνύπαρξη Αμπχαζίων και Γεωργιανών σε ένα κοινό διακρατικό σύστημα χρονολογείται από το 10^ο αιώνα και παραπέμπει στην ένωση των αμπχαζίων και γεωργιανών βασιλικών δυναστειών με την ονομασία «Το Βασίλειο των Αμπχαζίων και των Καρτβελιανών». Μέχρι τον 13^ο αιώνα, το βασίλειο είχε επεκταθεί στις περιοχές, όπου σήμερα βρίσκονται η Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν. Η επέκταση του βασιλείου τερματίστηκε με την εισβολή των Μογγόλων τον

¹³⁰ M. Vachnadze, G. Vakhtang & M. Bakhtadze, *Sakartvelos Istoria, (History of Georgia)*, Artanudji, Tbilisi 2003, 26, 35, 39 & O. Bgzhba & S. Lakoba, *History of Abkhazia from Ancient Times to the Present*, Sokhumi, 2007, 61 & Goldenberg, *Pride of Small Nations*, ό.π., 13-14 & G. Hewitt, *The Abkhazians*, Richmond, Curzon, Surrey 1999, 13-19. Βλ., για περισσότερες λεπτομέρειες, V. Chirikba, «The origin of the Abkhazian people», στο G. Hewitt (ed.), *The Abkhazians*, Curzon Press, Richmond, Surrey 1999, 37-47 & G. Shamba, «On the track of Abkhazia's antiquity», στο G. Hewitt, *The Abkhazians*, Richmond, Curzon, Surrey 1999, 48-58.

13^ο αιώνα. Τελικά, μετά από διάφορες ανακατατάξεις στην ευρύτερη περιοχή κατά τον 16^ο αιώνα, το βασίλειο χωρίστηκε σε αντίστοιχες περιφέρειες: την ανατολική, η οποία κατέληξε στον έλεγχο της Περσίας και τη δυτική, η οποία πέρασε στην κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στα μέσα του 18^{ου} αιώνα η Γεωργία ανέκτησε μια μορφή αυτονομίας υπό την ηγεσία του Ηράκλειου II, κατάσταση την οποία διατήρησε μέχρι το 1801. Έκτοτε, το ανατολικό βασίλειο της Γεωργίας προσαρτήθηκε από τη Ρωσία με τον κυβερνήτη της Γεωργίας να διορίζεται από τον Τσάρο. Η Αμπχαζία υπήρξε υποτελής στην Οθωμανική Αυτοκρατορία από το 16^ο αιώνα μέχρι και το 1810. Όντας τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Αμπχαζία διατήρησε την αυτονομία της, καθεστώς το οποίο καταργήθηκε μετά την προσάρτησή της από τη ρωσική αυτοκρατορία το 1864.¹³¹

Η περιοχή της Αμπχαζίας πέρασε σε ρωσικό έλεγχο το 1864, ενώ από το 1870 πάνω από 300.000 Αμπχάζιοι εκτοπίστηκαν προς τα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ως αποτέλεσμα της ρωσικής ιμπεριαλιστικής πολιτικής. Στο έδαφός της εγκαταστάθηκαν Γεωργιανοί, Ρώσοι, Αρμένιοι, Ρωμιοί, Βούλγαροι και Εσθονοί, με αποτέλεσμα τη δημογραφική ανατροπή της περιοχής. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, η Ρωσία υιοθέτησε πολιτική «διαίρει και βασίλευε» με στόχο την αποσταθεροποίηση της Γεωργίας, ενισχύοντας τις μειονότητες της περιοχής. Στην περίπτωση της Αμπχαζίας αυτό κατέστη εφικτό με μεγαλύτερη ευκολία, καθώς η γλώσσα της Αμπχαζίας, δεν είχε σχέση με τα γεωργιανή γλώσσα. Σταδιακά, η ρωσική γλώσσα αντικατέστησε τη γεωργιανή ως δεύτερη γλώσσα των Αμπχαζίων, διαδικασία που επιταχύνθηκε μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση (1917) και τη δημιουργία της Σοβιετικής Ένωσης. Έκτοτε, η ρωσική γλώσσα αποτέλεσε την κύρια γλώσσα επικοινωνίας μεταξύ των διαφόρων εθνών της Αμπχαζίας. Το γεγονός αυτό υπήρξε καθοριστικής σημασίας, καθώς συνέβαλε στην αποξένωση των δύο εθνών, Αμπχαζίων και

¹³¹ Vachnadze, κ.ά., «*Sakartvelos Istoria...*», ό.π., 76 & K. Ozgan, «Abkhazia – Problems and the Paths to their Resolution», στο *Contrasts and Solutions in the Caucasus*, O. Hoiris, S. M. Yurukei (eds), Aarhus University Press, Denmark 1998, 185 & Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 131-133.

Γεωργιανών, οι οποίοι μέχρι τότε είχαν στενούς δεσμούς στη βάση μιας κοινής ιστορικής κληρονομιάς.¹³²

Το τέλος της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και η δημιουργία νέων κρατών συνιστά μια εξίσου σημαντική περίοδο για τις σχέσεις των δύο εθνών. Μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση και μέχρι το 1921, η περιοχή της Αμπχαζίας αποτελούσε μέρος της Δημοκρατίας της Γεωργίας. Έχοντας παράδοση στην πολιτική συμμετοχή, αλλά και απήχηση μέσα στη χώρα, οι πιο σημαντικοί Γεωργιανοί Σοσιαλιστές επέλεξαν να προσχωρήσουν στην πλευρά των πιο φιλελεύθερων Μενσεβίκων παρά στους Μπολσεβίκους του Λένιν, με στόχο τη δημιουργία ενός κράτους με βάση τα Δυτικά πρότυπα. Αντιθέτως, οι Αμπχάζιοι υποστήριζαν τους Μπολσεβίκους, οι οποίοι ήταν υπέρ του δικαιώματος των μικρών εθνών στην αυτοδιάθεση. Η ηγεσία της Γεωργίας δεν είχε σαφή θέση για τις εξουσίες και τα δικαιώματα που θα παραχωρούσε στην Αμπχαζία μέσα στα όρια της Δημοκρατίας της Γεωργίας. Έτσι, παρά τις επίμονες προσπάθειες του Συμβουλίου των Λαών της Αμπχαζίας να φτάσει σε μια συμφωνία διαμέσου της Συντακτικής Συνέλευσης της Γεωργίας για το καθεστώς της Αμπχαζίας, η εύρεση λύσης κατέστη δυνατή και εγκρίθηκε μαζί με το Σύνταγμα της Αμπχαζίας μόλις το Δεκέμβριο του 1920, ενώ σε εφαρμογή τέθηκε τον Φεβρουάριο του 1921. Σύμφωνα με την παράγραφο 107

¹³² Bgazhba & Lakoba, «*History of Abkhazia...*», ό.π., 239 & Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 133 & Saparov, «*From Conflict to Autonomy in the Caucasus...*», ό.π., 27-28 & M. Siddi, «A short history of the Georgian-Abkhaz conflict from its origins to the 2008 war», August 2012, 1, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/265152423_A_short_history_of_the_Georgian-Abkhaz_conflict_from_its_origins_to_the_2008_war & Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, *Report*, 2009, Vol. 2, 66. Η πολιτική των εκτοπίσεων, mukhadzhirstvo στα Ρώσικα, θεωρείται το σημείο έναρξης του ανταγωνισμού και της διαφοροποίησης ανάμεσα στους Αμπχάζιους και τους Γεωργιανούς. I. Haindrava, «Perceptions of the Georgian-Abkhaz Conflict before August 2008», A. Gegeshidze & I. Haindrava, *Transformation of the Georgian – Abkhaz conflict: rethinking the paradigm*, Conciliation Resources, London 2011, 6. Οι Αμπχάζιοι χωρίζονταν σε Χριστιανούς και Μουσουλμάνους, αλλά ήταν κυρίως οι Μουσουλμάνοι που αποτέλεσαν τον στόχο των εκτοπίσεων. Για τον λόγο αυτό, οι Αμπχάζιοι της Αμπχαζίας είναι κυρίως Χριστιανοί, ενώ στην Τουρκία και στη Μέση Ανατολή είναι Μουσουλμάνοι.

του άρθρου 11 του Συντάγματος, στην Αμπχαζία αποδόθηκε αυτόνομη διακυβέρνηση για τα εσωτερικά ζητήματα.¹³³

Τον Φεβρουάριο του 1921, οι Μπολσεβίκοι κατέλαβαν τη Δημοκρατία της Γεωργίας και το Μάρτη του ίδιου χρόνου ανακηρύχθηκε η Σοβιετική Δημοκρατία της Αμπχαζίας. Στα τέλη του 1921, η Αμπχαζία ενώθηκε με τη Γεωργία με μια ειδική συνθήκη. Σύμφωνα με τους Αμπχάζιους, η συγκεκριμένη συνθήκη υπεγράφη υπό την πίεση του Στάλιν, ο οποίος καταγόταν από τη Γεωργία. Η Αμπχαζία, μαζί με τη Γεωργία και το Αζερμπαϊτζάν, αποτέλεσαν μέλη της Υπερκαυκάσιας Σοβιετικής Συνομοσπονδίας, η οποία ιδρύθηκε κάτω από τη σοβιετική πίεση το 1922. Κατά τη διάρκεια της Υπερκαυκάσιας Σοβιετικής Συνομοσπονδίας, η Τιφλίδα κατέστη το διοικητικό, πολιτικό και οικονομικό κέντρο, αλλά και η πρωτεύουσα της Συνομοσπονδίας, ενώ οι πολίτες της Γεωργίας κατείχαν την πλειοψηφία των διοικητικών θέσεων της Συνομοσπονδίας, γεγονός που οι Ρώσοι και οι μειονοτικές εθνότητες εκλάμβαναν ως προνόμιο. Η Αμπχαζία το 1931 άλλαξε καθεστώς και από σοβιετική δημοκρατία έγινε αυτόνομη δημοκρατία, αποτελώντας μέρος της Σοβιετικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Γεωργίας.¹³⁴

Οι δημοκρατίες της Σοβιετικής Ένωσης ήταν συστατικά τμήματα της δομής της ομοσπονδίας και αποτελούνταν από μικρότερες οντότητες, όπως οι αυτόνομες δημοκρατίες και οι αυτόνομες περιοχές που ήταν σε υποδεέστερη θέση. Η Γεωργία, ως μια σοβιετική

¹³³ Haindrava, «Perceptions of the Georgian-Abkhaz Conflict...», ό.π., 7 & Saparov, «From Conflict to Autonomy in the Caucasus...», ό.π., 47-48 & Souleimanov, «Understanding Ethnopolitical Conflict...», ό.π., 114.

¹³⁴ G. Hewitt, *The Abkhazians: A Handbook* (Caucasus World: Peoples of the Caucasus), Routledge, London & New York 2015, 93 & Cornell, «Small Nations and Great Powers...», ό.π., 137-138 & V. Chirikba, *The International Legal Status of the Republic of Abkhazia*, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Abkhazia, Sukhum 2014, 4-5, διαθέσιμο στο https://www.academia.edu/9182118/THE_INTERNATIONAL_LEGAL_STATUS_OF_THE_REPUBLIC_OF_ABKHAZIA & Saparov, «From Conflict to Autonomy in the Caucasus...», ό.π., 352-362 & Souleimanov, «Understanding Ethnopolitical Conflict...», ό.π., 114.

δημοκρατία, είχε δικαίωμα στην απόσχιση, ενώ η αυτόνομη δημοκρατία της Αμπχαζίας στερούνταν αυτού του δικαιώματος. Με βάση το Σοβιετικό Σύνταγμα που είχε την προέλευσή του στις θέσεις του Λένιν περί αυτοδιάθεσης, το καθεστώς της Αμπχαζίας ήταν άνισο σε σχέση με αυτό της Γεωργίας. Η καθυπόταξη της Αμπχαζίας στη Δημοκρατία της Γεωργίας εκλαμβάνόταν από τους Αμπχάζιους ως μια μορφή καταπίεσης, η οποία επέτρεπε στις γεωργιανές αρχές να εφαρμόσουν πολιτικές αποικιοποίησης στην Αμπχαζία. Η γεωργιανή πολιτική που ακολουθήθηκε απέναντι στην Αμπχαζία ήταν εντόνωνς περιοριστική για τη γλώσσα και την κουλτούρα της, καθώς της επιβλήθηκε και το γεωργιανό αλφάβητο. Παράλληλα, έγινε συστηματική προσπάθεια πληθυσμιακής αλλοίωσης διαμέσου της μετανάστευσης δεκάδων χιλιάδων Γεωργιανών, Ρώσων και Αρμενίων στην περιοχή της Αμπχαζίας, μεταβάλλοντας δραματικά την πληθυσμιακή σύνθεση εις βάρος της. Αυτές οι πρακτικές εξαναγκαστικής αφομοίωσης για τους Αμπχάζιους ήταν μια προσπάθεια εξάλειψής τους ως ξεχωριστής εθνοτικής ομάδας.¹³⁵

Ο θάνατος του Στάλιν σηματοδότησε το τέλος της πλεονεκτικής θέσης της Γεωργίας, γεγονός που εκδηλώθηκε με αναταραχές στην Τιφλίδα και άλλες πόλεις το 1956. Οι Γεωργιανοί αντέδρασαν στην αποκήρυξη του Στάλιν από τον Νικήτα Χρουτσόφ, αλλά και στην προσπάθεια των Ρώσων να περιορίσουν την ισχύ της Γεωργίας, αποδομώντας και τον εθνικό της ήρωα. Όταν οι διαδηλώσεις/διαμαρτυρίες εντάθηκαν, ρωσικά στρατεύματα, επανδρωμένα από μη Γεωργιανούς, τις κατέστειλαν με αποτέλεσμα περίπου 20 νεκρούς. Στην εθνική συνείδηση των Γεωργιανών τα συγκεκριμένα συμβάντα καταγράφηκαν ως

¹³⁵ B. Coppieters, «In Defence of the Homeland: Intellectuals and the Georgian-Abkhazian Conflict», στο B. Coppieters & M. Huyseune, *Secession, History and the Social Sciences*, VUB University Press, Brussels 2002, 91 & G. Hewitt, *Abkhazia and Georgia: Time for Reassessment*, SOAS, London University, London 2009, 5 & G. Nodia, *Causes and Visions of Conflict in Abkhazia*, Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies, Working Paper Series, University of California, Berkeley 1997, 23 & B. Coppieters, M. Emerson, M. Huyseune, T. Kovziridge, G. Noutcheva, N. Tocci & M. Vahl, *Europeanization and Conflict Resolution – Case Studies from the European Periphery*, Academia Press, Gent 2004, 194 & V. Rouvinski, *The Policy of Ethnic Enclosure: A Study of the Role of Language in Ethnic Rivalries in the Caucasus*, Hiroshima University, Japan 2007, 88-89, 111-114. Ενώ, το 1886, οι Αμπχάζιοι αποτελούσαν το 41% του πληθυσμού της σημερινής Αμπχαζίας, το 1959 αποτελούσαν μόλις το 15% και το 1989 περίπου το 18%. Για περισσότερες πληροφορίες για τις πρακτικές που ακολουθήθηκαν βλ., De Waal, «*The Caucasus...*», ό.π., 84, 151.

απειλή ρωσοποίησης και οι μειονότητες στη Γεωργία χαρακτηρίστηκαν ως πiónια της Μόσχας με σκοπό την αποδυνάμωση της Γεωργίας. Σε εκείνη την ταραγμένη δεκαετία του 1950, δύο κατοπινές ηγετικές μορφές του αγώνα για την ανεξαρτησία της Γεωργίας, ο Zviad Gamsakhurdia και ο Merab Kostava υπήρξαν μέλη μιας εθνικιστικής ομάδας με το όνομα Gorgosaliani.¹³⁶

Μετά το θάνατο του Στάλιν, οι Αμπχάζιοι, όπως και άλλοι πληθυσμοί, που είχαν εκτοπιστεί από τον Στάλιν, μπόρεσαν να επιστρέψουν στην πατρίδα τους. Τα μετέπειτα χρόνια, οι σοβιετικές αρχές παραχώρησαν μεγαλύτερη αυτονομία στους Αμπχάζιους, οι οποίοι συνέχισαν να ζητούν την απόσχισή τους από τη Γεωργία και την ενσωμάτωσή τους στην Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Ρωσίας. Από τη δεκαετία του 1970, υπήρχαν διαμαρτυρίες απέναντι σε πολιτικές που εκλαμβάνονταν ως γεωργιανοποίηση της Δημοκρατίας της Αμπχαζίας, όπως η επιστολή που στάλθηκε, υπογεγραμμένη από 140 Αμπχάζιους διανοούμενους, στο Ανώτατο Σοβιέτ της ΕΣΣΔ το 1977. Η διαμαρτυρία αφορούσε στις πολιτικές αφομοίωσης και την οικονομική εκμετάλλευση που υφίσταντο από τη Γεωργία, καθώς και τη μεγάλη εισροή Γεωργιανών στην Αμπχαζία. Η Μόσχα δέχθηκε να τους παραχωρήσει μεγαλύτερη διοικητική αυτονομία στους τομείς της εκπαίδευσης και των μέσων ενημέρωσης και αύξησε τον αριθμό των Αμπχαζίων στις διοικητικές θέσεις.¹³⁷

¹³⁶ Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 139-141 & Goldenberg, *Pride of Small Nations*, ό.π., 89 & Zurcher, «*The Post-soviet Wars...*», ό.π., 127-128.

¹³⁷ L. Enals, M. Farrar, A. Scholtbach, L. Maell, M. V. Praag, & C. Hille, «Report of a UNPO Mission to Abkhazia, Georgia and the Northern Caucasus», *Central Asian Survey*, 12:3 (1993), «Report of a UNPO Mission to Abkhazia, Georgia and the Northern Caucasus», *Central Asian Survey*, 12:3 (1993), 331 & Zurcher, «*The Post-soviet Wars...*», ό.π., 120 & E. Mihalkanin, «Russia, Georgia and Abkhazia», στο M. Sonmez & G. Hewitt (eds), *Abkhazia 1992-2022 – Reflections on Abkhazia Series*, 2022, 180-181. Μια επιτροπή από τη Μόσχα, υπό την καθοδήγηση του Γραμματέα της Κεντρικής Επιτροπής του Κόμματος Ivan Karitonov, αφού άκουσε τις διεκδικήσεις των Αμπχάζιων δέχθηκε μερικές από αυτές, όπως την ίδρυση Πανεπιστημίου στο Σοχούμι καθώς και περεταίρω πολιτιστικά δικαιώματα. Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 144. Η πολιτική του κατευνασμού που ακολούθησε η Μόσχα απέναντι στους

Αυτές οι μεταρρυθμίσεις δεν ικανοποίησαν καμία από τις δύο κοινότητες. Παρά το γεγονός ότι μετά τις αλλαγές του 1978, το 67% των υπουργών της αυτόνομης δημοκρατίας ήταν Αμπχαζίοι, η πλευρά των Αμπχαζίων τις θεωρούσε ανεπαρκείς για να εξαλείψουν την πολιτική ανισότητα μεταξύ Αμπχαζίων και Γεωργιανών στη δομή της Σοβιετικής Ένωσης. Η υπεραντιπροσώπευσή τους στις δομές της αυτόνομης δημοκρατίας τους δεν μείωνε τον φόβο τους για το γεγονός ότι αποτελούσαν μειονότητα μέσα στη χώρα τους, αφού αποτελούσαν περίπου το 18% του πληθυσμού της περιοχής τους. Θεωρούσαν ότι μόνο η κρατική κυριαρχία και ο πλήρης έλεγχος της δημοκρατίας τους θα εξάλειφε τον κίνδυνο εξόντωσής τους. Επίσης, η Αμπχαζία είχε περισσότερες οικονομικές σχέσεις με τη Ρωσία παρά με τη Γεωργία, που τυπικά αποτελούσε τμήμα της, εξαιτίας του τουρισμού, αλλά και των εξαγωγών, κυρίως γεωργικών προϊόντων. Από την άλλη πλευρά, οι γεωργιανές ελίτ δεν αντιλαμβάνονταν ότι οι δικές τους διεκδικήσεις για ανεξαρτησία, ενθάρρυναν ταυτόχρονα και τις διεκδικήσεις των μειονοτήτων, στην προκειμένη περίπτωση των Αμπχαζίων, για αναβάθμιση του καθεστώτος της αυτόνομης δημοκρατίας τους. Αντιθέτως, θεωρούσαν τους Αμπχαζίους πιόνια της Μόσχας και μετέφραζαν τις απαιτήσεις τους για ισότιμη θέση ως προσπάθεια της Ρωσίας για πολιτικό έλεγχο και ρωσοποίηση της Γεωργίας. Θεωρούσαν τις πολιτικές υπέρ των μειονοτήτων ως χαρακτηριστική περίπτωση της αρχής «διαίρει και βασίλευε» εκ μέρους της Ρωσίας και δεν μπορούσαν να αντιληφθούν ότι οι Αμπχαζίοι έβλεπαν τους ίδιους ως απειλή και όχι τους Ρώσους.¹³⁸

Αμπχαζίους, με την παραχώρηση δυσανάλογης και προνομιακής εκπροσώπησής τους στους θεσμούς της Αμπχαζίας, εδραίωσε τον ρόλο της Μόσχας ως προστάτη της Αμπχαζίας απέναντι στην καταπίεση της Γεωργίας. Βλ., L. Broers, «“David and Goliath” and Georgians in the Kremlin: A post-colonial perspective on conflict in Post- Soviet Georgia», *Central Asian Survey*, 28:2 (2009), 110.

¹³⁸ V. Cheterian, «The Origins and Trajectory of the Caucasian Conflicts», *Europe – Asia Studies*, 64:9 (2012), 1630 & Coppieters, κ.ά., «*Europeanization and Conflict Resolution...*», ό.π., 194, 196 & D. Lynch, *Engaging Eurasia's Separatist States, Unresolved Conflicts and De Facto States*, Institute of Peace, Washington 2004, 24, 27-28 & S. N. MacFarlane, L. Minear & S. Shenfield, «Armed Conflict in Georgia: A Case Study in Humanitarian Action and Peacekeeping, Occasional Paper No. 21, Watson Institute for International Studies, Brown University, Providence 1996, 9. Η επικρατούσα οπτική στη Γεωργία ήταν και παραμένει ότι όλα τα προβλήματα στις σχέσεις Γεωργίας - Αμπχαζίας οφείλονται σε ρωσική παρέμβαση.

Η διαδικασία φιλελευθεροποίησης της Περεστρόικα, κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980, είχε άμεσες συνέπειες στις σχέσεις των δύο μερών. Το εθνικιστικό κίνημα των Γεωργιανών θεωρούσε ότι τα προνόμια των Αμπχαζίων ήταν υπερβολικά και δεν αντιστοιχούσαν στην υφιστάμενη αναλογία του πληθυσμού. Αντιθέτως, ότι θα έπρεπε να αυξηθεί η αντιπροσώπευση των γεωργιανών κατοίκων της Αμπχαζίας που αποτελούσαν τη μεγαλύτερη μειονότητα της περιοχής. Οι Αμπχάζιοι, που θεωρούνταν αυτόχθονες, θα έπρεπε να έχουν τέτοια θέση που να μην απειλεί σε καμιά περίπτωση την πολιτική ή πολιτιστική ηγεμονία των Γεωργιανών στη Γεωργία. Συμπερασματικά, και οι δύο εθνότητες, Αμπχάζιοι και Γεωργιανοί, ένιωθαν ότι η εθνική και πολιτιστική τους ταυτότητα βρισκονταν υπό απειλή μέσα στη σοβιετική ομοσπονδιακή δομή. Οι Γεωργιανοί αντιστάθηκαν απέναντι στη «ρωσοποίηση» τους και οι Αμπχάζιοι απέναντι στην «γεωργιανοποίηση» τους, ενώ η παράλληλη ενεργοποίηση αυτών των διαδικασιών τροφοδότησε ακραίες και μη συμβατές θέσεις και στις δύο εθνότητες.¹³⁹

3.2 Η ιστορία της πρόσφατης σύγκρουσης

Οι διαδικασίες της εκδημοκρατισμού της Σοβιετικής Ένωσης, με την έλευση της Περεστρόικα, έδωσαν την πολιτική ευκαιρία να ιδρυθούν οργανώσεις που προωθούσαν ανοιχτά την αναβίωση της γεωργιανής κουλτούρας, γλώσσας και εθνικής ταυτότητας, και υποστήριζαν την προτεραιότητα των Γεωργιανών έναντι των υπολοίπων πολιτών της Γεωργίας. Οι εν λόγω οργανώσεις, ενώ δεν ήταν ανοιχτά αποσχιστικές, άνοιγαν το έδαφος για μια ανεξάρτητη Γεωργία όταν οι περιστάσεις θα ήταν κατάλληλες. Όπως και στην

Σύμφωνα με αυτή την οπτική, η ίδρυση της Αμπχαζίας, το 1921, αποτελούσε ρωσική δολοπλοκία με σκοπό την εξασθένιση της Γεωργίας. Επίσης, η γέννηση του εθνικού κινήματος της Αμπχαζίας ήταν αποτέλεσμα ρωσικού σχεδιασμού, ενώ οι Αμπχάζιοι ζούσαν σε προνομιακές συνθήκες στην Σοβιετική Δημοκρατία της Γεωργίας, συνεπώς, δεν υπήρχε βάσιμος λόγος δυσαρέσκειας εκ μέρους τους. Y. Anchabadge, «Georgia and Abkhazia: The Hard Road to Agreement», στο *Georgians and Abkhazians the search for a peace settlement*, B. Coppieters, C. Nodhia Ghia, J. Anchabadge, Juri (eds), Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, Köln 1998.

¹³⁹ B. Coppieters, «The roots of the conflict, 2008», στο Cohen, J. (ed.), *The Georgia and Abkhazia Peace Process, Accord: An International Review of Peace Initiatives*, No. 7. (1999), 14-19 & Coppieters, κ.ά., «*Europeanization and Conflict Resolution...*», ό.π., 196 & Goldenberg, *Pride of Small Nations*, ό.π., 100.

περίπτωση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, οι Γεωργιανοί έθεσαν στον δημόσιο διάλογο οικολογικά ζητήματα, όπως το σχέδιο για την κατασκευή του Καυκάσιου Σιδηροδρόμου και τις πιθανές περιβαλλοντικές επιπτώσεις του στην περιοχή, γεγονός που εξέφραζε τη μαζική επιθυμία για αλλαγές μέσα στο κλίμα της εποχής. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, το γεωργιανό εθνικιστικό κίνημα, είχε ως αίτημα την ανεξαρτησία της Γεωργίας και τη δημιουργία ενός μονοεθνικού κράτους. Το 1988 δημιουργήθηκαν δύο ριζοσπαστικές ομάδες: το Εθνικό Δημοκρατικό Κόμμα (National Democratic Party) υπό τη ηγεσία του Giorgi Chanturia και το Σωματείο του Αγίου Ηλία του Δίκαιου (Society of St Ilia the Righteous) υπό την ηγεσία του Zviad Gamsakhurdia και του Irakli Tsereteli. Οι δύο ομάδες είχαν ξεκάθαρα αποσχιστικό χαρακτήρα και από το 1988 και μέχρι τις αρχές του 1989 οι ριζοσπαστικές αυτές κινήσεις είχαν αποκτήσει μεγάλη δημοφιλία, ενώ το Κομμουνιστικό Κόμμα της Γεωργίας έχανε συνεχώς τη νομιμοποίησή του στην πλειοψηφία της κοινωνίας.¹⁴⁰

Από την άλλη μεριά, οι Αμπχάζιοι παρά το γεγονός ότι αποτελούσαν μειονότητα, θεωρούσαν ότι το δικαίωμά τους στην αυτοδιάθεση μπορούσε να πραγματοποιηθεί με την αλλαγή του status της αυτόνομης δημοκρατίας σε δημοκρατία της Ένωσης. Έτσι, θα είχαν δικαίωμα στην απόσχιση. Από τα χρόνια της Περestroika μέχρι και τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, οι Αμπχάζιοι είχαν ως στόχο τον πλήρη έλεγχο των κρατικών θεσμών της Αμπχαζίας και τη δημιουργία μιας συνομοσπονδίας με τη Γεωργία. Το 1988, οι Αμπχάζιοι με την «Επιστολή της Αμπχαζίας» απαίτησαν την επαναφορά του status που απολάμβανε η Αμπχαζία πριν το 1931 και τον υποβιβασμό της σε αυτόνομη δημοκρατία εντός της επικράτειας της Γεωργίας. Το ίδιο έτος οι δύο ριζοσπαστικές ομάδες, το Εθνικό

¹⁴⁰ R. G. Suni, *The Making of the Georgian Nation*, Indiana University Press, Bloomington 1994, 318-320 & Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 147. Η δημοφιλία των δύο ριζοσπαστικών ομάδων έγινε εμφανής όταν κατάφεραν να οργανώσουν μεγάλη εκδήλωση με πάνω από 200.000 ανθρώπους στην Τιφλίδα, τον Νοέμβριο του 1988, για να εκφράσουν την αντίθεση τους στις αλλαγές του συντάγματος της Ε.Σ.Σ.Δ. που αφορούσαν περαιτέρω μείωση της κυριαρχίας της ΣΣ Γεωργίας. Βλ., Cheterian, *War and Peace in the Caucasus – Ethnic Conflict and the New Geopolitics*, Hurst & Company, London 2009, 162.

Δημοκρατικό Κόμμα (National Democratic Party – NDP) υπό την ηγεσία του Chanturia και το Σωματείο του Αγίου Ηλία του Δίκαιου (Society of St Ilia the Righteous) υπό την ηγεσία του Gamsakhurdia, ενώθηκαν σε μια χαλαρή συμμαχία, η οποία κράτησε μέχρι τη στρατιωτική επέμβαση των Σοβιετικών στην Τιφλίδα, τον Απρίλιο του 1989. Την ίδια περίοδο, οι Γεωργιανοί κάτοικοι των αυτόνομων περιοχών της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας εξέφραζαν τα παράπονά τους για διακρίσεις εναντίον τους στις συγκεκριμένες περιοχές. Ιδιαίτερα οι Γεωργιανοί κάτοικοι της Αμπχαζίας αισθάνονταν έντονη δυσφορία επειδή, ενώ αποτελούσαν δημογραφικά τη μεγαλύτερη ομάδα της περιοχής, όντας περίπου το 45% , η συμμετοχή τους σε θεσμούς ήταν ισχνή.¹⁴¹

Η ένταση αυξήθηκε το Μάρτιο του 1989 όταν περίπου 20.000 άνθρωποι υπέγραψαν υπόμνημα που ζητούσε την αναβάθμιση της Αμπχαζίας σε σοβιετική δημοκρατία, αίτημα που υποστηρίχθηκε από το Εθνικιστικό Μέτωπο της Ν. Οσσετίας ,το Ademon Nykhas, και τον ηγέτη του Alan Chochiev .οποίος ανησυχούσε έντονα από την αυξανόμενη εθνικιστική ρητορική που εκπορευόταν από τη Γεωργία. Τα αιτήματα των αυτόνομων περιοχών πυροδότησαν την αντίδραση των ριζοσπαστικών ομάδων στη Γεωργία, οι οποίες έκριναν πως τα συγκεκριμένα αιτήματα λειτουργούσαν απειλητικά για τη συνοχή της Γεωργίας, ενώ θεωρούσαν τις μειονοτικές εθνότητες σαν τον εσωτερικό εχθρό και πόνια της Μόσχας. Αυτή η αντίδραση εκφράστηκε με μαζικές διαδηλώσεις υπέρ της ανεξαρτησίας της Γεωργίας, οι οποίες διαλύθηκαν με την επέμβαση σοβιετικών στρατευμάτων μετά από αίτημα του Κομμουνιστικού Κόμματος της Γεωργίας. Το αποτέλεσμα ήταν η έκρηξη της πολιτικής αντιπαράθεσης στο εσωτερικό της Γεωργίας η δημιουργία συγκρούσεων με

¹⁴¹ Coppieters, «*Europeanization and Conflict Resolution...*», ό.π., 197 & A. Krylov, *The Georgian Abkhazian conflict – The Security of the Caspian Sea Region*, Oxford University Press, New York 2001, 282-283 & Siddi, «A short history of the Georgian-Abkhaz conflict...», ό.π., 3. Η αποκαλούμενη «Επιστολή της Αμπχαζίας» υπογράφηκε από σημαντικούς ανθρώπους της Αμπχαζίας και στάλθηκε στον Γκορμπατσώφ. J. Wright, S. Goldenberg & R. Schofield, *Transcaucasian Boundaries*, UCL Press, London 1996, 202. Αξιοσημείωτα είναι τα πληθυσμιακά στοιχεία της συγκεκριμένης περιοχής την εν λόγω περίοδο. Σε έναν πληθυσμό λίγο πάνω από 500.000, οι Αμπχάζιοι αποτελούσαν μια μειονότητα περίπου το 18%, οι Γεωργιανοί το 45% και οι Ρώσοι το 14% .

θύματα και τραυματίες, καθώς και συλλήψεις των ηγετών της αντιπολίτευσης Zviad Gamsakhurdia και Giorgi Chanturia, οι οποίοι λίγο αργότερα αφέθηκαν ελεύθεροι. Αυτή η κατάσταση οδήγησε στην κορύφωση της έντασης και την πλήρη απονομιμοποίηση της κομμουνιστικής κυβέρνησης στην Τιφλίδα. Το Κομμουνιστικό Κόμμα προσπάθησε να αντιστρέψει αυτή την κατάσταση, ενσωματώνοντας εθνικιστικά αιτήματα στο πρόγραμμά του, όπως την εθνική κυριαρχία, την υπεροχή των νόμων της Γεωργίας έναντι των νόμων της Σοβιετικής Ένωσης και την εγκατάσταση Γεωργιανών σε μειονοτικές περιοχές. Αυτές οι παραχωρήσεις, όμως, δεν είχαν το επιθυμητό αποτέλεσμα.¹⁴²

Η αντιπολίτευση και συγκεκριμένα ο Gamsakhurdia έστρεψε το βλέμμα του στις επερχόμενες εκλογές του Ανώτατου Σοβιέτ, οι οποίες διεξήχθησαν τον Οκτώβρη του 1990 μέσα σε μια εξαιρετικά πολωμένη ατμόσφαιρα βίας και αμφισβητούμενων μεθόδων. Το αποτέλεσμα των εκλογών ήταν μια σαρωτική νίκη του κόμματος του Gamsakhurdia, ο οποίος κέρδισε τις 155 από τις 250 έδρες του Κοινοβουλίου με το Κομμουνιστικό Κόμμα να καταλαμβάνει λίγο πάνω από 60 έδρες. Η προεκλογική εκστρατεία του Gamsakhurdia είχε ως βασική θέση την προάσπιση των δικαιωμάτων των Γεωργιανών που κατοικούσαν στην Αμπχαζία και τη Ν. Οσσετία. Η θέση του Gamsakhurdia για τις μειονότητες ήταν μερικού σεβασμού απέναντι στους Αμπχάζιους, οι οποίοι θεωρούνταν γηγενείς κάτοικοι της χώρας και απαξίωσης απέναντι στους Οσσετίους, που θεωρούνταν ως ξένοι στη Γεωργία. Η πολιτική που ακολούθησε ο Gamsakhurdia ήταν σύννομη με τις προεκλογικές του εξαγγελίες, έχοντας ως στόχο την ομογενοποίηση και «χριστιανοποίηση» της Γεωργίας. Έτσι, είχε ως αποτέλεσμα την αντίδραση των μειονοτικών εθνοτήτων και την επιδείνωση των σχέσεών τους με την εθνικιστική κυβέρνηση της Γεωργίας.¹⁴³

¹⁴² Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 148-150. Suni, *The Making of the Georgian Nation*, ό.π., 322-323 & Cheterian, «*War and peace in the Caucasus...*», ό.π., 163-165.

¹⁴³ D. Matsaberidge, «The Political Re-Making of History: the Case of the Conflict over Abkhazia (The Post-Soviet Period)», AFP Working Papers, Vol. 2 (2012), 8 & Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 150-151 & K. Oskanian, «The Balance Strikes Back: Power, Perceptions and Ideology in Georgian

Το 1990 πρόεδρος της Αμπχαζίας εκλέχτηκε ο Vladislav Ardzinba, ο οποίος αναδείχτηκε ηγέτης του κινήματος υπέρ της ανεξαρτησίας της Αμπχαζίας. Ορόσημο για την εξέλιξη της διένεξης υπήρξε το δημοψήφισμα για τη Συνθήκη της Σοβιετικής Ένωσης τον Μάρτη του 1991. Η γεωργιανή ηγεσία απέτρεψε τον πληθυσμό από το να ψηφίσει στο δημοψήφισμα, σε αντίθεση με του Αμπχάζιους και τους κατοίκους της Ν. Οσσετίας. Οι τελευταίοι συμμετείχαν μαζικά στο δημοψήφισμα και ψήφισαν, με συντριπτικό ποσοστό, υπέρ της διατήρησης της Σοβιετικής Ένωσης. Είναι σαφές ότι οι μειονοτικές εθνότητες προτιμούσαν να υφίστανται μέσα στα όρια της Σοβιετικής Ένωσης, παρά να αναγκαστούν να επιβιώσουν μέσα σε μια ολοένα και πιο εθνικιστική Γεωργία. Η Γεωργιανή κυβέρνηση θεώρησε το δημοψήφισμα άκυρο και κήρυξε την ανεξαρτησία της Γεωργίας τον Απρίλιο του 1991.¹⁴⁴

Η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Γεωργίας τον Απρίλη του 1991 και η εκλογή του εθνικιστή ηγέτη Zviad Gamsakhurdia στο προεδρικό αξίωμα εκλήφθησαν από τους Αμπχάζιους ως απειλή. Πίστευαν, όχι άδικα, ότι η γεωργιανή ηγεσία, χειραφετημένη από τον έλεγχο της Μόσχας, θα ήταν σε θέση να περιορίσει τα δικαιώματα των εθνοτήτων στις αυτόνομες οντότητες της χώρας. Ο Gamsakhurdia απέφυγε μια απευθείας αντιπαράθεση με την Αμπχαζία, σε αντίθεση με την Οσσετία, της οποίας την αυτονομία ανακάλεσε, και

Foreign Policy, 1992-2014», *Foreign Policy Analysis*, 12 (2016), 633 & Cheterian, «*War and peace in the Caucasus...*», ό.π., 167-169 & T. German, *Abkhazia and South Ossetia: Collision of Georgian and Russian Interests*, Russie. Nei. Visions. No. 11, Research Programme Russia/NIS, Paris 2006, 6. Βασικό του σύνθημα του Gamsakhurdia ήταν «Η Γεωργία στους Γεωργιανούς». Βλ., T. Goltz, *Georgia Diary: A Chronicle of War and Political Chaos in the Post-Soviet Caucasus, With a new Epilogue about the August 2008 War*, Routledge, New York 2015, 48.

¹⁴⁴ Hewitt, «*The Abkhazians...*», ό.π., 136-137 & V. Tishkov, *Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union: The Mind Aflame*, Sage Publications, London 1997, 50 & Garibov, *Alignment and Alliance ...*» ό.π., 33 & Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 152 & Souleimanov, «*Understanding Ethnopolitical Conflict...*», ό.π., 92, 131 & Geneva Academy, *The War Report 2018, Georgia-Abkhazia: The Predominance of Irreconcilable Positions*, Graduate Institute of International and Development Studies, Geneva 2018, 3.

προσπάθησε να έρθει σε συνεννόηση με την ηγεσία της Αμπχαζίας. Ωστόσο, απώλεσε την εξουσία λόγω πραξικοπήματος του στρατού, το οποίο επανέφερε στην εξουσία τον πρώην κομμουνιστή ηγέτη Eduard Shevardnaze. Οι Αμπχάζιοι προσπάθησαν να διαπραγματευτούν μια ενδιάμεση λύση με την Τιφλίδα. Ο πρόεδρος της Αμπχαζίας, Ardzinba, απέστειλε μια πρόταση στη γεωργιανή ηγεσία, προτείνοντας τη λύση της ομοσπονδίας ή συνομοσπονδίας που σεβόταν τα υπάρχοντα σύνορα της Γεωργίας, αλλά η πρόταση του απορρίφθηκε. Υπό την ηγεσία του Shevardnaze, καταργήθηκε το γεωργιανό σύνταγμα του 1978 και αντικαταστάθηκε με εκείνο του 1921, το οποίο ανέφερε το καθεστώς αυτονομίας της Αμπχαζίας χωρίς, ωστόσο, να το ορίζει νομικά.¹⁴⁵

Ως απάντηση σε αυτή την κίνηση, οι Αμπχάζιοι, εκμεταλλευόμενοι το κλίμα πολιτικής αβεβαιότητας μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, επανέφεραν το σύνταγμα του 1925. Το σύνταγμα όριζε σαφώς την Αμπχαζία ως ανεξάρτητη δημοκρατία, παρά την αντίθεση του εκπροσώπου των Γεωργιανών της Αμπχαζίας Tamaz Nadereishvili, ο οποίος είχε τη θέση αντιπροέδρου στο κοινοβούλιο της Αμπχαζίας. Η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Αμπχαζίας ήταν αυθαίρετη, σύμφωνα με τους Γεωργιανούς εκπροσώπους στο κοινοβούλιο της Αμπχαζίας, καθώς για μια τόσο σημαντική απόφαση απαιτείτο η πλειοψηφία του κοινοβουλίου, η οποία αντιστοιχούσε στα 2/3 του κοινοβουλίου και όχι σε μια απλή πλειοψηφία, του υφιστάμενου κοινοβουλίου.¹⁴⁶

Η απάντηση της Γεωργίας υπήρξε η εισβολή στην Αμπχαζία και η έναρξη πολεμικών συγκρούσεων τον Αύγουστο του 1992. Γεωργιανές παραστρατιωτικές δυνάμεις, με αρχηγό τον Tengiz Kitovani, μέλος του γεωργιανού κυβερνητικού συμβουλίου, εισέβαλαν στην Αμπχαζία με το πρόσχημα ότι είχαν σκοπό να προστατεύσουν τις σιδηροδρομικές γραμμές από στρατεύματα πιστά στον Gamsakhurdia. Στην αρχή, οι

¹⁴⁵ Hewitt, «*Abkhazia and Georgia...*», ό.π., 8 & Coppieters, «*Europeanization and Conflict Resolution...*», ό.π., 198 & Cheterian, «*War and peace in the Caucasus...*», ό.π., 190.

¹⁴⁶ A. J. George, *The Politics of Ethnic Separatism in Russia and Georgia*, Palgrave Macmillan, London 2009, 116 & Haindrava, «*Perceptions of the Georgian-Abkhaz Conflict...*», ό.π., 11 & Coppieters, «*Europeanization and Conflict Resolution...*», ό.π., 198.

Αμπχάζιοι φαίνονταν ανίσχυροι να φέρουν αντίσταση στις γεωργιανές δυνάμεις, οι οποίες προωθήθηκαν στην πρωτεύουσα της Αμπχαζίας, Σοχούμι, την οποία κατέλαβαν στις 18 Αυγούστου του 1992. Από το καλοκαίρι του 1992 μέχρι το καλοκαίρι του 1993, οι γεωργιανές δυνάμεις είχαν υπό την κατοχή τους μεγάλο μέρος της Αμπχαζίας και την πρωτεύουσά της. Όμως, οι Αμπχάζιοι υποστηρίχθηκαν από εθελοντές του βορείου Καυκάσου, Κιρκάσιους και Τσετσένους, που συνέβαλαν καθοριστικά στην άμυνά της Αμπχαζίας. Οι τελευταίοι ανήκαν στην Συνομοσπονδία των Ορεινών Λαών του Βορείου Καυκάσου, της οποίας μέρος αποτελούσε η Αμπχαζία. Επίσης, η Ρωσία παρείχε στους Αμπχάζιους όπλα και μισθοφόρους κατά την περίοδο ανακατάληψης του Σοχούμι από τις δυνάμεις των Αμπχαζίων.¹⁴⁷

Τον Ιούλιο του 1993, με τη διαμεσολάβηση του ρώσου υπουργού άμυνας, Pavel Grachev, συμφωνήθηκε εκεχειρία ανάμεσα στις δύο πλευρές. Η γνωστή και ως «Συμφωνία του Sochi» προέβλεπε την απόσυρση των γεωργιανών στρατευμάτων από την Αμπχαζία, την αποστρατιωτικοποίηση των δύο πλευρών και την επαναφορά της νόμιμης κυβέρνησης της Αμπχαζίας με σύνθεση που θα καθοριζόταν αργότερα. Η συμφωνία εκεχειρίας είχε ως αποτέλεσμα την απογοήτευση του πληθυσμού της Γεωργίας και την επανεμφάνιση του

¹⁴⁷ S. Fareed, «The Ever-Changing Dynamic of Conflicts in Georgia: The Interplay between Internal and External Factors», *Central Asia and the Caucasus*, 16: 3-4 (2015), 133 & D. Siroky, «The Sources of Secessionist War: The Interaction of Local Control and Foreign Forces in Post-Soviet Georgia», *Caucasus Survey*, 4:1 (2016), 75 & V. Rukhadze & G. Duerr, «Sovereignty Issues in the Caucasus: Contested Ethnic and National Identities in Chechnya, Abkhazia and South Ossetia», *Nationalities Affairs New Series*, 48 (2016), 37 & De Waal, «*The Caucasus...*», ό.π., 160. Ο Kitovani πιθανότατα ενήργησε χωρίς τη συναίνεση του Shevardnadze, ο οποίος αρνήθηκε ότι εξουσιοδότησε τον Kitovani να επιτεθεί στην Αμπχαζία. Βλ., Geneva Academy, «*The War Report...*», ό.π., 4. Η Συνομοσπονδία των Ορεινών Λαών του Καυκάσου είχε ιδρυθεί στο Σοχούμι τον Νοέμβριο του 1991. N. Akaba, «The North Caucasus Factor in the Abkhaz-Georgian armed Conflict of 1992-1993», *The North Caucasus Factor in the Georgian – Abkhaz Conflict Context*, International Alert, 2012, 25, διαθέσιμο στο <https://www.international-alert.org/wp-content/uploads/2021/08/Caucasus-Georgia-Abkhazia-North-Caucasus-Factor-EN-2012.pdf>. Οι Αμπχάζιοι μειονεκτούσαν σημαντικά έναντι των Γεωργιανών, τόσο σε ανθρώπινο δυναμικό όσο και σε όπλα, στην αρχή του πολέμου. Βλ., A. Shesterinina, «Collective Threat framing and Mobilization in Civil War», *American Political Science Review*, 110:3 (2016), 4.

Gamsakhurdia στην πολιτική σκηνή. Υπολογίζεται ότι περίπου το 1/3 των στρατευμάτων που πήραν μέρος στον πόλεμο στην Αμπχαζία πήγαν με το μέρος των υποστηρικτών του πρώην προέδρου Zviad Gamsakhurdia. Γνωστοί ως Zviadists, επιχείρησαν να αποτρέψουν την απόσυρση των στρατευμάτων από την Αμπχαζία, δίνοντας στους Αμπχάζιους το πρόσχημα να σπάσουν την εκεχειρία τον Σεπτέμβριο του 1993 με την αιτιολογία ότι οι γεωργιανές δυνάμεις δεν την είχαν εφαρμόσει πλήρως. Με την υποστήριξη του ρωσικού στρατού, ανακατέλαβαν την πρωτεύουσα της Αμπχαζίας Σοχούμι καθώς και το σύνολο σχεδόν της Αμπχαζίας, με εξαίρεση την περιοχή του Upper Kodori Gorge. Αυτή η εξέλιξη είχε ως αποτέλεσμα οι περισσότεροι Γεωργιανοί της Αμπχαζίας να αναγκαστούν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους μετά από μια συστηματική εκστρατεία εθνοκάθαρσης εναντίον τους. Ο Shevardnadze διαμαρτυρήθηκε έντονα στη Ρωσία για την ανακατάληψη του Σοχούμι, πράξη που συνιστούσε ξεκάθαρη παραβίαση της συμφωνίας του Sochi. Ωστόσο, αν και επέβαλε οικονομικές κυρώσεις στη Αμπχαζία, η Ρωσία δεν παρενέβη προκειμένου να απεμπλέξει τις δύο εμπόλεμες πλευρές.¹⁴⁸

Ταυτόχρονα, σε εξέλιξη βρίσκονταν στη Γεωργία οι πολεμικές επιχειρήσεις των Zviadists, οι οποίοι είχαν καταλάβει σημαντικές πόλεις, ενώ απειλούσαν να καταλάβουν και την πρωτεύουσα της Γεωργίας, την Τιφλίδα, της οποία τον ανεφοδιασμό σε τρόφιμα είχαν διακόψει. Η Ρωσία, εκμεταλλευόμενη τη δεινή κατάσταση στη Γεωργία, εκβίασε ουσιαστικά την είσοδο της Γεωργίας στην Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών καθώς και τη μεταφορά ρωσικών στρατευμάτων στη Γεωργία για να επιβάλλουν την ειρήνευση της χώρας. Ο Shevardnadze, αντιλαμβανόμενος την απειλή αποσύνθεσης της Γεωργίας και διάλυσής της εξαιτίας του εμφυλίου πολέμου, δέχθηκε τις απαιτήσεις της Ρωσίας και την

¹⁴⁸ International Crisis Group, *Abkhazia Today*, Europe Report, No. 176 (15 September 2006), 2-6, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/abkhazia-today> & De Waal, «*The Caucasus...*», ό.π., 161-162 & Rouvinski, «*The Policy of Ethnic Enclosure...*», ό.π., 141, 153 & Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 160-161 & Zurcher, «*The Post-soviet Wars...*», ό.π., 141 & O. Antonenko, «Frozen Uncertainty: Russia and the Conflict over Abkhazia», στο B. Coppieters & R. Legvold (eds.), *Statehood and Security: Georgia after the Rose Revolution*, The MIT Press, London 2005, 216-217.

αποστολή στρατιωτικής ρωσικής βοήθειας στη Γεωργία. Η συμβολή των ρωσικών δυνάμεων στη λήξη του εμφυλίου πολέμου στη Γεωργία ήταν καθοριστική, καθώς ανακατέλαβαν τις πόλεις που ήταν στα χέρια των Zviadists, των υποστηρικτών του Gamsakhurdia, εξαναγκάζοντας τον τελευταίο να εγκαταλείψει τη Γεωργία και να διαφύγει στην Αμπχαζία, όπου έχασε τη ζωή του κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες.¹⁴⁹

Μέχρι το Φθινόπωρο του 1993, οι δυνάμεις της Αμπχαζίας είχαν υπό τον έλεγχό τους σχεδόν όλη την περιοχή της Αυτόνομης Δημοκρατίας. Μια συμφωνία κατάπαυσης του πυρός επιτεύχθηκε και τέθηκε σε ισχύ τον Οκτώβριο του 1993 με τη συνδρομή της Ρωσίας και του Ειδικού Αντιπροσώπου/Απεσταλμένου του ΟΗΕ για τη Γεωργία. Ρωσικές δυνάμεις ανέλαβαν την εφαρμογή της εκεχειρίας και τη διατήρηση της ειρήνης. Με τη συμφωνία της Μόσχας για κατάπαυση του πυρός τον Μάιο του 1994, η UNOMIG (United Nations Observer Mission in Georgia) πήρε την εξουσιοδότηση να ασκεί έλεγχο στην εφαρμογή της συμφωνίας και στις κινήσεις των ειρηνευτικών αποστολών. Εκτιμάται ότι ο αριθμός των νεκρών της σύγκρουσης ανέρχεται σε 10 με 15 χιλιάδες ζωές και περίπου 8 χιλιάδες τραυματίες. Παρά την σύμφωνία για την κατάπαυση του πυρός, οι σποραδικές εχθροπραξίες μεταξύ Γεωργίας και Αμπχαζίας συνέχισαν να υφίστανται και τα επόμενα χρόνια.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Suni, *The Making of the Georgian Nation*, ό.π., 331 & De Waal, «*The Caucasus...*», ό.π., 164 & Zurcher, «*The Post-soviet Wars...*», ό.π., 141.

¹⁵⁰ I. Khintba, «Main Stages in the Negotiation Process (1993-2008): Evolution of Approaches and Analysis of Results», στο Akaba N. & Khintba I., *Transformation of the Georgian – Abkhaz Conflict: Rethinking the Paradigm*, Conciliation Resources, London 2011, 20-21 & C. Welt, «Balancing the Balancer: Russia, the West and Conflict Resolution in Georgia», *Global Dialogue* 7, No. 3-4 (2005), 22-36 & A. Shesterinina, «Border Violence in ‘Post-Conflict Abkhazia’», *Ethnogeopolitics*, 13:3 (2015), 12-13 & Cheterian, «*War and peace in the Caucasus...*», ό.π., 335-337 & A. Petersen, «The 1992-1993 Georgia-Abkhazia War: A Forgotten Conflict», *Caucasus Review of International Affairs*, 2:4 (2008), 188. Τα πρώτα χρόνια, μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης (1991-92), κυριάρχησε η ευρωατλαντική σχολή στην εξωτερική πολιτική της Ρωσίας και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα της παραμέληση της περιοχής του Καυκάσου. Κατά τη διάρκεια του 1993, η Ρωσία θα ασκήσει μια πιο διεκδικητική πολιτική για τις περιοχές που θεωρούσε “Near Abroad”, τις πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες, τις οποίες θεωρεί πλέον “σφαίρα” ζωτικών ρωσικών συμφερόντων. R. G. Suni, «The pawn of great powers: The East West Competition for Caucasasia», *Journal of Eurasian Studies*,

Το 1998, ξέσπασαν νέες συγκρούσεις από γεωργιανές παραστρατιωτικές δυνάμεις, οι οποίες πέρασαν τη γραμμή της εκχειρίδας και ενεπλάκησαν στρατιωτικά με δυνάμεις της Αμπχαζίας στην περιοχή Γκάλι. Η στρατιωτική σύγκρουση είχε ως αποτέλεσμα τον θάνατο εκατοντάδων ανθρώπων και την έξοδο πάνω από 20.000 χιλιάδων Γεωργιανών από την Αμπχαζία. Ωστόσο, η ρωσική ειρηνευτική δύναμη δεν παρενέβει για την προστασία τους, γεγονός που εξόργισε τη γεωργιανή κυβέρνηση. Η κατάσταση παρέμεινε σταθερή, παρά τις εχθροπραξίες, μέχρι τον Ιούλιο του 2006. Έτσι, η Γεωργία ξεκίνησε μια επιχείρηση στο όνομα της πάταξης της εγκληματικότητας στην κοιλάδα Κοντόρι με σκοπό να αφοπλίσει την τοπική πολιτοφυλακή που ενεργούσε παραβιάζοντας τη συνταγματική τάξη της Γεωργίας. Το αποτέλεσμα αυτής της επιχείρησης ήταν η επιδείνωση των σχέσεων μεταξύ των δύο μερών και η καλλιέργεια μιας βαθιάς καχυποψίας ανάμεσά τους. Η κατάσταση, όμως, χειροτέρευσε με αποκορύφωμα την ένοπλη σύρραξη του 2008 όπου η Γεωργία βομβάρδισε την Αμπχαζία. Το αποτέλεσμα ήταν η ανάπτυξη των δυνάμεων της Αμπχαζίας στη περιοχή Γκάλι που οριοθετεί τα σύνορα Γεωργίας και Αμπχαζίας και η κατάληψη της περιοχής Κοντόρι με τη συνδρομή της ρωσικής αεροπορίας.¹⁵¹

1:1 (2010), 12. Ο ΟΗΕ δίσταζε να αναλάβει κεντρικό ρόλο στην επίλυση των διενέξεων στα εδάφη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, δεδομένης και της προσπάθειας της Ρωσίας να έχει ηγετικό ρόλο στη διαχείριση των συγκρούσεων σε αυτά τα εδάφη. Βλ., MacFarlane, κ.ά., «*Armed Conflict in Georgia...*», ό.π., 13.

¹⁵¹ International Crisis Group, *Abkhazia: Ways Forward*, Europe Report, No. 179 (18 January 2007), 16-17, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/abkhazia-georgia/abkhazia-ways-forward> & International Crisis Group, *Russia vs Georgia: The Fallout*, Europe Report, No. 195 (22 August 2008), 8, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/russia-vs-georgia-fallout> & D. Phillips, *Implementation Review: Six-Point Ceasefire Agreement between Russia and Georgia*, Institute for the Study of Human Rights, Columbia University, New York 2011, 7, & O. Antonenko, «Frozen Uncertainty: Russia and the Conflict over Abkhazia», στο B. Coppieters & R. Legvold (eds), *Statehood and Security, Georgia after the Rose Revolution*, The MIT Press, London 2005, 223-224.

3.3 Προσπάθειες επίλυσης της διένεξης

Τα προτεινόμενα σχέδια επίλυσης επιχείρησαν να δώσουν λύση στο πολιτικά ακανθώδες ζήτημα του καθεστώτος της Αμπχαζίας, στο ζήτημα των προσφύγων, των εσωτερικά εκτοπισμένων ατόμων, και στις εγγυήσεις σχετικά με την ασφάλεια, θέματα τα οποία καθιστούσαν περίπλοκη την επίλυση της διένεξης. Το πολιτικό status της Αμπχαζίας ήταν το κυρίαρχο ζήτημα στις προσπάθειες επίλυσης της διένεξης, οι οποίες άρχισαν έναν χρόνο μετά την κατάπαυση των εχθροπραξιών. Τον Απρίλιο του 1994, παρουσία των Ηνωμένων Εθνών, του ΟΑΣΕ και της Ρωσίας, τα δύο εμπλεκόμενα μέρη υπέγραψαν τη Διακήρυξη Μέτρων για την Πολιτική Διευθέτηση της Διένεξης μεταξύ της Γεωργίας και της Αμπχαζίας. Σχεδόν ταυτόχρονα υπέγραψαν την Τετραμερή Συμφωνία για την Εθελοντική Επιστροφή των Προσφύγων και των Εκτοπισμένων Ατόμων με τη συμμετοχή της Ρωσίας και των Ηνωμένων Εθνών. Η Ρωσία πρότεινε τη λύση της διένεξης μέσω της επανένωσης της Γεωργίας με την Αμπχαζία με μια σχέση ασύμμετρου φεντεραλισμού. Η πρόταση αυτή δεν έγινε δεκτή από την Αμπχαζία, η οποία προτιμούσε την επιλογή της συνομοσπονδίας.¹⁵²

Ο Eduard Shevardnaze είχε επιχειρηματολογήσει υπέρ ενός ομόσπονδου status της Αμπχαζίας μέσα σε μια ασύμμετρη ομοσπονδία με τη Γεωργία από το 1995. Μια τέτοια λύση θα ήταν η χρυσή τομή ανάμεσα στη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της

¹⁵² D. Lynch, *Russian Peacekeeping Strategies in the CIS: the Cases of Moldova, Georgia and Tajikistan*, Macmillan, Basingstoke 2000, 142-148 & Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, ό.π., 83. Σύμφωνα με τη Διακήρυξη, η Δημοκρατία της Αμπχαζίας θα διέθετε δικό της σύνταγμα, κοινοβούλιο και κρατικά σύμβολα. Το έγγραφο οριοθετούσε τις σφαίρες ξεχωριστής και κοινής αρμοδιότητας μεταξύ Γεωργίας και Αμπχαζίας. Η Αμπχαζία θα ανέθετε μερικές κρατικές αρμοδιότητες στα κοινά (ομοσπονδιακά) όργανα. Αυτές οι αρμοδιότητες αφορούσαν την εξωτερική πολιτική, οικονομικούς δεσμούς με ξένες χώρες, τελωνεία, ενέργεια, μεταφορές και επικοινωνίες, πολιτικά και ατομικά δικαιώματα, δικαιώματα εθνικών μειονοτήτων. Όλες οι άλλες αρμοδιότητες θα παρέμεναν στην αποκλειστική δικαιοδοσία της Αμπχαζίας. V. A. Chirikba, «The Georgian-Abkhazian Conflict: In Search For Ways Out», στο B. Coppieters, G. Nodhia & J. Anchabadze (eds), *Georgians and Abkhazians the search for a peace settlement*, Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, Köln 1998, 53. Η Συμφωνία για την Εθελοντική Επιστροφή των Προσφύγων και των Εκτοπισμένων Ατόμων δεν εφαρμόστηκε ποτέ. M. Sherazadishvili, «Details of the Georgian Peace Deal with Abkhazia», στο F. Labarre & G. Nikolescu, *South Caucasus: Leveraging Political Change in a Context of Strategic Volatility*, 18th Workshop of the PFP Consortium Study Group “Regional Stability in the South Caucasus”, 2019, 181.

Γεωργίας και των διεκδικήσεων των διάφορων εθνοτήτων, όπως της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας. Μια διευθέτηση έπρεπε να προβλέπει και το δικαίωμα των Γεωργιανών προσφύγων να επιστρέψουν στα σπίτια τους, δηλαδή στην Αμπχαζία. Η κυβέρνηση, όμως, του Shevardnadze έθετε ως προαπατούμενο την επανένωση Αμπχαζίας και Ν. Οσσετίας με τη Γεωργία προκειμένου να ξεκινήσει μια τέτοια διαδικασία. Τελικά, η μόνη επίσημη πρωτοβουλία, που έλαβε χώρα στις 22 Ιουλίου 1995, ήταν η υπογραφή, μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών, του Πρωτοκόλλου για τη Διευθέτηση μεταξύ Γεωργίας και Αμπχαζίας. Το πρωτόκολλο περιελάμβανε ένα γενικό πλαίσιο για το διαχωρισμό των εξουσιών ανάμεσα στη Γεωργία και την Αμπχαζία, αλλά οι Αμπχάζιοι απέσυραν την υπογραφή τους. Το νέο σύνταγμα της Αμπχαζίας, το 1994, καθόριζε την Αμπχαζία ως κυρίαρχο κράτος και, σύμφωνα με αυτή τη θέση, οι Αμπχάζιοι θα δέχονταν ομοσπονδιακές λύσεις που θα βασίζονταν στην αναγνώριση της κυριαρχίας τους. Τέτοιες λύσεις θα ήταν μια συνομοσπονδία ή το καθεστώς ελεύθερης ένωσης με τη Γεωργία, όπου θα γινόταν αποδεκτή η κρατική κυριαρχία της Αμπχαζίας.¹⁵³

Το 1997 επιχειρήθηκαν νέες διαμεσολαβητικές προσπάθειες με τη Ρωσία σε πρωταγωνιστικό ρόλο. Διαπραγματεύσεις άρχισαν μεταξύ Γεωργίας και Αμπχαζίας, υπό την αιγίδα του Ρώσου υπουργού Εξωτερικών Yevgeny Primakov, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα οι δύο πλευρές να φτάσουν κοντά σε μια συμφωνία. Το Πρωτόκολλο Διευθέτησης ανέφερε τη συμφωνία των δύο μερών να ζήσουν σε ένα κοινό κράτος μέσα

¹⁵³ Coppieters, «*Europeanization and Conflict Resolution...*», ό.π., 200-201 & International Crisis Group, *Abkhazia: Ways Forward*, ό.π., 8 & International Crisis Group, *Abkhazia Today*, ό.π., 1 & Cheterian, «*War and peace in the Caucasus...*», ό.π., 334-335. Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, ό.π., 83. Τον Φεβρουάριο του 1996, η Αμπχαζία πρότεινε την ίδρυση μιας ομοσπονδιακής ένωσης με τη Γεωργία που θα περιείχε στοιχεία ομοσπονδίας και συνομοσπονδίας. Η προτεινόμενη διευθέτηση θα περιελάμβανε κοινά εθνικά σύνορα, κοινές δραστηριότητες σε συγκεκριμένα πεδία και τη δυνατότητα ίδρυσης κοινών αρχών. Κάθε ένα από τα δύο ισότιμα μέρη θα κρατούσε το σύνταγμα του και οι μεταξύ τους σχέσεις θα καθορίζονταν με ειδική συνθήκη. G. Tarkham-Mouravi, «The Georgian-Abkhazian Conflict in a Regional Context», στο B. Coppieters, G. Nodhia & J. Anchabadze (eds), *Georgians and Abkhazians the search for a peace settlement*, Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, Köln 1998, 90.

στα όρια της πρώην Σοβιετικής Δημοκρατίας της Γεωργίας, όπου είχαν καθοριστεί και τα σώματα του κοινού κράτους. Αυτή τη φορά ήταν η σειρά της Τιφλίδας να υπαναχωρήσει στη συμφωνία, με τη δικαιολογία ότι η συμφωνία δεν αναγνώριζε την εδαφική ακεραιότητα της Γεωργίας, αφήνοντας ανοιχτό το ενδεχόμενο της απόσχισης. Την ίδια χρονιά, θεσπίστηκε, υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, η Διαδικασία Ειρήνης της Γενεύης όπου, εκτός από τις αντιμαχόμενες πλευρές, συμμετείχαν ο ΟΑΣΕ και παρατηρητές από την Ομάδα των Φίλων που περιελάμβανε τη Γαλλία, τη Ρωσία τις Η.Π.Α., το Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γερμανία. Όμως, ουσιαστική πρόοδος σε σημαντικά ζητήματα που αφορούσαν τη διένεξη δεν υπήρξε. Αντιθέτως, το 1998 ξέσπασαν σοβαρές συγκρούσεις στο Gali ανάμεσα σε Γεωργία και Αμπχαζία που είχαν ως αποτέλεσμα εκατοντάδες θύματα.¹⁵⁴

Το 1999 η Αμπχαζία ριζοσπαστικοποίησε τις θέσεις της, αποκλείοντας οποιαδήποτε επανένωση με τη Γεωργία σε μια ομοσπονδιακή βάση. Το Κοινοβούλιο της Αμπχαζίας ψήφισε την Πράξη της Ανεξαρτησίας, η οποία επικυρώθηκε με δημοψήφισμα τον Οκτώβρη του 1999, επικυρώνοντας με συντριπτικό ποσοστό την απόφαση της πλήρους ανεξαρτησίας της Αμπχαζίας από τη Γεωργία. Για τους κατοίκους της Αμπχαζίας, η περιοχή συνιστά ανεξάρτητο κράτος και το μόνο ζήτημα προς διαπραγμάτευση είναι η αναγνώρισή του από τη Γεωργία και τη διεθνή κοινότητα. Μετά το δημοψήφισμα του 1999, ευκαταίο για τις αρχές της Αμπχαζίας θα ήταν μια ομοσπονδιακή ένωση με τη Ρωσική ομοσπονδία. Αλλά, η ηγεσία

¹⁵⁴ OSCE, *Annual Report 1997 on OSCE Activities*, Vienna (1997), 7-8 & International Crisis Group, *Abkhazia: Ways Forward*, ό.π., 8 & De Waal, «*The Caucasus...*», ό.π., 165 & A. Kavadge, «Russia's role in formation of Georgia's foreign policy: decision making and implementation», *Journal of Social Sciences*, IBSU, 6:1 (2017), 17 & S. Fisher, «Not Frozen! The Unresolved Conflicts in Transnistria, Abkhazia, South Ossetia and Nagorno-Karabakh in Light of the Crisis over Ukraine» (Berlin: SWP Research Paper, 2016), 46 & Antonenko, «Frozen Uncertainty...», ό.π., 224. Το 1997 ο ΟΗΕ ίδρυσε και το Coordinating Council με σκοπό τακτικές συναντήσεις και άμεση σύγκλησή του σε επείγουσες περιπτώσεις, ενώ πέτυχε τη διεθνοποίηση της διαδικασίας με τη συμμετοχή του ΟΑΣΕ και της Ομάδας των Φίλων. Βλ., International Crisis Group, *Abkhazia: Ways Forward*, ό.π., 3.

της Γεωργίας θεωρούσε τις απαιτήσεις της Αμπχαζίας και τη σχέση της με τη Ρωσία ασύμβατες με την αρχή της εδαφικής ακεραιότητας.¹⁵⁵

Ο βασικός διαμεσολαβητής της συγκεκριμένης σύγκρουσης, από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, ήταν ο ΟΗΕ καθώς το ενδιαφέρον της Ρωσίας για την επίλυση της διένεξης εξασθένησε τα τελευταία χρόνια διακυβέρνησης του Boris Yeltsin (1997-2000). Ένας από τους βασικούς λόγους ήταν ότι από την επανεκλογή του και το τέλος του πρώτου πολέμου της Τσετσενίας, το 1996, ο Yeltsin δεν ήταν σε θέση να αναλάβει πρωτοβουλίες λόγω ασθένειας. Η ρωσική πολιτική υιοθέτησε τη στάση “ούτε πόλεμος, ούτε ειρήνη” και τασσόταν υπέρ της ακεραιότητας της Γεωργίας, ενώ ταυτόχρονα είχε σχέσεις με τις *de facto* αρχές της Αμπχαζίας. Το βασικό πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει ήταν η άρνηση των αρχών της Αμπχαζίας να συζητήσουν μια λύση, η οποία θα περιελάμβανε το καθεστώς της Αμπχαζίας μέσα στη γεωργιανή επικράτεια. Το 1999 ο ειδικός απεσταλμένος του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ, Liviu Bota, πήρε την πρωτοβουλία της επανέναρξης των διαπραγματεύσεων σε νέα βάση μετά από συμφωνία με τα μέλη της Ομάδας των Φίλων, του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ στη Γεωργία και της ομάδας χωρών που είχαν επίσημα συστήσει τη συγκεκριμένη ομάδα για να υποστηρίξει τις διαμεσολαβητικές προσπάθειες του ΟΗΕ. Ο Liviu Bota και ο διάδοχός του, Dieter Boden, συνέταξαν ένα κείμενο με βασικές αρχές για μια μελλοντική ειρηνική διευθέτηση. Το κείμενο ονομάστηκε «Boden document» και ήταν το αποτέλεσμα ενός συμβιβασμού ανάμεσα στις δυτικές χώρες και τη Ρωσία. Η πρόβλεψη σχετικά με την διανομή εξουσιών ανάμεσα στη Γεωργία και την Αμπχαζία αποτελούσε τη βάση για περαιτέρω διαπραγματεύσεις οπότε και θα ορίζονταν οι διατυπώσεις. Το έγγραφο Boden προσπάθησε να ισοροπήσει ανάμεσα σε δύο αρχές,

¹⁵⁵ George, «*The Politics of Ethnic...*», ό.π., 125 & B. Nygren, *The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy Towards the CIS countries*, Routledge, New York 2008, 133-140 & De Waal, «*The Caucasus...*», ό.π., 166 & B. Coppieters, T. Kovriridze & U. Leonardy, *Federalization of Foreign Relations: Discussing Alternatives for the Georgian-Abkhaz Conflict*, Caspian Studies Program, Harvard University, Cambridge/Mass Working Paper Series No. 23 (2003), 12. Το δημοψήφισμα δεν αναγνωρίστηκε από τη Γεωργία και τη διεθνή κοινότητα. International Crisis Group, *Abkhazia Today*, ό.π., 1 (Υποσημείωση αρ. 9).

εισάγοντας μια φόρμουλα που ορίζει την Αμπχαζία ως κυρίαρχη οντότητα μέσα στο κυρίαρχο κράτος της Γεωργίας. Το έγγραφο δεν όριζε ότι η Αμπχαζία αποτελούσε μέρος της Γεωργίας με την έννοια της υποταγής. Αντιθέτως, η Γεωργία και η Αμπχαζία υπόκεινται και οι δύο στο ομοσπονδιακό σύνταγμα, αντλώντας τις εξουσίες τους από αυτό. Το κείμενο ρητά όριζε ότι τροποποιήσεις θα ήταν εφικτό να γίνουν μόνο εφόσον γίνονταν αποδεκτές και από τα δύο επίπεδα της ομοσπονδιακής δομής. Αν και η Γεωργία ενέκρινε το συγκεκριμένο έγγραφο, οι Αμπχαζίοι αρνήθηκαν να το θεωρήσουν βάση συζήτησης, παρόλες τις προσπάθειες που κατεβλήθησαν, καταδεικνύοντας τα όρια των εξωτερικών προσπαθειών για επίλυση του ζητήματος.¹⁵⁶

Η Επανάσταση των Ρόδων, το 2003, έφερε στο προσκήνιο μια φιλοδυτική μεταρρυθμιστική κυβέρνηση στη Γεωργία η οποία, στο πρόγραμμά της, περιελάμβανε όχι μόνο την πάταξη της διαφθοράς και την πορεία της χώρας προς την ένταξη στο NATO και την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και την επίλυση των ζητημάτων εδαφικής κυριαρχίας με την Ατζαρία, την Αμπχαζία και τη Ν. Οσσετία. Ο Mikheil Saakashvili κατόρθωσε να επιτύχει την ειρηνική επανενσωμάτωση της Ατζαρίας στη Γεωργία γεγονός που αναπτέρωσε τις ελπίδες για μια παρόμοια διευθέτηση στην περίπτωση της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας. Στις δύο τελευταίες περιπτώσεις, όμως, η στάση της Ρωσίας δεν συνέβαλε στην επίλυση των διενέξεων, καθώς οι δύο θύλακες είχαν γι' αυτήν μεγαλύτερη αξία αφενός, ως μέσο πίεσης απέναντι στην φιλοδυτική κυβέρνηση της Γεωργίας και την ενταξιακή της πορεία στο NATO και αφετέρου, ως διαπραγματευτικό χαρτί σε περίπτωση ανάμειξης ξένων

¹⁵⁶ International Crisis Group, *Abkhazia: Ways Forward*, ό.π., 5, 9 & Coppieters, «*Europeanization and Conflict Resolution...*», ό.π., 203-205 & E. Wolleh, «A difficult Encounter» – The Informal Georgian-Abkhazian Dialogue Process», *Berghof Report*, No.12 (2006), 19 & Lynch, *Engaging Eurasia's Separatist States*, ό.π., 114-115 & Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, ό.π., 87 & S. Stewart, «The Role of the United Nations in the Georgian-Abkhazian Conflict», University of Mannheim, Issue 2 (2003), 19-20 & Antonenko, «Frozen Uncertainty...», 226. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις αντιδράσεις των δύο πλευρών βλ., D. Boden, «Negotiating a UN Peace-deal Between the Abkhazians and the Georgians-the Failed Initiative of 2001/2», στο M. Sonmez & G. Hewitt (eds), *Abkhazia 1992-2022 – Reflections on Abkhazia Series*, AbkhazWorld, 2022, 149-152.

δυνάμεων στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου. Κατά την περίοδο 2003-2006, η Ομάδα Φύλων, που είχε συσταθεί από τον ΟΗΕ, έπαιξε βασικό ρόλο στη διατήρηση της επικοινωνίας μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών από τη στιγμή που οι άμεσες συνομιλίες είχαν ανασταλεί. Στην περίπτωση της Αμπχαζίας, οι de facto αρχές της δεν αποδέχονταν κανένα σχέδιο που να μην περιλαμβάνει την αναγνώριση της ανεξαρτησίας της. Παράλληλα, η στάση του Putin υπέρ της εφαρμογής της αρχής της αυτοδιάθεσης, τόσο στην Αμπχαζία όσο και στο Κόσοβο, αναπτέρωσε τις ελπίδες τους για διεθνή αναγνώριση.¹⁵⁷

Οι ρωσικές δυνάμεις, το 2006, έκαναν έργα αναβάθμισης σε υφιστάμενες εγκαταστάσεις στην Αμπχαζία. Επιπλέον, η Ρωσία επέβαλε εμπάργκο σε δημοφιλή προϊόντα της Γεωργίας. Οι εντάσεις μεταξύ Ρωσίας και Γεωργίας συνεχίστηκαν με αποκορύφωμα τον Αυγούστο του 2008, όπου εξελίχθηκαν σε ανοιχτή πολεμική σύρραξη. Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας 2000 και υπό την ηγεσία του Putin, η Ρωσία προώθησε την αύξηση της επιρροής της στα αποσχιστικά κινήματα. Χρησιμοποιώντας την πολιτική τακτική της μαζικής παροχής ρωσικών διαβατηρίων στους Αμπχάζιους, τους καθιστούσε πολίτες υπό την προστασία της. Από τις αρχές του 2008 υπήρχαν σαφείς ενδείξεις ότι η Ρωσία επιζητούσε τη σύγκρουση. Τον Μάρτη του 2008, η Ρωσία αποσύρθηκε από το καθεστώς κυρώσεων στην Αμπχαζία που είχε επιβληθεί από τη σύνοδο της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών το 1996. Τον Απρίλη του ίδιου έτους, ο πρόεδρος Putin διέταξε τη

¹⁵⁷ International Crisis Group, *Abkhazia: Ways Forward*, ό.π., 11 & Wolleh, «A difficult Encounter», ό.π., 7 & A. Peterson, *A Peaceful Solution to Georgia's Conflict*, Henry Jackson Society, London 2012, 16. Η επανενσωμάτωση των τριών περιοχών στη Γεωργία ήταν βασική προεκλογική δέσμευση του Saakashvili, η οποία τον καθιστούσε υπόλογο στο εκλογικό σώμα και επιρρεπή στις επιθέσεις της αντιπολίτευσης. Βλ., Macfarlane, *Frozen Conflicts in the former Soviet Union: The Case of Georgia/South Ossetia*, στο IFSH (ed.), *OSCE Yearbook 2008*, Baden-Baden 2009, 26. Το 2006, με τον «Οδικό Χάρτη για μια Ειρηνική Πολιτική Διευθέτηση της Διένεξης στην Αμπχαζία», η Γεωργία ήταν πρόθυμη να παραχωρήσει ευρύτατη αυτονομία στην Αμπχαζία, αλλά όχι το δικαίωμα της απόσχισης. International Crisis Group, *Abkhazia: Ways Forward*, ό.π., 10.

ρωσική κυβέρνηση να ξεκινήσει άμεσα επαφές με τις κυβερνήσεις της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσσετίας.¹⁵⁸

Η αναγνώριση της ανεξαρτησίας του Κοσόβου από τις χώρες της Δύσης και η πρόθεση της Γεωργίας για μελλοντική ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το NATO είχαν εξοργίσει τη Ρωσία, η οποία επιδίωκε να απαντήσει στις συγκεκριμένες κινήσεις. Γι' αυτό τον λόγο, η Ρωσία ανακοίνωσε την έναρξη επαφών σε επίπεδο «κυβερνήσεων» με τις ηγεσίες της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας, ενώ διεξήγαγε μεγάλη άσκηση στα σύνορα με τη Γεωργία, κινητοποιώντας μεγάλο αριθμό στρατευμάτων. Βασικό σενάριο της άσκησης αποτελούσε η ρωσική επέμβαση σε μια γειτονική χώρα με τη συμμετοχή δυνάμεων του στρατού ξηράς, του ναυτικού και της αεροπορίας.¹⁵⁹

¹⁵⁸ D. Matsaberidge, «The Russian-Georgian August War of 2008 in the Context of Georgia's External Security», στο E. Felberbauer & F. Labarre, 9th Workshop Regional Stability in the South Caucasus Study Group, 2014, 106, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/270896941_The_Russian-Georgian_August_War_of_2008_in_the_Context_of_Georgia%27s_External_Security. Η συγκεκριμένη κίνηση αποτελούσε διπλωματική προειδοποίηση προς τη Γεωργία. Βλ., International Crisis Group, *Georgia and Russia: Clashing over Abkhazia*, Europe Report, No. 193 (June 2008), 2, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/georgia-and-russia-clashing-over-abkhazia> & D. Ondrej, «Identities, Interests and the Resolution of the Abkhaz Conflict», *Caucasian Review of International Affairs*, 2:3 (2008), 3 & International Crisis Group, «Russia vs Georgia...», ό.π., 8. Η Ρωσία επιχείρησε να προσεταιριστεί τους δύο θύλακες, αποδίδοντας μαζικά ρωσικά διαβατήρια στους κατοίκους των δύο περιοχών, προωθώντας ρώσους αξιωματούχους σε θέσεις των de facto κυβερνήσεων και παρέχοντας τεράστια οικονομική υποστήριξη σε αυτές. Βλ., M. Pellivert, «The August 2008 Georgian-Russian War: comprehending the causes, deriving the lessons», στο *The European Forum at the Hebrew University* (2009), 10, διαθέσιμο στο www.academia.edu/64062007/The_August_2008_Georgian-Russian_War_comprehending_the_causes_deriving_the_lessons. Παρά τις τεταμένες σχέσεις με τη Ρωσία και πριν την ένοπλη σύγκρουση του 2008, ο πρόεδρος της Γεωργίας Saakashvili προσπάθησε να έρθει σε συμφωνία με τον πρόεδρο της Αμπχαζίας Sergey Bagapsh προσφέροντας αυτονομία, εκπροσώπηση στο κοινοβούλιο, ελεύθερη οικονομική ζώνη, αλλά η πλευρά της Αμπχαζίας υπήρξε αρνητική απέναντι στις προτάσεις της Γεωργίας, γεγονός το οποίο εξόργισε την τελευταία. F. Companien & A. Polese, «The Subtle Line between Peace and war: S. Ossetia 2008», στο Aurobinda Mombai (ed.), *Conflict and Peace in Eurasia*, Routledge, London & New York 2012, 3.

¹⁵⁹ P. Jolicoer & F. Labarre, «The Breakup of Georgia: Fragmentation or Settlement Fringe?», *Journal of Borderlands Studies*, 30:1 (2015), 5 & I. Haindrava, «Conflict resolution policies before 2008», στο A. Gegeshidge & I. Haindrava, *Transformation of the Georgian-Abkhaz conflict: rethinking the paradigm*,

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, ο ΟΗΕ και ο ΟΑΣΕ δεν αναγνωρίζουν την Αμπχαζία και τη Ν. Οσσετία ως ανεξάρτητα κράτη και είναι υπέρ της εδαφικής ακεραιότητας της Γεωργίας. Στην περίπτωση της Αμπχαζίας, η Γεωργία φιλοξενεί στο έδαφός της μια «Κυβέρνηση της Αυτόνομης Δημοκρατίας της Αμπχαζίας», την μόνη που αναγνωρίζει επισήμως ως τη νόμιμη εξουσία της Αμπχαζίας.¹⁶⁰

Από τα τέλη του 2008, διεξάγονται οι Διεθνείς Συνομιλίες της Γενεύης, μια διαδικασία διαμεσολάβησης υπό τη συμπροεδρία του ΟΗΕ, του ΟΑΣΕ και της Ευρωπαϊκής

London 2011, 18 & Kavadge, «Russia's role in formation of Georgia's foreign policy...», ό.π., 21 & J. Sherr, «The Implications of the Russia-Georgia War for European Security», στο S. Cornell & F. Starr, *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*, Routledge, New York 2015, 204, διαθέσιμο στο <https://www.researchgate.net/publication/285878095> The implications of the Russia-Georgia war for European security. Για τη στροφή της πολιτικής της Ρωσίας στην Ευρασία, στις σχέσεις της με τη Δύση και τις χώρες που θεωρεί near abroad βλ., S. Fischer, «Russian Policy in the Unresolved Conflicts», στο S. Fischer, *Not Frozen! The Unresolved Conflicts over Transnistria, Abkhazia, South Ossetia and Nagorno-Karabakh in the Light of the Crisis over Ukraine*, SWP Research Paper, Berlin 2016, 13-16. Το 2008 θεωρείται έτος ορόσημο για τον ρωσικό εθνικισμό, ο οποίος από εθνικό φαίνεται ότι μεταλλάσσεται σε αυτοκρατορικό. D. Dubrovsky, «Russia and Georgia 2008-2018 – Escapism for the Sake of Peace», *Caucasus Edition: Journal of Conflict Transformation* 3:2 (2018), 81. Σύμφωνα με πολιτικούς αναλυτές, η Μόσχα θεωρεί ότι οι «παγωμένες» συγκρούσεις θα αναχαιτίσουν την περαιτέρω εξάπλωση του NATO στον Καύκασο και ότι το NATO και η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν θα δεχθούν στους κόλπους τους χώρες με ανεπίλυτες συγκρούσεις. Έτσι, η Μόσχα θα εργαλειοποιεί τις συγκρούσεις για την αποσταθεροποίηση και εξασθένιση της Γεωργίας, αποτρέποντας την είσοδο της σε Ε.Ε. και NATO. M. Sayin & V. Modebadge, «The Role of Russia in Provoking Conflict between Georgians and Abkhazians», *International Journal of Alanya Faculty of Business*, 7-3 (2015), 145, διαθέσιμο στο https://www.academia.edu/en/20332688/The_Role_of_Russia_in_Provoking_Conflict_between_Georgians_and_Abkhazians.

¹⁶⁰ S. Markedonov, «The Conflict In and Over Abkhazia», στο B. Budrich, *Frozen Conflicts in Europe*, Verlag Barbara Budrich, Opladen, Berlin, Toronto 2015, 73. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει υιοθετήσει την πολιτική Engagement and Non Recognition με βασικό στόχο την εξεύρεση λύσης αποδεκτής από όλα τα μέρη. D. Apsanda, «Isolation and Conflict», G. Nikoiescu, *What a New European Security Deal could mean for the South Caucasus*, National Defence Academy Command, Vienna 2018, 188. Οι δύο οντότητες περίμεναν την αναγνώρισή τους από τη διεθνή κοινότητα στα πρότυπα της αναγνώρισης ανεξαρτησίας του Κοσσόβου, παραγνωρίζοντας το γεγονός ότι η αναγνώριση του Κοσσόβου ήταν προϊόν μακράς διαδικασίας υπό διεθνή επίβλεψη. Βλ., International Crisis Group, *Abkhazia: The Long Road to Reconciliation*, Europe Report, No. 224 (10 April 2013), 1, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/abkhazia-georgia/abkhazia-long-road-reconciliation>.

Ένωσης, η οποία συμπεριλαμβάνει τους αντιπροσώπους της Γεωργίας, της Ρωσικής Ομοσπονδίας, των Η.Π.Α. καθώς, επίσης, της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας. Οι συνομιλίες διεξάγονται σε τακτική βάση, θέτοντας στο επίκεντρο ζητήματα ασφάλειας, εκπαίδευσης, ελεύθερης μετακίνησης, καθώς και επιστροφής των εσωτερικά εκτοπισμένων ατόμων. Μέχρι τώρα, δεν έχει υπάρξει κάποια αξιοσημείωτη πρόοδος στις εν λόγω συνομιλίες, εφόσον τα εμπλεκόμενα μέρη έχουν διαφορετικές οπτικές και στόχους. Η Γεωργία επιθυμεί τη διεθνοποίηση της σύγκρουσης με στόχο την επανενσωμάτωση των δύο αποσχισθεισών οντοτήτων στην επικράτεια της, ενώ η Ρωσία επιθυμεί τη νομιμοποίηση της «νέας πραγματικότητας» που προέκυψε από τον πόλεμο του 2008, προωθώντας τη διεθνή αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας.¹⁶¹

¹⁶¹ OSCE, *Annual Report 2008 on OSCE Activities*, Vienna 2008, 54 & International Crisis Group, *Georgia – Russia: Still Insecure and dangerous*, Europe Briefing, No. 53 (22 June 2009), 12, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/georgia-russia-still-insecure-and-dangerous> & Helsinki Commission Report, *The Russian Occupation of South Ossetia and Abkhazia/A Decade of De Facto Annexation in Georgia* (16 July 2018), διαθέσιμο στο <https://www.csce.gov/sites/helsinkicommission.house.gov/files/Occupation%20of%20Georgia%20Designated%20FINAL.pdf> (ανακτήθηκε 15/10/2018, 3 & E. Panchulidze, *Limits of Co-mediation: The EU'S Effectiveness in the Geneva International Discussions*. EU Diplomacy Papers, Department of EU International Relations and Diplomacy Studies, College of Europe, Bruges 2020, 9-10. Η Γεωργία δεν αναγνωρίζει την ανεξαρτησία της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας. Τον Οκτώβρη του 2008 ψήφισε νόμο για τις «Κατεχόμενες Περιοχές» (της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσσετίας) με τον οποίο θεωρεί άκυρες οποιεσδήποτε νομοθετικές και διοικητικές πράξεις ψηφίζονται από τις de facto αρχές των συγκεκριμένων περιοχών και επιβάλλει αυστηρές ποινές σε οικονομικές σχέσεις με αυτές. International Crisis Group, *Time to Talk Trade*, Europe Report, No. 249 (24 May 2018), 2, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/249-abkhazia-and-south-ossetia-time-talk-trade> & A. Pataraya, «National Interests and Perspectives of International Recognition of the Republic of Abkhazia», στο E. Felberbauer – F. Labarre, 9th Workshop Regional Stability in the South Caucasus Study Group, 2014, 73, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/profile/DavidMatsaberidze/publication/270896941_The_RussianGeorgian_August_War_of_2008_in_the_Context_of_Georgia's_External_Security/links/54b949360cf2d11571a34f25/The-Russian-Georgian-August-War-of-2008-in-the-Context-of-Georgias-External-Security.pdf. Το 2018 η Γεωργία παρουσίασε μία νέα πρωτοβουλία σε Αμπχαζία και Ν. Οσσετία με την ονομασία «A step to a better future». D. Apsanba, «Abkhazia and the Key Events of the Year 2018», στο L. G. Frederic & G. Nicolescu, *South Caucasus: Leveraging Political Change in a Context of Strategic Volatility*, 18th Workshop of the PFP Consortium Study Group “Regional Stability in the South Caucasus”, Vienna 2019, 93. Για περαιτέρω λεπτομέρειες της συγκεκριμένης πρωτοβουλίας, βλ., Z. Sanakoeva, *Perspectives from South Ossetia*, στο F. Labarre & G. Nicolescu, *South Caucasus: Leveraging Political Change in a Context of Strategic Volatility*, 18th Workshop of the PFP Consortium Study Group “Regional Stability in the South Caucasus”, Vienna

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΝΟΤΙΑ ΟΣΣΕΤΙΑ

4.1 Ιστορική αναδρομή της σύγκρουσης

Η Νότια Οσσετία (ή Νότια Οσετία) βρίσκεται στα βόρεια σύνορα της Γεωργίας, στους πρόποδες του Νότιου Καυκάσου και συνορεύει με τη Βόρεια Οσσετία, Αυτόνομη Δημοκρατία της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Ως περιοχή, έγινε μέρος της ρωσικής αυτοκρατορίας στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Οι Οσσέτιοι ισχυρίζονται ότι είναι απόγονοι των Αλάνιων και Σκυθών που μετανάστευσαν από την Περσία στον Καύκασο τον 5^ο αιώνα. Οι Γεωργιανοί ισχυρίζονται ότι η μαζική μετακίνηση των Οσσετίων στην περιοχή της Γεωργίας έλαβε χώρα ανάμεσα στον 17^ο και 19^ο αιώνα. Οι Οσσέτιοι αντικρούουν αυτούς τους ισχυρισμούς και διατείνονται ότι η παρουσία τους στην περιοχή είναι τόσο παλαιά όσο και αυτή των Γεωργιανών. Αυτή η διαμάχη, σχετικά με τη διάρκεια της παρουσίας των Οσσετίων στη Γεωργία έχει δημιουργήσει βαθύ ρήγμα στη σχέση των δύο εθνοτήτων, αφού οι Γεωργιανοί τους θεωρούν φιλοξενούμενους, ενώ οι Οσσέτιοι θεωρούν ότι έχουν τα ίδια ιστορικά δικαιώματα στην περιοχή με τους Γεωργιανούς. Οι Οσσέτιοι αποτελούνται από τρεις υποομάδες: α) τους πολυάριθμους Irons στο Βορρά, β) τους Kuddars στο Νότο και τους λιγοστούς Digors στα βορειοδυτικά. Η πλειονότητα των Οσσετίων είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι, με εξαίρεση τους Digors, που είναι κυρίως Μουσουλμάνοι, αλλά εξακολουθούν να κρατούν πολλές από τις παγαναστικές παραδόσεις. Η γλώσσα τους έχει ιρανικές ρίζες και ήταν προφορική μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Έκτοτε, υιοθετήθηκαν διάφορες γραφές μέχρι την τελική υιοθέτηση του κυριλικού αλφαβήτου το 1954.¹⁶²

2019, 99-100. Τα συμπεράσματα για τη διένεξη Αμπχαζίας – Γεωργίας παρατίθενται μαζί με τα συμπεράσματα για τη διένεξη Ν. Οσσετίας – Γεωργίας στο τέλος του επόμενου κεφαλαίου.

¹⁶² Cornell, S., «*Autonomy and Conflict...*», ό.π., 186-188 & De Waal, «*The Caucasus...*», ό.π., 135-136 & International Crisis Group, *Georgia: Avoiding War in South Ossetia*, Europe Report No. 159 (November

Σε γενικές γραμμές, η συνύπαρξη Γεωργιανών και Οσσετίων υπήρξε αρμονική. Επίσης, η αναλογία μεικτών γαμών υπήρξε μεγαλύτερη από οποιαδήποτε άλλη εθνότητα. Αλλά, οι ισχυροί δεσμοί των Οσσετίων με τη Ρωσία προκαλούσαν εντάσεις μεταξύ Οσσετίας και Γεωργίας, ιδιαίτερα σε περιόδους σύγκρουσης ανάμεσα στη Ρωσία και τη Γεωργία. Η ένταση ανάμεσα στις δύο εθνότητες έγινε εμφανής κατά τη διάρκεια της πρώτης Δημοκρατίας της Γεωργίας, δηλαδή μεταξύ 1918-1921. Η γεωργιανή κυβέρνηση των Μενσεβίκων εξαπέλυσε σαφείς κατηγορίες εναντίον των Οσσετίων, ότι συνεργάζονταν με τους Ρώσους Μπολσεβίκους. Μια σειρά εξεγέρσεων με αίτημα να υπάρξει η Οσσετία ως ανεξάρτητη περιοχή έλαβε χώρα μεταξύ 1918-1920. Το 1920 οι Μενσεβίκοι της Γεωργίας απέστειλαν την Εθνική Φρουρά και κανονικό στρατό στο Τσхинβάλι για να καταστείλουν άλλη μια βίαιη εξέγερση με αποτέλεσμα τον θάνατο πάνω από 5.000 ανθρώπων και την εκτόπιση άλλων 25.000 ατόμων. Πολλά άτομα έχασαν τη ζωή τους από πείνα και από αρρώστιες. Το γεγονός εγγράφηκε στη συλλογική μνήμη των Οσσετίων ως εισβολή της Γεωργίας και τραγωδία της Ν. Οσσετίας.¹⁶³

Λίγο αργότερα, όταν η Γεωργία βρέθηκε υπό σοβιετικό έλεγχο, οι Μπολσεβίκοι αποφάσισαν να σεβαστούν τα δικαιώματα των μειονοτήτων που διαβιούσαν στο έδαφος της Γεωργίας με αποτέλεσμα στη Ν. Οσσετία να αποδοθεί το status της αυτόνομης περιοχής μέσα στη Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Γεωργίας. Με την άνοδο του Στάλιν στην εξουσία, ασκήθηκαν πιέσεις με στόχο να αφομοιωθούν οι μειονότητες στην πλειονότητα του γεωργιανού πληθυσμού και τα σχολεία στην τοπική γλώσσα έκλεισαν στην

2004), 2, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/georgia-avoiding-war-south-ossetia> & H. Krag & L. Funch, «The North Caucasus: Minorities at Crossroads», Minority Rights Group, United Kingdom 1994, 10.

¹⁶³ IFSH (ed.), *OSCE Yearbook 2004*, Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg, IFSH, Nomos, 2005, 240 & G. Zhorholiani, S. Lekishvili, L. Mataradge, L. Toidze, & E. Khosthtaria, *The Historical Political and Legal Aspects of the Georgian-Ossetian Conflict*, Samshoblo Publishers, Tbilisi 1992, 6 & D. Sammut, «The Georgia-South Ossetia Conflict, Confidence Building Matters», No. 6, VERTIC, London 1996, 8-9.

Ν.Οσσετία.Στην μετασταλινική περίοδο,πολλά από τα δικαιώματα των Οσσετίων ανακτήθηκαν αλλά η κυριαχία των γεωργιανών στη διοίκηση , στην πολιτική και στην οικονομία αναβίωσαν τις ανησυχίες τους και την αίσθηση ότι αντιμετωπίζονταν ως δευτερης κατηγορίας πολίτες.Κατά τη διάρκεια της σοβιετικής περιόδου, Γεωργιανοί και Οσσέτιοι ζούσαν σε μεικτά χωριά και οι μεικτές οικογένειες αποτελούσαν ένα κοινό φαινόμενο στην περιοχή της Νότιας Οσσετίας. Παρόλ' αυτά, η πλειοψηφία των Γεωργιανών θεωρούσε ότι οι Οσσέτιοι είχαν υπερβολικά προνόμια ως μια αυτόνομη περιοχή. Από την άλλη πλευρά, παρά τη διευρυμένη αυτονομία που τους δόθηκε, οι κάτοικοι της Νότιας Οσσετίας θεωρούσαν ότι ήταν σε οικονομικά μειονεκτική θέση και επιθυμούσαν να αποκτήσουν το καθεστώς της αυτόνομης δημοκρατίας, όπως οι εθνοτικοί συγγενείς τους, οι Οσσέτιοι της Βόρειας Οσσετίας και οι Αμπχάζιοι.¹⁶⁴

4.2 Η Ιστορία της πρόσφατης σύγκρουσης

Η έλευση της Περεστρόικα, τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του 1980, αναπτέρωσε τις ελπίδες της Γεωργίας για ανεξαρτησία και ο εθνικιστικός πυρετός κατέλαβε τη χώρα με καταλυτικές συνέπειες για τη σχέση της με τις μειονότητες που διαβιούσαν στα εδάφη της και για αλλαγή του καθεστώτος τους σε αυτόνομες δημοκρατίες. Η εθνικιστική κινητοποίηση της Γεωργίας επέφερε την κινητοποίηση των μειονοτικών εθνοτήτων, όπως αυτή των Οσσετίων, οι οποίοι άρχισαν να αντιμετωπίζονται ως ξένο σώμα. Το 1989 ιδρύθηκε το Ademon Nykhas (Το Εθνικιστικό Μέτωπο της Νοτίου Οσσετίας), το οποίο διεκδικούσε αυξημένη κυριαρχία για τη Νότια Οσσετία. Την άνοιξη του 1989, ο αρχηγός του Εθνικιστικού Μετώπου της Ν. Οσσετίας, Alan Chochiev, σε ανοιχτή επιστολή του

¹⁶⁴ De Waal, «*The Caucasus...*», 74 & G. Jasutis, «Forward-looking Solutions for the Georgian and South Ossetian Conflict: A Path towards Reconciliation», *Baltic Journal of Law & Politics*, 6:2 (2013), 29 & Cheterian, «*War and peace in the Caucasus...*», ό.π., 171-172 & International Crisis Group, *Georgia: Avoiding War in South Ossetia*, ό.π., 3. S.Jones, *Georgia: a failed democratic transition*, στο I. Bremmer & R. Taras, *Nations & Politics in the Soviet Successor States*, Cambridge University Press, New York 1993,291.

έδωσε στήριξη στις αποσχιστικές διεκδικήσεις της Αμπχαζίας. Ταυτόχρονα, οι Γεωργιανοί της Οσσετίας άρχισαν να εκφράζουν παράπονα για διακρίσεις που υφίσταντο, αλλά και την πίεση που δέχονταν από τις τοπικές αρχές της Οσσετίας.¹⁶⁵

Η έναρξη της αντιπαράθεσης ανάμεσα στις δύο εθνότητες ξεκίνησε με αφορμή το ζήτημα της επίσημης γλώσσας της Σοβιετικής Δημοκρατίας της Γεωργίας. Τον Αύγουστο του 1989, το Ανώτατο Σοβιέτ της Γεωργίας ψήφισε νόμο, σύμφωνα με τον οποίο, η Γεωργιανή θα ήταν η αποκλειστική επίσημη γλώσσα στον δημόσιο τομέα. Αυτό βέβαια θα δημιουργούσε τεράστιο πρόβλημα στη λειτουργία της αυτόνομης περιοχής καθώς μόνο το 14% των Οσσετιών γνώριζε τη γεωργιανή γλώσσα. Η απάντηση των Οσσετιών ήρθε με ένα ψήφισμα του Σοβιέτ της αυτόνομης περιοχής, το οποίο καθιστούσε την Οσσετιανή γλώσσα ως την κρατική γλώσσα της Ν. Οσσετίας. Αυτή η κίνηση μαζί με την αποστολή από το Ademjon Nykhas, του ψηφίσματος στη Μόσχα, το οποίο ζητούσε την ένωση της Νότιας Οσσετίας με τη Βόρεια Οσσετία, κλιμάκωσαν την ένταση σε σημείο που ξέσπασαν συγκρούσεις ανάμεσα σε Γεωργιανούς και Οσσετίους. Σοβιετικά στρατεύματα στάλθηκαν για να επιβάλλουν την τάξη, αλλά αυτό δεν κατέστη εφικτό καθώς τον Νοέμβρη του 1989 το τοπικό συμβούλιο της Αυτόνομης Περιοχής της Ν. Οσσετίας απέστειλε επίσημο αίτημα στο Ανώτατο Σοβιέτ της Γεωργίας να αναβαθμιστεί το καθεστώς της, από αυτόνομη περιοχή σε αυτόνομη δημοκρατία, απευθύνοντας το ίδιο αίτημα στο Κομμουνιστικό Κόμμα της Σοβιετικής Ένωσης. Το αίτημα όχι μόνο δεν έγινε δεκτό, αλλά εξόργησε την κυβέρνηση της Γεωργίας, η οποία το ακύρωσε ως παράνομο, στηλιτεύοντας τον ρόλο του Ademjon Nykhas και αυξάνοντας την ένταση ανάμεσα στους δυο λαούς.¹⁶⁶

¹⁶⁵ B. Coppieters, T. Kovriridze & U. Leonardy, *Federalization of Foreign Relations: Discussing Alternatives for the Georgian – Abkhaz Conflict*, Caspian Studies Program, Working Papers Series, No. 3, Harvard University, Cambridge, Massachusetts 2003, 10 & George, «*The Politics of Ethnic...*», ό.π., 110 & De Waal, «*The Caucasus...*», ό.π., 138-139.

¹⁶⁶ George, «*The Politics of Ethnic...*», ό.π., 110 & Z. Shevchuk, «*The Evolving Nature of the Armed Conflict in South Ossetia From “Frozen” to “Hot” and Back*», 14:1 (2014), 58, διαθέσιμο στο

Στις 23 Νοεμβρίου του 1989 έλαβε χώρα «η πορεία προς το Τσхинβάλι», την πρωτεύουσα της Ν. Οσσετίας, η οποία οργανώθηκε από τον Gamsakhurdia. Σε αυτήν συμμετείχαν περίπου 12 με 15 χιλιάδες άνθρωποι, καθώς και παραστρατιωτικές ομάδες. Η πορεία συναντήθηκε με ένα πλήθος από Οσσέτιους που περιφρουρούσαν την είσοδο στο Τσхинβάλι. Η επέμβαση ένοπλων σοβετικών δυνάμεων, οι οποίες κλήθηκαν από τις αρχές της αυτόνομης περιοχής της Ν. Οσσετίας, απέτρεψε τη σύγκρουση ανάμεσα στις δύο πλευρές. Κρούσματα οχλοκρατίας με θύματα υπήρξαν τις επόμενες μέρες με αποτέλεσμα ο Gamsakhurdia να δεσμευτεί να εκδιώξει όλους τους Οσσέτιους από την αυτόνομη περιοχή, απειλή η οποία δεν σταμάτησε το ξέσπασμα νέων συγκρούσεων ανάμεσα στις δύο πλευρές.¹⁶⁷

Τα πράγματα χειροτέρευσαν, όταν την Άνοιξη του 1990 το Ανώτατο Σοβιέτ της Σοβιετικής Ένωσης ψήφισε έναν νόμο που ενίσχυε τη θέση των αυτόνομων δημοκρατιών και περιοχών απέναντι στην κεντρική κυβέρνηση. Αυτό το γεγονός οδήγησε σε περαιτέρω ένταση ανάμεσα στην εθνικιστική ηγεσία της Γεωργίας και στις αυτόνομες οντότητες στο έδαφός της, καθώς η ηγεσία της Γεωργίας θεωρούσε ότι η Μόσχα ταύτιζε τα συμφέροντά της με εκείνα των αυτόνομων εθνοτήτων. Ως απάντηση στη συγκεκριμένη κίνηση της Μόσχας, ακριβώς πριν τις βουλευτικές εκλογές του 1990, το Ανώτατο Σοβιέτ της Γεωργίας ψήφισε έναν νόμο που απαγόρευε την ίδρυση τοπικών περιφεριακών κομμάτων. Αυτό αφαιρούσε, βέβαια, από τους Οσσέτιους τη δυνατότητα να κατέβουν στις εκλογές. Οι

www.defenceandstrategy.eu. Saparov, «*From Conflict to Autonomy in the Caucasus...*», ό.π., 173-174 & Sammut, *The Georgia-South Ossetia Conflict*, ό.π., 10-11.

¹⁶⁷ Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 154 & George, «*The Politics of Ethnic...*», ό.π., 111 & International Crisis Group, *Georgia's South Ossetia conflict: make haste slowly*, Europe Report, No. 183 (7 June 2007), 1, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/georgia-s-south-ossetia-conflict-make-haste-slowly> & Human Rights Watch, *Up In Flames, Humanitarian Law Violations and Civilian Victims in the Conflict over South Ossetia*, New York, 2009, 18,19 & T. De Waal, «*South Ossetia Today*», *Centre for European Policy Studies*, 2019, 112. Γνωστές παραστρατιωτικές ομάδες της Γεωργίας, όπως οι Ioseliani και Mkhedrioni, συμμετείχαν στη συγκεκριμένη πορεία.

Οσσέτιοι ανταπάντησαν σε αυτή την κίνηση της Γεωργίας, ανακηρύσσοντας την περιοχή τους σε «Ανεξάρτητη Σοβιετική Δημοκρατία», απόφαση την οποία το Κοινοβούλιο της Γεωργίας ακύρωσε. Αλλά, η ηγεσία της Γεωργίας δεν επιλήφθηκε άμεσα του ζητήματος εξαιτίας των βουλευτικών εκλογών στη Γεωργία, τις οποίες οι Οσσέτιοι «μπούκοτάρησαν» σε ένδειξη διαμαρτυρίας και διεξήγαγαν δικές τους.¹⁶⁸

Όμως, η νεοεκλεγμένη κυβέρνηση της Γεωργίας ακύρωσε τα αποτελέσματα των εκλογών στη Ν. Οσσετία. Αφαιρώντας από την τελευταία το καθεστώς της αυτόνομης περιοχής στις 11 Δεκέμβρη του 1990, κήρυξε την περιοχή σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης. Η δικαιολογία γι' αυτή την απόφαση ήταν ότι οι χωριστές εκλογές της Νότιας Οσσετίας ήταν ενάντια στα συντάγματα και της ΣΣΔ της Γεωργίας και της Σοβιετικής Ένωσης. Η κυβέρνηση της Γεωργίας ισχυριζόταν ότι το καθεστώς αυτόνομης περιοχής είχε αποδοθεί παρανόμως στην Νότια Οσσετία και ότι αποτελούσε δείγμα Σοβιετικού Ιμπεριαλισμού στο έδαφος της Γεωργίας. Η Μόσχα αντέδρασε ακυρώνοντας τις αποφάσεις της Νότιας Οσσετίας και της Γεωργίας, οι οποίες άλλαζαν το καθεστώς της αυτόνομης περιοχής, χωρίς τη δική της έγκριση. Αλλά, η Μόσχα είχε χάσει πλέον τη δυνατότητα ελέγχου εφόσον δεν πήρε κανένα μέτρο όταν η Γεωργία δεν συμμορφώθηκε με τις υποδείξεις της, θεωρώντας ότι συνιστούσαν παρέμβαση στα εσωτερικά της. Ήταν ξεκάθαρο ότι δεν υπήρχε καμιά διάθεση για πολιτική επίλυση του ζητήματος, γι' αυτό και όταν ο Tomez Kulumbegon, τοπικός ηγέτης της Νότιας Οσσετίας, πήγε για συνομιλίες στην Τιφλίδα, οι τοπικές αρχές τον συνέλαβαν και τον φυλάκησαν.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Zurcher, «*The Post-soviet Wars...*», ό.π., 125 & De Waal, «*The Caucasus*», ό.π., 139 & Suni, «*The Making of the Georgian Nation...*», ό.π., 325. Ακριβώς την ίδια τακτική υιοθέτησαν και οι Αμπχάζιοι. Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 154. Είναι γεγονός, ότι η κεντρική κυβέρνηση υπέθαλψε τις εθνικιστικές κινήσεις των εθνοτήτων των αυτόνομων δημοκρατιών και περιοχών για να εξισσοροπήσει τις αποσχιστικές τάσεις των Σοβιετικών Δημοκρατιών. M. Assenova & J. Bugajski, *Eurasian Disunion-Russia's Vulnerable Flanks*, The Jamestown Foundation, Washington 2016, 283.

¹⁶⁹ George, «*The Politics of Ethnic...*», ό.π., 111 & Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 155 & Goldenberg, *Pride of Small Nations*, ό.π., 106 & S. A. Sotiriou, «*The Irreversibility of History, Problems*

Από τις αρχές του Ιανουαρίου του 1991, οι συγκρούσεις είχαν ξεκινήσει στο Τσхинβάλι, το οποίο παρέμενε υπό τον έλεγχο των δυνάμεων της Ν. Οσσετίας. Ήταν, όμως, υπό πολιορκία από δυνάμεις της Γεωργίας, οι οποίες έκοβαν την παροχή ηλεκτρισμού και αερίου στην πολιορκημένη πόλη, κάνοντας τη διαβίωση του πληθυσμού απελπιστικά δύσκολη μέσα στο χειμώνα. Υπό αυτές τις συνθήκες, στο δημοψήφισμα που διεξήχθη για την Σοβιετική Ένωση τον Μάρτη του 1991, η συντριπτική πλειοψηφία των ψηφοφόρων της Ν. Οσσετίας, ψήφισε σε ποσοστό 99% υπέρ της διατήρησης της Σοβιετικής Ένωσης. Βέβαια, η κυβέρνηση της Γεωργίας είχε αντιδράσει στο δημοψήφισμα, οπότε η Ν. Οσσετία, με τη σειρά της, αρνήθηκε να συμμετάσχει στο δημοψήφισμα για την ανεξαρτησία της Γεωργίας.¹⁷⁰

Οι συγκεκριμένες επιλογές κλιμάκωσαν την ένταση, καταδεικνύοντας την ύπαρξη ασυμβίβαστων διαφορών μεταξύ των δύο πλευρών για τη μελλοντική τους πορεία. Οι Γεωργιανοί δεν δέχονταν τίποτα λιγότερο από μια ανεξάρτητη Γεωργία, ενώ οι Οσσετίοι της Ν. Οσσετίας δεν θεωρούσαν την περιοχή τους κομμάτι μιας ανεξάρτητης Γεωργίας παρά μόνο εντός πλαισίου της Σοβιετικής Ένωσης. Αμφότερες οι πλευρές έκαναν παράπονα για επιθέσεις εις βάρος τους και έξωση Οσσετίων και Γεωργιανών κατοίκων της Νότιας Οσσετίας από τις εστίες τους. Είναι γεγονός ότι οι Γεωργιανοί της Ν. Οσσετίας άρχισαν να εγκαταλείπουν τις εστίες τους, ενώ ταυτόχρονα Οσσετίοι της Γεωργίας άρχισαν να εισρέουν στην Βόρεια Οσσετία. Η πρωτεύουσα της Ν. Οσσετίας βομβαρδίστηκε από γεωργιανά στρατεύματα, τα οποία τον Νοέμβρη την περικύκλωσαν με σκοπό να δώσουν άμεση λύση στη διένεξη των δύο πλευρών. Αλλά, αυτό δεν κατέστη εφικτό λόγω της εσωτερικής κατάστασης στην Τιφλίδα και του εμφυλίου, που ξέσπασε στα τέλη του 1991 ανάμεσα στην

of Post-Communism», 6:3 (2019), 176, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/321933595_The_Irreversibility_of_History_The_Conflicts_in_South_Ossetia_and_Abkhazia.

¹⁷⁰ Cornell, «Small Nations and Great Powers...», ό.π., 155 & Cheterian, «War and peace in the Caucasus...», ό.π., 174 & De Waal, «The Caucasus...», ό.π., 139.

κυβέρνηση Gamsakhurdia και τους παραστρατιωτικούς σχηματισμούς των Ioseliani και Kitovani, με αποτέλεσμα την πτώση του Gamsakhurdia και την φυγή του στην Τσετσενία. Οι Οσσέτιοι, εκμεταλλευόμενοι την ταραγμένη εσωτερική κατάσταση στη Γεωργία, διεξήγαγαν δημοψήφισμα στις 19 Ιανουαρίου 1992, στο οποίο η μεγάλη πλειοψηφία των ψηφοφόρων ψήφισε υπέρ της ένωσης της Νότιας Οσσετίας με την Ρωσία.¹⁷¹

Η άφιξη του Shevardnadze στην εξουσία σηματοδότησε την υιοθέτηση μιας πιο συναινετικής γραμμής απέναντι στην Νότια Οσσετία, που οδήγησε στη μείωση των εχθροπραξιών τους πρώτους μήνες του 1992 και την υπογραφή μιας προσωρινής κατάπαυσης του πυρός τον Μάιο του ίδιου χρόνου. Όμως, ο Shevardnadze δεν ήταν σε θέση να ελέγξει τις παραστρατιωτικές ομάδες που αποτελούσαν τον στρατό της Γεωργίας και οι πολεμικές συγκρούσεις αναζωπυρώθηκαν. Αυτές οι εξελίξεις είχαν ως αποτέλεσμα την επιδείνωση της κατάστασης και την ευθεία εμπλοκή της Ρωσίας στη σύγκρουση. Το αποτέλεσμα ήταν η επαναπροσέγγιση Shevardnadze και Yeltsin για τον τερματισμό της σύγκρουσης, γεγονός που κατέστη εφικτό τον Ιούνιο του 1992 με την υπογραφή εκχειρίδας ανάμεσα στους δύο ηγέτες και παρουσία των ηγεσιών της Νότιας και της Βόρειας Οσσετίας. Η σύγκρουση επέφερε βαρύτατες συνέπειες: περίπου 1000 νεκρούς, χιλιάδες πρόσφυγες και εκτοπισμένους και εκτεταμένες καταστροφές σε σπίτια και υποδομές.¹⁷²

Η συμφωνία, επονομαζόμενη ως Συμφωνία του Sochi, όριζε ως ζώνη της σύγκρουσης μια περιοχή 15 χιλιομέτρων γύρω από το κέντρο της πρωτεύουσας της Ν. Οσσετίας και έναν

¹⁷¹ Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 157 & Human Rights Watch, *Bloodshed in the Caucasus – Violations of Humanitarian Law and Human Rights in the Georgia-South Ossetia Conflict*, Helsinki 1992, 11 & Sammut, *The Georgia-South Ossetia Conflict*, ό.π., 12.

¹⁷² International Crisis Group. *Georgia: Avoiding War in South Ossetia*, ό.π., 4 & Cheterian, «*War and peace in the Caucasus...*», ό.π., 328 & Sammut, *The Georgia-South Ossetia Conflict*, ό.π., 14. Ο Πρόεδρος του ρωσικού Κοινοβουλίου, Ruslan Khasbulatov, κατηγόρησε ευθέως τη Γεωργία ότι οργάνωνε γενοκτονία εναντίον των Οσσετίων. Προέτρεψε τη Γεωργία να βρει λύση μέσα από διαπραγματεύσεις, σε διαφορετική περίπτωση, η Ρωσία θα έπαιρνε δραστικά μέτρα για να προστατέψει τον πληθυσμό της Ν. Οσσετίας. Βλ., J. Birch, «Ossetia: A Caucasian Bosnia in Microcosm», *Central Asian Survey*, 14:1 (1995), 46.

διάδρομο 14 χιλιομέτρων, ορισμένο ως διοικητικό σύνορο της πρώην Αυτόνομης Περιοχής της Ν. Οσσετίας. Η ίδια συμφωνία προέβλεπε τη δημιουργία της Joint Control Commission – JCC (Κοινής Επιτροπής Ελέγχου), αποτελούμενης από τους εκπροσώπους της Γεωργίας, της Ρωσίας, της Νότιας και της Βόρειας Οσσετίας με τη συμμετοχή και του Οργανισμού για την Ασφάλεια και την Συνεργασία στην Ευρώπη. Σκοπός της τελευταίας ήταν να επιτηρεί την τήρηση της συμφωνίας, να εφαρμόζει μέτρα επίλυσης συγκρούσεων, να προωθεί τον διάλογο, να σχεδιάζει και να εφαρμόζει μέτρα για την επιστροφή των προσφύγων, να επιλύει προβλήματα που σχετίζονται με την ανασυγκρότηση της οικονομίας και να επιτηρεί την τήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η Συμφωνία του Sochi προέβλεπε, επίσης, τη δημιουργία της Joint Peacekeeping Forces – JPKF (Κοινών Ειρηνευτικών Δυνάμεων), ενός τριμερούς ειρηνευτικού σώματος, απαρτιζόμενου από γεωργιανές, ρωσικές και οσσετικές δυνάμεις. Αποστολή αυτού του ειρηνευτικού σώματος ήταν η αποκατάσταση της ειρήνης και η διατήρηση του νόμου και της τάξης στις περιοχές που βρίσκονταν στη ζώνη της σύγκρουσης και στον διάδρομο ασφαλείας. Το ειρηνευτικό σώμα, επίσης, έλεγχε την εφαρμογή των όρων της συμφωνίας, ενώ είχε το δικαίωμα να επεμβαίνει, ακόμα και ένοπλα, σε περίπτωση παραβίασής τους. Υπό αυτές τις συνθήκες, η εκκευρία λειτούργησε αποτελεσματικά, αποτρέποντας τις συγκρούσεις τα επόμενα δώδεκα χρόνια.¹⁷³

4.3 Προσπάθειες επίλυσης της διένεξης

Η Συμφωνία του Sochi διεθνοποίησε τη σύγκρουση ανάμεσα σε Γεωργία και Νότια Οσσετία και δημιούργησε ένα ειδικό καθεστώς στη δεύτερη, περιορίζοντας τη διοίκηση της Γεωργίας στη συγκεκριμένη περιοχή, προκειμένου να υπάρξει αποφυγή της βίας και της

¹⁷³ International Crisis Group, «*Georgia's South Ossetia conflict...*», ό.π., 1 & Human Rights Watch, «*Up In Flames...*», ό.π., 7-18 & International Crisis Report, «*Georgia: Avoiding War...*», ό.π., 4 & Markedonov, «*The Conflict In and Over Abkhazia*», ό.π., 113. Ο πρόεδρος της Βόρειας Οσσετίας, Alexander Dzasokhov έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εξομάλυνση των σχέσεων ανάμεσα στις δύο πλευρές, έχοντας άμεσες ανεπίσημες επαφές με τον πρόεδρο της Γεωργίας Eduard Shevardnadze, με τον οποίον ήταν συνάδελφοι στην πρώην Κεντρική Επιτροπή του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης. S. Markedonov, «*The South Ossetia Conflict*», στο «*Frozen conflicts*» in Europe, Verlag Barbara Budrich, Opladen, Berlin, Toronto 2015, 113.

επανεμφάνισης των εχθροπραξιών ανάμεσα στις δυο πλευρές. Το πλαίσιο της συμφωνίας ήταν αδύναμο ως προς τους κανόνες λειτουργίας, δίνοντας εκτεταμένες ευθύνες, για την εφαρμογή τους, στη ρωσική κυβέρνηση. Στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, η παρουσία του Οργανισμού για την Ασφάλεια και την Συνεργασία στην Ευρώπη και η εμπλοκή του στην επίλυση της σύγκρουσης αποτελούσε έκφραση της προθυμίας των δυτικών χωρών να συνεργαστούν με τη Ρωσία και να είναι παρούσες στον επαναπροσδιορισμό των σχέσεων στη μετασοβιετική Ευρασία, αποδεχόμενες τον ηγετικό ρόλο της Ρωσίας στη διασφάλιση της ασφάλειας στην περιοχή. Επιπρόσθετα, οι εμπλεκόμενες πλευρές επιθυμούσαν ομόφωνα την παρουσία του ΟΑΣΕ, για τους δικούς τους λόγους η καθεμιά. Η Γεωργία ήθελε την εμπλοκή του ΟΑΣΕ για να εξισοροπήσει την κυριαρχία της Ρωσίας στη διαχείριση της σύγκρουσης. Η Νότια Οσσετία θεωρούσε τον ΟΑΣΕ ως τον οργανισμό, στο πλαίσιο του οποίου θα είχε τη δυνατότητα να γνωστοποιήσει τις θέσεις της στο ακροατήριο της Δύσης και να κερδίσει την εύνοια της διεθνούς κοινότητας. Η Ρωσία επιθυμούσε να μοιραστεί το βάρος της επίλυσης της σύγκρουσης, προσβλέποντας στην οικονομική και επιχειρησιακή βοήθεια του ΟΑΣΕ προς την JPKF. Ήδη από τον Ιανουάριο του 1992, στη συνάντηση της Πράγας, ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ) - ακόμη CSCE - αποφάσισε να αποστείλει μια ομάδα διερεύνησης στην Γεωργία, η οποία επιφορτίστηκε με την εφαρμογή της συμφωνίας του Sochi. Μια δεύτερη αποστολή μακράς διάρκειας αποφασίστηκε να δρομολογηθεί τον Δεκέμβριο του 1992 με σκοπό την προώθηση διαπραγματεύσεων μεταξύ των δύο αντίπαλων πλευρών, Γεωργίας και Νότιας Οσσετίας, για την επίλυση της σύγκρουσης. Η αποστολή είχε, επίσης, την ευθύνη επιτήρησης των εργασιών της JPKF στην Ν. Οσσετία καθώς και την ανάληψη κοινών έργων μαζί της. Τον Σεπτέμβριο του 1994, ο ΟΑΣΕ παρουσίασε στις δύο πλευρές το πρώτο σχέδιο για το μελλοντικό καθεστώς της Ν. Οσσετίας. Η πρόταση προέβλεπε τη χορήγηση εδαφικής αυτονομίας στη Ν. Οσσετία μέσα από μια ομοσπονιακή δομή του κράτους της Γεωργίας. Η συγκεκριμένη πρόταση δεν έγινε αποδεκτή από τη Ν. Οσσετία. Τον επόμενο χρόνο, την Άνοιξη του 1995, ένα νέο σχέδιο ομοσπονδιακής μορφής παρουσιάστηκε στις δύο πλευρές από την αποστολή του ΟΑΣΕ, το οποίο τύγχανε της υποστήριξης της Ρωσίας, αλλά και αυτό δεν έγινε αποδεκτό από τους εκπροσώπους των δύο χωρών. Παρά την απόρριψη, ο ΟΑΣΕ κράτησε ανοιχτό τον δίαυλο επικοινωνίας μεταξύ των δύο πλευρών και μέσα από τον διάλογο με ειδικούς όρισε ένα συναινετικό πλαίσιο για την επίλυση της διένεξης. Το εν λόγω πλαίσιο βασιζόταν στην έννοια του «κοινού κράτους» και είχε ήδη προταθεί ως σχέδιο επίλυσης στην περίπτωση της Αμπχαζίας, επιτρέποντας διασταλτικές ερμηνείες στις έννοιες

της «ομοσπονδίας» και της «συνομοσπονδίας» στις δύο εμπλεκόμενες πλευρές. Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία δεν προχώρησε.¹⁷⁴

Οι συναντήσεις μεταξύ του Shevardnadze και του Chibiron, που είχε εκλεγεί πρόεδρος της Ν. Οσσετίας το 1996, συνεχίστηκαν μεταξύ 1996-1998, βελτιώνοντας την υπάρχουσα κατάσταση, αλλά χωρίς εξεύρεση λύσης. Το 1999 υπό την αιγίδα του ΟΑΣΕ, η Ομάδα Ειδικών των δύο πλευρών, μετά από διάλογο με εκπροσώπους της Ρωσίας, της Βόρειας Οσσετίας και του ΟΑΣΕ, παρουσίασε ένα κείμενο τεσσάρων αρχών ως βάση για τη διαδικασία επίλυσης της σύγκρουσης μεταξύ Γεωργίας και Ν. Οσσετίας. Οι αρχές είναι οι εξής: α) αναγνώριση της εδαφικής ακεραιότητας της Γεωργίας, β) αναγνώριση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των λαών και του ειδικού καθεστώτος των σχέσεων Νότιας και Βόρειας Οσσετίας, γ) μελλοντική αναγνώριση του ειδικού καθεστώτος της Νότιας Οσσετίας που περιλαμβάνει σύνταγμα, θεσμούς και εμβλήματα, δ) ύπαρξη διεθνών εγγυήσεων για τη διαφύλαξη των τριών πρώτων συμφωνιών μετά την εφαρμογή τους. Το έγγραφο αυτό, παραμένει βάση για τις διαπραγματεύσεις. Όμως, δεν επιτεύχθηκε κάποια σημαντική πρόοδος στις διαπραγματεύσεις αν και, κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, οι δύο

¹⁷⁴ F. Vielmini, *The OSCE and EU Actions towards Georgian Separatist Conflicts – The Case of South Ossetia*, Armenia, Caucaso e Asia Centrale, 2019, 373-375 & M. Konig, *The Georgian-South Ossetian Conflict*, στο IFSH(ed.), *OSCE Yearbook 2004*, Baden-Baden 2005, 242, διαθέσιμο στο <https://ifsh.de/file-CORE/documents/yearbook/english/04/Koenig.pdf> & V. Y. Ghebali, «The OSCE Mission to Georgia (1992-2004): The failing art of half-hearted measures», *Helsinki Monitor* 15:4 (October 2004), 280-292 & H. Eiff, «The OSCE Mission to Georgia and the Status of South Ossetia», στο OSCE, *OSCE-IFSH Yearbook 2008*, Baden-Baden 2009, 37-40 & T. Hoch, E. Souleimanov, & T. Baranec, «Russia's role in the official peace process in South Ossetia», *Bulletin of Geography, Socio-economic series*, No. 23, Nicolaus Copernicus University Press, 2014, 57, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/235985285_EU_Strategy_towards_Post-Soviet_De_Facto_States. Το συναινετικό πλαίσιο έγινε γνωστό ως η διαδικασία του Baden, αφού σε αυτή η περιοχή της Αυστρίας συντάχθηκε η τελική του μορφή. Στην περίπτωση της Νότιας Οσσετίας, η κατάσταση περιπλεκόταν εξαιτίας της ύπαρξης της Βόρειας Οσσετίας που ζητούσε ειδικό καθεστώς σχέσης με τη Ν. Οσσετία. Ουσιαστικά, η αποστολή του ΟΑΣΕ ήταν να αντιμετωπίσει δύο ξεκάθαρους και αντικρουόμενους μεταξύ τους στόχους των αντίπαλων πλευρών, την επανενσωμάτωση της Οσσετίας στη Γεωργία και την ένωση της Νότιας Οσσετίας με τη Βόρεια Οσσετία ή τη Ρωσία. Eiff, «The OSCE Mission to Georgia and the Status of South Ossetia», ό.π., 35-36.

πλευρές ήταν πολύ κοντά στο να έρθουν σε συμφωνία. Τα πράγματα άλλαξαν όταν στις προεδρικές εκλογές του 2001, εκλεχθηκε ο Eduard Kokoity, ο οποίος ήταν υπέρ της επανένωσης της Ν. Οσσετίας με τη Β. Οσσετία και της ένταξής τους ως μια χώρα, στην Ρωσική Ομοσπονδία, αλλά και της εκλογής Saakashvili το 2004.¹⁷⁵

Το 1999 αποτέλεσε σημείο καμπής για την σύγκρουση Γεωργίας και Νότιας Οσσετίας, καθώς η επέμβαση του NATO στην πρώην Γιουγκοσλαβία σηματοδότησε την έναρξη μονομερών ενεργειών των δυτικών κρατών σε πρώην κομμουνιστικές χώρες. Αυτό επέφερε την περιθωριοποίηση των διεθνών οργανισμών, όπως του ΟΗΕ και του ΟΑΣΕ, καθώς και τη δυναμική είσοδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην περιοχή του Καυκάσου. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία την προηγούμενη δεκαετία δεν είχε λάβει μέρος στη διαμεσολάβηση, ανέλαβε πρωτοβουλίες για την επίλυση της διένεξης Γεωργίας – Ν. Οσσετίας. Προφανώς, θεωρούσε εφικτή την επίλυσή της και με μεγαλύτερα περιθώρια άσκησης επιτυχημένης μεσολάβησης. Ιδιαίτερα την περίοδο 2003-2004, η Ευρωπαϊκή Ένωση υιοθέτησε την European Neighbourhood Policy και διόρισε έναν Ειδικό Εκπρόσωπο για τον Νότιο Καύκασο με στόχο τη δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών για τη διευθέτηση των συγκρούσεων της περιοχής. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την Επανάσταση των Ρόδων, τον Νοέμβριο του 2003¹⁷⁶ επηρέασε την εξέλιξη της διένεξης.

¹⁷⁵ OSCE *Annual Report 2000 on OSCE Activities*, Vienna 2000, 43 & Hoch, Souleimanov & Baranec, «Russia's role in the official peace process in South Ossetia», ό.π., 58 & M. Konig, *The Georgian-South Ossetian Conflict*, ό.π., 245-246 & T. De Waal, «South Ossetia Today», *Centre for European Policy Studies*, 2019, 19 & P. Jawad, *Europe's new Neighborhood on the Verge of War, What role of the EU in Georgia*, Peace Research Institute, Frankfurt 2006, 8 & Hoch, Souleimanov & Baranec, «Russia's role in the official peace process in South Ossetia», ό.π., 58.

¹⁷⁶ Πρόκειται για μια επανάσταση του γεωργιανού λαού με σκοπό τη έξοδό του από την ένδεια, την απαλλαγή την μανία καταδίωξης ενός προέδρου και τα σκληρά παιγνίδια των μυστικών υπηρεσιών καθώς και της μαφίας.

Είναι ξεκάθαρο ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση προτιμούσε να εμπλακεί στην επίλυση της διένεξης της Νότιας Οσσετίας, καθώς τη θεωρούσε ευκολότερη από αυτή της Αμπχαζίας.¹⁷⁷

Τον Μάιο του 2004, οι κοινοβουλευτικές εκλογές ανέδειξαν ως ισχυρότερο κόμμα το κίνημα Ενότητας (Unity movement), το κόμμα του Kokoity, γεγονός, το οποίο συντέλεσε στην αύξηση της εχθρότητας απέναντι στη Γεωργία. Παράλληλα, η κυβέρνηση του Mikheil Saakashvili προσπάθησε να ξεπεράσει το αδιέξοδο των διαπραγματεύσεων με μια πολιτική άμεσης ανάκτησης της εδαφικής κυριαρχίας, προσπάθεια που στέφθηκε με επιτυχία στην περίπτωση της Ατζαρίας, με αποτέλεσμα η διένεξη να αναζωπυρωθεί και η βία να κάνει εκ νέου την εμφάνισή της. Ένας παράγοντας που θεωρείται ότι συνέβαλε στην επανεμφάνιση της βίας ήταν μια μεγάλη εκστρατεία εναντίον του λαθρεμπορίου μέσα και γύρω από τη Ν. Οσσετία που πραγματοποίησε η γεωργιανή κυβέρνηση και συγκεκριμένα η απόφασή της να κλείσει την αγορά Ergneti. Το πρόσχημα γι' αυτή την ενέργεια ήταν η καταπολέμηση του λαθρεμπορίου. Ο πραγματικός στόχος ήταν, όμως, η οικονομική αφαίμαξη της Ν. Οσσετίας, καθώς το λαθρεμπόριο αποτελούσε την κύρια πηγή εσόδων για τις αρχές της περιοχής. Η συγκεκριμένη απόφαση οδήγησε στην αύξηση των γεωργιανών στρατευμάτων στην περιοχή της σύγκρουσης.¹⁷⁸

¹⁷⁷ B. Coppieters, *The EU and Georgia: Time Perspectives in Conflict Resolution*, Occasional Paper, No. 70, The European Union Institute for Security Studies, Paris 2007, 21 & T. Hoch, «EU strategy towards Post-Soviet De Facto States», *Journal of Contemporary European Studies*, 6:2 (2011), 77. Για τους λόγους αποχής της ΕΕ από την επίλυση της σύγκρουσης, βλ., N. Popescu, «Europe's Unrecognised Neighbours – The EU in Abkhazia and South Ossetia», EPS Working Document 260, 2007, 4. Το 2001, για πρώτη φορά, η ΕΕ πήρε μέρος σε συνάντηση της JCC (Joint Control Commission). OSCE, *Annual Report 2001 on OSCE Activities*, Vienna 2001, 46.

¹⁷⁸ De Waal, «South Ossetia Today», ό.π., 192 & Z. Sanakoeva, «The Monopoly on the Use of Force in South Ossetia», στο E. Felberbauer & F. Labarre, 9th Workshop Regional Stability in the South Caucasus Study Group, 2014, 97, Διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/profile/DavidMatsaberidze/publication/270896941_The_RussianGeorgian_August_War_of_2008_in_the_Context_of_Georgia's_External_Security/links/54b949360cf2d11571a34f25/The-Russian-Georgian-August-War-of-2008-in-the-Context-of-Georgias-External-Security.pdf & S. Cornell, N. Swanstrom, A. Tabyshalieva & G. Tcheishvili, *A Strategic Conflict Analysis of the South Caucasus, With a Focus in Georgia*, Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program,

Η εν λόγω εκστρατεία θεωρήθηκε από τους ηγέτες της Ν. Οσσετίας ως μια επίθεση στην ασφάλεια και την ανεξαρτησία της περιοχής τους και ως προετοιμασία της γεωργιανής κυβέρνησης για στρατιωτική δράση εναντίον τους. Επιπλέον, η εκστρατεία εναντίον του λαθρεμπορίου επιδείνωσε την οικονομία της Ν. Οσσετίας, αφού πολλοί κάτοικοι έκαναν εμπόριο φθηνών αγαθών για να επιβιώσουν. Ένας δεύτερος παράγοντας, που επιβάρυνε την κατάσταση, ήταν οι κατηγορίες της γεωργιανής κυβέρνησης ότι η Ρωσία προμήθευε τους κατοίκους της Ν. Οσσετίας με όπλα και η συνακόλουθη κατάσχεσή τους από ρώσικα φορτηγά. Αυτό οδήγησε σε ανταλλαγή πυρών, σε περίπου 70 θανάτους και σε μια νέα εκκενρία τον Αυγουστο του 2004.¹⁷⁹

Παράλληλα, η Γεωργία επιδίωξε, με μια σειρά από μονομερείς πρωτοβουλίες, να παρακάμψει τον μηχανισμό επίλυσης που είχε συσταθεί με βάση τη Συμφωνία του Sochi με σκοπό την περιθωριοποίηση της JCC και του ρωσικού παράγοντα. Στόχος της ήταν η ενδυνάμωση του ρόλου του ΟΑΣΕ, αλλά και η εμπλοκή της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Η.Π.Α. στην όλη διαδικασία. Οι πρακτικές της Γεωργίας αποσταθεροποίησαν την υφιστάμενη κατάσταση και προκάλεσαν την απάντηση της άλλης πλευράς. Το 2006, ένα νέο δημοψήφισμα διεξήχθη στη Νότια Οσσετία για την επικύρωση της ανεξαρτησίας της από τη Γεωργία. Η ανταπάντηση της Γεωργίας στη συγκεκριμένη κίνηση ήταν η διοργάνωση παράλληλων εκλογών σε ελεγχόμενα από τη Γεωργία εδάφη για την εκλογή μιας «εναλλακτικής» κυβέρνησης της Νότιας Οσσετίας, φιλικά προσκείμενης προς τη Γεωργία. Σε αυτές τις εκλογές, κυβερνήτης εξελέγη ο Dimitri Sanakoen, αποστάτης της de

Washington 2005, 21, διαθέσιμο στο www.silkroadstudies.org/resources/pdf/Monographs/2005_06_MONO_Cornell-Swanstro-Tabyshalieva-Tcheishvili_Conflict-Analysis-South-Caucasus.pdf & International Crisis Group, «Georgia: Avoiding War...», ό.π., 11-12 & B. Kharebov, «Economic Rehabilitation of South Ossetia: Current Problems and Development Strategy», *Georgia-South Ossetian Conflict: Researching Peace*, Collection of South Ossetian Papers, George Mason University, 2011, 9-10 & Cheterian, «War and peace in the Caucasus...», ό.π., 329-330.

¹⁷⁹ International Crisis Group, «Georgia's South Ossetia conflict...», ό.π., 1 & Human Rights Watch, «Up In Flames...», ό.π., 18-19 & Markedonov, «The South Ossetia Conflict», ό.π., 116 & N. Lemay-Hebert, «The 'Frozen Conflict' that Turned Hot: Conflicting State-Building Attempts in South Ossetia», *Central Asia and the Caucasus*, 5:53 (2008), 156.

facto κυβέρνησης της Ν. Οσσετίας και πλέον υποστηρικτής της εδαφικής ακεραιότητας της Γεωργίας. Η κυβέρνηση της Γεωργίας προέβαλε τον Sanakoev στη Δύση ως τη «νόμιμη» ηγεσία της Ν. Οσσετίας, γεγονός που συνέβαλε στην περαιτέρω επιδείνωση των σχέσεων ανάμεσα στις δύο πλευρές, καθώς αναιρούσε 12 χρόνια πολιτικών εξελίξεων και καθιστούσε τη Ρωσία στα μάτια των κατοίκων της Νότιας Οσσετίας ως τη μόνη ασπίδα προστασίας τους. Στην ουσία, η Γεωργία υιοθέτησε μια αδιάλλακτη στάση όσον αφορά στο ζήτημα της εδαφικής της ακεραιότητας, παραβλέποντας το γεγονός ότι μόνο η ύπαρξη ειδικής σχέσης της Οσσετίας με τη Γεωργία, με διεθνείς νομικές εγγυήσεις, θα είχε ισχυρές πιθανότητες να κάνει εφικτή την επανενσωμάτωση της Ν. Οσσετίας στη Γεωργία. Αντιθέτως, η Γεωργία προέβαλε πλέον την άποψη ότι η διένεξή της με τη Ν. Οσσετία αποτελούσε πρόβλημα αποκλειστικά στην σχέση της με την Ρωσία, παραβλέποντας την ύπαρξη των Οσσετίων και το δικαίωμά τους να συμμετέχουν στις προσπάθειες επίλυσης της διένεξης. Παράλληλα, η Γεωργία, αλλά και οι δυτικές χώρες δεν στάθμισαν σωστά τον αντίκτυπο που είχε η επέμβαση των Δυτικών στο Κόσοβο και η αναγνώριση του ως «δεδικασμένου» και τις αντιδράσεις της Ρωσίας σε αυτές τις εξελίξεις.¹⁸⁰

¹⁸⁰ International Crisis Group, *Georgia – Avoiding War*, Report 159 (26 November 2004), 18-20, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/georgia-avoiding-war-south-ossetia> & Sanakoeva, «The Monopoly on the Use of Force...», ό.π., 98, 100 & Cheterian, «*War and peace in the Caucasus...*», ό.π., 212, 332 & J. Nichol, *Russia-Georgia conflict in South Ossetia: context and implications for US interests*, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, 2008, 3, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/292199882_Russia-Georgia_conflict_in_august_2008_Context_and_implications_for_US_interests. Η Γεωργία πίστευε ότι η εμπλοκή της ΕΕ θα λειτουργούσε ως αντίβαρο στη Μόσχα και θα επηρέαζε θετικά τις διαπραγματεύσεις. Βλ., International Crisis Group, *Conflict Resolution in the South Caucasus: The EU's Role*, Europe Report, No. 173 (20 March 2006), 9-10, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/conflict-resolution-south-caucasus-eu-s-role>. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την άνοδο του καθεστώτος Sanakoev βλ., Lemay-Hebert, «The 'Frozen Conflict' that Turned Hot...», ό.π., 157-158. Οι Γεωργιανοί βλέπουν τη διένεξη ως επακόλουθο του ρωσικού επεκτατισμού. Σε αντίθεση με τους Οσσετίους (και τους Αμπχάζιους) που τη θεωρούν προϊόν της γεωργιανής επιθετικότητας. Βλ., E. Beswick, *Overcoming: Grassroots Transformation and the Georgian-Abkhazian and Georgian – Ossetian Conflicts*, Conflict Analysis 1, Generations For Peace Institute Research, 2014.

Η κατάσταση συνέχισε να επιδεινώνεται, καθώς ο ρόλος του ΟΑΣΕ ολοένα και αποδυναμωνόταν και οι ηγετικές του προσωπικότητες, με επιρροή στην εξέλιξη των διαπραγματεύσεων και ταυτόχρονα ικανές να κρατήσουν τις ισοροπίες ανάμεσα στις αντίπαλες πλευρές, αποσύρθηκαν, όπως ο Roy Reeve το 2007. Αυτές οι προσωπικότητες αντικαταστάθηκαν από άλλες, με φιλογεωργιανές θέσεις, όπως η Φινλανδή πρέσβυρα Terhi Hakala που ορίστηκε ως επικεφαλής της Αποστολής του ΟΑΣΕ στην Γεωργία, αλλά δεν είχε καμιά απήχηση και δεν ήταν σε θέση να επηρεάσει την εξέλιξη των γεγονότων, τα οποία κλιμακώνονταν. Η εμπλοκή της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποδείχθηκε ανεπαρκής απέναντι στις εξελίξεις και η προσέγγιση της ήταν ξεκάθαρα φιλογεωργιανή. Η τελευταία, την καθιστούσε εκ των πραγμάτων ανίκανη ως προς τον ρόλο του εξισσοροπιστή των αντίπαλων πλευρών.¹⁸¹

Από την άλλη μεριά, η Γεωργία έδωσε το έναυσμα για την έναρξη του πολέμου εξαπολύοντας στρατιωτικές επιθέσεις στην Ν. Οσσετία και καταλαμβάνοντας το Τσхинβάλι και τα περίχωρά του. Με πρόσχημα τις συγκρούσεις ανάμεσα σε δυνάμεις της Γεωργίας και της Ν. Οσσετίας και την ακόλουθη προέλαση των δυνάμεων της Γεωργίας προς την πρωτεύουσα της Ν. Οσσετίας, οι ρωσικές δυνάμεις επενέβησαν. Υποστηρίζοντας τις δυνάμεις της Ν. Οσσετίας, εξαπέλησαν επίθεση εναντίον των δυνάμεων της Γεωργίας μέσα στην επικράτειά της. Η Ρωσία δικαιολόγησε την επέμβασή της, κατηγορώντας τη Γεωργία για διάπραξη εθνοκάθαρσης και γενοκτονίας εναντίον των κατοίκων της Ν. Οσσετίας. Παρέπεμπε, επίσης, στην άσκηση του δικαιώματος της προστασίας Ρώσων πολιτών, κατοίκων της Ν. Οσσετίας με ρωσικά διαβατήρια. Ταυτόχρονα, ρωσικά στρατεύματα προέλασαν στην Αμπχαζία, ενώ ρωσικά πλοία επέβαλαν ναυτικό αποκλεισμό στη Γεωργία.

¹⁸¹ Vielmini, «*The OSCE and EU Actions...*», ό.π., 379-380 & OSCE, *Annual Report 2006 on OSCE Activities*, 2006, 11 & OSCE, *Annual Report 2009 on OSCE Activities*, 2009, 58. Η πολιτική της ΕΕ, να μην ανταγωνίζεται τη Ρωσία στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου, την καθιστούσε αναπολεσματική. Βλ., Ν. Tocchi, *The EU and Conflict Resolution: Promoting Peace in the Backyard*, Routledge, New York 2007, 148.

Την ίδια μέρα, ρωσικά στρατεύματα κατέλαβαν την πόλη Gori της Γεωργίας, φτάνοντας σε απόσταση αναπνοής από την Τιφλίδα, την πρωτεύουσα της Γεωργίας.¹⁸²

Από τον Αύγουστο του 2008, η Ρωσία έχει «αναγνωρίσει» την ανεξαρτησία της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας,¹⁸³ παρά τις αντιρρήσεις της διεθνούς κοινότητας, ενώ έχει υπογράψει «συνθήκες ένταξης» με την Αμπχαζία το 2014 και με την Ν. Οσσετία το 2015, οι οποίες συνιστούν, ιδιαίτερα στην περίπτωση της Οσσετίας, *de facto* προσάρτηση της περιοχής στη Ρωσία. Επιπρόσθετα, σε διεθνές επίπεδο, η Ρωσία έχει ασκήσει βέτο στην ανανέωση των εκπροσώπων των αποστολών του ΟΑΣΕ και των Ηνωμένων Εθνών στην Αμπχαζία και την Ν. Οσσετία με σκοπό την παύση των αποστολών των διεθνών οργανισμών στη Γεωργία, ενώ παρεμποδίζει τις δραστηριότητες της Επιτροπής Ελέγχου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.¹⁸⁴

¹⁸² Nichol, «*Russia-Georgia conflict in South Ossetia...*», ό.π., 9 & Suni, «*The pawn of great powers...*», ό.π., 23 & G. Hewitt, «*Abkhazia, Georgia and the Crisis of August 2008: rootw and lessons*», *Global Dialogue*, Vol. 11 (2009), unpagued, διαθέσιμο στο <https://abkhazworld.com/aw/conflict/703-global-dialoge-abkhazia-georgia-august-crisis-hewitt>. Λεπτομέρειες για τη νομική βάση των επιχειρημάτων της ρωσικής πλευράς βλ., στο P. Nicolaiv, «*The Legal Case for Russian Intervention in Georgia*», *Fordham International Law Journal*, 32:5 (2009), 1525-1527 & M. De Haas, «*Arms Control as Panacea for Russiaand the South Caucasus*», στο E. Felberbauer & F. Labarre, 9th Workshop Regional Stability in the South Caucasus Study Group, 2014, 143. Το Φεβρουάριο του 2004, ο Kokoity ανακοίνωσε ότι το 95% των κατοίκων της Ν. Οσσετίας είχαν πάρει τη ρωσική υπηκοότητα, γεγονός που συνέβαλε καταλυτικά στην άμεση επέμβαση της Ρωσικής Ομοσπονδίας τον Αύγουστο του 2008, με το πρόσχημα της προστασίας των πολιτών της. Lemay-Hebert, «*The 'Frozen Conflict' that Turned Hot...*», ό.π., 153. Η Γεωργία έχασε την περιοχή του Άνω Φαραγγιού Κοντόρι στην Αμπχαζία, την περιοχή Akhagori στην Νότια Οσσετία και μερικά γεωργιανά χωριά στην Ν. Οσσετία, τα οποία ήταν υπό την κατοχή της πριν τον πόλεμο του 2008.

¹⁸³ Ελάχιστες χώρες, όπως η Νικαράγουα, η Βενεζουέλα και η Συρία, έχουν αναγνωρίσει την Αμπχαζία και τη Νότια Οσσετία.

¹⁸⁴ M. Panacheda, «*Russian Neo-Imperialism: Russian-Abkhazian Treaty of Alliance and Strategic Partnership v.s Russian-Ossetian Treaty of Alliance and Intergration*», στο Tadez Pirc, *Confict and Transformation*, Tadej Oirc, Gornja Radgona 2015, 66-68. Βλέπε και τις διαφορές των δύο συνθηκών. Η διεθνής κοινότητα δεν έχει αναγνωρίσει τις δύο οντότητες και ασκεί πιέσεις στη Ρωσία για ανάκληση της αναγνώρισής τους. Βλ., E. Egorova, «*The Russian Factor: Perspectives on Stabilizing Georgia's Relation with Abkhazia and South Ossetia*», στο E. Felberbauer & F. Labarre, *What Kind of Sovereignty?Examining*

Μετά τον πόλεμο του 2008, τόσο η Νότια Οσσετία όσο και η Αμπχαζία συμμετέχουν στις Διεθνείς Συνομιλίες της Γενεύης που διεξάγονται υπό τη συμπροεδρία του ΟΗΕ, του ΟΑΣΕ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά παρά τις συνεχιζόμενες προσπάθειες, μέχρι στιγμής, δεν έχει υπάρξει καμία αξιόλογη πρόοδος. Η εξάρτηση της Ν. Οσσετίας από τη Ρωσία έχει καταστεί απολύτως αναγκαία για την επιβίωσή της και η συνθήκη «ένταξης» στη Ρωσία το 2015, όπως και το δημοψήφισμα του 2017 για αλλαγή ονομασίας της Δημοκρατίας της Νότιας Οσσετίας σε Αλανία, καταδεικνύουν την σαφή επιθυμία της περιοχής να αποτελέσει μέρος της Ρωσικής Βόρειας Οσσετίας.¹⁸⁵

Alternative Givernance in the South Caucasus, 8th Workshop of the Study Group Regional Stability in the South Caucasus, Vienna 2014, 121. Η κρίσιμη διαφορά ανάμεσα στις δύο οντότητες της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας είναι ότι η Ν. Οσσετία δεν μπορεί να επιβιώσει χωρίς τη βοήθεια της Ρωσίας, γεγονός που καθιστά την εξάρτησή της απόλυτη. Υπολογίζεται ότι περίπου το 90 % του προϋπολογισμού της Ν. Οσσετίας επιχορηγείται από τη Ρωσική Ομοσπονδία και η Ν. Οσσετία είναι ενσωματωμένη στο ρωσικό οικονομικό σύστημα. Βλ., G. Novikova, «The Models of Sovereignty in South Caucasus», στο E. Felberbauer – F. Labarre, *What Kind of Sovereignty? Examining Alternative Givernance in the South Caucasus*, 8th Workshop of the Study Group Regional Stability in the South Caucasus, Vienna 2014, 14 & S. Saari, «The New Alliance and Integration Treaty between Russia and South Ossetia», *FIIA Comment*, 2015, 1. Το 2008 η Ρωσία μπλόκαρε τη συνέχιση της αποστολής του ΟΑΣΕ και το 2009 την αποστολή της UNOMIG. Η επιτροπή Ελέγχου της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η μοναδική που διατηρείται, αλλά πολύ συχνά οι αρχές της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας της αρνούνται την πρόσβαση στις εν λόγω περιοχές. Helsinki Commission Report, «*The Russian Occupation of South Ossetia and Abkhazia...*», ό.π., 3.

¹⁸⁵ E. Nuriyev, «Re-energizing the Peace Process in the South Caucasus», στο F. Labarre & G. Nikoiescu, *South Caucasus: Leveraging Political Change in a Context of Strategic Volatility*, 18th Workshop of the PFP Consortium Study Group “Regional Stability in the South Caucasus”, 2019, 204 & International Crisis Group, *South Ossetia: The Burden of Recognition*, Europe Report, No. 205 (7 June 2010), 4, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/south-ossetia-burden-recognition> & A. Gerrits & M. Bader, «Russian Patronage over Abkhazia and South Ossetia: implications for conflict resolution», στο *Eastern European Politics*, 32:3 (2016), 307 & E. Panchulidze, *Limits of Co-mediation: The EU'S Effectiveness in the Geneva International Discussions*, EU Diplomacy Papers, Department of EU International Relations and Diplomacy Studies, College of Europe, 2020, 12. Σύμφωνα με έρευνες, το 85% των Οσσετιών επιθυμούν την ένωσή τους με τη Βόρεια Οσσετία που αποτελεί τμήμα της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Βλ., N. Selwan, «The Georgian-South Ossetian Conflict: Territorial Integrity or Reconciliation?», στο E. Felberbauer & F. Labarre, «*What Kind of Sovereignty? Examining Alternative Givernance in the South Caucasus*, 8th Workshop of the Study Group Regional Stability in the South Caucasus, Vienna 2014, 92. Σε αντίθεση με την επιθυμία των Οσσετιών, που επιθυμούν να ενωθούν με τη Βόρεια Οσσετία και να καταστούν τμήμα της Ρωσικής Ομοσπονδίας, οι Αμπχάζιοι δεν επιθυμούν την ένωση τους με τη Ρωσική Ομοσπονδία αλλά τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους. E. Egorova & I. Babin,

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Συμπεράσματα για την Αμπχαζία και τη Νότια Οσσετία

Η εξέλιξη των αποσχιστικών κινημάτων στη Γεωργία ήταν αποτέλεσμα της δομής της Σοβιετικής Ένωσης και απεικόνιζε με τον πιο σαφή τρόπο πώς η αποσύνθεση του κέντρου επηρέασε τις υπόλοιπες βαθμίδες, τη Σοβιετική Δημοκρατία της Γεωργίας, την αυτόνομη δημοκρατία της Αμπχαζίας και την αυτόνομη περιοχή της Ν. Οσσετίας. Η περίπτωση της Ν. Οσσετίας, διαθέτει τις προϋποθέσεις που περιγράφει το θεωρητικό μοντέλο του Ηρακλείδη.

Κατά τον Αλέξη Ηρακλείδη, η ανάπτυξη ενός αποσχιστικού εθνικισμού, ως μαζικού κινήματος με στόχο κάποιου είδους χωριστικής λύσης, μπορεί να ξεκινήσει ως αίτημα για αυτονομία και μπορεί να φτάσει μέχρι την διεκδίκηση ανεξαρτησίας ειρηνικά ή με ένοπλο αγώνα (βλέπε Κεφάλαιο 1, , Α' Μέρος). Απαιτεί, ωστόσο, τρεις βασικές προϋποθέσεις:¹⁸⁶

1. την ύπαρξη μιας διακριτής πολυπληθούς οντότητας, η οποία συνιστά αριθμητική μειοψηφία και διακρίνεται από τον υπόλοιπο πληθυσμό της χώρας,
2. μια ανισότητα ή διαφορική μεταχείριση, αδικία ή καταπίεση, πραγματική ή υποκειμενική αντίληψη συγκριτικής μειονεξίας υπό το ισχύον καθεστώς,
3. την ιστορική και συνεχιζόμενη διαβίωση σε μια περιοχή της χώρας (συνήθως παραμεθόρια) ενός συμπαγούς πλειοψηφικού πληθυσμού στη συγκεκριμένη περιοχή.

«Eurasian Economic and Union and the Difficulties of Integration: The Case of South Ossetia and Abkhazia», *Connections The Quaterly Journal*, 14:2 (2015), 90-91.

¹⁸⁶ Heraclides, «*The Self- Determination...*», ό.π., 13-14.

Οι ανωτέρω προϋποθέσεις, σε συνδυασμό με ιστορικούς, πολιτικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς παράγοντες μπορούν να διευκολύνουν την ανάπτυξη αποσχιστικών κινημάτων. Τέτοιοι παράγοντες μπορεί να είναι η ξένη διακυβέρνηση, η αποικιοκρατία, το διεθνές περιβάλλον καθώς και η ύπαρξη πρόσφατων αποσχίσεων.¹⁸⁷

Η περίπτωση της Ν. Οσσετίας διαθέτει τις προϋποθέσεις που περιγράφει το θεωρητικό μοντέλο του Ηρακλείδη ως αναγκαίας συνθήκης: την ύπαρξη μιας εδαφικής βάσης, την ύπαρξη μιας ευμεγέθους κοινότητας που θεωρεί τον εαυτό της διακριτή (και στην περίπτωση της Ν. Οσσετίας αποτελεί την πλειοψηφία στην συγκεκριμένη περιοχή), τη γειννιάσή της με την εθνοτικά συγγενή Β. Οσσετία και την αίσθηση της μειονεκτικής της θέσης σε σχέση με το κέντρο. Το συγκεκριμένο θεωρητικό μοντέλο εξηγεί ικανοποιητικά την εθνοτική κινητοποίηση της Ν. Οσσετίας, τόσο όσον αφορά τις προϋποθέσεις που αποτελούν αναγκαία συνθήκη όσο και τα κριτήρια που νομιμοποιούν αιτιολογημένο δικαίωμα στην απόσχιση.

Η κήρυξη της ανεξαρτησίας της Γεωργίας από την Σοβιετική Ένωση και η προσπάθειά της να απεμπολήσει το δικαίωμά των Οσσετίων της ισχύουσας αυτονομία τους, καθώς και η προσπάθεια της υποβαθμισή τους σε απλή μειονότητα έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην εθνοτική κινητοποίηση της Ν. Οσσετίας. Η Γεωργία ήταν απρόθυμη να διαπραγματευθεί μαζί τους σε σχέση με οποιαδήποτε λύση θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή από τους Οσσετίους, θεωρώντας τους πολίτες δεύτερης κατηγορίας, γι' αυτό και επέλεξε να επιβληθεί με τη βία. Οι Οσσετίοι, όντας η πλειονότητα του πληθυσμού στην περιοχή τους με διακριτή ταυτότητα, ήταν σε θέση να λειτουργήσουν αυτόνομα και να μπορέσουν να προβάλλουν αντίσταση στην επίθεση του κέντρου, η οποία αντλούσε τη νομιμοποίησή της μέσα από τους τοπικούς πολιτικούς θεσμούς, γεγονός που εδραίωνε τη θέση της. Παράλληλα, η ανικανότητα της κεντρικής εξουσίας να ελέγξει τα εθνικιστικά κινήματα, που εμφανίζονταν σε διάφορες περιοχές της Σοβιετικής Ένωσης, και η απώλεια ισχύος, εκ μέρους του κέντρου, να τα αντιμετωπίσει και να τα καταστείλει, ενθάρρυναν μέλη

¹⁸⁷ Στο ίδιο, 19.

ανώτερων κοινωνικών τάξεων και πολίτες άλλων περιοχών της Σοβιετικής Ένωσης να κινητοποιηθούν και να διεκδικήσουν και εκείνοι τα δικά τους αιτήματα.

Η περίπτωση της Αμπχαζίας εμπίπτει στη θεωρία της διαφορικής μεταχείρισης. Σύμφωνα με τον Guir, κύριος παράγοντας για το έναυσμα της εθνοτικής κινητοποίησης είναι η αντίληψη μιας ομάδας ότι υφίσταται συλλογικά και η συστηματικά άνιση ή άδικη μεταχείριση από τις άλλες ομάδες της κοινωνίας, της οποίας αποτελεί μέρος (βλέπε Κεφάλαιο 1, , Α' Μέρος). Η εθνοτική κινητοποίηση των Αμπχαζίων προήλθε από το αίσθημα ότι ήταν θύματα συστηματικών διακρίσεων και άνισης μεταχείρισης στα πλαίσια της δημοκρατίας της Γεωργίας. Το γεγονός ότι αποτελούσαν μια μειοψηφία στην αυτόνομη δημοκρατία της Αμπχαζίας επέτεινε το αίσθημα ανασφάλειας και φόβου για την επιβίωσή τους ως κοινότητας.

Η ευκαιρία για εθνοτική κινητοποίηση ενισχύθηκε από την αποσύνθεση της Σοβιετικής Ένωσης, η ύπαρξη της οποίας αποτελούσε για τους Αμπχάζιους εγγύηση για την ασφάλεια τους. Η κήρυξη της ανεξαρτησίας της Γεωργίας θεωρούνταν δίκαιη διεκδίκηση και επιβεβλημένη κίνηση για τους Γεωργιανούς, οι οποίοι ήθελαν να απαλλαγούν από τη ρωσική καταπίεση που θεωρούσαν ότι βίωναν μέσα στο πλαίσιο της Σοβιετικής Ένωσης. Για τους Αμπχάζιους, αποτελούσε ταυτόχρονα απόδειξη του δικαιώματός τους να διεκδικήσουν, με τη σειρά τους, την επέκταση της αυτονομίας ή την αναβάθμιση της θέσης τους ή ακόμη την αλλαγή της σχέσης τους με τη Γεωργία με ευνοϊκότερους όρους. Η ίδια η πολιτική, που εφαρμόζε η Γεωργία για λογαριασμό της, νομιμοποιούσε τις περαιτέρω διεκδικήσεις των άλλων εθνοτήτων που διαβιούσαν στο έδαφος της Σοβιετικής Δημοκρατίας της Γεωργίας.

Σε περιόδους αναταραχής και κενού ισχύος, όπως αυτή που επικράτησε κατά τη διάρκεια της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης, η πρόσβαση και η κατοχή πόρων κατέστη ζήτημα πρωταρχικής σημασίας για την επιβίωση των διαφόρων εθνοτήτων που ζούσαν στην επικράτεια της Σοβιετικής Ένωσης. Το έδαφος, ο βασικότερος πόρος για την ύπαρξη μιας εθνότητας, υπήρξε βασικό πεδίο διεκδίκησης των ανταγωνιστικών εθνικισμών και η κατοχή του αποτέλεσε βασική αιτία της εμφάνισης των αποσχιστικών κινημάτων. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης έκανε πιο εύκολη την πρόσβαση των Αμπχαζίων και των Οσσετίων σε όπλα και στρατιωτικό υλικό, τα οποία υπήρχαν στο έδαφός τους και μπορούσαν να τα

αποκτήσουν εύκολα από τον σοβιετικό στρατό που έβαινε σε κατάσταση αποσύνθεσης. Αυτό τους έδωσε τη δυνατότητα να εξοπλιστούν και να είναι σε θέση να προβάλλουν τις διεκδικήσεις τους με αξιώσεις, κάνοντας δυνατή την εμφάνιση των αποχιστικών κινημάτων της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας. Ήταν λογικό επακόλουθο να υπάρξουν συγκρούσεις μεταξύ των Γεωργιανών, από τη μια μεριά και των Αμπχαζίων και των κατοίκων της Ν. Οσσετίας, από την άλλη, για την κατοχή και νομή της εδαφικής επικράτειας, στην οποία συμβιούσαν. Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης επέφερε αλλαγή συσχετισμών και κανόνων, επανακαθορίζοντας τη θέση των διαφόρων εθνοτήτων ως προς το έδαφος και τις συνθήκες διαβίωσής τους.

Οι κάτοικοι της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσσετίας δεν είχαν ως προτεραιότητά τους την εθνική τους ανεξαρτησία μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990. Αντιθέτως, ήταν προφανές ότι οι δύο οντότητες προτιμούσαν να παραμείνουν τμήματα της Γεωργίας με το καθεστώς κυρίαρχης δημοκρατίας. Εκείνο που και οι δύο εθνότητες δεν θα δέχονταν με τίποτα ήταν ο υποβιβασμός τους σε απλές μειονότητες μέσα σε μια εθνικιστική Γεωργία. Το ραγδαία εχθρικό περιβάλλον, με επιθέσεις εναντίον των συγκεκριμένων εθνοτήτων και από επίσημα χείλη, οι οποίες αναμενόταν να αυξηθούν, καθώς και η απειλή εξάλειψης των προνομίων, που απολάμβαναν ως αυτόνομες οντότητες, ήταν ένας από τους βασικούς λόγους που οδήγησε τους κατοίκους των περιοχών στην κινητοποίηση. Η τελευταία συνιστούσε αντίδραση στο εθνικιστικό σχέδιο των Γεωργιανών, το οποίο έβλεπαν ως ευθεία απειλή για τη δική τους εθνική επιβίωση. Θεωρώντας ότι ήταν θύματα διακρίσεων, μέσα στα πλαίσια της επικράτειας της Σοβιετικής Δημοκρατίας της Γεωργίας, λόγω της εθνοτικής τους διαφορετικότητας και νιώθοντας να απειλούνται ευθέως από την εθνικιστική ηγεσία του ανεξάρτητου κράτους της Γεωργίας, επέλεξαν την ίδια ακριβώς διέξοδο, αυτή της ανεξαρτησίας.

Ο γεωργιανός εθνικισμός, που κατέκλυσε τη Γεωργία και οδηγούσε σε κατάσταση παροξυσμού τις σχέσεις της Γεωργίας με τις οντότητες της Αμπχαζίας και της Οσσετίας, ήταν ανίκανος να αντιληφθεί ότι αποτελούσε έναν από τους κύριους μοχλούς κινητοποίησης των αντίπαλων εθνικισμών. Η αυτονομία της Νότιας Οσσετίας ήταν, για τον εθνικιστή Gamsakhurdia, απόρροια του ρωσικού επεκτατισμού και σύμβολο της σοβιετικής καταπίεσης που είχε υποστεί η Γεωργία στα πλαίσια της Σοβιετικής Ένωσης. Το γεγονός ότι το διακύβευμα ήταν η εδαφική ακεραιότητα της Γεωργίας, καθιστούσε την κατάσταση

ακόμα χειρότερη. Η κατάλυση της αυτονομίας της Νότιας Οσσετίας εκλαμβάνονταν ως ηθικό καθήκον για την υπεράσπιση της εδαφικής ακεραιότητας της Γεωργίας, αφού οι Οσσέτιοι είχαν τη δική τους πατρίδα, τη Βόρεια Οσσετία. Αυτή η τακτική συνεχίστηκε και μετά την ήττα της Γεωργίας στους πολέμους με την Αμπχαζία και τη Νότια Οσσετία.

Η φύση της διαφοράς δεν επέτρεψε στις αντιμαχόμενες πλευρές μια πιο ρεαλιστική προσέγγιση για την επίλυση του ζητήματος. Η Γεωργία, ως ανεξάρτητο κράτος, στην επικράτεια του οποίου διαβιούσαν οι Οσσέτιοι και οι Αμπχάζιοι, αρνιόταν να συζητήσει οποιαδήποτε λύση, η οποία θεωρούσε ότι έθιγε την εδαφική της ακεραιότητα. Οι Αμπχάζιοι και οι Οσσέτιοι ήταν ανένδοτοι απέναντι σε οποιαδήποτε λύση, η οποία θα περιόριζε το δικαίωμά τους στην αυτοδιάθεση. Ήταν φυσικό οι προσπάθειες για την επίλυση της σύγκρουσης να πέσουν στο κενό από τη στιγμή που οι αντίπαλες πλευρές θεωρούσαν ότι θίγονταν τα ζωτικά τους συμφέροντα, τα οποία δεν μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο καμιάς διαπραγμάτευσης.

Ένας ακόμη λόγος που οι αντιμαχόμενες πλευρές, Γεωργία, Αμπχαζία και Ν. Οσσετία δεν κατόρθωσαν να επιλύσουν τις διαφορές τους ήταν ο φόβος, η καχυποψία και τα αρνητικά στερεότυπα που κυριάρχησαν σε κάθε πλευρά για τους αντιπάλους της, καθώς και η επίλογη του ρόλου του θύματος για τον εαυτό τους. Οι αντιδικίες είχαν ξεκινήσει από την ίδρυση της Δημοκρατίας της Γεωργίας, το 1918, όπου κυριαρχούσαν οι Μενσεβίκοι, οι οποίοι ήταν εχθρικοί απέναντι στις μικρότερες εθνότητες των Αμπχαζίων και των Οσσετίων και ασκούσαν πολιτικές βίαιης αφομοίωσής τους, γεγονός που προκάλεσε την εχθρότητα των εθνοτήτων. Από την πλευρά τους, οι Γεωργιανοί Μενσεβίκοι κατηγορούσαν τους Αμπχάζιους και τους Οσσέτιους για συνεργασία με τους Μπολσεβίκους. Οι Οσσέτιοι επιδίωκαν την αυτονομία της περιοχής τους, πράγμα που τους αρνούνταν οι Γεωργιανοί και αυτό τους οδήγησε σε μια σειρά εξεγέρσεων με αποκορύφωμα την εξέγερση του 1920. Η τελευταία, καταπνίγηκε στο αίμα από τις γεωργιανές αρχές και καταγράφηκε από τους Οσσέτιους ως τραγωδία, δικαιολογώντας τους φόβους και την καχυποψία τους απέναντι στη Γεωργία.

Η κατάληψη της Γεωργίας από τους Μπολσεβίκους το 1921, έγινε δεκτή με χαρά από τους Οσσέτιους και τους Αμπχάζιους, οι οποίοι είδαν τους Μπολσεβίκους ως έναν προστάτη απέναντι στη βίαιη ενσωμάτωση που είχαν επιχειρήσει οι Γεωργιανοί. Η ίδρυση

της Υπερκαυκάσιας Σοβιετικής Ομοσπονδίας έδωσε στην Αμπχαζία το καθεστώς της Σοβιετικής Δημοκρατίας, έστω ως προϊόντος συνθήκης με τη Γεωργία. Αλλά, το καθεστώς αυτό καταλύθηκε το 1931 και η Αμπχαζία υποβιβάστηκε σε αυτόνομη δημοκρατία. Αυτά τα γεγονότα καταγράφηκαν στο συλλογικό υποσυνείδητο κάθε πλευράς και αποτέλεσαν τη βάση του φόβου, της εχθρότητας και των αρνητικών στερεοτύπων που κυριάρχησαν ανάμεσα στις αντίπαλες πλευρές. Ακολούθησαν τα χρόνια της τρομοκρατίας του Στάλιν ο οποίος, όντας Γεωργιανός, θεωρήθηκε ότι ευνοούσε τους συμπατριώτες του εις βάρος των εθνοτήτων των Αμπχαζίων και των Οσσετιών, αν και οι αγριότητες στις οποίες κατέφυγε δεν έπληξαν μόνο τους Οσσέτιους και τους Αμπχάζιους, αλλά και τους Γεωργιανούς.

Αν και μετά το θάνατο του Στάλιν, η θέση των Αμπχαζίων και των Οσσετιών βελτιώθηκε, οι ωμότητες της συγκεκριμένης περιόδου επέτειναν τις αρνητικές εικόνες των εθνοτήτων απέναντι στη Γεωργία και αύξησαν την αίσθηση της θυματοποίησής τους, δίνοντας στα στερεότυπα ιστορική βάση. Ήδη από τη δεκαετία του 1950 υπήρξαν διαμαρτυρίες από τους Αμπχάζιους και τους Οσσέτιους, οι οποίοι θεωρούσαν τους εαυτούς του αδικημένους, όντας μειονοτικές εθνότητες μέσα στα εδάφη της Σοβιετικής Δημοκρατίας της Γεωργίας. Οι διαμαρτυρίες αυτές κατέληξαν σε εξεγέρσεις που βάφτηκαν με αίμα και κλιμακώθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1980, ριζοσπαστικοποιώντας τις διεκδικήσεις των εθνοτήτων. Το γεγονός ότι η Γεωργία αρνήθηκε ουσιαστικά να αναγνωρίσει το δικαίωμά τους στην αυτονομία και προσπάθησε να την καταλύσει βίαια, ενέτεινε τους φόβους και την καχυποψία τους και τους οδήγησε στην επιλογή της σύγκρουσης, αφού η ολοένα και πιο εθνικιστική Γεωργία εμφανιζόταν πλήρως απειλητική για την επιβίωσή τους. Μετά το πέρας των ένοπλων συγκρούσεων, που έλαβαν χώρα μεταξύ 1992-1994, η κυριάρχη αφήγηση των αντιμαχόμενων πλευρών παρέμεινε γεμάτη καχυποψία με αρνητική εικόνα για τον «άλλον» και έλλειψη εμπιστοσύνης για την αντίπαλη πλευρά.

Ιδιαίτερα στην περίπτωση της Ν. Οσσετίας, η ηγεσία της Γεωργίας αρνούσαν τη νομιμότητα της αυτονομίας της θεωρώντας την απόφαση αυτή κατάλοιπο των χρόνων της «σοβιετικής κατοχής». Ως εκ τούτου, δεν δέχθηκε την τοπική ηγεσία της Ν. Οσσετίας ως ισότιμο συνομιλητή στις διαπραγματεύσεις. Αυτό, όμως, αύξησε τον φόβο και την καχυποψία της Ν.Οσσετίας και κατέστησε εξαιρετικά δύσκολη την εξεύρεση κοινά αποδεκτής λύσης για την επίλυση της διένεξης. Στην περίπτωση της Αμπχαζίας, η ηγεσία της Γεωργίας δεν ήταν το ίδιο απαξιωτική, καθώς αποδεχόταν το δικαίωμά της να έχει την

αυτονομία της μέσα στα εδαφικά της όρια. Η ηγεσία της Γεωργίας, όμως, δεν ακολούθησε, τα επόμενα χρόνια, μετά την ένοπλη σύγκρουση, μια ρηζικέλευθη πολιτική που θα επέλυε τη διένεξη, ενώ η Αμπχαζία πιεζόταν από τη Ρωσία για την εξεύρεση κοινά αποδεκτής λύσης.

Ένας επιπλέον παράγοντας που συνέβαλε στη μη επίλυση της διένεξης ήταν ο εσωτερικός παράγοντας. Η εργαλειοποίηση των διενέξεων από όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές, δηλαδή η χρήση τους ως μέσου πίεσης και κυριαρχίας στην εσωτερική πολιτική ζωή, έπαιξε βασικό ρόλο στη μη εξεύρεση κοινά αποδεκτής λύσης. Ήταν επόμενο στην πολιτική ζωή να κυριαρχήσουν οι ακραίοι εθνικιστές και οι πολιτικοί με σκληρές, έως και ανεδαιφικές θέσεις, θέτοντας σε μειονεκτική θέση τους πιο μετριοπαθείς πολιτικούς, οι οποίοι αντιλαμβάνονταν την ανάγκη συμβιβασμού για την επίτευξη λύσης. Οι τελευταίοι, ήρθαν αντιμέτωποι με τις κατηγορίες περί εθνικής «μειοδοσίας» από τους πολιτικούς τους αντιπάλους. Στις περιπτώσεις της Ν. Οσσετίας και της Αμπχαζίας, η επιλογή της σύγκρουσης από τη Γεωργία, τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, ήταν αποτέλεσμα της πόλωσης που δημιουργήθηκε στον εσωτερικό ανταγωνισμό των εθνικιστών, οι οποίοι είχαν κυριαρχήσει στην πολιτική σκηνή της Γεωργίας. Η προσφυγή της Ν. Οσσετίας στον πόλεμο επιχειρήθηκε μόνο όταν ο Zviad Gamsakhurdia επέτρεψε στην παραστρατιωτική Εθνική Φρουρά να δράσει. Η δράση του αυτή αποτελούσε μια κίνηση τακτικής ενός εθνικιστή πολιτικού που κυβερνούσε υπό την απειλή της υπερεθνιστικής αντιπολίτευσης με την οποία ήταν σε συνεχή ανταγωνισμό εθνικοφοροσύνης. Ο πόλεμος στην Αμπχαζία άρχισε όταν ο αρχηγός της Εθνικής Φρουράς υπερέβει τις διαταγές που είχε (απελευθέρωση ομήρων και επίθεση στην πρωτεύουσα της Αμπχαζίας, Σοχούμι). Η Εθνική Φρουρά υπήρξε ικανότατη στη λεηλασία, αλλά κατώτερη των περιστάσεων στο πεδίο της μάχης, όπου και ηττήθηκε από τις ασθενέστερες δυνάμεις της Αμπχαζίας. Τα επόμενα χρόνια, μετά τη σύγκρουση, και μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990, υπήρξαν παράθυρα ευκαιρίας για εξεύρεση μιας κοινά αποδεκτής λύσης. Στις αρχές, όμως, της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα η άνοδος στην εξουσία των Kokoity στην Νότια Οσσετία και του Saakashvili στη Γεωργία σηματοδότησε την κυριαρχία των σκληρών στην εσωτερική πολιτική σκηνή με αποτέλεσμα την αποτυχία των προσπαθειών για ειρηνική επίλυση των διενέξεων και τον πόλεμο του 2008.

Σημαντικός υπήρξε και ο ρόλος της Ρωσίας στις συγκεκριμένες διενέξεις. Είναι αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι στην προσπάθειά της να αντιμετωπίσει τις τάσεις απόσχισης των Σοβιετικών Δημοκρατιών, η κεντρική κυβέρνηση υπέβαλε τις εθνικιστικές κινήσεις των εθνотήτων των αυτόνομων δημοκρατιών και περιοχών. Έχοντας να αντιμετωπίσει μια ολοένα και πιο εθνικιστική Γεωργία, η Μόσχα έδωσε κίνητρα στους Οσσετίους και τους Αμπχάζιους να επιδιώξουν την ανεξαρτησία τους από τη Γεωργία. Όμως, θα ήταν λάθος να αποδοθεί η ευθύνη εξ ολοκλήρου στη Μόσχα ως εφαρμογή μιας οργανωμένης επεκτατικής πολιτικής εκ μέρους της. Από ένα σημείο και μετά, η Σοβιετική Ένωση διαλυόταν και δεν ήταν σε θέση να ασκήσει κανενός είδους έλεγχο, πόσο μάλλον να εφαρμόσει οργανωμένες πολιτικές. Γεγονός είναι ότι η Ρωσική Ομοσπονδία, στις απαρχές της, δεν είχε δρομολογημένη εξωτερική πολιτική. Αντιθέτως, στα μέσα της δεκαετίας του 1990, ως βασικός διαμεσολαβητής, η Ρωσία έδειξε πρόθυμη να διευκολύνει την επίλυση της διένεξης, ιδιαίτερα στην περίπτωση της Αμπχαζίας. Θεωρώντας ότι μια ανεξάρτητη Αμπχαζία θα αποτελούσε κακό προηγούμενο στη διαμάχη της με την Τσετσενία στον Βόρειο Κάυκασο, επεδίωξε την επίτευξη λύσης για το καθεστώς της μέσα στα εδαφικά όρια της Γεωργίας. Η Μόσχα εξοργίστηκε και άλλαξε στάση με την επέμβαση των Δυτικών στο Κόσσοβο και εν συνεχεία με την αναγνώριση του, θεωρώντας ότι συνιστά παρέμβαση των Δυτικών κρατών σε πρώην κομμουνιστικές χώρες. Επιπλέον, η πρόθεση του ΝΑΤΟ να επεκταθεί στα Ανατολικά και σε περιοχές, όπως η Γεωργία, που θεωρούσε ότι εμπίπτουν στη σφαίρα επιρροής της, ώθησαν την Ρωσία στην εργαλειοποίηση των ανοιχτών διενέξεων και στην προσπάθεια αναχαίτισης οποιασδήποτε επέκτασης που θα μπορούσε να μεταβάλλει την ισορροπία δυνάμεων εις βάρος της σε περιοχές που έβλεπε ως ζωτικό της χώρο.

Η Ρωσία επιζητούσε να καταστεί ο μοναδικός κληρονόμος της γεωπολιτικής ισχύος της Σοβιετικής Ένωσης. Αυτή της η πρόθεση έκανε με έκδηλο τρόπο την εμφάνισή της στον τρόπο διαχείρισης των συγκρούσεων που πραγματοποιούνταν στα εδάφη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Αρχικά, η Ρωσία επέβαλε την παρουσία της, ως βασικός διαμεσολαβητής, στις διενέξεις της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας. Εν συνεχεία, υιοθέτησε τη στρατηγική της εργαλειοποίησης των *de facto* κρατών που προέκυψαν μετά τις συγκρούσεις των δύο οντοτήτων με τη Γεωργία. Ο στόχος ήταν να ισχυροποιήσει την επιρροή της στην περιοχή του Νότιου Καυκάσου και να οριοθετήσει, αλλά και να περιορίσει τη δυναμική της πορείας της Γεωργίας στους δυτικούς θεσμούς, το ΝΑΤΟ και την ΕΕ,

αποτρέποντας ενδεχόμενες εξελίξεις, οι οποίες θα μπορούσαν να βλάψουν ζωτικά της συμφέροντα.

Η Ρωσία χρησιμοποίησε τις διενέξεις με την Αμπχαζία και τη Ν. Οσσετία για να εκφοβίσει και να πιέσει τη Γεωργία, ενώ, προκειμένου να επιτύχει τον σκοπό της χρησιμοποίησε διάφορους μηχανισμούς. Καταρχάς, επεδίωξε την στρατιωτική της παρουσία στις εν λόγω περιοχές, γεγονός που κατέστη δυνατό με την αποστολή ρωσικών στρατευμάτων, ως ειρηνευτικών δυνάμεων, μετά τις εκχειρίδες που υπεγράφησαν με τη Γεωργία και το τέλος των πολέμων που έλαβαν χώρα μεταξύ 1992-1994. Τα στρατεύματα έπαιξαν βασικό ρόλο στην έκβαση του πολέμου του 2008, ο οποίος κατέληξε σε ήττα και αποδυνάμωση του στρατού της Γεωργίας. Ένα ακόμη μέσο που χρησιμοποίησε η Ρωσία, εργαλειοποιώντας την Αμπχαζία και τη Ν. Οσσετία, ήταν η πολιτική παροχής ρωσικής υπηκοότητας μαζικά σε πολίτες των *de facto* κρατών. Η εν λόγω πρακτική έτυχε ευμενούς υποδοχής από τον τοπικό πληθυσμό των δύο οντοτήτων, εφόσον πολλοί διέθεταν μόνο σοβιετικά διαβατήρια, τα οποία ήταν πλέον άκυρα, ενώ δεν δέχονταν να παραλάβουν γεωργιανά διαβατήρια, καθώς δεν αναγνώριζαν την εδαφική κυριαρχία της Γεωργίας στην Αμπχαζία και τη Ν. Οσσετία. Η συγκεκριμένη πρακτική δεν εκλαμβάνόταν απλώς ως εκφοβιστική απέναντι στη Γεωργία, αλλά αποσκοπούσε στο να κάνει την τελευταία να συμμορφωθεί και να εγκαταλείψει τη φιλοδυτική πολιτική της. Σε συνδυασμό με την αναγνώριση από τη Ρωσία και από ορισμένες ακόμη χώρες των δύο οντοτήτων, η πρακτική αυτή γινόταν αντιληπτή ως πιθανή βάση για μελλοντική ρωσική διεκδίκηση των δύο περιοχών. Η πολιτική μαζικής απονομής ρωσικής υπηκοότητας είχε ως απώτερο στόχο τη δυνατότητα επίκλησης της Ευθύνης στην Προστασία, έννοιας αποδεκτής από τα Ηνωμένα Έθνη. Είναι ενδεικτικό ότι η Ρωσία δικαιολόγησε την επέμβασή της στη Γεωργία το 2008 με το πρόσχημα της προστασίας Ρώσων πολιτών από την επίθεση της Γεωργίας, η οποία τους έθετε σε άμεσο κίνδυνο γενοκτονίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΤΣΕΤΣΕΝΙΑ

6.1 Ιστορική αναδρομή της σύγκρουσης

Η Τσετσενία είναι μία σχετικά μικρή δημοκρατία, με έκταση περίπου 19.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα και πληθυσμό 1,3 εκατομμύρια κατοίκους, εκ των οποίων περίπου το 95 % είναι Τσετσένοι. Η Τσετσενία εκτείνεται στις βόρειες πλαγιές του Καυκάσου και συνορεύει με την Γεωργία. Η τοποθεσία και η εγγύτητά της με την Κασπία θάλασσα καθιστούν την Τσετσενία σταυροδρόμι εμπορίου, μεταφορών και αγωγών καθώς, επίσης, περιοχή στρατηγικής σημασίας για τα οικονομικά και γεωπολιτικά συμφέροντα της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Η Τσετσενία αποτελεί την μόνη περίπτωση, από τα αποσχιστικά κινήματα που εξετάζονται, η οποία βρίσκεται μέσα στα σύνορα της Ρωσικής Ομοσπονδίας και είναι η μόνη που δεν υπέγραψε ούτε την Ομοσπονδιακή Συνθήκη του 1992, ούτε κάποια άλλη από τις συνθήκες που υπεγράφησαν ανάμεσα στην Ρωσική Ομοσπονδία και τις δημοκρατίες της.¹⁸⁸

Η παρουσία των Τσετσένων στον Βόρειο Καύκασο χρονολογείται αρκετές χιλιάδες χρόνια πριν, αλλά υπάρχουν λίγα γραπτά ίχνη για αυτούς πριν τον Μεσαίωνα. Πριν από τον 15^ο και 16^ο αιώνα, οι Τσετσένοι κατοικούσαν στα βουνά συνιστώντας ξεχωριστές ομάδες. Κατά τον 17^ο και 18^ο αιώνα, η περιοχή αποτελούσε πεδίο ανταγωνισμού μεταξύ της

¹⁸⁸ R. Kermach, «The Separatism of Chechnya in 1991: Prerequisites for the Republic's Secession from Russia», στο *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*, 2 (2016): 206 & E. Abgeko, «Understanding the Structural Dynamics of the Russo-Chechen Conflict: A Story of an Intractable Conflict and the Prospects of Political Settlement», *Journal of Global Peace and Conflict*, 2:2 (2014), 45. Da Silva, L.R., *An Analysis of the Chechen Separatist Movement*, Lap Lambert Academic Publishing, 2017, 7.

Περσίας, της Ρωσίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι πρώτες προσπάθειες των ρωσικών δυνάμεων να διεισδύσουν στην Τσετσενία έλαβαν χώρα στις αρχές του 18^{ου} αιώνα και συνεχίστηκαν κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Η αντίσταση των Τσετσένων υπήρξε σθεναρή και υπό την ηγεσία του πολέμαρχου Σαμίλ ιδρύθηκε ένα ανεξάρτητο Ισλαμικό κρατίδιο στις περιοχές που σήμερα αποτελούν την Τσετσενία και το Νταγκεστάν από το 1824 μέχρι και το 1859. Το 1859 η Τσετσενία προσαρτήθηκε στην Ρωσική Αυτοκρατορία και ο Σαμίλ αιχμαλωτίστηκε από τους Ρώσους. Κατά την περίοδο 1859-1864 εφαρμόστηκαν πρακτικές εθνικών εκκαθαρίσεων, με αποτέλεσμα να εξαναγκαστούν να φύγουν περίπου 600.000 Μουσουλμάνοι, μεταξύ αυτών και 100.000 Τσετσένοι, οι οποίοι κατέφυγαν στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Παρά το γεγονός ότι οι περιοχές του Β. Καυκάσου έγιναν κομμάτι της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, παρέμεναν εστίες αναταραχής.¹⁸⁹

Η κατάρρευση της Ρωσικής Αυτοκρατορίας το 1917 και η ανάληψη της εξουσίας από τους Μπολσεβίκους αναπτέρωσαν τις ελπίδες των Τσετσένων για ελευθερία. Όμως, γρήγορα έγινε αντιληπτό ότι οι Σοβιετικοί εφαρμόζαν τις ίδιες πρακτικές με τους προκατόχους τους. Το 1917 ιδρύθηκε η Ένωση των Λαών του Βορείου Καυκάσου και, εν συνεχεία, το 1918 ανακήρυξε την ανεξαρτησία της περιοχής. Την περίοδο του Ρωσικού

¹⁸⁹ T. Wood, *Chechnya: The Case for Independence*, Verso, London & New York 2007, 21 & C. King, *The Ghost of Freedom: A History of the Caucasus*, Oxford University Press, New York 2008, 73-77 & M. Gammer, «Empire and Mountains: The Case of Russia and the Caucasus», *Social Evolution & History* 12:2 (2013), 123-124, 126 & S. Cornell, «The “The Afganization” of the North Caucasus: Causes and Implications of a Changing Conflict, στο S. Blank (eds), *Russia’s Homegrown Insurgency: Jihad in the North Caucasus*, Strategic Studies Institute, U.S.Army War College, 2012, 125-126. Οι Τσετσένοι κυβερνόνταν από συμβούλια γερόντων και χρησιμοποιούσαν το εθιμικό δίκαιο (adat) για να οργανώσουν τις εσωτερικές τους υποθέσεις. Ήταν μια πατριαρχική κοινωνία με βαθιά ενσταλαγμένες τις έννοιες της τιμής, της φιλοξενίας και της αντεκδίκησης και ασχολούνταν με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. E. Souleimanov, J. Schwampe & S. Bedford, «Chechnya – A study of a post-Soviet conflict», *CRISES POST SOVIET*, 17:23 (2018), 213-214. Ο Yermolov υιοθέτησε κατά βάση την πρακτική της καμένης γης, μετατρέποντας σε ερείπια τις κατεκτημένες περιοχές για να αποτρέψει τους εκτοπισμένους πληθυσμούς να επαναγκατασταθούν στα εδάφη τους και εξαναγκάζοντας εχθρικές φυλές να καταφύγουν στα βουνά και να λιμοκτονήσουν. A. Cohen, *Russia’s Counterinsurgency in North Caucasus: Performance and Consequences*, Strategic Studies Institute, U.S.Army War College, 2014, 6-7.

Εμφυλίου Πόλεμου (1918-1922) οι λαοί του Β. Καυκάσου πολέμησαν εναντίον του Λευκού Στρατού και τους απώθησαν από τον Καύκασο το 1920. Το 1921 ιδρύθηκε η Ορεσίβια Σοβιετική Δημοκρατία, αλλά μια νέα επανάσταση ξέσπασε στην περιοχή εξαιτίας της έλλειψης σεβασμού των Μπολσεβίκων απέναντι στο Ισλάμ και της προσπάθειας τους να το περιθωριοποιήσουν. Το 1929, όταν ο Στάλιν ήρθε στην εξουσία, οι πολιτικές καταπίεσης εντάθηκαν όπως και η χρήση της ωμής βίας. Το 1934, έλαβε χώρα η συγχώνευση των περιοχών της Τσετσενίας και της Ινγκουσετίας υπό την καθοδήγηση του Στάλιν, ο οποίος ήταν πλέον ο αδιαμφισβήτητος ηγέτης της Σοβιετικής Ένωσης. Το γεγονός αυτό οδήγησε σε νέες εξεγέρσεις των Τσετσένων, οι οποίες καταπνίγηκαν.¹⁹⁰

Το γεγονός που επηρέασε καταλυτικά τις σχέσεις μεταξύ Τσετσένων και Ρώσων ήταν η εκτόπιση των Τσετσένων, με απόφαση του Στάλιν, το 1944. Πολλοί από τους εκτοπισμένους πέθαναν στη διαδρομή προς τον τόπο εξορίας τους, ενώ πολλοί ακόμα πέθαναν στην εξορία από τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης. Η επιστροφή στην πατρίδα τους έγινε εφικτή μόνο μετά τον θάνατο του Στάλιν (1953), οπότε και ο Χρουτσώφ επέτρεψε τον επαναπατρισμό τους αποκηρύσσοντας τις πρακτικές του προκατόχου του. Παρά την επιστροφή τους στις πατρογονικές τους εστίες, το σοβιετικό καθεστώς δεν στήριξε ουσιαστικά την οικονομία της περιοχής και αντιμετώπισε αρνητικά τους Τσετσένους, γεγονός που ενίσχυσε την καχυποψία τους απέναντι στην κεντρική εξουσία. Στην πραγματικότητα, οι Τσετσένοι υφίσταντο διακρίσεις μέχρι και την δεκαετία του 1980,

¹⁹⁰ J. B. Dunlop, *Russia Confronts Chechnya: Roots of a Separatist Conflict*, Cambridge University Press, New York 2002, 37-39 & M. Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994-2009*, Osprey Publishing, 2014, 29-31. & T. Basok, «The Chechen-Russian Conflict : The Spiral of Hostilities», *Refuge*, 14:10, (1995), 10. Κατά τη διάρκεια του ρωσικού εμφυλίου πολέμου, οι Τσετσένοι είχαν αρχικά στηρίξει τις τσαρικές δυνάμεις. Αλλάζοντας, εν συνεχεία, στάση πέρασαν στο στρατόπεδο των Μπολσεβίκων. Cohen, «*Russia's Counterinsurgency in North Caucasus...*», ό.π., 13. Το 1929, όταν ο Στάλιν ήρθε στην εξουσία, οι πολιτικές καταπίεσης εντάθηκαν όπως και η χρήση της ωμής βίας. Οι δύο εκστρατείες που εφαρμόστηκαν, εκείνη της κολλεκτιβοποίησης και η αντιθρησκευτική εκστρατεία με την απαγόρευση του Ισλάμ, οδήγησαν σε επανειλημμένες εξεγέρσεις που καταπνίγηκαν από τις σοβιετικές αρχές με μαζική στρατιωτική βία. Gammer, «*Empire and Mountains...*», ό.π., 130-131.

καθώς οι πολιτικοί θεσμοί της Τσετσενίας και οι καίριες θέσεις επανδρώνονταν από Ρώσους και όχι από Τσετσένους που αποτελούσαν την πλειοψηφία του πληθυσμού.¹⁹¹

6.2 Η ιστορία της πρόσφατης σύγκρουσης

Ο αέρας αλλαγής της Περεστρόικα ενθάρρυνε την εκδήλωση των πρώτων διαδηλώσεων στην Τσετσενία, οι οποίες είχαν να κάνουν με περιβαλλοντολογικά ζητήματα, ακολουθώντας το παράδειγμα άλλων κινημάτων της εποχής. Εν συνεχεία, τα αιτήματα πολιτικοποιήθηκαν και οι πρώτες πολιτικές διαδηλώσεις έλαβαν χώρα, αρχικά, στην πόλη Gudermes, αλλά σταδιακά μετατοπίστηκαν στο Grozny. Οι τοπικές αρχές αντιμετώπισαν τις διαδηλώσεις αμήχανα καθώς ανησυχούσαν περισσότερο για την αντίδραση της Μόσχας παρά για εκείνη των διαδηλωτών. Οι προσπάθειες να απαγορευθούν οι δημόσιες διαδηλώσεις απέβησαν άκαρπες. Ο διορισμός ενός Τσετσένου, του Doku Zavgayev, για πρώτη φορά στη θέση του γραμματέα της τοπικής επιτροπής του κομμουνιστικού κόμματος το 1989, έγινε σε μια απόπειρα εξευμενισμού του τοπικού πληθυσμού, αλλά αποδείχθηκε ανεπαρκής για να ηρεμήσει τα πνεύματα. Στις αρχές του 1990, υιοθετώντας πρακτικές

¹⁹¹ Wood, *Chechnya: The Case for Independence*, ό.π., 47-49, 53-54 & J. Kipp, «Russia's Wars in Chechnya», *The Brown Journal of World Affairs*, 8:1 (2001), 52, διαθέσιμο στο <https://www.jstor.org/stable/24590174> & Charles River Editors, *Chechnya and Dagestan: The History of the north Caucasus Republics and Their Conflicts with Russia*, Charles River Editors, 2019, 65-66. G.Nonikova, «Chechnya's Enigma in the Geopolitical Context», *European Security and Defence*, (2018), 26. διαθέσιμο στο https://www.academia.edu/en/37495856/Chechnya_s_Enigma_in_the_Geopolitical_Context.. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την εκτόπιση των Τσετσένων βλ., Dunlop, «Russia Confronts Chechnya...», ό.π., 64-72. Περίπου 400.000 χιλιάδες Τσετσένοι εξορίστηκαν στο Καζακστάν με τον ψευδή ισχυρισμό ότι είχαν συνεργαστεί με τους Γερμανούς εισβολείς. Cornell, «Small Nations and Great Powers...», ό.π., 186. Η εκτόπιση αποτελεί σημείο καμπής καθώς θεωρήθηκε από τους Τσετσένους ως απόπειρα εξόντωσής τους και καταγράφηκε στη συλλογική μνήμη ως βαθύ συλλογικό τραύμα. Η εκτόπιση τους συνέβαλε στην ανάπτυξη της εθνικής τους συνείδησης καθώς και στη βαθιά πεποίθησή τους ότι δεν υπήρχε καμιά εγγύηση για την ασφάλειά τους από τους Ρώσους. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η πλειονότητα των πρωταγωνιστών του τσετσενικού κινήματος για την ανεξαρτησία είχαν γεννηθεί ή μεγάλωσε στην εξορία του Καζακστάν. Αυτό εξηγεί και την υποστήριξη του τοπικού πληθυσμού, στην πορεία, για την ανεξαρτησία από τη Ρωσία, αλλά και τη διάθεσή τους να αντισταθούν κατά τη διάρκεια των ρωσοτσετσενικών πολέμων. Wood, *Chechnya: The Case for Independence*, ό.π., 51.

κινημάτων των Βαλτικών χωρών, πολλές αυτόνομες δημοκρατίες απαίτησαν περισσότερη οικονομική και πολιτική αυτονομία και διεκδίκησαν το καθεστώς των σοβιετικών δημοκρατιών που αποτελούσαν την Σοβιετική Ένωση και είχαν θεωρητικά το δικαίωμα να αποσχισθούν από την Ένωση. Μια τέτοια αναβάθμιση του καθεστώτος θα νομιμοποιούσε το αίτημα της Τσετσενίας να αποσχισθεί από τη Σοβιετική Ένωση και να διεκδικήσει την ανεξαρτησία της. Η κλιμάκωση της αντιπαλότητας ανάμεσα στον Μιχαήλ Γκορμπατσώφ και τον πρόεδρο της Ρωσίας Boris Yeltsin καθώς και το παράδειγμα της Ρωσικής Δημοκρατίας, με την Διακήρυξη της Κυριαρχίας της τον Ιούνιο του 1990, έδωσε ελπίδες στους Τσετσένους ότι επίκειτο η στιγμή που θα αναλάμβαναν την διακυβέρνηση της χώρας τους.¹⁹²

¹⁹² M. Vatchagaev, *Chechnya: The Inside Story, From Independence to War*, Open Books, 2019, 28 & G. W. Lapidus, «Contested Sovereignty: The Tragedy of Chechnya», *International Security*, 23:1 (1998), 11-12 & P. L. Dash, «Russia's War of Attrition in Chechnya», *Economic and Political Weekly*, Vol. 30, No. 7/8 (1995), 370 & Souleimanov, κ.α., «Chechnya – A study of a post-Soviet conflict», ό.π., 214-215. Σύμφωνα με το Σύνταγμα της Σοβιετικής Ένωσης του 1977, οι Σοβιετικές Δημοκρατίες είχαν τυπικά το δικαίωμα να αποσχισθούν, χωρίς όμως να αναφέρεται ρητά η διαδικασία με την οποία η απόσχιση θα υλοποιούνταν και υπήρχε η απαίτηση να υπάρχει αμοιβαία συμφωνία για την αναθεώρηση των συνόρων. J. Hughes, «Federalism in Eastern Europe during and after Communism», στο A. Fagan (ed.), *Routledge Handbook of East European Politics*, Routledge, London, 2018, 2. Σύμφωνα με τον Vatchagaev, στο πλαίσιο του παιχνιδιού εξουσίας ανάμεσα στην Σοβιετική Ένωση και τη Ρωσική Ομοσπονδία, ο Γκορμπατσώφ πρότεινε έναν νόμο που εξίσωνε το status των αυτόνομων δημοκρατιών με το status των σοβιετικών δημοκρατιών. Ο απώτερος στόχος αυτής της πρότασης ήταν η υπονόμευση του Προέδρου του Ανώτατου Σοβιέτ της Ρωσικής Ομοσπονδίας, δηλαδή του Yeltsin, καθώς η Ρωσική Ομοσπονδία είχε στα εδάφη της αρκετές αυτόνομες δημοκρατίες. Ο νόμος υιοθετήθηκε από το Ανώτατο Σοβιέτ της Σοβιετικής Ένωσης και υπογράφηκε από τον Γκορμπατσώφ. Πάνω σε αυτό τον νόμο βασίστηκαν οι Τσετσένοι για να διεκδικήσουν την ανεξαρτησία τους. Από τη μεριά τους, οι Ρώσοι υποστήριζαν ότι ο νόμος δεν ήταν δεσμευτικός γι' αυτούς καθώς δεν είχε επικυρωθεί από το Ανώτατο Σοβιέτ της Ρωσικής Ομοσπονδίας, Vatchagaev, «*Chechnya: The Inside Story...*», ό.π., 24. Είναι γεγονός ότι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και η κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων έφεραν τη διεθνή κοινότητα αντιμέτωπη με νέες προκλήσεις. Για ένα κομμάτι της ακαδημαϊκής κοινότητας, η διάλυση ήταν ένα γεγονός που μπορούσε να δικαιολογηθεί με βάση την αντίληψη ότι οι ομοσπονδίες στηρίζονται στην εθελοντική συμμετοχή των μελών-κρατών. Όταν αυτή η βούληση εκλείπει είναι λογικό να οδηγούνται σε διάλυση, όπως γνωμοδότησε η επιτροπή Badinter. Το ζήτημα που εγέρθηκε στην περίπτωση των ομοσπονδιών ήταν η αρχή του *uti possidetis* εάν, δηλαδή, τα πρώην εσωτερικά σύνορα θα έπρεπε να μεταβληθούν αυτόματα σε σύνορα των νέων κρατών ή εάν θα έπρεπε να οριστούν εκ νέου και να μην ισχύσει η αρχή αυτή. Τελικά, έγινε αποδεκτό ότι τα κράτη-μέλη μιας ομοσπονδίας μπορούν να αποτελέσουν ανεξάρτητα κράτη με την εφαρμογή της αρχής *uti possidetis*, μετατρέποντας τα εσωτερικά σύνορα των ομοσπονδιών σε διεθνή καθώς το απαραβίαστο των συνόρων και της εδαφικής ακεραιότητας θεωρήθηκε αναγκαία συνθήκη. Η περίπτωση της Σοβιετικής Ένωσης υπήρξε η πιο απλή εφόσον αυτοδιαλύθηκε, με αποτέλεσμα οι Σοβιετικές Δημοκρατίες να γίνουν ανεξάρτητα κράτη

Οι δύο πρώτοι σχηματισμοί που εμφανίστηκαν ήταν το Vainakh Δημοκρατικό Κόμμα με ηγέτη τον Zelimkhan Yandarbiev (που υπήρξε συνεργάτης του Dudayev και διετέλεσε και δεύτερος πρόεδρος της Τσετσενίας) και το Εθνικό Κογκρέσο του Λαού της Τσετσενίας καθώς, επίσης, μικρότερες κινήσεις ισλαμικού ή εθνικιστικού προσανατολισμού. Τον Νοέμβριο του 1990 συγκλήθηκε το ιδρυτικό συνέδριο του Εθνικού Κογκρέσου του Λαού της Τσετσενίας, γεγονός πρωτόγνωρο για τα δεδομένα της Σοβιετικής Ένωσης. Επικεφαλής της εκτελεστικής επιτροπής του εξελέγη ο Dzhokhar Dudayev, αξιωματικός της σοβιετικής αεροπορίας. Το Εθνικό Κογκρέσο θεωρούσε ότι εκείνο αποτελούσε τον νόμιμο εκπρόσωπο του τσετσενικού λαού, παρά το γεγονός ότι το Ανώτατο Σοβιέτ της Αυτόνομης Δημοκρατίας της Τσετσενίας-Ινγκουσετίας είχε εκλεγεί, με ελεύθερες εκλογές, για πρώτη φορά την ίδια χρονιά.¹⁹³

στα υφιστάμενα σύνορα. Άφησαν, ωστόσο, έξω από τα σύνορα της νεότευκτης Ρωσικής Ομοσπονδίας δεκάδες εκατομμύρια Ρώσους καθώς και άλλες απομονωμένες μειονότητες, όπως οι Οσσετίοι και οι Αμπχάζιοι στη Γεωργία ή οι Αρμένιοι του Ναγκόρνο-Καραμπάχ στο Αζερμπαϊτζάν, οι οποίες επέλεξαν την απόσχιση. Α. Ηρακλείδης, «Αποσχιστικός Εθνικισμός και Διεθνής Κοινωνία: Το σκηνικό Χθες και Σήμερα», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 3 (1994), 47 & Α. Heraclides, «Self-determination and Secession: The Normative Discourse Yesterday and Today», στο M. Riegl & B. Dobos, *Perspectives on Secession – Theory and Case Studies* Springer-Verlag, Berlin 2020, 15.

¹⁹³ Dunlop, «Russia Confronts Chechnya...», ό.π., 93, 95 & Cornell, «Small Nations and Great Powers...», ό.π., 194. Το Κογκρέσο είχε μία εξελικτική επιτροπή 60 μελών, μέλη της οποίας ήταν αρχηγοί φυλών που αντιπροσώπευαν μία ευρεία βάση του τοπικού πληθυσμού. Το Εθνικό Κογκρέσο είχε παρόμοιο ρόλο με τα εθνικά μέτωπα που εμφανίστηκαν εκείνη την εποχή στις Βαλτικές χώρες και την Υπερκαυκασία, τα οποία βασικό στόχο είχαν να ενώσουν όλες τις δημοκρατικές δυνάμεις κάτω από μία ομπρέλα και να ασκήσουν πίεση για αναμόρφωση του πολιτικού συστήματος. Ο Dudayev ήταν ενδεικτικό παράδειγμα μιας ολόκληρης γενιάς Τσετσένων που είχαν γεννηθεί ή μεγαλώσει στην εξορία και ήταν υψηλόβαθμο στέλεχος της σοβιετικής αεροπορίας. Παρά το γεγονός ότι είχε λίγους δεσμούς με την Τσετσενία, καθώς είχε περάσει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του υπηρετώντας σε διάφορα μέρη και ήταν παντρεμένος με ρωσίδα έχαιρε μεγάλης εκτίμησης, ήταν ο πρώτος Τσετσένος που είχε καταφέρει να φτάσει στο βαθμό του στρατηγού. Goldenberg, *Pride of Small Nations*, ό.π., 183, & B. Rezvani, «Reflections on the Chechen Conflict: Geopolitics, Timing and Transformation», *Middle Eastern Studies*, 50:6 (2014), 873

Υπό την πίεση του Εθνικού Κογκρέσου, το Ανώτατο Σοβιέτ υιοθέτησε πιο ριζοσπαστικές πολιτικές θέσεις με αποκορύφωμα την ανακήρυξη της Τσετσενίας-Ινγκουσετίας σε ανεξάρτητη δημοκρατία, με βάση τη θέληση του λαού της Τσετσενίας και της Ινγκουσετίας για αυτοδιάθεση. Αν και η διακήρυξη δεν περιλάμβανε τη λέξη ανεξαρτησία, ταυτόχρονα δεν έκανε καμία αναφορά ούτε στη Σοβιετική Ένωση, ούτε στη Ρωσική Ομοσπονδία. Τον Ιούνιο του 1991 έλαβε χώρα το δεύτερο Συνέδριο του Λαού της Τσετσενίας, όπου το νέο Εθνικό Κογκρέσο υιοθέτησε πιο ριζοσπαστικές θέσεις, αποκηρύσσοντας τη δομή της Σοβιετικής Ένωσης ως αποικιακή κατασκευή και κατονομάζοντας το κομμουνιστικό κόμμα ως όργανο της αποικιακής καταπίεσης. Παράλληλα, ανακήρυξε την ίδρυση του τσετσενικού κράτους, ενώ η εκτελεστική του επιτροπή ανέλαβε την άσκηση της εξουσίας μέχρι τις επερχόμενες κοινοβουλευτικές και προεδρικές εκλογές.¹⁹⁴

Το αποτυχημένο πραξικόπημα, του Αυγούστου του 1991, έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην εξέλιξη της υπόθεσης της Τσετσενίας. Ο γραμματέας της τοπικής επιτροπής του κομμουνιστικού κόμματος, ο Doku Zavgayev, βρισκόταν στη Μόσχα και μόνο μετά την αποτυχία του πραξικοπήματος, ο Zavgayev συγκάλεσε το τοπικό Ανώτατο Σοβιέτ και καταδίκασε το πραξικόπημα. Η μη ύπαρξη αντίδρασης από το τοπικό Ανώτατο Σοβιέτ, κατά τη διάρκεια του πραξικοπήματος, έδωσε στον Dudayev την ευκαιρία να αναλάβει ηγετικό ρόλο, οργανώνοντας διαδήλωση διαμαρτυρίας και κηρύσσοντας γενική απεργία επ'αόριστον. Παράλληλα, με την αντίδραση του Ρώσου Προέδρου Yeltsin απέναντι στους

¹⁹⁴ Zurcher, «*The Post-soviet Wars...*», ό.π., 76-78 & Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 194, 196 & J. Hughes, «Chechnya: the Causes of a Protracted Post-Soviet Conflict», *Civil Wars*, 4:4 (2001), 23 & Kermach, «The Separatism of Chechnya in 1991: Prerequisites for the Republic's Secession from Russia», *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*, 2 (2016), 210, Basok, «The Chechen-Russian Conflict ...» , ό.π., ,12 διαθέσιμο στο https://www.academia.edu/59806045/The_Chechen_Russian_Conflict_The_Spiral_of_Hostilities.

πραξικοπηματίες, ο Dudayev καυτηρίασε το πραξικόπημα, αλλά και τη στάση της ηγεσίας του τοπικού κομμουνιστικού κόμματος ως στάση δειλίας. Η γενική απεργία, που ξεκίνησε με αφορμή το πραξικόπημα της Μόσχας εναντίον των πραξικοπηματιών, κατέληξε σε διαμαρτυρία εναντίον του Σοβιετικού συστήματος και υπέρ της ανεξαρτησίας της Τσετσενίας. Η πορεία των εξελίξεων κατέδειξε ότι η Σοβιετική Ένωση είχε πάψει, στην ουσία, να υφίσταται και την επόμενη περίοδο, ο Dudayev και οι οπαδοί του, επέβαλαν στο Ανώτατο Σοβιέτ της Τσετσενίας την αυτοδιάλυσή του, ενώ αποσύνθεσαν όλους τους εναπομείναντες σοβιετικούς πολιτικούς θεσμούς και κατέλαβαν κυβερνητικά κτήρια.¹⁹⁵

Ο πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας, αρχικά, στήριξε τον Dudayev, καθώς τον θεωρούσε εν δυνάμει σύμμαχο του απέναντι στους πραξικοπηματίες και στη σοβιετική γραφειοκρατία. Η στάση του Yeltsin άλλαξε μόνο όταν ο Dudayev υιοθέτησε την ανεξαρτησία ως τον βασικό στόχο του και όρισε ημερομηνία για προεδρικές εκλογές στην Τσετσενία. Στις 8 Οκτωβρίου 1991 το ρωσικό κοινοβούλιο, με ένα ψήφισμά του, καταδίκασε τις παράνομες ένοπλες ομάδες στην Τσετσενία και επεσήμανε ότι οι εκλογές θα έπρεπε να διεξαχθούν με βάση την ισχύουσα σοβιετική νομοθεσία. Οι Ρώσοι Συντηρητικοί παρότρυναν τον Πρόεδρο Yeltsin να αποπλίσσει τις ένοπλες ομάδες της Τσετσενίας και η απειλή του αποπλισμού ήταν έμμεση προειδοποίηση των μέτρων που είχαν προηγηθεί πριν

¹⁹⁵ Goldenberg, *Pride of Small Nations*, ό.π., 184-185 & Tishkov, «*Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union...*», ό.π., 201-202 & Dash, «Russia's War of Attrition in Chechnya», ό.π., 370. & S.A.A., Shah, «The Genesis of the Chechen Conflict», *Strategic Studies*, 24: 4 (2004), 109, διαθέσιμο στο <https://www.jstor.org/stable/45242327> Στις προεδρικές εκλογές του Ιουνίου του 1991, ο Yeltsin είχε πάρει το 80% των ψήφων στην Τσετσενία καθώς θεωρήθηκε υποστηρικτής περισσότερης αυτονομίας και εν τέλει ανεξαρτησίας από τους Τσετσένους. C. Fanning, «The Chechen Crises and the 'Spectre' of Islam: Understanding Russian and Western Perspectives», *Irish Studies in International Affairs*, Royal Irish Academy, 14 (2003), 14, 223, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/250211512_The_Chechen_Crises_and_the_%27Spectre%27_of_Islam_Understanding_Russian_and_Western_Perspectives. Παρά τα εσωτερικά προβλήματα του καθεστώτος, οι σοβιετικές αρχές διέθεταν τα μέσα να καταστείλουν την τσετσενική επανάσταση καθώς, έξω από το Γκρόζνυ, υπήρχε μια στρατιωτική βάση. Εκείνο που δεν υπήρχε ήταν η πολιτική θέληση να χρησιμοποιηθεί. Ο πρόεδρος της παραπαίουσας Σοβιετικής Ένωσης δεν ήθελε να χρησιμοποιήσει τις δυνάμεις ασφαλείας εναντίον σοβιετικών πολιτών. Όταν ο Zavgayev θέλησε να επιβάλλει καθεστώς εκτάκτου ανάγκης για να καταστείλει τις απεργιακές κινητοποιήσεις, η Μόσχα του διέμηνυσε ότι ήταν αντίθετη στην καταστολή των κινητοποιήσεων. Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», ό.π., 197.

τον εκτοπισμό του 1944. Η αντίδραση του Dudayev ήταν η άμεση επιστράτευση όλων των αντρών μεταξύ 16-65 ετών. Υπήρξε και εισροή εθελοντών μαχητών από διαφορετικές περιοχές του Βορείου Καυκάσου, οι οποίοι κατέφθασαν στην Τσετσενία για να την υποστηρίξουν τον αγώνα για την ανεξαρτησία της. Στις εκλογές που ακολούθησαν στην Τσετσενία στις 27 Οκτωβρίου 1991, ο Dudayev ανακηρύχθηκε πρόεδρος με το συντριπτικό ποσοστό του 90% και η πρώτη του πράξη ως προέδρου της Τσετσενίας ήταν η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της, έχοντας την πλήρη υποστήριξη του νεοεκλεγμένου κοινοβουλίου. Η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Τσετσενίας είχε ως αποτέλεσμα τον χωρισμό της δημοκρατίας της Τσετσενίας-Ινγκουσετίας σε δύο ξεχωριστά μέρη, καθώς οι Ινγκουσέτιοι επέλεξαν να παραμείνουν κομμάτι της Ρωσικής Ομοσπονδίας.¹⁹⁶

Ο πρόεδρος Yeltsin αρνήθηκε να αναγνωρίσει την Τσετσενία ως ένα ανεξάρτητο κράτος, δεν δίστασε να την θέσει σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, έστειλε στρατεύματα στην Τσετσενία και διέταξε τη σύλληψη του Dudayev. Τα γεγονότα που ακολούθησαν ήταν άκρως ταπεινωτικά για τον πρόεδρο Yeltsin. Καταρχάς, το καθεστώς έκτακτης ανάγκης που επέβαλε, κινητοποίησε τον πληθυσμό της Τσετσενίας υπέρ του Dudayev, που προβάλλοταν ως ο ηγέτης που αντιστεκόταν στους Ρώσους και παράλληλα στοχοποιούσε την

¹⁹⁶M. Evangelista, *The Chechen Wars – Will Russia Go The Way of The Soviet Union?*, Brookings Institution Press, Washington D. C, 2002, 19 & Lapidus, «Contested Sovereignty...», ό.π., 12 & Zurcher, «*The Post-soviet Wars...*», ό.π., 80 & A. Askerov & M. Vatchagaev, «Chechnya Interrupted Independence», στο A. Askerov, S. Brooks & L. Tchantouridze (eds), *Post-Soviet Conflicts – The Thirty Years's Crisis*, Lexington Books, London 2020, 156 & Goldenberg, *Pride of Small Nations*, ό.π., 185. Οι Yeltsin και Dudayev ήταν δύο χαρισματικοί ηγέτες που πήραν την εξουσία στο πλαίσιο της αντικομμουνιστικής παλίρροιας. Επιχείρησαν να εδραιώσουν την εξουσία τους με αυταρχικό τρόπο ερχόμενοι σε σύγκρουση με τα κοινοβούλιά τους. Ο Yeltsin επένδυσε στη ρητορική της μεγάλης και αδιάρετης Ρωσίας και ο Dudayev στο ιστορικό αντίστασης των Τσετσένων απέναντι στους Ρώσους, εμφανιζόμενος ως συνεχιστής αυτής της ιστορικής παράδοσης. V. Malko, *The Chechen Wars: Responses in Russia and the United States*, LAP LAMBERT Academic Publishing, Saarbrücken 2015, 30.

αντιπολίτευση ως πiónια της Μόσχας, λύνοντας έτσι τα προβλήματα που αντιμετώπιζε ο Dudayev στο εσωτερικό της Τσετσενίας. Επιπλέον, το διάταγμα με το οποίο ο Yeltsin είχε θέσει την Τσετσενία σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης ήταν παράνομο, καθώς ο Ρώσος Πρόεδρος δεν είχε πάρει την έγκριση του κοινοβουλίου, που ήταν απαραίτητη για την έκδοση του. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, στις 8 Νοεμβρίου 1991, η ρωσική Δούμα να άρει με συντριπτική πλειοψηφία το καθεστώς εκτάκτου ανάγκης, τρεις μέρες μετά την επιβολή του από τον πρόεδρο, ενώ τα στρατεύματα που έστειλε να πολεμήσουν στην Τσετσενία αποσύρθηκαν, μετά από μικρές ανταλλαγές πυρών. Η νίκη της Τσετσενίας στην πρώτη αντιπαράθεση με το ρώσο πρόεδρο υπήρξε πηγή έμπνευσης για τους λαού του Βορείου Καυκάσου και το πρώτο βήμα για τον απώτερο στόχο του Dudayev, δηλαδή την εκδίωξη των Ρώσων από τον Β. Καύκασο, την ανεξαρτησία για όλες τις αυτόνομες περιοχές του Βορείου Καυκάσου και, εν συνεχεία, την ίδρυση μιας συνομοσπονδίας και, τελικά, μιας ομοσπονδίας των ορεινών λαών.¹⁹⁷

¹⁹⁷ K. Rekawek, «Transformation of the Chechen Insurgency», *The Polish Institute of the International Affairs*, No.6 (2011), 2, διαθέσιμο στο <https://www.researchgate.net/search?q=Sakwa%2C%20Richard%282010%29%20%27The%20revenge%20of%20the%20Caucasus%3A%20Chechenization%20and%20the%20dual%20state%20in%20Russia%27%2C%20Nationalities%20Papers%2C%2038%3A%205%2C%20601%20—%20622> & Goldenberg, *Pride of Small Nations*, ό.π., 186-187 & Cornell, «*Small Nations and Great Powers...*», 198-199 & Rezvani, «Reflections on the Chechen Conflict.....», ό.π., 873 & V. Cheterian, «Little Wars and a Great Game: Local Conflicts and International Competition in the Caucasus», *Swiss Peace Foundation, Institute for Conflict Resolution*, Working Paper 32, Berne, 2001, 47, διαθέσιμο στο <https://www.jstor.org/stable/resrep11095.1>. Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια περιοχών καθοριστικής γεωστρατηγικής σημασίας και ο Πρόεδρος Yeltsin και οι ρωσικές ελίτ πίστευαν ότι οι επιπρόσθετες αποσχίσεις των διαφόρων αυτόνομων δημοκρατιών από τη Ρωσική ομοσπονδία θα είχαν ως αποτέλεσμα την αποσύνθεση του ιστορικού ρωσικού ζωτικού χώρου, πυροδοτώντας αποσχιστικές βλέψεις στην ευαίσθητη περιοχή του Β.Καυκάσου. Cohen, «*Russia's Counterinsurgency in North Caucasus...*», ό.π., 19-20. Το όραμα του Dudayev για μια Ομοσπονδία των λαών του Β.Καυκάσου αποτελούσε την βασική απειλή για τον Ρώσο πρόεδρο Γέλτσιν.Ο Dudayev είχε ενσταλάξει αυτό το όραμα και στη Συνομοσπονδία των Ορεινών Λαών του Βορείου Καυκάσου, που είχε παράλληλα ιδρυθεί το Νοέμβριο του 1991 και ήταν πρόθυμος να εμπλακεί και πέρα από τα σύνορα της Τσετσενίας,στέλνοντας στρατιωτική βοήθεια στην Αμπχαζία στη σύγκρουση της με τη Γεωργία V.Cheterian, *Little Wars and a Great Game: Local Conflicts and International Competition in the Caucasus*,Swisspeace,2001,47,διαθέσιμο στο <https://www.jstor.org/stable/resrep11095.1>

Τον Μάρτιο του 1992, η Ρωσική Ομοσπονδία υπέγραψε την Ομοσπονδιακή Συνθήκη ανάμεσα στο «κέντρο» και τα «υποκείμενα της Ομοσπονδίας» σε μια προσπάθεια να ελέγξει την πορεία των αυτόνομων δημοκρατιών της. Μολονότι η Ομοσπονδιακή Συνθήκη αναγνώριζε τις αυτόνομες δημοκρατίες ως κυρίαρχα κράτη με δικαίωμα στην αυτοδιάθεση, την ψήφιση δικού τους συντάγματος και την εκλογή δικού τους εκτελεστικού οργάνου, η Τσετσενία αρνήθηκε να συμμετάσχει στη νέα Ομοσπονδιακή Συνθήκη που αποτέλεσε το ιδρυτικό έγγραφο του ρωσικού κράτους. Τον ίδιο μήνα έλαβε χώρα η πρώτη απόπειρα πραξικοπήματος εναντίον του Dudayev με επικεφαλής τον Umar Avturkhanov, έναν τοπικό πολέμαρχο, με κίνητρο το μοίρασμα των εσόδων του πετρελαίου. Παρά την αποτυχία του πραξικοπήματος, τον Δεκέμβρη του 1993, οι Avturkhanov, Gantamirov και οι υποστηρικτές τους ίδρυσαν, με την υποστήριξη της Ρωσικής Ομοσπονδίας, το «Προσωρινό Συμβούλιο της Δημοκρατίας της Τσετσενίας» στην περιοχή Nadterechny ως το ανώτατο κυβερνητικό όργανο της Τσετσενίας και με στόχο την ανατροπή του Dudayev. Η λαϊκή δυσaráσκεια έφτασε σε τέτοιο σημείο που ο Dudayev διέταξε την απαγόρευση της κυκλοφορίας και τη διάλυση του κοινοβουλίου, επιβάλλοντας ένα προεδρικό καθεστώς. Παρά τις συγκεκριμένες ενέργειες, οι διαμαρτυρίες της αντιπολίτευσης συνεχίστηκαν και μετατράπηκαν σε βίαιες συγκρούσεις με αρκετά θύματα.¹⁹⁸

¹⁹⁸ M. Malek, «Russia's Assymetric Wars in Chechnya since 1994», *The Quatterly Journal* (2009), 83, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/287431884_Russia%27s_Assymmetric_Wars_in_Chechnya_since_1994 & J. Hughes, *Chechnya – From Nationalism to Jihad*, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, 2007, 73 & Souleimanov, κ.α., «Chechnya – A study of a post-Soviet conflict», ό.π., 216. Παρά την αρχική λαϊκή υποστήριξη, ο Dudayev έχασε σε λαϊκό έρεισμα, καθώς επικρίθηκε ότι παραμέλησε του φτωχούς ανθρώπους που αποτελούσαν τη βάση των υποστηρικτών του και απέκτησε διασυνδέσεις με τη μαφία. Επιπλέον, οι διανοούμενοι, που τον υποστήριζαν στη σύγκρουσή του με τη σοβιετική γραφειοκρατία, ήταν άκρως ανήσυχοι για το γεγονός ότι έθετε την Τσετσενία σε τροχιά πλήρους σύγκρουσης με τη Ρωσία, υπονομεύοντας την νέοαποκτηθείσα ανεξαρτησία της χώρας. Ο χωρισμός με την Ινγκουσετία, που έγινε επίσημος με την επιλογή των Ινγκουσετιών να ψηφίσουν υπέρ της παραμονής τους στη Ρωσική Ομοσπονδία στις 30 Νοεμβρίου του 1991, αύξησε το συναίσθημα της λαϊκής δυσaráσκειας απέναντι στον αρχηγό του κράτους. Στο μεσοδιάστημα, ανάμεσα στον Δεκέμβριο του 1991 και το Φθινόπωρο του 1994, ο Dudayev

Την ίδια περίοδο, ο Ρώσος Πρόεδρος Yeltsin επιδόθηκε σε έναν αγώνα ισχύος ανάμεσα σε αυτόν και τη Δούμα για την επικράτηση στην εσωτερική πολιτική σκηνή, θέτοντας σε δεύτερη μοίρα το ζήτημα της Τσετσενίας. Το καλοκαίρι του 1994, η προσοχή της Μόσχας στράφηκε ξανά στην Τσετσενία και η Μόσχα αποφάσισε την παροχή οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας στην τσετσενική αντιπολίτευση, θεωρώντας εσφαλμένα ότι το καθεστώς του Dudayev ήταν στα πρόθυρα κατάρρευσης. Τον Νοέμβριο του ίδιου έτους εκατοντάδες ένοπλοι υποστηρικτές του Avturkhanov με τη συνδρομή Ρώσων στρατιωτών επιχείρησαν να καταλάβουν την πρωτεύουσα της Τσετσενίας, το Γκρόζνυ. Ο Dudayev κατάφερε να αποτρέψει την κατάληψη του Γκρόζνυ και συνέλαβε αρκετούς ρώσους στρατιώτες, αποδεικνύοντας τον κακό σχεδιασμό της επιχείρησης, αλλά και την υποστήριξη που έλαβε ο Dudayev. Η συγκεκριμένη επιχείρηση υπήρξε σημείο αναφοράς στις ρωσοτσετσενικές σχέσεις, καθώς η εμπλοκή της Ρωσίας επέτρεψε στο

δεν κατάφερε να φτιάξει ένα λειτουργικό κράτος, ούτε να κάνει τις απαραίτητες οικονομικές μεταρρυθμίσεις που θα δημιουργούσαν μια εύρυθμη οικονομία. Goldenberg, *Pride of Small Nations*, ό.π., 188-189. Σύμφωνα με την αποστολή του International Alert στην Τσετσενία: 1) Ο Dudayev είχε κάνει πολύ λίγες ενέργειες για την αποκατάσταση του κράτους και ήταν εξαιρετικά αργός στην εφαρμογή οικονομικών μεταρρυθμίσεων. Το στρατιωτικό του υπόβαθρο δεν τον καθιστούσε ικανό για μια ξεκάθαρη αντίληψη της πολιτικής ηγεσίας ή για την κατανόηση της πολυπλοκότητας μιας δημοκρατικής κυβέρνησης, 2) Είχε συγκεντρώσει δίπλα του μια μικρή ομάδα ακολούθων και κυβερνούσε αιθαίρετα και μυστικά. Το αποτέλεσμα ήταν να επηρεαστεί από διεφθαρμένους μαφιόζους και πολιτικούς τυχοδιώκτες, 3) Η αντίδραση του Dudayev, σε οποιαδήποτε κριτική τη αντιπολίτευσης, ήταν να αναμοχλεύει φόβους για ρωσική επέμβαση, γεγονός που δυσκόλευε τις προσπάθειες να ξεκινήσει η διαδικασία διαπραγματεύσεων με τη Ρωσία. Tishkov, «*Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union...*», ό.π., 208. Στο εσωτερικό της Τσετσενίας υπήρχαν δύο γραμμές για το είδος της κυριαρχίας που έπρεπε να έχει η Τσετσενία. Ενώ, ο Dudayev και ο κύκλος του επιθυμούσαν ένα ανεξάρτητο τσετσενικό κράτος με περιορισμένη αλληλοεξάρτηση με την Ρωσική Ομοσπονδία, πιο μετριοπαθή μέλη του Κοινοβουλίου, με προεξέχοντα τον πρόεδρο του Κοινοβουλίου Khussain Akhmadov, προτιμούσαν τη διατήρηση κοινού προϋπολογισμού με τη Ρωσική Ομοσπονδία και την παραμονή τους στη ζώνη του ρουβλίου. Οι προσπάθειες του Dudayev να δημιουργήσει ένα καθεστώς προεδρικής δημοκρατίας άυξησαν την ένταση ανάμεσα στις δύο πλευρές καθώς ο Akhmadov κράτησε ανένδοτη στάση όσον αφορά τη διατήρηση του κοινοβουλευτικού ελέγχου και διαδικασιών. Souleimanov, κ.α., «Chechnya – A study of a post-Soviet conflict», ό.π., 218.

Dudayev να εδραιώσει την κυριαρχία του στην Τσετσενία, αποκρούοντας τη ρωσική απειλή.¹⁹⁹

6.3 Ο Πρώτος Ρωσοτσετσενικός Πόλεμος 1994-1996

Ο Πρώτος Ρωσοτσετσενικός Πόλεμος ξεκίνησε το Δεκέμβριο του 1994 με την εισβολή του ρωσικού στρατού στην Τσετσενία. Βασικός λόγος αυτής της απόφασης ήταν η εσωτερική πολιτική σκηνή της Ρωσίας, καθώς η δημοτικότητα του Προέδρου Yeltsin είχε μειωθεί εκείνη την εποχή, όπως φαινόταν από τις δημοσκοπήσεις. Μετά την ήττα που υπέστησαν οι φιλορωσικές δυνάμεις τον Νοέμβριο του 1994, ο Yeltsin είχε δύο επιλογές: είτε να κλιμακώσει την αντιπαράθεση με την Τσετσενία, είτε να υπαναχωρήσει. Επέλεξε την πρώτη εναλλακτική, μετά τη διαβεβαίωση του Ρώσου υπουργού άμυνας Pavel Grachev ότι η επίλυση του τσετσενικού προβλήματος θα ήταν ένα εύκολο εγχείρημα, ένας μικρός, αλλά νικηφόρος πόλεμος που θα τόνωνε τη δημοφιλία του και θα έκανε δυνατή την επανεκλογή του. Έτσι, στις 30 Νοεμβρίου 1994, ο Yeltsin υπέγραψε το προεδρικό διάταγμα για την αποκατάσταση της συνταγματικής τάξης στην Δημοκρατία της Τσετσενίας.²⁰⁰

¹⁹⁹ M. Galeotti, *Russia's Wars in Chechnya 1994-2009*, Osprey Publishing, 2014, 34-35 & Hughes, *Chechnya – From Nationalism to Jihad*, ό.π., 75 & Evangelista, «*The Chechen Wars...*», ό.π., 31. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την απόπειρα κατάληψης του Γκρόζνυ από την τσετσενική αντιπολίτευση με τη συνδρομή ρωσικών στρατευμάτων τον Νοέμβριο του 1993, βλ., στο T. German, *Russia's Chechen War*, Routledge, London, 2003, 119-123.

²⁰⁰ Lapidus, «Contested Sovereignty...», ό.π., 17, 20 & Zurcher, «*The Post-soviet Wars...*», ό.π., 81-82 & J. Hughes, «Chechnya: the Causes of a Protracted Post-Soviet Conflict», ό.π., 30. Στα χαρτιά, η Ρωσία ήταν σε σαφώς πλεονεκτική θέση έναντι της Τσετσενίας, καθώς ο στρατός της αριθμούσε πάνω από 2 εκατομμύρια άντρες. Στην πραγματικότητα, η πολεμική της μηχανή ήταν ένα απολίθωμα των κάποτε κρατιών σοβιετικών δυνάμεων και με σοβαρό έλλειμμα στην χρηματοδότησή του, καθώς λάμβανε μόνο το 30 με 40 τοις εκατό του ποσού που ήταν αναγκαίο για την εύρυθμη λειτουργία του στρατεύματος, πόσο μάλλον για τον εκσυγχρονισμό και την αναμόρφωσή του. Οι μονάδες του στρατού ήταν υποστελεχωμένες και κακοπληρωμένες, ενώ υπέφεραν από έλλειψη βασικών αγαθών, όπως φαγητό και θέρμανση, που είχαν ως αποτέλεσμα την υπονόμευση του ηθικού του στρατεύματος, αλλά και των διαπροσωπικών σχέσεων που

Η ρωσική επίθεση στο Γκρόζνυ ξεκίνησε τον Δεκέμβρη του 1994 με τον αεροπορικό βομβαρδισμό της πόλης που οδήγησε στην καταστροφή μεγάλου μέρους της πόλης και των υποδομών της και στην απώλεια δεκάδων χιλιάδων αμάχων. Μετά από σχεδόν τρεις εβδομάδες μάχης, οι Ρώσοι κατάφεραν να αποκτήσουν τον έλεγχο του Γκρόζνυ, έχοντας υποστεί μεγάλες απώλειες. Ο ρωσικός στρατός και ρωσικές δυνάμεις ασφαλείας διέπραξαν εγκλήματα πολέμου εναντίον του άμαχου πληθυσμού, ενώ μεγάλο μέρος του αντρικού πληθυσμού συγκεντρώθηκε σε στρατόπεδα κράτησης και υπέστη συστηματική κακοποίηση. Μετά από δύο μήνες εκστρατείας, ο ρωσικός στρατός κατάφερε να καταλάβει σχεδόν το σύνολο της Τσετσενίας και να απωθήσει τους αντάρτες στα βουνά, στο νότιο τμήμα της χώρας. Ο Dudayev σκοτώθηκε από ρωσικό πύραυλο τον Απρίλιο του 1996, αλλά αυτή η απώλεια δεν έκαμψε το ηθικό των Τσετσένων, οι οποίοι κατάφεραν να ανασυγκροτηθούν και με λίγες χιλιάδες μαχητές να ανακαταλάβουν τις τρεις μεγάλες πόλεις της Τσετσενίας, συμπεριλαμβανομένου του Γκρόζνυ, γεγονός που ισοδυναμούσε με ταπείνωση των ρωσικών στρατευμάτων, συμβάλλοντας στον τερματισμό του πολέμου και την απόσυρσή τους από την Τσετσενία.²⁰¹

Ο πόλεμος είχε ως αποτέλεσμα την πλήρη ισοπέδωση του Γκρόζνυ και πολλών άλλων πόλεων της Τσετσενίας, ενώ υπήρξε τεράστιος φόρος αίματος με περίπου 50.000 νεκρούς και από τις δύο πλευρές. Ο συγκεκριμένος πόλεμος σημαδεύτηκε από μαζικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, από την πλευρά των ρωσικών στρατευμάτων, και τη χρήση

αποτελούν βασικό πλεονέκτημα για τη μαχητικότητα των στρατιωτών. Galeoti, *Russia's Wars in Chechnya 1994-2009*, ό.π., 37-38, 55-58.

²⁰¹ D. Billingsley, *Fangs of the Lone Wolf, Chechen Tactics in the Russian-Chechen Wars 1994-2009*, Helion & Company, Solihull, 2013, 2 & J. Robins & I. Sigal, «Sovereignty – Building: The Case of Chechnya», *The Fletcher Forum of World Affairs*, 21:2 (1997), 29 & Wood, *Chechnya: The Case for Independence*, ό.π., 83-84., Basok, «The Chechen-Russian Conflict ...», ό.π., 12.

τρομοκρατικών τακτικών, από την πλευρά των Τσετσένων. Επίσης, χαρακτηρίστηκε από την ύπαρξη ξένων μαχητών στο πλευρό των Τσετσένων με προεξάρχοντα τον Amir Khattab ο οποίος υπήρξε βασικός συνεργάτης του Shamil Basayev, που είχε και ο ίδιος πολεμήσει στο πλευρό των Αμπχαζίων στον πόλεμο με τη Γεωργία το 1992.²⁰²

6.4 Το μεσοδιάστημα 1996-1999

Ο πρώτος Ρωσοτσετσενικός Πόλεμος τελείωσε με την υπογραφή της συνθήκης του Khasavjurt, η οποία τερμάτιζε τον πόλεμο. Η εν λόγω συνθήκη απέδωσε στην Τσετσενία de facto ανεξαρτησία, παραπέμποντας την επίλυση του πολιτικού θέματος της Τσετσενίας μέχρι το τέλος του 2001. Τον Ιανουάριο του 1997, υπογράφηκε η επίσημη συμφωνία ειρήνευσης μεταξύ της Ρωσικής Ομοσπονδίας και της Τσετσενίας και διεξήχθησαν ελεύθερες προεδρικές εκλογές στην Τσετσενία, υπό την εποπτεία του ΟΑΣΕ. Νικητής των εκλογών ήταν ο Aslan Maskhadov, ο αρχηγός του επιτελείου των ενόπλων δυνάμεων της Τσετσενίας, που ήταν και ο πιο μετριοπαθής από τους υποψήφιους προέδρους. Η εκλογή

²⁰² Cornell, «The “The Afganization” of the North Caucasus...», ό.π., 130-131 & O. Olikar, *Russian's Chechen Wars 1994-2000: Lessons from Urban Combat*, Arroyo Center/RAND, Santa Monica 2001, 16-17 & T. De Waal, *A War of Unintended Consequences*, SAGE Publications, 33:4 (2004), 57-58 & Cohen, «Russia's Counterinsurgency in North Caucasus...», ό.π., 26-27. Ο Shamil Basayev είχε εισβάλει σε νοσοκομείο της πόλης Buddyonovsk στα νότια της Ρωσίας και είχε πάρει ομήρους ασθενείς του νοσοκομείου, γεγονός που άλλαξε την πορεία του πολέμου υπέρ των Τσετσένων. N. Melvin, «North Caucasus, Ways Forward for Russia and the European Union», *Stockholm International Peace Research Institute*, Policy Paper, No. 16, 2007, 21-22. Εξαιτίας των εγκλημάτων πολέμου στην Τσετσενία, η Ρωσία δεν έγινε δεκτή ως μέλος στο Συμβούλιο της Ευρώπης το Φεβρουάριο του 1995. Έγινε δεκτή τον Ιανουάριο του 1996 υπό τον όρο ότι η Ρωσία θα εναρμονιστεί με τους διεθνείς κανόνες και τις ευρωπαϊκές αξίες. Hughes, *Chechnya -From Nationalism to Jihad*, ό.π., 131. Ένας από τους βασικούς λόγους της ήττας της Ρωσίας στον πόλεμο ήταν το χαμηλό ηθικό του στρατεύματος, που κλήθηκε να λάβει μέρος σε μια πολεμική επιχείρηση μέσα στο ρωσικό έδαφος και εναντίον ρώσων πολιτών, καθώς και η στρατηγική που χρησιμοποίησαν οι ρώσοι στρατηγοί, η οποία ήταν προσαρμοσμένη σε πολεμική επιχείρηση μεγάλης κλίμακας και, συνεπώς, εντελώς ακατάλληλη για ανταρτοπόλεμο. Αντιθέτως, οι Τσετσένοι ήταν καλά εκπαιδευμένοι, καθώς πολλοί από αυτούς ήταν βετεράνοι του σοβιετικού στρατού και γνώστες της τακτικής του, είχαν καλή γνώση του εδάφους που πολεμούσαν, είχαν σοβιετικό εξοπλισμό που είχε αφήσει ο σοβιετικός στρατός κατά την αποχώρηση του το 1992 και προπάντων πολέμησαν αποφασισμένοι να υπερασπιστούν πάση θυσία τα πατρώα εδάφη απέναντι στους μισητούς ρώσους εισβολείς. . Cohen, «Russia's Counterinsurgency in North Caucasus...», ό.π., 19-20.

του ήταν σαφής απόδειξη ότι η πλειοψηφία των ψηφοφόρων επιθυμούσε να διαπραγματευθεί με τη Ρωσία για την εξεύρεση ενός κοινά αποδεκτού συμβιβασμού και ότι η νέα ηγεσία ήταν ανοιχτή σε διαπραγματεύσεις, χωρίς να αποκλίνει από το στόχο της ανεξαρτησίας της Τσετσενίας. Όμως, παρά το γεγονός ότι ο Maskhadov ήταν ένα ικανός στρατιωτικός ηγέτης, δεν είχε τις ικανότητες που απαιτούνταν για έναν πολιτικό ηγέτη. Παρά την αρχική αισιοδοξία, ο Maskhadov δεν μπόρεσε να ελέγξει την εσωτερική κατάσταση. Οι νεαροί άνεργοι βετεράνοι του πολέμου, παραμένοντας οπλισμένοι, συνέθεταν ένα εύφλεκτο υλικό για τη σταθερότητα της Τσετσενίας καθώς ήταν αφοσιωμένοι στους τοπικούς στρατιωτικούς διοικητές και όχι στην τσετσενική κυβέρνηση. Η κατάσταση επιβαρύνθηκε ακόμα περισσότερο από την οικονομική ύφεση, γεγονός που διάβρωσε την ικανότητα της κυβέρνησης στη διατήρηση του νόμου και της τάξης. Οι ρωσικές αρχές, διατηρώντας εχθρική στάση απέναντι στον Maskhadov, δεν παρείχαν καμία ουσιαστική βοήθεια στο δύσκολο έργο της ανασυγκρότησης της Τσετσενίας. Σταδιακά, η χώρα βυθιζόταν στο χάος με εγκληματικές ομάδες να μετατρέπουν τις απαγωγές σε επικερδή επιχείρηση, ενώ το λαθρεμπόριο ανθούσε.²⁰³

Ένας ακόμα επιβαρυντικός παράγοντας ήταν ότι ο Mashkadov είχε να αντιμετωπίσει την συμμαχία της εσωτερικής αντιπολίτευσης, που είχε ασπαστεί τον ουαχαμισμό, και επιθυμούσε ένα ισλαμικό κράτος καθώς, επίσης, και ισλαμικές εξτρεμιστικές ομάδες από

²⁰³ Cornell, «The “The Afganization” of the North Caucasus...», ό.π., 132-133 & M. Kramer, «Guerilla Warfare, Counterinsurgency and Terrosrim in the North Caucasus: The Military Dimension of the Russian-Chechen Conflict», *EUROPE-ASIAN STUDIES*, 57:2 (2005), 211 & Abgeko, «Understanding the Structural Dynamics ...», ό.π., 45 & Cheterian, «*Little Wars and a Great Game...*», ό.π., 48-49. A. Merlin, , «The Postwar Period in Chechnya: When Spoilers Jeopardize the Emerging Chechen State (1996-1999)», 228, στο *War Veterans in Postwar Situations*, (New York: Nathalie Duclos (eds) 2012) διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/304795615_The_Postwar_Period_in_Chechnya_When_Spoilers_Jeopardize_the_Emerging_Chechen_State_1996-1999. A. Matveeva, , «The North Caucasus- Analysis of Current Issues», *UNHCR- Centre for Documentation and Research*, Writenet Paper 17(1999), 5, διαθέσιμο στο https://www.academia.edu/96896093/The_North_Caucasus_Analysis_of_Current_Issues,

ξένους ουαχαμπί μαχητές. Αδυνατούσε να επιβληθεί σε πολέμαρχους σαν τους Shamil Basayev, Yandarbiyev, Amir Khattab, οι οποίοι δεν υπάκουαν στην κεντρική εξουσία και προσπαθούσαν να ιδρύσουν ένα δικό τους κράτος μέσα στην Τσετσενία. Αρκετές απόπειρες δολοφονίας έγιναν εναντίον του Mashkadon το 1998 και το 1999 και μολονότι αυτός επέζησε και ήταν ακόμα δημοφιλής, η κυβέρνησή του δεν ήταν σε θέση να ελέγξει την κατάσταση στην Τσετσενία. Ο Mashkadon επέβαλε τη Σαρία (το Ισλαμικό Δίκαιο), υπό την πίεση των ακραίων ισλαμιστών τον Φεβρουάριο του 1999, γεγονός που ενίσχυσε την επιρροή τους, μειώνοντας ταυτόχρονα τη λαϊκή απήχηση του Mashkadon. Η αδυναμία του Mashkadon να ελέγξει τους ακραίους ισλαμιστές οδήγησε τον Μουφτή Akhmed Kadyrov, που είχε πολεμήσει τους Ρώσους στον Πρώτο Ρωσοτσετσενικό Πόλεμο, να αλλάξει στρατόπεδο. Αυτό αποτέλεσε το πρώτο σοβαρό ρήγμα στην τσετσενική αντίσταση, οδηγώντας στη δημιουργία φιλορωσικών παραστρατιωτικών δυνάμεων που πολέμησαν εναντίον της Τσετσενίας στον Δεύτερο Ρωσοτσετσενικό Πόλεμο.²⁰⁴

6.5 Ο Δεύτερος Ρωσοτσετσενικός Πόλεμος

Στις αρχές του 1999, η αποδιάρθρωση της Τσετσενίας ήταν πλήρης. Η Τσετσενία είχε έναν εκλεγμένο πρόεδρο χωρίς, όμως, πραγματική ισχύ και ένα κοινοβούλιο χωρίς εξουσίες. Δεν υπήρχε πλέον συνταγματικό δικαστήριο, αλλά ούτε και σύνταγμα, καθώς ο πρόεδρος το είχε αναστείλει. Παρομοίως, η Ρωσία του 1999 ήταν διαφορετική από εκείνη του 1994. Ο Yeltsin, έχοντας μια ήδη κλονισμένη υγεία, τον Αύγουστο του 1999 διόρισε πρωθυπουργό τον Vladimir Putin, τον οποίον προόριζε για διάδοχό του στην προεδρία της

²⁰⁴ L. Vidino, «The Arab Foreign Fighters and the Sacralization of the Chechen Conflict», *Al Nakhlah*, Tufts University, 2006, 3 & Kramer, «Guerilla Warfare...», ό.π., 212 & C. Moore & P. Tumelty, «Foreign Fighters and the Case of Chechnya: A critical Assessment», *Studies in Conflict & Terrorism*, 31 (2008), 419-420 & Rekawek, «Transformation of the Chechen Insurgency», ό.π., 3 & Rukhadze & Duerr, «Sovereignty Issues in the Caucasus...», ό.π., 39. Το δόγμα του Ουαχαμπισμού πρέσβευε το “καθαρό” ισλάμ και έβλεπε ως καθήκον του την επαναφορά του αληθινού ισλάμ του Προφήτη, μέσω του καθαρισμού του παραδοσιακού Ισλάμ από τοπικές προσθήκες, από τα λάθη του σουφισμού και των ακολούθων του και από στοιχεία παγανισμού που είχαν διαστρεβλώσει την μουσουλμανική θρησκεία. Ο τρόπος που θεωρούσαν σωστό να ξεκινήσει η διαδικασία επαναφοράς ήταν να γίνει η σαρία το σημείο αναφοράς της κοινωνικοπολιτισμικής πραγματικότητας του Βορείου Καυκάσου. V. Akayev, «The Conflict between Traditional Islam and Wahhabis in the North Caucasus: Origins, Dynamics and the Means for its Resolution», *Chechen Scholars on Chechnya*, 2010, 70.

Ρωσικής Ομοσπονδίας. Ο Putin ήταν αποφασισμένος να επαναφέρει τη Ρωσία ως μια μεγάλη δύναμη στη διεθνή κοινότητα και χρειαζόταν μια προσωπική επιτυχία για να επιδείξει αποφασιστικότητα και πυγμή. Η Τσετσενία ήταν γι'αυτόν η κατάλληλη ευκαιρία. Το καλοκαίρι του 1999, η εισβολή στο Νταγκεστάν από Τσετσένους Ισλαμιστές αντάρτες, υπό την ηγεσία των Shamil Basayev και Amir Khattab, σηματοδότησε την έναρξη του Δεύτερου Ρωσοτσετσενικού Πολέμου. Στόχος των ανταρτών ήταν η ένωση του Dagestan με την Τσετσενία σε μία ισλαμική δημοκρατία. Η αντίσταση που συνάντησαν από τον τοπικό πληθυσμό ήταν σθεναρή και με την επέμβαση του ρωσικού στρατού οι Τσετσένοι αντάρτες απωθήθηκαν από το Νταγκεστάν και επέστρεψαν στην Τσετσενία. Η επίθεση των Τσετσένων ανταρτών ήταν η αφορμή, για τη Ρωσία, να ανατρέψει την υπάρχουσα κατάσταση στην Τσετσενία. Μετά από μια σειρά πολύνεκρων βομβιστικών επιθέσεων, μέσα στο έδαφος της Ρωσίας, που αποδόθηκαν συλλήβδην σε τσετσένους αντάρτες, ο ρωσικός στρατός ανέλαβε μεγάλης κλίμακας στρατιωτικές επιχειρήσεις, εισβάλλοντας στην Τσετσενία τον Οκτώβρη του 1999. Αυτές οι επιχειρήσεις ήταν πολύνεκρες και για τις δύο πλευρές και επέφεραν τεράστιες καταστροφές στις πόλεις της Τσετσενίας.²⁰⁵

Μέχρι τα μέσα του 2000 ,τα ρωσικά στρατεύματα είχαν καταλάβει το Γκρόζνυ και το μεγαλύτερο μέρος της χώρας. Οι πρακτικές που χρησιμοποιήθηκαν, από τα ρωσικά στρατεύματα, περιλάμβαναν εκτεταμένους βομβαρδισμούς, στρατόπεδα κράτησης, άσκηση ωμής βίας απέναντι σε αμάχους και κραυγαλίες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Από την 11 Σεπτεμβρίου 2001 και μετά ο πόλεμος της Τσετσενίας άρχισε να εμφανίζεται, από τη ρωσική πλευρά, ως επιχείρηση κατά της τρομοκρατίας, ενώ η

²⁰⁵ Kipp, «Russia's Wars in Chechnya», ό.π., 58-59 & R. Menon & G. Fuller, «Russia's Ruinous Chechen War», *Foreign Affairs*, 79:2 (2000), 32 & Charles River Editors, «*Chechnya and Dagestan...*», ό.π., 73-74 & Moore & Tumelty, «Foreign Fighters and the Case of Chechnya...», ό.π., 420. A. Osmayev, «The Chechen Republic: From 'Counter-Terrorist Operation' to Peace», *Norwegian Institute for International Affairs*, (2010), 12, διαθέσιμο στο <http://www.jstor.com/stable/resrep08066.4>. Οι επιχειρήσεις του ρωσικού στρατού έτυχαν σφοδρής κριτικής με αποκορύφωμα την κοινή δήλωση του ΟΑΣΕ, του Συμβουλίου της Ευρώπης και του ΟΗΕ, που εξέφραζαν την ανησυχία τους για την κατάσταση στην Τσετσενία. & Hughes, *Chechnya – From Nationalism to Jihad*, ό.π., 133.

κατάσταση της Τσετσενίας παραλληλίζονταν και συγκρίνονταν με τις τρομοκρατικές επιθέσεις στην Αμερική, από την Al Quaida. Έτσι, η ρωσική αφήγηση συνέδεε τους ξένους μαχητές στην Τσετσενία με τους τρομοκράτες της Al Quaida. Παρά τις προσπάθειες του προέδρου Mashkadov για την εξεύρεση μιας κοινά αποδεκτής πολιτικής λύσης, η επιλογή του ριζοσπαστικοποιημένου κομματιού των τσετσένων μαχητών να απαντήσουν με ακραίες μεθόδους τρομοκρατίας στη βία των ρωσικών στρατευμάτων, ακύρωσε οποιαδήποτε δυνατότητα διαπραγμάτευσης και αποθάρρυνε τη διεθνή κοινότητα από την ανάληψη πρωτοβουλιών για διαμεσολάβηση.²⁰⁶

Η Ρωσία επέλεξε την μέθοδο του προσεταιρισμού τοπικών ελίτ και της μεταβίβασης της εξουσίας σε αυτούς προκειμένου να επιλύσει το φλέγον ζήτημα της διακυβέρνησης. Έτσι, τον Ιούνιο του 2000 μία φιλορωσική τσετσενική κυβέρνηση, υπό τον Ahmad Kadirov, διορίστηκε από τον Putin και ανέλαβε τη διακυβέρνηση της Τσετσενίας. Τον Μάρτιο του 2003 ένα νέο σύνταγμα, που επικυρώθηκε με δημοψήφισμα, ανακήρυσσε την Τσετσενία κομμάτι της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Ο Kadyrov ορκίστηκε πρόεδρος της Τσετσενίας την ίδια χρονιά και παρέμεινε στη θέση αυτή μέχρι και τη δολοφονία του, το 2004. Με τον προσεταιρισμό της οικογένειας Kadyrov, η Μόσχα μπορούσε να απευθυνθεί στον πληθυσμό της Τσετσενίας με το επιχείρημα ότι οι αντάρτες ήταν ξένοι τζιχαντιστές, οι οποίοι είχαν παρεισφρήσει στην Τσετσενία ώστε να επιβάλλουν τη δική τους εκδοχή του Ισλάμ για την εξυπηρέτηση των δικών τους πολιτικών σκοπών. Το τσετσενικό αποσχιστικό κίνημα είχε γίνει ήδη σκιά του εαυτού του, έχοντας χάσει πολλούς από τους σημαντικούς ηγέτες του. Η ριζοσπαστικοποίηση του κινήματος και η μετατροπή του σε jihad (ισλαμικός ιερός πόλεμος)

²⁰⁶ P. Calzini, «Vladimir Putin and the Chechen War», *The International Spectator*, Istituto Affari Internazionali. 1 (2005), 21, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/348506260_Nagorno-Karabakh_Conflict_A_Protracted_Melted_Conflict_rather_than_a_Frozen_one & P. Larzilliere, «Chechnya: moving toward islamic nationalism?. The enigma of islamist violence», *Hurst and Co*, 2007, 11, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/32967298_Chechnya_moving_toward_islamic_nationalism & I. Akhmadov & M. Lansky, *The Chechen Struggle, Independence Won and Lost*, Palgrave Macmillan, New York 2010. 173-174.

είχε ως αποτέλεσμα να χάσει την υποστήριξη μεγάλου αριθμού μαχητών, οι οποίοι είχαν ξεκινήσει τον αγώνα με στόχο μια ελεύθερη Τσετσενία και όχι έναν ιερό πόλεμο. Το 2007 ανέλαβε Πρόεδρος της Τσετσενίας ο Ramzan Kadyrov, ο οποίος έχει καταφέρει να ελέγξει την κατάσταση της χώρας, έχει επιβάλλει ένα αυταρχικό καθεστώς και έχει καταφέρει να αποτρέψει τη στρατολόγηση νέων μαχητών χρησιμοποιώντας μεθόδους τρομοκρατίας του πληθυσμού, όπως παράνομες κρατήσεις, βασανιστήρια και εξαφανίσεις κρατούμενων.²⁰⁷

Μετά το θάνατο του Mashkadov, από ρωσικές δυνάμεις, το 2005, πρόεδρος ανέλαβε ο Abdul-Halim Sadulayev μέχρι το 2006 όπου σκοτώθηκε. Το 2007, ο Doku Umarov έγινε πρόεδρος της Τσετσενικής Δημοκρατίας της Ισκερίας και ίδρυσε το Εμιράτο του Καυκάσου, ένα ισλαμικό κράτος που βασιίζεται στη Σαρία. Οι μαχητές του ήταν πολύ νέοι μη τσετσένοι τζιχαντιστές, οι οποίοι ενδιαφέρονταν περισσότερο για την εξάπλωση του ιερού πολέμου παρά για μια ανεξάρτητη Τσετσενία. Η κατάργηση της τσετσενικής δημοκρατίας της Ισκερίας και η ίδρυση του Εμιράτου του Καυκάσου ήταν η σαφής απόδειξη της επικράτησης των ουαχαμπιστών στην τσετσενική εξέγερση. Στο μεταξύ, η σύγκρουση είχε διαχυθεί στις γειτονικές επαρχίες του Βορείου Καυκάσου με επίκεντρο το

²⁰⁷ Galeoti, *Russia's Wars in Chechnya 1994-2009*, ό.π., 117-121 & Calzini, «Vladimir Putin and the Chechen War», ό.π., , 23-24, & Melvin, «North Caucasus...», ό.π., 28-29 & J. Wilhelmsen & E. Fatland (eds), «Exclusion and Inclusion: The Core of Chechen Mobilization to Jihad», *Perspectives on Terrorism*, Vol. 14, No. 2 (April 2020), 32 & A. Pakvovik, Chechnya – The Islamization of a Secession», *Politics of Religion and Nationalism: Federalism, Consociationalism and Secession*, Routledge, London 2015, 101-102. Το 2004 πρόεδρος ανέλαβε ένας στενός συνεργάτης του Kadyrov και ο οποίος παρέμεινε στη θέση αυτή μέχρι το 2007. Έκτοτε, ανέλαβε ο γιος του Kadyrov, Razman Kadyrov. Η στρατηγική του προσεταιρισμού και της χρήσης τοπικών ελίτ για την σταθεροποίηση της κατάστασης, συνιστά επαναλαμβανόμενο μοτίβο στην άσκηση εξουσίας από τα χρόνια της αυτοκρατορικής Ρωσίας. Η συγκεκριμένη προσέγγιση χρησιμοποιείται, στο πλαίσιο μιας παρατεταμένης εκστρατείας, όταν η κρατική υπόσταση είναι αδύναμη και η διαχείριση της εξουσίας, με τη χρήση ωμής βίας και καταπίεσης, έχει αποτύχει και μια άλλη εναλλακτική λύση πρέπει να χρησιμοποιηθεί για τη διαχείριση της κατάστασης. M. Matejova, «Russian 'Chechenization' and the Prospects for a Lasting Peace in Chechnya», *INTERNATIONAL JOURNAL ON WORLD PEACE*, XXX:2 (2013), 12, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/326211199_Russian_Chechenization_and_the_Prospects_for_a_Lasting_Peace_in_Chechnya.

Νταγκεστάν. Το 2009, η Ρωσία ανήγγειλε το τέλος των στρατιωτικών επιχειρήσεων στην Τσετσενία, ενώ από τις αρχές της δεκαετίας του 2010 η εξέγερση έχει σταδιακά εξασθενίσει και η κατάσταση στην Τσετσενία έχει σταθεροποιηθεί. Το 2014, μετά το θάνατο του Doku Umarov, την ηγεσία του Εμιράτου ανέλαβε ο Aliashab Kebekov, ο πρώτος μη Τσετσένος ηγέτης, με αποτέλεσμα το τσετσενικό στοιχείο της εξέγερσης να περιθωριοποιηθεί. Μετά τον θάνατο του Kebekov το 2015, το Εμιράτο του Καυκάσου παραμένει χωρίς ηγέτη.²⁰⁸

Ο Δεύτερος Ρωσοτσετσενικός Πόλεμος ήταν ριζικά διαφορετικός από τον πρώτο. Οι Ρώσοι είχαν μάθει από τα αίτια της ήττας τους στον Πρώτο Ρωσοτσετσενικό Πόλεμο και είχαν προετοιμαστεί κατάλληλα. Αντί να στείλουν ανεκπαιδευτες μηχανοκίνητες μονάδες για την κατάληψη των πόλεων, αυτή τη φορά, βασίστηκαν σε βαρύ πυροβολικό και εναέριους βομβαρδισμούς πριν από την προσπάθεια κατάληψη τους. Η εν λόγω επιλογή

²⁰⁸ E. Souleimanov, «The North Caucasus Insurgency? Dead or Alive», *Strategic Studies Institute, U.S. Army War College*, 2017, σ.1-3, 11 & International Crisis Group, *The Inner Abroad*, Report 2015, 10-11 & Rezvani, «Reflections on the Chechen Conflict...», ό.π., 478 & R. Sakwa, «The revenge of the Caucasus: Chechenization and the dual state in Russia», *Nationalities Papers*, 38:5 (2010), 613, διαθέσιμο στο <https://www.researchgate.net/search?q=Sakwa%2C%20Richard%282010%29%20%27The%20revenge%20of%20the%20Caucasus%3A%20Chechenization%20and%20the%20dual%20state%20in%20Russia%27%2C%20Nationalities%20Papers%2C%2038%3A%205%2C%20601%20—%20622> & Rekawek, «Transformation of the Chechen Insurgency», ό.π., 5, διαθέσιμο στο <https://www.researchgate.net/search?q=Sakwa%2C%20Richard%282010%29%20%27The%20revenge%20of%20the%20Caucasus%3A%20Chechenization%20and%20the%20dual%20state%20in%20Russia%27%2C%20Nationalities%20Papers%2C%2038%3A%205%2C%20601%20—%20622>

οδήγησε σε τεράστιες απώλειες ζώων και υποδομών στην Τσετσενία, αλλά είχε ως αποτέλεσμα την κατάληψη των μεγάλων πόλεων σε σχετικά μικρό χρονικό διάστημα. Μία ακόμα βασική διαφορά μεταξύ των δύο πολέμων ήταν η αντίληψη της δυτικής κοινής γνώμης για τη σύγκρουση και ο τρόπος δημοσιογραφικής κάλυψης των δύο πολέμων. Ο Πρώτος Ρωσοτσετσενικός Πόλεμος φαινόταν, στα μάτια των Δυτικών, ως ένας αγώνας των Τσετσένων για την ελευθερία τους, καλλιεργώντας ένα αίσθημα συμπάθειας απέναντί τους για όσες ακρότητες και εγκλήματα υπέφεραν από την πολεμική ρωσική μηχανή. Η περίπτωση του Δεύτερου Ρωσοτσετσενικού Πολέμου ήταν εντελώς διαφορετική, καθώς το αφήγημα της ελευθερίας είχε αντικατασταθεί από τον αγώνα εναντίον της τρομοκρατίας και του ισλαμικού τζιχάντ, μεταστρέφοντας την κοινή γνώμη υπέρ τη Ρωσίας.

Στον Πρώτο Ρωσοτσετσενικό Πόλεμο του 1994-1996, οι ρωσικές στρατιωτικές δυνάμεις, μη έχοντας εμπειρία με την κοινή γνώμη και τις δημόσιες σχέσεις, επέτρεψαν στους δημοσιογράφους να κινούνται ελεύθερα και να έχουν πρόσβαση στο πεδίο της μάχης, παίρνοντας συνεντεύξεις από τσετσένους μαχητές. Πολύ συχνά, τα μέσα ενημέρωσης παρουσίαζαν τον πόλεμο της Τσετσενίας ως έναν πόλεμο για την ανεξαρτησία ενός έθνους που μάχονταν για την ελευθερία του. Στον Δεύτερο Ρωσοτσετσενικό Πόλεμο, οι Ρώσοι υιοθέτησαν μια εντελώς διαφορετική στάση απέναντι στα μέσα ενημέρωσης. Δημοσιογράφοι κάλυπταν, ως καλεσμένοι του ρωσικού στρατού, τις αντιτρομοκρατικές επιχειρήσεις και η οπτική των τσετσένων ανταρτών ήταν ανύπαρκτη. Αυτή η παρουσίαση των γεγονότων είχε ως αποτέλεσμα την υποστήριξη της κοινής γνώμης στις επιχειρήσεις του ρωσικού στρατού, ιδιαίτερα μετά τις πολύνεκρες βομβιστικές επιθέσεις στη Μόσχα. Ειδικότερα, μετά τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 στις ΗΠΑ, ο πόλεμος στην Τσετσενία εμφανίστηκε ως πόλεμος ενάντια στην τρομοκρατία, στο όνομα της οποίας δικαιολογήθηκαν οι αγριότητες που διαπράχθηκαν από τους Ρώσους.

Τέλος, στον Πρώτο Ρωσοτσετσενικό Πόλεμο, οι Τσετσένοι πολέμησαν ενωμένοι και αποφασισμένοι, υπό την ηγεσία του Dudayev, προκειμένου να υπερασπιστούν την πατρίδα τους απέναντι στους Ρώσους εισβολείς. Επιδόθηκαν δηλαδή σε έναν κοσμικό πόλεμο με σκοπο την ανεξαρτησία της Τσετσενίας με ελάχιστες περιπτώσεις τρομοκρατικών επιθέσεων. Αντιθέτως, στο Δεύτερο Ρωσοτσετσενικό Πόλεμο η τσετσενική αντίσταση ήταν διαιρεμένη, με πολλές εσωτερικές έριδες και διαφορετικούς πολιτικούς στόχους καθώς και

εκτεταμένη χρήση τρομοκρατικών επιθέσεων, γεγονός που συνέβαλε στην παρακμή της και στο θάνατο των βασικών πρωταγωνιστών της από τις ρωσικές δυνάμεις.²⁰⁹

6.6 Ο Ρόλος του Ισλάμ στη Διένεξη

Το Ισλάμ διαδόθηκε στην Τσετσενία στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και ενσωματώθηκε στα τοπικά έθιμα και στην κουλτούρα. Ο σουφισμός ήταν η μορφή του Ισλάμ που κυριάρχησε στην περιοχή και παρά την επίσημη πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης, το Ισλάμ δεν έγινε εφικτό να ξεριζωθεί στον Βόρειο Καύκασο και αυτό διότι το Ισλάμ θεωρείτο ένα βασικό μέρος της ξεχωριστής εθνικής ταυτότητας των Τσετσένων, των Ινγκουσετίων, αλλά και άλλων λαών της συγκεκριμένης περιοχής. Μολονότι το σοβιετικό καθεστώς ήταν εχθρικό απέναντι στην οργανωμένη θρησκεία και κατάφερε, μέχρι ένα βαθμό, να μειώσει το θρησκευτικό συναίσθημα, το Ισλάμ παρέμενε βασική αναφορά της καθημερινότητας των Τσετσένων. Τη δεκαετία του 1980, με την έλευση της Περestroika και την φιλελευθεροποίηση που έλαβε χώρα, υπήρξε μία αναβίωση του ενδιαφέροντος για το Ισλάμ. Με την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, υπήρξε ραγδαία αύξηση του τσετσενικού εθνικισμού που ήταν συνδεδεμένος με το Ισλάμ ως βασικής συνιστώσας της εθνικής ταυτότητας των Τσετσένων. Επίσης, υπήρξε εισροή ισλαμιστών ιεραποστόλων. Η ρωσική επίθεση στην Τσετσενία, τα δύο χρόνια του πολέμου που ακολούθησαν, πυροδότησε και ενδυνάμωσε την ισλαμική συνείδηση της Τσετσενίας. Η πολιτικοποίηση του Ισλάμ, ως συνιστώσας του

²⁰⁹ Olikar, «*Russian's Chechen Wars 1994-2000...*», 34 & E. Pain, «From the First Chechen War Towards the Second», *The Brown Journal of World Affairs*, Vol. 8. No. 1 (Winter/Spring 2001), 7-8 & S. Fareed, «Misperceptions about the conflict in Chechnya: The Influence of Orientalism», *Securitologia*, No. 2 (2015), 27-28, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/303740554_Misperceptions_about_the_conflict_in_Chechnya_The_influence_of_Orientalism & Y. Henkin, «From tactical terrorism to Holy War: the evolution of Chechen terrorism, 1995-2004», *Central Asia Survey*, Routledge, 25:1-2 (2006), 194-195, 197-198, διαθέσιμο στο https://www.academia.edu/3649486/From_tactical_terrorism_to_Holy_War_the_evolution_of_Chechen_terrorism_1995_2004.

τσετσενικού εθνικισμού, ήταν το μέσο για την εθνοτική κινητοποίηση της Τσετσενίας και εργαλείο για τη νομιμοποίηση του τσετσενικού κράτους.²¹⁰

Ο πρώτος πρόεδρος της Τσετσενίας, ο Dudayev, είχε ως στόχο μία ανεξάρτητη Τσετσενία που θα ήταν κοσμικό κράτος. Όμως, αναγκάστηκε να στραφεί στο Ισλάμ ως αντίμετρο στη ρωσική επιθετικότητα και ως μέσο σταθερότητας της χώρας του. Μετά το 1996 η πορεία της πολιτικοποίησης του Ισλάμ συνεχίστηκε με την ριζοσπαστικοποίηση του. Το Ισλάμ ήταν το μέσο για την ίδρυση ενός σταθερού καθεστώτος και ο δεύτερος πρόεδρος της Τσετσενίας και διάδοχος του Dudayev, ο Yandarbiyev, όντας οπαδός του ισλαμικού μοντέλου, επέβαλε τον ισλαμικό νόμο. Ακολουθώντας το παράδειγμά του, ο τρίτος πρόεδρος της Τσετσενίας, ο Mashkhadov, δημιούργησε ένα ειδικό καθεστώς Σαρίας και ίδρυσε ισλαμικά δικαστήρια σε ολόκληρη την Τσετσενία. Όμως, το δόγμα του Ουαχαμπισμού άρχισε να γίνεται δημοφιλές σε έναν ολοένα και αυξανόμενο αριθμό νεαρών, κυρίως Μουσουλμάνων, που ο πόλεμος τους είχε ριζοσπαστικοποιήσει. Επιπλέον, τους παρείχε την ιδεολογική εναλλακτική σε σχέση με το παραδοσιακό Ισλάμ καθώς, επίσης, την αίσθηση μιας προσωπικής αποστολής και του ανήκειν σε μια στενά συνδεδεμένη αδελφότητα.²¹¹

²¹⁰ M. Vatchagaev, «The Chechen Resistance: Yesterday, Today and Tomorrow», στο G. Howard (ed.), *Volatile Borderland: Russian and the North Caucasus*, The Jamestown Foundation, Washington, DC 2012, 221 & E. Souleimanov & S. Horak, «Islam, Islamism and Terrorism in the Northern Caucasus and Central Asia», στο IFSH (ed.), *OSCE Yearbook 2006*, Baden-Baden 2007, 273-275 & C. Bram & M. Gammer, «Radical Islamism, Traditional Islam and Ethnonationalism in the Northern Caucasus», *Middle Eastern Studies*, 49:1 (2013), 5-6, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/260162552_Radical_Islamism_Traditional_Islam_and_Ethno-Nationalism_in_the_Northern_Caucasus,

²¹¹ E. Souleimanov, «Chechnya, Wahhabism and the Invasion of Dagestan», *Middle East Review of International Affairs*, 9:4, (2005), 52-55 & K. Helleoy, «Civil War and the Radicalization of Islam in Chechnya», *Journal of Religion and violence*, 1:1 (2013), 21-22, διαθέσιμο στο <https://www.jstor.org/stable/26663866> & C. Walker, *Islam in Chechnya*, Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies, University of California, Berkeley 1998, 2 & K. Hertog, «A Self-fulfilling Prophecy: The Seeds of Islamic Radicalisation in Chechnya», *Religion State & Society*, 3 (2005), 241, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/233212635_A_Self-fulfilling_Prophecy_The_Seeds_of_Islamic_Radicalisation_in_Chechnya.

Οι υποστηρικτές του Ουαχαμπισμού αυξήθηκαν με την έλευση ισλαμιστών εθελοντών, η πλειοψηφία των οποίων προερχόταν από τη Σαουδική Αραβία, αλλά και από χώρες όπως η Υεμένη, η Αίγυπτος, το Κουβέϊτ και άλλες, που πολέμησαν στον Πρώτο Ρωσοτσετσενικό Πόλεμο (1994-1996). Πολλοί από αυτούς παρέμειναν και παντρεύτηκαν γυναίκες από την Τσετσενία και το Dagestan. Στρατόπεδα εκπαίδευσης ιδρύθηκαν για την στρατιωτική εκπαίδευση και τη θρησκευτική κατάρτιση των ισλαμιστών μαχητών. Οι οπαδοί του Ουαχαμπισμού έδειχναν παντελή έλλειψη σεβασμού για το παραδοσιακό Ισλάμ της Τσετσενίας, τον ήπιο σουφισμό. Παρά το γεγονός ότι ο Ουαχαμπισμός είχε απήχηση σε ένα μικρό κομμάτι του πληθυσμού, το οποίο έφτανε το 5-10%, ο φανατισμός, η αλληλεγγύη και η στρατιωτική δύναμη των υποστηρικτών του, τους καθιστούσε μια υπολογίσιμη πολιτική δύναμη. Οι Ουαχαμπιστές δεν αναγνώριζαν την κεντρική πολιτική εξουσία του προέδρου Mashkadon και αύξαναν την επιρροή τους σε μεγάλο μέρος των εκπροσώπων της πολιτικής και στρατιωτικής ελίτ της Τσετσενίας, όπως τον δεύτερο πρόεδρο της Τσετσενίας Yandarbiyev, τον Salman Raduyev, τον Shamil Basayev και άλλους, που ήταν δυσαρεστημένοι με την κατανομή της εξουσίας από τον πρόεδρο Mashkadon. Ουσιαστικά, δεν αναγνώριζαν το δικαίωμα του προέδρου να παίρνει αποφάσεις χωρίς τη συναίνεση τους. Στόχος τους ήταν να εκδιώξουν τον Mashkadon από τη θέση του προέδρου, χρησιμοποιώντας το Ισλάμ ως μέσο πολιτικής απονομιμοποίησης. Τον θεωρούσαν ακατάλληλο για τη συγκεκριμένη θέση λόγω μειωμένης θρησκευτικής πίστης στο Ισλάμ και μάλιστα στην «καθαρή» εκδοχή του, τον Ουαχαμπισμό. Παράλληλα, έψεγαν τον πρόεδρο για τη ρεαλιστική του προσέγγιση και τις προσπάθειές του να διατηρήσει τις ειρηνικές σχέσεις με τη Ρωσία. Επίσης, τον κατηγορούσαν για ανικανότητα ως προς τον έλεγχο της εγκληματικότητας που είχε αυξηθεί και τον καλούσαν να ιδρύσει ένα ουαχαμπί ισλαμικό κράτος στην Τσετσενία.²¹²

²¹² P. Larzilliere, «Chechnya: moving toward islamic nationalism?...», ό.π., 7, & Souleimanov, «Chechnya, Wahhabism and the Invasion of Dagestan», ό.π., 55-58 & M. B. Al-Shishani, «The Rise and Fall of Arab Fighters in Chechnya», *The Jamestown Foundation*, 2006, 3, 8-9, διαθέσιμο στο https://www.academia.edu/560817/The_Rise_and_Fall_of_Arab_Fighters_in_Chechnya & A. Pavkovic,

Στην προσπάθειά του να αντικρούσει του ακραίους ισλαμιστές, ο Mashkadon ανακοίνωσε μία κυβέρνηση που θα στηριζόταν στη Σαρία. Αυτό συνέβη ακριβώς μία μέρα πριν προβεί σε ανάλογη κίνηση η ουαχαμπί αντιπολίτευση, απονομομοποιώντας την εξουσία που έδινε το σύνταγμα στον Mashkadon, σύμφωνα με οποίο είχε εκλεγεί πρόεδρος. Η πλήρης αποδόμηση της εξουσίας του προέδρου και η απονομιμοποίηση της φάνηκε με την επίθεση των ακραίων ισλαμιστών στο Dagestan με σκοπό την ενοποίηση του με την Τσετσενία. Αυτό το γεγονός έδωσε στη Ρωσία την αφορμή να εισβάλλει στην Τσετσενία, ξεκινώντας τον Δεύτερο Ρωσοτσετσενικό Πόλεμο. Η πολιτικοποίηση του Ισλάμ μετέβαλε ένα κοσμικό κίνημα ανεξαρτησίας στην Τσετσενία σε ιερό πόλεμο, οδηγώντας στη διασπορά του πολέμου σε όλο το Βόρειο Καύκασο και στην ίδρυση του Εμιράτου του Καυκάσου το 2007. Η μοίρα των μεγάλων πρωταγωνιστών του τσετσενικού κινήματος ήταν κοινή καθώς έπεσαν μαχόμενοι χωρίς να καταφέρουν να δουν μια ανεξάρτητη Τσετσενία, ενώ οι μαχητές του ιερού πολέμου, διασκορπισμένοι στις γειτονικές δημοκρατίες του Βορείου Καυκάσου, έχουν πλέον αποδεκατιστεί, αν και δεν έχουν εξαληφθεί εντελώς. Η σημερινή κατάσταση σταθεροποίησης στην Τσετσενία είναι αποτέλεσμα της στρατιωτικής ήττας των ανταρτών και της ιδεολογικής τους πολυδιάσπασης και όχι μιας διαδικασίας ειρήνευσης.²¹³

«Chechnya : The Islamization of a Secession», *Politics of Religion and Nationalism: Federalism, Consociationalism and Secession*, Routledge, London, 2015,100. Το καθεστώς του Mashkadon φαινόταν ως «αιρετικό» και, άρα, παράνομο στα μάτια των ουαχαμιστών. Σύντομα οι οπαδοί του ουαχαμπισμού άρχισαν να συγκρούονται με τους οπαδούς του παραδοσιακού Ισλάμ (σουφισμού). Η κατάσταση έφτασε σε τέτοιο σημείο που ο συνήθως συγκρατημένος τσετσένος πρόεδρος κάλεσε τους συμπατριώτες του να διώξουν τους ουαχαμιστές από τα χωριά τους, καθώς η Τσετσενία όδευε προς τον εμφύλιο. Souleimanov & Horak, «Islam, Islamism and Terrorism...», ό.π., 275-276.

²¹³ Souleimanov, «Chechnya, Wahhabism and the Invasion of Dagestan», ό.π., 58-59 & International Crisis Group, *Chechnya: The Inner Abroad*, ό.π., 11 & Akhmadov & Lansky, *The Chechen Struggle*, ό.π., 141,144 & Vatchagaev, «The Chechen Resistance...», ό.π., 164-166 & Al-Shishani, «The Rise and Fall of Arab Fighters in Chechnya», ό.π., 14. Η επιστροφή Τσετσένων μαχητών του ISIS από τον πόλεμο της Συρίας ανησυχεί το καθεστώς Kadyrov για τυχόν επάληψη των επιθέσεων στην Τσετσενία. International Crisis Group, *ISIS Returnees Bring Both Hope and Fear to Chechnya*, Commentary (2018), 1.

6.7 Προσπάθειες Επίλυσης της Διένεξης

Οι προσπάθειες επίλυσης της συγκεκριμένης διένεξης ξεκίνησαν από πολύ νωρίς. Η ρωσική και η τσετσενική αντιπροσωπεία συναντήθηκαν τον Μάιο και το καλοκαίρι του 1992, χωρίς αποτέλεσμα. Τον Σεπτέμβριο του 1992 μία νέα ρωσική αντιπροσωπεία, με επικεφαλής τον αντιπρόεδρο του Ανώτατου Σοβιέτ της ρωσικής Ομοσπονδίας Γιαρον, επισκέφτηκε την Τσετσενία προσκεκλημένη του Προέδρου του τσετσενικού κοινοβουλίου Akhmadov. Η συνάντηση απέβη άκαρπη καθώς οι δύο πλευρές είχαν διαμετρικά αντίθετους στόχους. Μετά τη νέα αποτυχία των διαπραγματεύσεων, η ρωσική πλευρά αποφάσισε να ακολουθήσει μία πολιτική προσεταιρισμού της εσωτερικής αντιπολίτευσης της Τσετσενίας και διεξήγαγε συζητήσεις με τσετσένους πολιτικούς, που ήταν αντίθετοι με την πολιτική του Dudayev, για την υπογραφή μιας συμφωνίας που θα διευθετούσε τις σχέσεις ανάμεσα στη Ρωσική Ομοσπονδία και τη Δημοκρατία της Τσετσενίας. Μετά την υπογραφή της συνθήκης μεταξύ της Ρωσίας και του Ταταρστάν, νέες προσπάθειες καταβλήθηκαν από τη ρωσική πλευρά προκειμένου να υπάρξει μία παρόμοια διευθέτηση ανάμεσα στη Ρωσική Ομοσπονδία και την Τσετσενία. Δεν στέφθηκαν, όμως, από επιτυχία, καθώς η γραμμή του Yeltsin απέναντι στον Dudayev παρέμενε σκληρή. Τελικά, ο Yeltsin κατέληξε στην επιλογή της στρατιωτικής λύσης για το ζήτημα της Τσετσενίας και στην έναρξη του Πρώτου Ρωσοτσετσενικού Πολέμου το Δεκέμβριο του 1994.²¹⁴

Ο μόνος διεθνής οργανισμός που μεσολάβησε για την επίλυση της σύγκρουσης ήταν ο ΟΑΣΕ. Εν μέσω του Πρώτου Ρωσοτσετσενικού Πολέμου, μια ρωσική αντιπροσωπεία συναντήθηκε με την τσετσενική στα γραφεία του ΟΑΣΕ στο Γκρόζνυ, τον Ιούνιο του 1995.

²¹⁴ M. Magnusson, «The negotiation Process between Russia and Chechenia-Strategies, Achievements and Future Problems, στο O. Hojris & S. M. Yurukel (eds), *Contrasts and Solutions in the Caucasus*, Aarhus University Press, Aarhus, 1998, 422-424 & Hughes, *Chechnya – From Nationalism to Jihad*, ό.π., 71-72 & Tishkov, «*Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union...*», ό.π., 213-214. Η ρωσική Δούμα (Κοινοβούλιο) ακύρωσε το καθεστώς εκτάκτου ανάγκης, που είχε επιβάλει ο Yeltsin, και απαίτησε τον διορισμό επίσημης αντιπροσωπείας της Ρωσικής Ομοσπονδίας που θα διαπραγματευόταν με τις πολιτικές δυνάμεις της Τσετσενίας. Evangelista, «*The Chechen Wars...*», ό.π., 20. Ο Yeltsin αρνήθηκε να διεξαχθούν διαπραγματεύσεις σε ανώτατο επίπεδο καθώς δεν ήθελε να αποδώσει στον Dudayev τη θέση του ισότιμου συνομιλήτη, παρά το γεγονός ότι ο Dudayev είχε ταχθεί υπέρ των απευθείας διαπραγματεύσεων ανάμεσα σε αυτόν και τον Yeltsin. Lapidus, «*Contested Sovereignty...*», ό.π., 25-26..

Μετά από μακρές και επίπονες διαπραγματεύσεις, οι δύο πλευρές υπέγραψαν μία στρατιωτική συμφωνία που προέβλεπε εκεχειρία, ανταλλαγή αιχμαλώτων, αφοπλισμό των παράνομων ένοπλων σχηματισμών, ίδρυση ομάδων αυτοάμυνας και σταδιακή απόσυρση των στρατευμάτων της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Οι συγκεκριμένες συνομιλίες αποτελούσαν αναγνώριση της πλευράς Dudayev, ως επίσημου εκπροσώπου της Τσετσενίας, από τη ρωσική πλευρά και αποδοχή μιας στρατιωτικής συμφωνίας χωρίς καμία παραχώρηση στο ζήτημα του status της Τσετσενίας από την τσετσενική πλευρά, παρά την πίεση που τους ασκήθηκε από την ρωσική αντιπροσωπία. Με την διαμεσολάβηση του Tim Guldumann, του επικεφαλής της ομάδας του ΟΑΣΕ στο Γκρόζνυ, υπήρξε συνάντηση μετά το θάνατο του Dudayev, τον Απρίλη του 1996, μεταξύ του Yandarbiyev προέδρου της Τσετσενίας και του Chernomyrdin εκπροσώπου της Ρωσικής Κυβέρνησης. Σε κοινή τους συνάντηση στην Μόσχα, παρουσία του προέδρου Yeltsin, υπεγράφη μια συμφωνία που διευθετούσε την ένοπλη σύγκρουση, προβλέποντας εκεχειρία και ανταλλαγή αιχμαλώτων. Οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των δύο πλευρών συνεχίστηκαν με αλλεπάλληλες συναντήσεις, με αποτέλεσμα στις 10 Ιουνίου 1996 να υπογραφεί το πρωτόκολλο του Nazran. Οι δύο πλευρές ήρθαν σε συμφωνία πάνω σε πολιτικά ζητήματα σχετικά με τη διεξαγωγή ελεύθερων και δημοκρατικών εκλογών στη δημοκρατία της Τσετσενίας με τη συμμετοχή όλων των πολιτικών δυνάμεων, αλλά μετά από την απόσυρση των ομοσπονδιακών δυνάμεων και υπό την επίβλεψη διεθνών παρατηρητών. Στις 31 Αυγούστου 1996 υπογράφη η συμφωνία του Khasavjurt, η οποία έθετε τις βάσεις για τις σχέσεις μεταξύ των δύο πλευρών, καθώς παρέπεμπε την επίλυση του ζητήματος της Τσετσενίας μέχρι το 2001, σύμφωνα με τις αρχές του διεθνούς δικαίου, χωρίς καμιά αναφορά στο σύνταγμα της Ρωσικής Ομοσπονδίας.²¹⁵

²¹⁵ Magnunson, «The negotiation Process between Russia and Chechenia-Strategies...», ό.π., 428-431 & International Crisis Group, «*Chechnya: The Inner Abroad...*», ό.π., 2-3. & A. Matveeva, «International Actors and the Conflict in Chechnya», στο Grünenfelder, R., & Krummenacher, H. (eds), *Swisspeace Annual Conference*, 2005, 32, διαθέσιμο στο <https://www.jstor.org/stable/resrep11108.1> & OSCE, Agreement to end hostilities signed at OSCE offices in Chechnya, Press Release, Vienna, 31 July 1995, 42-43, διαθέσιμο στο www.osce.org. Evangelista. Merlin, , «The Postwar Period in Chechnya...» ό.π., 220-222. Ο Dudayev

Το διάστημα της *de facto* ανεξαρτησίας που ακολούθησε, ο πρόεδρος Mashkadon απέτυχε να δημιουργήσει ένα ευνομούμενο κράτος. Ήρθε αντιμέτωπος, από τη μια, με μια εχθρική Ρωσία και, από την άλλη, με τους φανατικούς ισλαμιστές και πολέμαρχους, που αρνούνταν να αναγνωρίσουν την εξουσία του εκλεγμένου προέδρου, με αποτέλεσμα η Τσετσενία να οδηγηθεί σε μια χαοτική κατάσταση. Η ηγεσία της Ρωσικής Ομοσπονδίας δεν εκμεταλλεύτηκε την εκλογή του μετριοπαθούς Mashksdon ώστε να διαπραγματευτεί μαζί του και να βρουν μια αμοιβαία αποδεκτή λύση. Όταν οι φανατικοί ισλαμιστές επιτέθηκαν στο Dagestan, δίνοντας την αφορμή στον Πούτιν να στείλει στρατεύματα στην Τσετσενία και να ξεκινήσει τον Δεύτερο Ρωσοτσετσενικό Πόλεμο, δεν υπήρξε κανένα περιθώριο για διαπραγματεύσεις, καθώς ο Putin αντιμετώπισε τον πόλεμο ως αγώνα κατά της τρομοκρατίας και τους Τσετσένους ως τρομοκράτες. Αρνήθηκε, επίσης, την προσφορά διαμεσολάβησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης για διαπραγματεύσεις με την τσετσενική πλευρά, επιμένοντας ότι η Τσετσενία αποτελεί εσωτερικό ζήτημα της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Σε αντίθεση με τον Πρώτο Ρωσοτσετσενικό Πόλεμο, η Ρωσία δεν επέτρεψε στον ΟΑΣΕ να αναλάβει διαμεσολάβηση ανάμεσα στις δύο αντιμαχόμενες πλευρές, κατά τη διάρκεια του Δεύτερου Ρωσοτσετσενικού Πολέμου, επιτρέποντας μόνο την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας, γεγονός που οδήγησε στον τερματισμό τω δραστηριοτήτων του ΟΑΣΕ στις 31 Δεκεμβρίου 2002 και στο κλείσιμο των γραφείων του τον Μάρτη του 2003. Η επιλογή της λύσης του ζητήματος της Τσετσενίας μέσω της τσετσενοποίησης, της μεταβίβασης δηλαδή της εξουσίας στην οικογένεια Kadyrov και της εγκαθίδρυσης ενός αυταρχικού καθεστώτος,

ήταν υπέρ της διαμεσολάβησης τρίτων μερών, όπως οι πρόεδροι του Ταρταστάν και της Ινγκουσετίας, Shalmiyev και Aushev, που θα μπορούσαν να παίξουν σημαντικό ρόλο για την επίλυση της σύγκρουσης. Παρασκηνιακά καταβλήθηκαν προσπάθειες για την ανάληψη πρωτοβουλιών μεσολάβησης, αλλά δεν έγιναν αποδεκτές από τη ρωσική πλευρά. Lapidus, «Contested Sovereignty...», ό.π., 26. Οι πολιτικές και στρατιωτικές ελίτ της Ρωσικής Ομοσπονδίας εξέφρασαν τη δυσαρέσκεια τους για τη συμφωνία του Khasavyurt, θεωρώντας την ήττα για τη ρωσική πλευρά και απειλή για την ομοσπονδιακή δομή της χώρας τους. Malko, «*The Chechen Wars...*», ό.π., 42.

απέκλεισε οποιαδήποτε δυνατότητα επίλυσης της διένεξης μέσω διαπραγματεύσεων μεταξύ των δύο πλευρών.²¹⁶

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 : Συμπεράσματα για την Τσετσενία

Η κατάρρευση της ΕΣΣΔ και ακολούθως η κρίση στην Ρωσία υπήρξε η ευκαιρία για πολιτική κινητοποίηση της εθνικής ταυτότητας στην Τσετσενία που απέβλεπε στην ανεξαρτησία. Η απαίτηση της Τσετσενίας για ανεξαρτησία ήταν μέσα στο πνεύμα της εποχής, εμπεριέχοντας όρους όπως δημοκρατία, ελευθερία, αυτοδιάθεση, ανεξαρτησία. Η δημογραφική της σύνθεση, με μια μεγάλη εθνική πλειονότητα στην περιοχή της, το ιστορικό αντίστασης στους Ρώσους, η γεωστρατηγική θέση της σε ένα κομβικό σημείο κατά μήκος των βασικών αγωγών πετρελαίου και οδών, που συνέδεαν το κέντρο με την Κασπία και τη Μαύρη Θάλασσα, αλλά και τα δικά της κοιτάσματα πετρελαίου καθώς και η γεωγραφική θέση της Τσετσενίας στα σύνορα της Ρωσικής Ομοσπονδίας με τη Γεωργία, στα απομακρυσμένα και δύσβατα βουνά, έκαναν το εγχείρημα να μοιάζει δυνατό. Η περίπτωση της Τσετσενίας εξηγείται εν μέρει από το μοντέλο του Ηρακλείδη, αλλά και εν μέρει από

²¹⁶ J. Perovic, *The North Caucasus on the Brick*, Centre of Security Studies, ETH Zurich, 2006, 14 & German, T., *Russia's Chechen War*, Routledge, London and New York, 2014, 149-150 & M. R. Freire, «Matching Words with Actions: Russia, Chechnya and the OSCE - A Relationship embedded in Ambiguity», *UNISCI Discussion Papers*, No. 9 (2005), 165-166 & Malko, «*The Chechen Wars...*», ό.π., 50. Ανάμεσα στη Ρωσική Ομοσπονδία και την Τσετσενική Δημοκρατία της Ιτσκέριας υπεγράφη μία συνθήκη, από τους Mashkadon και Yeltsin, στις 12 Μαΐου 1997. Πρόκειται για τη Συνθήκη για την Ειρήνη και τις Αρχές των Αμοιβαίων Σχέσεων, σύμφωνα με την οποία, τα δύο μέρη αναλάμβαναν τη δέσμευση να οικοδομήσουν σχέσεις σύμφωνα με τις αποδεκτές αρχές του διεθνούς δικαίου, αναφορά που παρέπεμπε σε κυρίαρχα κράτη. Wood, *Chechnya: The Case for Independence*, ό.π., 95. Ο Putin είχε θέσει ως απαράβατο όρο, για να ξεκινήσει διαπραγματεύσεις με τον Mashkadon, τα εξής: α) ο Mashkadon να καταδικάσει την τρομοκρατία ξεκάθαρα και σθεναρά, β) να εκδιώξει από την Τσετσενία τις ένοπλες συμμορίες, γ) να είναι πρόθυμος να εκδώσει τους εγκληματίες στη Μόσχα. Evangelista, «*The Chechen Wars...*», ό.π., 69. Ο Akhmadon, πρώην υπουργός εξωτερικών της Τσετσενίας, διορισμένος από τον Mashkadon το 1999, προώθησε σχέδιο επίλυσης της σύγκρουσης με την Ρωσία, επιφυλλάσσοντας για την Τσετσενία κάθεστώς προτεκτοράτου υπό την αιγίδα του ΟΗΕ και κατά το πρότυπο του Κοσόβου για ένα μεσοδιάστημα 10 με 15 ετών. Το εν λόγω σχέδιο δεν έγινε αποδεκτό. Akhmadon, & Lanskoj, *The Chechen Struggle*, ό.π., 2010, 211-215.

τη θεωρία της διαφορικής μεταχείρισης καθώς οι Τσετσένοι έβλεπαν τον εαυτό τους ως θύματα απάνθρωπης συμπεριφοράς και διακρίσεων από τους Ρώσους(βλέπε Κεφάλαιο 1, Α' Μέρος). Οι εν λόγω διακρίσεις έχουν διαχρονικό χαρακτήρα καθώς έλκουν την καταγωγή τους από τον 19^ο αιώνα. Αποκορύφωμα της εν λόγω αντιμετώπισης ήταν η εκτόπισή τους στο Καζακστάν το 1944, η οποία καταχωρήθηκε στη συλλογική μνήμη ως γενοκτονία και έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εθνοτική τους κινητοποίηση και στην διεκδίκηση της ανεξαρτησίας τους από τη Ρωσική Ομοσπονδία.

Η σύγκρουση που ακολούθησε, μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας, ήταν αναπόφευκτη γιατί οι στόχοι των δύο πλευρών ήταν εκ διαμέτρου αντίθετοι και ασυμβίβαστοι μεταξύ τους. Υπήρχαν, όμως, και ιδεολογικοί, πολιτικοί και οικονομικοί παράγοντες που οδήγησαν προς τη σύγκρουση. Το κοσμικό εθνικιστικό κίνημα του Dudayev απαιτούσε ανεξαρτησία και δεν ήταν δυνατόν να δεχθεί τίποτα λιγότερο. Από την άλλη, η Ρωσία του Yeltsin δεν ανεχόταν μία ανεξάρτητη και εκτός ελέγχου της Τσετσενία μέσα στα σύνορα της. Το παράδειγμα της Τσετσενίας απειλούσε την ακεραιότητα της Ρωσικής Ομοσπονδίας και εμπεριείχε τον κίνδυνο του ντόμινο και σε άλλες δημοκρατίες, όχι μόνο του Β. Καυκάσου. Η ανεξαρτησία της έβαζε σε κίνδυνο τα οικονομικά/ενεργειακά συμφέροντα της Ρωσίας στον Καύκασο και στην Κασπία θάλασσα και μείωνε την επιρροή της στην περιοχή. Η απάντηση της Ρωσίας στην ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Τσετσενίας ήταν ο αποκλεισμός της και η οικονομική της ασφυξία. Παράλληλα, ακολούθησε πολιτική προσεταιρισμού τοπικών ελίτ υποστηρίζοντας την εσωτερική φιλορωσική αντιπολίτευση και διορίζοντας δικές της διοικήσεις σε μια προσπάθεια υπονόμευσης του Dudayev και δημιουργίας εσωτερικής ρήξης. Αυτή η πολιτική απέτυχε στον Πρώτο Πόλεμο, όπως απέτυχε και η προσπάθεια του Dudayev να οικοδομήσει κράτος. Η οικονομία της βασιζόταν στα κέρδη από την πώληση πετρελαίου και σε μεγάλο βαθμό σε παράνομες δραστηριότητες, όπως το εμπόριο όπλων και ναρκωτικών. Ο ρόλος του Ισλάμ εκείνη την περίοδο παρέμενε περιθωριακός και η επίκληση του, από τον Dudayev, έγινε μόνο σε στιγμές επείγουσας ανάγκης, αν και υπήρξε στροφή προς τη θρησκεία στην Τσετσενία πριν τις στρατιωτικές συγκρούσεις.

Οι εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις επηρέασαν την εξέλιξη της σύγκρουσης και στα δύο στρατόπεδα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν τα αποτελέσματα των εκλογών της Δούμα το 1993 που περιόρισαν τη δυνατότητα συμβιβασμού του Yeltsin, καθώς

επικράτησαν οι κομμουνιστές και οι ακραίοι εθνικιστές, εξαναγκάζοντας τον Yeltsin σε μια πιο σκληρή στάση από το 1994. Από την άλλη μεριά, ο Dudayev κατέλυσε το κοινοβούλιο που επιζητούσε συμβιβασμό με την Ρωσία. Η σύγκρουση με την Τσετσενία εργαλειοποιήθηκε από τις πολιτικές, οικονομικές και στρατιωτικές ελίτ της Ρωσίας. Η χαμηλή δημοτικότητα του Yeltsin τον ώθησε να επιδιώξει έναν νικηφόρο πόλεμο στην Τσετσενία που θα τόνωνε το ηγετικό του προφίλ. Μια συμμαχία κορυφαίων υπουργών, ανώτερων στρατιωτικών και ισχυρών οικονομικών παραγόντων, για τους δικούς τους λόγους, τάχθηκε αποφασιστικά υπέρ της έναρξης των πολεμικών επιχειρήσεων στην Τσετσενία.

Ο Πρώτος Ρωσοτσετσενικός Πόλεμος χαρακτηρίστηκε από ωμή κτηνώδη βία, τεράστιο αριθμό θυμάτων, καταστροφή των σύγχρονων υποδομών της Τσετσενίας και πλήρη καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ακριβώς γι' αυτό τον λόγο, υπήρξαν επικρίσεις διεθνώς, αλλά και μέσα στη Ρωσία. Η αποτυχία να υποτάξει την Τσετσενία και οι επικείμενες προεδρικές εκλογές του 1996 εξανάγκασαν τον Γιέλτσιν να βρει διέξοδο στις διαπραγματεύσεις. Αυτή η επιλογή του διευκολύνθηκε από το θάνατο του Dudayev το 1996. Οι διαπραγματεύσεις διεξήχθησαν υπό την παρουσία του ΟΑΣΕ και κατέληξαν στη συμφωνία του Khasavjurt τον Αύγουστο του 1996. Η συμφωνία προέβλεπε απόσυρση των ρωσικών στρατευμάτων και διαπραγματεύσεις μεταξύ των δύο πλευρών που θα είχαν ως στόχο τη λήψη απόφασης για το οριστικό status της Τσετσενίας μέχρι το 2001. Επιπλέον, συνοδευόταν από δύο συμφωνίες που προέβλεπαν ένταξη της Τσετσενίας στον ρωσικό οικονομικό χώρο και κοινό νόμισμα.

Στις προεδρικές εκλογές του 1997, που διεξήχθησαν υπό την εποπτεία διεθνών παρατηρητών και του ΟΑΣΕ, ο Mashkadon, ο στρατιωτικός αρχηγός της αντίστασης και θεωρούμενος ως μετριοπαθής, εκλέχτηκε πρόεδρος. Είχε μπροστά του το τεράστιο έργο της ανοικοδόμησης, αλλά χωρίς καμιά ουσιαστική οικονομική βοήθεια από τη Ρωσία ή τη διεθνή κοινότητα. Η πολιτική αποκλεισμού που ακολούθησε η Ρωσία και η διεθνής απομόνωση κατέστησαν ανέφικτες τις προσπάθειες του Mashkadon για τη δημιουργία κράτους και την ειρήνευση της περιοχής σε μια στρατιωτικοποιημένη και εξουθενωμένη κοινωνία. Η αύξηση της εγκληματικότητας υπήρξε κατακόρυφη, με απαγωγές και δολοφονίες που έφτασαν σε επιδημικές διαστάσεις, οδηγώντας στην απόσυρση του ΟΑΣΕ από το Γκρόζνυ. Η αδυναμία του Mashkadon να επιβληθεί στους ακραίους ισλαμιστές, που

χρησιμοποιούσαν τρομοκρατικές μεθόδους -πολλές φορές σαν απάντηση στην ακραία βία των ρωσικών στρατευμάτων- τον κατέστησαν αφερέγγυο διαπραγματευτή, όχι μόνο για τη Ρωσία, αλλά και για τη διεθνή κοινότητα.

Ο φόβος, η καχυποψία και τα αρνητικά στερεότυπα για τον αντίπαλο είχαν καταλυτικό ρόλο στην εξέλιξη της σύγκρουσης. Οι αγώνες των Τσετσένων ενάντια στους Ρώσους, από τον 19^ο αιώνα, η εκτόπιση του 1944 που καταγράφηκε ως γενοκτονία στη συλλογική μνήμη και η υποβαθμισμένη θέση των Τσετσένων στην αυτόνομη δημοκρατία τους κατά τη σοβιετική περίοδο, συνετέλεσαν στο βαθιά ριζωμένο φόβο των Τσετσένων απέναντι στους Ρώσους και στην αίσθηση ανασφάλειας που ένοιωθαν ως κομμάτι της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Από την άλλη μεριά, οι Ρώσοι είχαν αρνητική εικόνα για τους Τσετσένους, τους οποίους θεωρούσαν ληστές και ταραξίες λόγω των συχνών εξεγέρσεών τους και μετά το 1999 συλλήβδην τρομοκράτες, γεγονός που ενέτεινε τα αρνητικά στερεότυπα και απέκλεισε την εξεύρεση μιας κοινά αποδεκτής λύσης.

Η ίδια η δυναμική της παρατεταμένης σύγκρουσης ριζοσπαστικοποίησε και τις δύο πλευρές. Από την πλευρά των Τσετσένων, η ριζοσπαστικοποίηση των ανταρτών της τσετσενικής αντίστασης - χαρακτηριστικό το παράδειγμα του Basayev και της ομάδας του, που από κοσμικοί εθνικιστές μεταβλήθηκαν σε μαχητές της τζιχάντ- ήταν ένα από τα αποτελέσματα της παρατεταμένης σύγκρουσης με τη Ρωσία, αλλά και της κτηνώδους φύσης του πολέμου. Η επιτυχία των μαχητών, μαζί με τους ξένους που πολέμησαν στον Πρώτο Ρωσοτσετσενικό Πόλεμο, προσέδωσε αίγλη και σεβασμό στο ριζοσπαστικό Ισλάμ και το κατέστησε δημοφιλές στους νεαρούς μαχητές. Σκοπός των ριζοσπαστικοποιημένων μαχητών δεν ήταν πια η εθνική ανεξαρτησία της Τσετσενίας, αλλά η δημιουργία ενός ισλαμικού κράτους, όχι μόνο στην Τσετσενία, αλλά σε όλο τον Β. Καύκασο με την εξαγωγή του πολέμου σε γειτονικές δημοκρατίες. Η επιρροή του δογματικού Ουαχαμπισμού στο αυτονομιστικό κίνημα ερχόταν σε αντίθεση με τον ήπιο Σουφισμό που κυριαρχούσε στην περιοχή και αυτό το γεγονός προκαλούσε εντάσεις. Ο Mashkadov, παρά την αντίθεση του στον Ουαχαμπισμό και στις συνέπειές του, προσπάθησε να συμβιβαστεί μαζί του για να αποφύγει τον εμφύλιο πόλεμο. Κομβικό σημείο της σύγκρουσης υπήρξε η επίθεση των ακραίων ισλαμιστών στο Dagestan με σκοπό την έναρξη τζιχάντ για την απελευθέρωση του Β. Καυκάσου και την ίδρυση ισλαμικού κράτους καθώς, επίσης, οι βομβιστικές επιθέσεις στη Μόσχα και σε άλλες πόλεις με την απώλεια εκατοντάδων πολιτών, η οποία έδωσε την

αφορμή στον Putin, ως πρωθυπουργό, να επέμβει στην Τσετσενία με πρόσχημα την τρομοκρατία το 1999.

Από την άλλη μεριά, η ριζοσπαστικοποίηση έλαβε χώρα και στη Ρωσία. Το τέλμα των διαπραγματεύσεων και η ιδεολογική αλλαγή στη φύση του αυτονομιστικού κινήματος εμφάνισε τη προσφυγή στα όπλα ως τη μόνη διέξοδο. Ο Putin δεν είχε κανένα δισταγμό να χρησιμοποιήσει τη βία ως πολιτικό εργαλείο, ενώ ήταν έντονη η επιθυμία στους στρατιωτικούς κύκλους να ξεκαθαρίσουν την κατάσταση στην Τσετσενία. Οι προεδρικές εκλογές του 2000 έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στις πολιτικές επιλογές στην Τσετσενία. Η επανάκτηση της Τσετσενίας ήταν το όχημα για την εκλογική νίκη και την εγκαθίδρυση του καθεστώτος Putin καθώς και για την ανάκτηση της θέσης της Ρωσίας ως μεγάλης δύναμης. Αυτό είχε αρνητικές συνέπειες στη διαδικασία εκδημοκρατισμού της ίδιας της Ρωσίας. Οι Τσετσένοι δαιμονοποιήθηκαν και ο Putin επέβαλλε αυστηρό έλεγχο στα ΜΜΕ και περιορισμό των ατομικών ελευθεριών. Η πολιτική προσεταιρισμού τοπικών ελίτ και μεταβίβασης της εξουσίας σε αυτούς υπήρξε βασική επιλογή του Πούτιν. Το 2000 διόρισε το μουφτί Ahmed Kadyrov πρόεδρο της φιλωρωσικής τσετσενικής κυβέρνησης, ο οποίος είχε αλλάξει στρατόπεδο το 1999, όντας σε αντίθεση με τον Ουαχαμπισμό, και χορήγησε αμνηστία σε πρώην μαχητές, οι οποίοι ήταν πρόθυμοι να αλλάξουν στρατόπεδο. Αντιθέτως, συγγενείς μαχητών κακοποιήθηκαν, ύποπτοι τρομοκρατίας φυλακίστηκαν σε στρατόπεδα και χιλιάδες άμαχοι αναγκάστηκαν να γίνουν πρόσφυγες σε γειτονικές δημοκρατίες.

Ο Kadyrov δολοφονήθηκε το 2004, ενώ από το 2007 μέχρι σήμερα πρόεδρος είναι ο γιος του, Ramzan Kadyrov, ο οποίος έχει σταθεροποιήσει τη Τσετσενία μέσα σε ένα καθεστώς φόβου και τρομοκρατίας, δυσκολεύοντας πολύ την στρατολόγηση μαχητών. Το γεγονός ότι η Ρωσία κατάφερε να αποδεκατίσει την ηγεσία του τσετσενικού κινήματος, σκοτώνοντας τους βασικούς ηγέτες της Τσετσενικής αντίστασης, όπως τον Dudayev, τον Basayev, τον Mashkadov, τον Khattab, τον Valid, οι οποίοι ήταν η ραχοκοκαλιά του κινήματος για εθνική ανεξαρτησία, περιόρισε σημαντικά τη δράση των τσετσένων ανταρτών. Παράλληλα, ο πληθυσμός δείχνει να έχει κουραστεί από την παρατεταμένη σύγκρουση, ενώ η ακραία ιδεολογία του Ουαχαμπισμού δεν έχει μεγάλη απήχηση στον πληθυσμό της Τσετσενίας. Το 2007, ο Doku Umarov, ένας από τους ελάχιστους εναπομείναντες ηγέτες των Τσετσένων αυτονομιστών, ίδρυσε το Εμιράτο του Καυκάσου, με αποτέλεσμα η σύγκρουση να διαχυθεί στις γειτονικές επαρχίες του Βορείου Καυκάσου.

Μετά το θάνατο του Umarov, το 2014, την ηγεσία του Εμιράτου ανέλαβε ο Aliashab Kebekov, αλλά από τον θάνατο του τελευταίου το 2015 το Εμιράτο παραμένει χωρίς ηγέτη.

Ο ρόλος του διεθνούς παράγοντα στη ρωσοτσετσενική σύγκρουση ήταν περιορισμένος. Η διεθνής κατακραυγή, που ακολούθησε τον πρώτο ρωσοτσετσενικό πόλεμο, οδήγησε το Συμβούλιο της Ευρώπης να απορρίψει την αίτηση της Ρωσίας να γίνει μέλος του το 1995, πράγμα που τελικά δέχθηκε το 1996. Η επικράτηση στον Δεύτερο Ρωσοτσετσενικό Πόλεμο επιτεύχθηκε με μαζικούς βομβαρδισμούς και εξαιρετικά δυσανάλογη χρήση ισχύος που είχε ως αποτέλεσμα πολλαπλές απώλειες αμάχων. Ακριβώς για αυτόν τον λόγο, ο ΟΗΕ, το Συμβούλιο της Ευρώπης και ο ΟΑΣΕ, σε μια σπάνια κοινή διακοίνωση καλούσαν τη Ρωσία να σεβαστεί τα ανθρώπινα δικαιώματα στην Τσετσενία. Από τους διεθνείς οργανισμούς μόνο ο ΟΑΣΕ έπαιξε ρόλο μεσολαβητή στη συμφωνία του 1996 και παρατηρητή στις εκλογές του 1997. Πέρα από αυτές τις παρεμβάσεις, οι ΗΠΑ και η ΕΕ προτίμησαν να διατηρήσουν καλές σχέσεις με τη Ρωσία εξαιτίας των συμφερόντων τους, υποτιμώντας το ζήτημα της Τσετσενίας. Οι τρομοκρατικές επιθέσεις των Τσετσενων ανταρτών εναντίον αμάχων, με μεγάλο αριθμό θυμάτων, σόκαραν τη διεθνή κοινή γνώμη και μείωσαν τις επικρίσεις που δεχόταν η Ρωσία για τη δυσανάλογη χρήση ισχύος. Ιδιαίτερα, μετά την 11 Σεπτεμβρίου, με τον αγώνα εναντίον της τρομοκρατίας να αποτελεί προτεραιότητα παγκοσμίως, τα δεδομένα άλλαξαν, διευκολύνοντας τη Ρωσία. Η τελευταία, εμφάνισε τον πόλεμο στην Τσετσενία ως αντιτρομοκρατική επιχείρηση, κομμάτι του παγκόσμιου αγώνα ενάντια στην διεθνή τρομοκρατία, και την Τσετσενία ως κράτος τρομοκρατών, εξισώνοντας όλα τα αυτονομιστικά στοιχεία με παρακλάδια της Αλ Κάιντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 : ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα αποσχιστικά κινήματα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, της Αμπχαζίας, της Ν. Οσσετίας και της Τσετσενίας, περιοχών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, αποτελούν ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον θέμα προς διερεύνηση, καθώς έλαβαν χώρα σε μια περίοδο κοσμογονικών αλλαγών. Η φιλελευθεροποίηση των τελευταίων χρόνων της Σοβιετικής Ένωσης, η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού και η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, άλλαξαν δραματικά τα δεδομένα του διεθνούς συστήματος, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, δημιουργώντας μια νέα εποχή, τη λεγόμενη μεταψυχροπολεμική εποχή. Οι αποσχίσεις, που προκλήθηκαν από την κατάρρευση της μιας εκ των δύο υπερδυνάμεων, έφεραν νέες προκλήσεις σε μια διεθνή κοινότητα που μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν αρνητική σε οποιαδήποτε απόσχιση, με εξαίρεση τις πρώην αποικίες και που αρνιόταν οποιαδήποτε αλλαγή συνόρων. Οι δύο διενέξεις, της Αμπχαζίας και της Ν.Οσσετίας, παραμένουν άλυτες για περίπου τρεις δεκαετίες, παρά τις όποιες προσπάθειες έχουν καταβληθεί για την επίλυσή τους από τη διεθνή κοινότητα, καταδεικνύοντας το μέγεθος των προκλήσεων με τις οποίες ήρθε αντιμέτωπο το διεθνές σύστημα. Οι άλλες δύο, του Ναγκόρνο-Καραμπάχ και της Τσετσενίας, έχουν επιλυθεί με στρατιωτικά μέσα και όχι με ειρηνικές μεθόδους επίλυσης και στην περίπτωση της Τσετσενίας έχει εγκαθιδρυθεί ένα καθεστώς ωμής βίας και τρομοκρατίας.

Τα τέσσερα αποσχιστικά κινήματα, που εξετάζονται, περιγράφονται από τρεις διαφορετικές θεωρίες εθνοτικής κινητοποίησης: το αποσχιστικό κίνημα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ κυρίως από τη θεωρία της Δομής Πολιτικών Ευκαιριών, το αποσχιστικό κίνημα της Αμπχαζίας κυρίως από τη θεωρία της διαφορικής μεταχείρισης, το αποσχιστικό κίνημα της Ν. Οσσετίας κυρίως από το μοντέλο απόσχισης του Ηρακλείδη και το αποσχιστικό κίνημα της Τσετσενίας μερικώς από το μοντέλο απόσχισης του Ηρακλείδη και μερικώς από τη θεωρία της διαφορικής μεταχείρισης. Στην περίπτωση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, οι Αρμένιοι εκμεταλλεύτηκαν την πολιτική ευκαιρία που παρουσιάστηκε με την έλευση της Περεστρόικα και διεκδίκησαν δυναμικά τα αιτήματά τους για ένωση με την Αρμενία χρησιμοποιώντας το τοπικό κοινοβούλιο μέσα στα πλαίσια του σοβιετικού συστήματος. Κατά τη διαδικασία αποσύνθεσης της Σοβιετικής Ένωσης επωφελούμενοι από το κενό ισχύος εδραίωσαν ένα καθεστώς de facto ανεξαρτησίας καθώς το κέντρο ήταν ανίκανο να αντιδράσει. Αξιοποιώντας το πολιτικό κενό της μεταβατικής περιόδου, οι Αρμένιοι του

Καραμπάχ κατάφεραν να θέσουν την περιοχή υπό τον πλήρη ελεγχό τους. Στην περίπτωση της Αμπχαζίας, κινητήριοι δύναμη της εθνοτικής κινητοποίησης υπήρξε η αίσθηση ότι ήταν θύματα συστηματικών διακρίσεων και άνισης μεταχείρισης ως αυτόνομη δημοκρατία μέσα στα πλαίσια της δημοκρατίας της Γεωργίας και όντας μειοψηφία στην Αμπχαζία ένοιωθαν να απειλείται η επιβίωση τους ως κοινότητα. Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και η έξαρση του γεωργιανού εθνικισμού μετά την ανεξαρτησία της Γεωργίας ήταν το έναυσμα για να διεκδικήσουν και οι Αμπχάζιοι το δικαίωμα στην ανεξαρτησία τους. Στην περίπτωση της Νότιας Οσσετίας, υπήρχαν οι τρεις προϋποθέσεις για την εμφάνιση ενός αποσχιστικού κινήματος (όπως τις ορίζει στο θεωρητικό του μοντέλο ο Ηρακλείδης) μία ευμεγεθής κοινότητα με διακριτή ταυτότητα, η γειτνίαση της με την εθνικά συγγενή Βόρεια Οσσετία και η αίσθηση μειονεκτικής θέσης σε σχέση με τη Γεωργία. Καταλύτης για την εθνοτική κινητοποίηση της Νότιας Οσσετίας υπήρξε η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Γεωργίας και ο επιθετικός εθνικισμός των Γεωργιανών που είχε ως στόχο την κατάλυση της αυτονομίας των Νότιων Οσσετίων και την μετατροπή τους σε απλή μειονότητα. Στην περίπτωση της Τσετσενίας, υπήρχαν ο συνδυασμός των τριών προϋποθέσεων του θεωρητικού μοντέλου του Ηρακλείδη και της διαφορικής μεταχείρισης καθώς οι Τσετσένοι έβλεπαν τους ευαυτούς τους ως θύματα διακρίσεων και απάνθρωπης μεταχείρισης από τους Ρώσους, με την εκτόπιση τους στο Καζακστάν να κατάγράφεται ως γενοκτονία στη συλλογική μνήμη και να παίζει καθοριστικό ρόλο στη εθνοτική τους κινητοποίηση και στην απαίτηση τους για ανεξαρτησία.

Κατά τη γνώμη της ερευνήτριας, υπάρχουν σαφείς ομοιότητες που αφορούν και τα τέσσερα αποσχιστικά κινήματα, καθώς παρόμοιοι παράγοντες επηρέασαν την εθνοτική κινητοποίηση και των τεσσάρων αποσχιστικών κινήματων, τα οποία εμφανίστηκαν στη φάση αποσύνθεσης και διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης, φέροντας την κληρονομιά του σοβιετικού παρελθόντος.

Ένας από αυτούς τους παράγοντες είναι ότι τα τέσσερα αποσχιστικά κινήματα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, της Αμπχαζίας, της Ν. Οσσετίας και της Τσετσενίας είναι περιπτώσεις περιοχών με τοπική αυτονομία μέσα στην εδαφική επικράτεια Σοβιετικών Δημοκρατιών. Αυτό το γεγονός συντέλεσε ουσιαστικά στην ανάπτυξη της ξεχωριστής ταυτότητας της κάθε εθνότητας με αποτέλεσμα αφενός, να ενισχυθεί η συνοχή της και αφετέρου, να διασφαλιστεί η δυνατότητα μιας συλλογικής κινητοποίησης. Μέσω του

ξεχωριστού εκπαιδευτικού συστήματος, που διέθεταν οι εν λόγω αυτόνομες περιοχές, κατάφεραν να ενισχύσουν την αίσθηση της ιδιαίτερης ταυτότητας του συνανήκειν και της αλληλεγγύης ανάμεσα στα μέλη της εθνοτικής ομάδας. Ένας δεύτερος λόγος, που η αυτονομία τους ενίσχυσε τις αποσχιστικές τους διαθέσεις, ήταν το γεγονός ότι ήταν εφοδιασμένες με τοπικούς πολιτικούς θεσμούς, όπως κοινοβούλια και κυβερνήσεις, που τους παρείχαν τη δυνατότητα της πολιτικής εκπροσώπησης των συγκεκριμένων περιοχών, καθώς και της νομιμοποίησης των αποφάσεων που λάμβαναν τα εκλεκτορικά σώματα. Στις περιπτώσεις των αυτόνομων περιοχών της Σοβιετικής Ένωσης, τα τοπικά Σοβιέτ ήταν σε θέση να νομοθετούν, να αμφισβητούν επιλογές της κεντρικής κυβέρνησης, να αρνούνται και να αποδέχονται νόμους της, να ανακηρύσσουν την ανεξαρτησία των συγκεκριμένων περιοχών. Επιπλέον, η ύπαρξη των τοπικών κοινοβουλίων σημαίνει ύπαρξη εκλεγμένων αντιπροσώπων και εκλεγμένης ηγεσίας των σωμάτων αυτών. Δηλαδή, οι ηγεσίες ήταν νομιμοποιημένες, αφού αντλούσαν την εξουσία τους μέσα από νόμιμες διαδικασίες και είχαν το δικαίωμα να μιλούν εξ ονόματος της εθνότητάς τους. Επιπρόσθετα, ήταν σε θέση να διαχειρίζονται τους οικονομικούς πόρους, που είχαν στη διάθεση τους οι αυτόνομες περιοχές, από τον προϋπολογισμό της κεντρικής κυβέρνησης και να τους διοχετεύουν ανάλογα με τις διαθέσεις τους. Οι πόροι καθιστούσαν τις αυτόνομες περιοχές λιγότερο ευάλωτες στο ζήτημα της οικονομικής τους επιβίωσης απέναντι στις κυβερνήσεις των χωρών, στην εδαφική επικράτεια των οποίων διαβιούσαν.

Στην περίπτωση της σύγκρουσης μεταξύ Γεωργίας και Ν. Οσσετίας διαδραματίστηκε ο επονομαζόμενος «πόλεμος των νόμων» μεταξύ των Σοβιέτ της Γεωργίας και της Ν. Οσσετίας. Εισερχόμενες σε έναν ιδιότυπο ανταγωνισμό, με νόμους και ανακυρήξεις ανεξαρτησίας, κατέστησαν αδύνατη την προσπάθεια επίλυσης της μεταξύ τους διένεξης και τη μεταξύ τους σύγκρουση αναπόφευκτη. Αυτό συνέβη, εν μέρει, επειδή το εθνικιστικό κίνημα Ademon Nykhas κατάφερε να στρέψει το Σοβιέτ της Ν. Οσσετίας -το οποίο αρχικά ήταν πιστό στη Σοβιετική Ένωση- σε πιο ριζοσπαστικές θέσεις, υιοθετώντας τελικά το εθνικιστικό του πρόγραμμα. Η ριζοσπαστική ηγεσία του Chochien κατάφερε να ελέγξει το τοπικό κοινοβούλιο με νόμιμα μέσα και να του επιβάλλει την ατζέντα της, αντλώντας κύρος από αυτό, καθώς ήταν σε θέση να προβάλλει νομιμοποιημένα τα αιτήματά της στον τοπικό πληθυσμό. Παρομοίως, στην περίπτωση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, το τοπικό σοβιέτ χρησιμοποιήθηκε για την εκδήλωση και νομιμοποίηση των αιτημάτων των Αρμενίων του Καραμπάχ για μεταφορά της εν λόγω περιοχής στην Σοβιετική Δημοκρατία της Αρμενίας.

Επίσης, τα μέλη του Σοβιέτ του Καραμπάχ εξέλεξαν το Εθνικό Συμβούλιο, το Προεδρείο του οποίου κατέστη η de-facto κυβέρνηση της περιοχής και επικύρωσε την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, δίνοντάς της νομιμοποιητική βάση. Η χρήση των τοπικών θεσμών είναι ενδεικτική και στην περίπτωση της Αμπχαζίας, καθώς οι Αμπχάζιοι, αν και μειοψηφία, είχαν καταφέρει να ελέγξουν το τοπικό σοβιέτ, μέσω του οποίου «νομιμοποιήθηκε» η ανακήρυξη της Αμπχαζίας σε Δημοκρατία της Σοβιετικής Ένωσης. Επίσης, ο πρόεδρος του τοπικού Σοβιέτ, Vladislav Ardzinba ανακηρύχθηκε ηγέτης του κινήματος υπέρ της ανεξαρτησίας, αλλά και ο de facto πρόεδρος της Αμπχαζίας, παραμένοντας σε αυτή τη θέση έντεκα χρόνια. Τέλος και στην περίπτωση της Τσετσενίας, το τοπικό σοβιέτ υποχρεώθηκε να υιοθετήσει πιο ριζοσπαστικές θέσεις και να ανακηρύξει την Τσετσενία-Ινγκουσετία σε ανεξάρτητη Δημοκρατία «νομιμοποιώντας» το αίτημα των Τσετσένων για ανεξαρτησία.

Οι εθνότητες των Αρμενίων του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, των Αμπχαζίων, των Οσσετίων και των Τσετσένων έβλεπαν τον εαυτό τους ως αντικείμενο διακρίσεων από τους Αζέρους τους Γεωργιανούς και τους Ρώσους αντίστοιχα και θεωρούσαν ότι συγκεκριμένες πολιτικές της δημοκρατίας, στην οποία διαβιούσαν, είχαν ως στόχο την αλλοίωση της δημογραφίας της περιοχής τους ή ακόμα και την εξόντωσή τους. Αυτή η αντίληψη, μολονότι υπήρχε και στα τέσσερα αποσχιστικά κινήματα, είναι φανερό ότι ίσχυε περισσότερο για εκείνα της Αμπχαζίας και της Τσετσενίας. Οι Αρμένιοι του Ναγκόρνο-Καραμπάχ είχαν υποστεί τον περιορισμό της αυτονομίας τους και τη δυσμενή μεταχείριση από τους Αζέρους, αλλά δεν αντιμετώπισαν τις πολιτικές ανοιχτής εχθρότητας και τις προσπάθειες αφομοίωσης από την κυρίαρχη εθνότητα που αντιμετώπισαν οι Αμπχάζιοι. Παρολ' αυτά έβλεπαν τους εαυτούς τους ως θύματα διακρίσεων και αδικιών μέσα στα πλαίσια της επικράτειας του Αζερμπαϊτζάν. Αντιθέτως, όσον αφορά στους Αμπχάζιους και τους Οσσετίους στην επικράτεια της Γεωργίας, είχαν να αντιμετωπίσουν μια εθνικιστικά σκληρή Γεωργία η οποία, υπό το φόβο της δικής της ρωσοποίησης, τους αντιμετώπιζε ως πiónια της Ρωσίας μέσα στα πλαίσια της Σοβιετικής Ένωσης. Ακριβώς γι' αυτό τον λόγο, όταν στις συνθήκες διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης, η Γεωργία διακήρυξε την ανεξαρτησία της, προσπαθώντας ταυτόχρονα να περιορίσει την αυτονομία των περιοχών της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας με τη λογική του δικαίου του ισχυροτέρου, οι δύο οντότητες δεν είχαν άλλη διέξοδο από το να αντιδράσουν και να διεκδικήσουν ακριβώς το ίδιο δικαίωμα που η Γεωργία αξίωνε για την ίδια, δηλαδή το δικαίωμά τους στην ανεξαρτησία. Οι Τσετσένοι

υπήρξαν θύματα δίωξεων και μεθόδων εθνοκάθαρσης από τον 19^ο αιώνα με αποκορύφωμα την εκτόπιση τους, επί Στάλιν, στο Καζακστάν το 1944. Το εν λόγω γεγονός καταγράφηκε στη συλλογική μνήμη ως γενοκτονία και απόπειρα εξόντωσης τους, επηρεάζοντας καθοριστικά την εξέλιξη των σχέσεων των δύο πλευρών καθώς και την απαίτηση τους για ανεξαρτησία πάση θυσία από τη Ρωσική Ομοσπονδία κατά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης.

Το πολιτικό περιβάλλον, που διαμορφώθηκε από τα χρόνια της Περεστρόικα και την φιλευλευθεροποίηση που αυτή επέφερε, καθώς και η μεταβατική κατάσταση που δημιουργήθηκε, λόγω της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης, παρείχαν την πολιτική δομή που έδωσε το δικαίωμα σε μειονοτικές εθνοτικές ομάδες να εκφράσουν τα αιτήματά τους και να θέσουν με αξιώσεις τις διεκδικήσεις τους. Το κέντρο εξουσίας, κατά τα τελευταία χρόνια της Σοβιετικής Ένωσης, επέτρεψε την ενεργή συμμετοχή στην πολιτική διαδικασία ομάδων που ήταν αποκλεισμένες τα προηγούμενα χρόνια. Καθώς η Σοβιετική Ένωση περιήλθε σε κατάσταση αποσύνθεσης, αδυνατούσε να ελέγξει την εξέλιξη των πολιτικών καταστάσεων. Σε αυτό το κενό πολιτικής εξουσίας, οι τέσσερις εθνοτικές ομάδες, των Αρμένιων του Καραμπάχ, των Αμπχαζίων, των Οσσετιών και των Τσετσένων, εκμεταλλεύτηκαν την ευκαιρία για να πετύχουν τις επιδιώξεις τους. Οι ανεξάρτητες δημοκρατίες ανακήρυξαν, η μία μετά την άλλη, την ανεξαρτησία τους. Οι συγκεκριμένες εθνοτικές ομάδες απαίτησαν το δικαίωμα επιλογής στην μετασοβιετική εποχή, καθώς θεωρούσαν ότι η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης αναιρούσε την υποχρεωτικότητα διατήρησης του υπάρχοντος καθεστώτος τους μέσα στην επικράτεια των νέων ανεξάρτητων κρατών.

Ένας ακόμη λόγος, ο οποίος διευκόλυνε την εμφάνιση των αποσχιστικών κινημάτων, ήταν η πρόσβαση και η κατοχή σε πόρους που διευκόλυναν την ανάπτυξη αυτών των κινημάτων. Ο βασικότερος πόρος, που ήταν άμεσα προσβάσιμος, ήταν το έδαφος, στο οποίο διαβιούσαν, επί δεκαετίες, κατά την περίοδο της Σοβιετικής Ένωσης. Τα νέα ανεξάρτητα κράτη, που δημιουργήθηκαν μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, θεωρούσαν την εδαφική τους επικράτεια αδιαπραγμάτευτη και λογική συνέχεια της σοβιετικής κληρονομιάς, γεγονός που ίσχυε τόσο για το Αζερμπαϊτζάν όσο και για την Γεωργία όπως, επίσης, και για τη Ρωσική Ομοσπονδία που φιλοδοξούσε να καταστεί ο βασικός κληρονόμος της Σοβιετικής Ένωσης. Οι μειονοτικές εθνότητες, που διαβιούσαν στην επικράτεια των

τριών κρατών, διεκδίκησαν το δικαίωμα κατοχής του εδάφους τους, αμφισβητώντας τα όρια της εδαφικής επικράτειας των ανεξάρτητων κρατών. Όπως ήταν λογικό και αναμενόμενο, η κατοχή αυτού του βασικού πόρου έγινε αντικείμενο διαμάχης ανάμεσα στα νεότευκτα κράτη και τις μειονοτικές εθνοτικές ομάδες, οι οποίες διεκδικούσαν την κυριότητα κατά αποκλειστικότητα στις συγκεκριμένες περιοχές.

Πέρα από το έδαφος, που υπήρξε το βασικό διακύβευμα στις περιπτώσεις των αποσχιστικών κινημάτων που εξετάζονται, κατά την περίοδο διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης και του κενού ισχύος που δημιουργήθηκε εκείνη την εποχή, πολύτιμοι πόροι, όπως όπλα και στρατιωτικό υλικό, περιήλθαν στα χέρια των τοπικών ελίτ. Οι τελευταίες, ανήκαν στις μειονοτικές εθνοτικές ομάδες, οι οποίες χρησιμοποίησαν τους πόρους για να οργανώσουν και να εξοπλίσουν ένοπλες ομάδες με σκοπό τη δυναμική διεκδίκηση των εθνικιστικών τους στόχων. Εν προκειμένω, οι πόροι συντέλεσαν σημαντικά στην κινητοποίηση και τη δημιουργία των αποσχιστικών κινημάτων του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, της Αμπχαζίας, της Ν. Οσσετίας και της Τσετσενίας, καθώς χωρίς αυτούς δεν θα υπήρχε δυνατότητα δυναμικής αντιπαράθεσης με τις δυνάμεις των νεότευκτων κρατών στην επικράτεια των οποίων διαβιούσαν.

Ένας από τους λόγους για τους οποίους δεν επιλύθηκαν οι συγκρούσεις ή δεν κατέστη δυνατόν να επιλυθούν με ειρηνικές μεθόδους είναι η φύση της διαφοράς των αντιμαχόμενων πλευρών. Στις τέσσερις περιπτώσεις που εξετάζονται, το διακύβευμα των διενέξεων αφορούσε την εδαφική ακεραιότητα των κρατών μέσα στα οποία διαβιούσαν οι εθνοτικές ομάδες που κινητοποιήθηκαν με σκοπό την απόσχιση. Αποτελούσε, δηλαδή, ζήτημα ζωτικών συμφερόντων των κυρίαρχων κρατών, στα οποία εμφανίστηκαν τα αποσχιστικά κινήματα. Ήταν αδιανόητο, για τα κράτη, να δεχθούν την αμφισβήτηση των κυριαρχικών τους δικαιωμάτων πάνω στην επικράτειά τους, ενώ η υπεράσπιση της εδαφικής τους ακεραιότητας ήταν νόμιμο δικαίωμά τους, αναγνωρισμένο από το διεθνές δίκαιο. Παρά το γεγονός ότι και τα τέσσερα αποσχιστικά κινήματα επικαλέστηκαν την αρχή της αυτοδιάθεσης προκειμένου να νομιμοποιήσουν το αίτημα της απόσχισης, η επίκλησή τους δεν έγινε αποδεκτή από τη διεθνή κοινότητα, καθώς το διεθνές δίκαιο δεν στοιχειοθετεί, ως νομική βάση, για την απόσχιση την αρχή της αυτοδιάθεσης, εις βάρος της εδαφικής ακεραιότητας ενός κυρίαρχου κράτους. Ακριβώς γι' αυτό τον λόγο, η διεθνής κοινότητα, ως σύνολο, δεν έχει αναγνωρίσει ως ανεξάρτητο κράτος καμιά από αυτές τις de facto οντότητες.

Ένας πρόσθετος λόγος, ήταν τα στερότυπα, ο φόβος και η καχυποψία που κυριάρχησαν στις σχέσεις των αντιμαχόμενων πλευρών, κυρίως εξαιτίας της ιστορικότητας των διενέξεων. Η έναρξη των διενέξεων, για τις τρεις από τις τέσσερις συγκρούσεις, χρονολογείται από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, τα χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της κατάρρευσης της τσαρικής αυτοκρατορίας. Αυτή η διαχρονικότητα προκάλεσε τη βραχύχρονη ανεξαρτησία της περιοχής του Νοτίου Καυκάσου και των ανεξάρτητων δημοκρατιών που, στη συνέχεια, έγιναν Σοβιετικές Δημοκρατίες. Ιδιαίτερα η γενοκτονία των Αρμενίων κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1915), από οθωμανικά στρατεύματα, θεωρείται το συλλογικό τραύμα πάνω στο οποίο έχει βασιστεί η ύπαρξη του κράτους της Αρμενίας. Εξισώνοντας τους Αζέρους με τους Τούρκους, λόγω της κοινής φυλετικής τους καταγωγής, οι Αρμένιοι ήταν απρόθυμοι να δεχθούν οποιαδήποτε συμβιβαστική λύση με τους Αζέρους, καθώς ο φόβος για την επιβίωσή τους, ως έθνους, και η παντελώς αρνητική εικόνα «των άλλων», καθιστούσε αδύνατη οποιαδήποτε άλλη προσέγγιση από μέρους τους για την επίλυση της διένεξης. Λαμβάνοντας ως δεδομένη την επικράτησή τους στον πόλεμο του 1992-1994, οι Αρμένιοι υιοθέτησαν μία αδιάλλακτη στάση στις διαπραγματεύσεις, η οποία είχε ως αποτέλεσμα το πάγωμα της εξεύρεσης λύσης και την εξώθηση της αντίθετης πλευράς στην αναζήτηση πιο δυναμικών λύσεων όταν ο συσχετισμός δυνάμεων άλλαξε δραματικά υπέρ της.

Κατά παρόμοιο τρόπο, στα άλλα τρία αποσχιστικά κινήματα που εξετάσαμε, ο φόβος, η καχυποψία και η αρνητική εικόνα για τον άλλον επηρέασαν δυσμενώς την εξέλιξη των διενέξεων. Στην περίπτωση της Ν. Οσσετίας, οι Οσσέτιοι θεωρούν ως σημείο αναφοράς, στις σχέσεις τους με τη Γεωργία, τη βραχύχρονη περίοδο της ανεξαρτησίας της Γεωργίας (1918-1921). Οπότε, οι Μενσεβίκοι της Γεωργίας άσκησαν πολιτικές βίαιης αφομοίωσης των μειονότητων με αποκορύφωμα τη θανάτωση χιλιάδων Οσσετίων από τη Φρουρά των Μενσεβίκων της Γεωργίας το 1920, ως απάντηση στην εξέγερσή τους που είχε την στήριξη των Μπολσεβίκων. Τα γεγονότα του 1920 σήμαδεψαν τις επόμενες γενιές των Οσσετίων και συντήρησαν τον φόβο και τα αρνητικά στερεότυπα που είχαν οι Οσσέτιοι απέναντι στους Γεωργιανούς.

Στην περίπτωση της Αμπχαζίας, η απαρχή των προβλημάτων της με τη Γεωργία εντοπίζεται στα χρόνια μετά την κατάρρευση της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Κατά τη διάρκεια της βραχύχρονης Δημοκρατίας της Γεωργίας, οι Γεωργιανοί ακολούθησαν βίαιες

πολιτικές ενσωμάτωσης της Αμπχαζίας. Ένα γεγονός που επιδείνωσε την κατάσταση ήταν ότι στη Γεωργία κυριάρχησαν οι Μενσεβίκοι, ενώ οι Αμπχάζιοι ήταν υποστηρικτές των Μπολσεβίκων, καθώς εκείνοι ήταν υπέρμαχοι του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των μικρών εθνών. Μετά την κατάκτηση των περιοχών του Νοτίου Καυκάσου, από τους Μπολσεβίκους, ιδρύθηκε η Δημοκρατία της Αμπχαζίας η οποία, ακολούθως, προχώρησε σε συνθήκη με την Γεωργία και το 1931 υποβιβάστηκε σε αυτόνομη Δημοκρατία μέσα στα πλαίσια της ΣΣΔ της Γεωργίας. Η καθυπόταξη της Αμπχαζίας στην επικράτεια της Γεωργίας, η σκληρή περιοριστική πολιτική, που ακολούθησε η Γεωργία απέναντι στους Αμπχάζιους σε ζητήματα γλώσσας και κουλτούρας, καθώς και η προσπάθεια πληθυσμιακής αλλοίωσης της περιοχής με τη μετανάστευση σε αυτήν χιλιάδων Γεωργιανών και Ρώσων, εκλήφθησαν από τους Αμπχάζιους ως προσπάθεια εξοστρακισμού τους, γεγονός που εγγράφηκε στη συλλογική μνήμη, επηρεάζοντας καθοριστικά τις μετέπειτα εξελίξεις.

Ο φόβος και η αρνητική εικόνα για τους «άλλους» κυριαρχούσαν, όμως, και από την πλευρά της Γεωργίας. Το γεγονός ότι στη Γεωργία κυριάρχησαν οι Μενσεβίκοι, κατά την κατάρρευση της τσαρικής αυτοκρατορίας, ενώ οι Αμπχάζιοι και οι Οσσέτιοι ήταν σύμμαχοι των Μπολσεβίκων, έπαιξε καταλυτικό ρόλο στη δημιουργία αρνητικών συναισθημάτων και καχυποψίας στους Γεωργιανούς απέναντι στις συγκεκριμένες εθνοτικές ομάδες. Η αυτονομία που αποδόθηκε στην Αμπχαζία και στη Ν. Οσσετία, κατά τα χρόνια της Σοβιετικής Ένωσης, ενίσχυσε την καχυποψία τους, καθώς την θεώρησαν απότοκο του ρωσικού ιμπεριαλισμού και τις αυτόνομες περιοχές πύονια της Μόσχας, τα οποία χρησιμοποιούσε για να ελέγχει τη Γεωργία. Ωστόσο, με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και την ανάδειξη μιας εθνικιστικής Γεωργίας, ο φόβος, η καχυποψία και τα αρνητικά στερεότυπα απέναντι στους «άλλους» οδήγησαν τη Γεωργία σε λάθος επιλογές. Η ηγεσία της δεν κατανόησε ότι η εθνικιστική ρητορική της ενίσχυε το φόβο των Αμπχαζίων και των Οσσετίων για το μέλλον τους μέσα σε αυτή. Αδυνατώντας να αντιληφθεί την πραγματικότητα, που διαμόρφωνε η δική της πολιτική, η Γεωργία δεν είχε καμιά διάθεση να διαπραγματευθεί με τους Οσσέτιους και γι' αυτό προχώρησε σε υποτυπώδεις διαπραγματεύσεις με τους Αμπχάζιους, επιλέγοντας την πορεία που οδήγησε στην ένοπλη σύγκρουση.

Στην περίπτωση της Τσετσενίας, ο φόβος και τα αρνητικά στερεότυπα για την αντίπαλη πλευρά επέδρασαν στην εξέλιξη των σχέσεων τους καθώς οι πολύχρονης

συγκρούσεις του 19^ο αιώνα, οι διώξεις και η εκτόπιση στο Καζακστάν το 1944 που είχε χαρακτηριστικά γενοκτονίας, σφηρυλάτησαν τον φόβο και την καχυποψία των Τσετσένων απέναντι στους Ρώσους. Ακόμα και μετά την επιστροφή τους από το Καζακστάν, η σχέση μεταξύ των δύο πλευρών παρέμεινε τεταμένη καθώς οι Τσετσένοι αντιμετωπίστηκαν ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας στον τόπο τους, γεγονός που ενίσχυσε αρνητικά την εικόνα που είχαν για τους Ρώσους και συνέβαλε στην ανάπτυξη του αποσχιστικού τους κινήματος. Από την άλλη μεριά, οι Ρώσοι είχαν αρνητική εικόνα και καχυποψία απέναντι στους Τσετσένους καθώς τους θεωρούσαν ταραξίες, παραβατικούς και εν δυνάμει εθνικούς μειοδότες. Ακριβώς γι' αυτό τον λόγο, οι θέσεις ευθύνης στην αυτόνομη δημοκρατία της Τσετσενίας επανδρώνονταν από Ρώσους κατά τη σοβιετική περίοδο. Η αμοιβαία έλλειψη εμπιστοσύνης και τα αρνητικά στερεότυπα κυριάρχησαν στη σχέση Τσετσένων – Ρώσων και έκαναν την επιλογή της σύγκρουσης μονόδρομο για τις μεταξύ τους διαφορές.

Ένας πρόσθετος παράγοντας, που συνέβαλε στην μη επίλυση των συγκρούσεων ή στην επίλυση τους με μη ειρηνικές μεθόδους, ήταν ο εσωτερικός παράγοντας, ο φόβος του πολιτικού κόστους, καθώς ήταν πολύ δύσκολο οι εκάστοτε ηγεσίες να αναλάβουν την ευθύνη της συμβιβαστικής λύσης και του τερματισμού των συγκρούσεων. Η εργαλειοποίηση των συγκρούσεων από την εσωτερική πολιτική καθιστούσε κάθε προσπάθεια εξεύρεσης κοινού τόπου με την αντίπαλη πλευρά ύποπτη εθνικής «μειοδοσίας», επιτρέποντας την κυριαρχία της αδιαλλαξίας και του ανορθολογισμού στη διαχείριση των συγκρούσεων από όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Αρμενίας, όπου το συλλογικό τραύμα της γενοκτονίας του 1915, αλλά και η αναβίωσή του από τη σφαγή που υπέστησαν οι Αρμένιοι στο Sumgait το 1988, καθιστούσαν εξαιρετικά δύσκολη οποιαδήποτε προσπάθεια συμβιβασμού. Παράλληλα, καθιστούσε την ηγεσία, που θα την επιχειρούσε, ευάλωτη σε κατηγορίες εθνικής προδοσίας και απειλούσε την σταθερότητα και τις κυβερνητικές προοπτικές της. Αυτό φάνηκε ξεκάθαρα το 1997 όταν η αποδοχή του σχεδίου επίλυσης της σύγκρουσης, από τον πρόεδρο της Αρμενίας Levon Ter-Petrosyan, οδήγησε στη σφοδρή αντίδραση της αντιπολίτευσης και την απειλή εμφυλίου πολέμου, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την παραίτηση του προέδρου από το αξίωμά του.

Οι Αρμένιοι πολιτικοί, έχοντας νικήσει στον πόλεμο του 1992-1994 και διευρύνει την κατοχή τους σε επτά περιοχές του Αζερμπαϊτζάν, εκτός του Ναγκόρνο-Καραμπαχ, φαίνονταν πεπεισμένοι ότι ο χρόνος ήταν με το μέρος τους και ότι η υιοθέτηση σκληρής

γραμμής, για το εθνικό ζήτημα στο εσωτερικό της χώρας, μόνο πολιτικά οφέλη μπορούσε να τους αποφέρει. Ακόμη και πολιτικοί με φιλοδυτικό πρόσημο, όπως ο Pashinyan, που φάνηκε στην αρχή της θητείας του να ακολουθεί μια μετριοπαθή προσέγγιση στο ζήτημα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, στην πορεία υιοθέτησε μια εθνικιστική πολιτική, η οποία τον ενίσχυσε στο εσωτερικό της χώρας του. Δυστυχώς γι' αυτόν, όπως αποδείχθηκε, συνέβαλε στην επιδείνωση των σχέσεων με το Αζερμπαϊτζάν, καταλήγοντας στον πόλεμο των έξι εβδομάδων το Φθινόπωρο του 2020, στην οδυνηρή ήττα της Αρμενίας, αλλά και στη δική του πολιτική αποσταθεροποίηση. Τελικά η διένεξη επιλύθηκε με στρατιωτικά μέσα το Σεπτέμβριο του 2023, όταν το Αζερμπαϊτζάν εξαπέλυσε επίθεση εναντίον του Ναγκόρνο-Καραμπάχ αναγκάζοντας τους Αρμένιους να παραδώσουν τα όπλα και να αποδεχθούν την ήττα τους.

Στην περίπτωση της Γεωργίας, η εργαλειοποίηση της διένεξης με τις αυτόνομες περιοχές ξεκίνησε από τον ανταγωνισμό εθνοφοροσύνης του Gamsakhurdia με την υπερεθνικιστική αντιπολίτευση, οδηγώντας στην επιλογή της στρατιωτικής λύσης στις διενέξεις με την Ν. Οσσετία και την Αμπχαζία, παρά στην επιλογή των διαπραγματεύσεων. Όσον αφορά στην Ν.Οσσετία, ήταν κοινός τόπος, στο σύνολο της πολιτικής ηγεσίας της Γεωργίας, ότι η αυτονομία της ήταν σύμβολο της ρωσικής καταπίεσης και η κατάλυσή της ζήτημα εθνικής υπερηφάνειας. Ακριβώς γι' αυτό το λόγο, δεν υπήρξε καμιά προσπάθεια διαπραγμάτευσης με τους Οσσετίους και καμιά φωνή εναντίον αυτής της γραμμής στο εσωτερικό της χώρας. Όσον αφορά στην Αμπχαζία, ο πόλεμος εναντίον της ξεκίνησε όταν παραστρατιωτικές ομάδες μετέφεραν τον εμφύλιο της Γεωργίας στην Αμπχαζία, κυνηγώντας οπαδούς του Gamsakhurdia, παρά τις κυβερνητικές εντολές, σε μια προσπάθεια να κερδίσουν δόξα στο εσωτερικό της Γεωργίας, αλλά και να λεηλατήσουν τη συγκεκριμένη περιοχή. Επιπλέον, η επιλογή της συνέχισης του πολέμου στην Αμπχαζία, από τον Shevardnadze, πάρθηκε με κριτήρια ισχυροποίησης της θέσης του στο πολιτικό σκηνικό της Γεωργίας παρά με ορθολογικά κριτήρια. Μετά την επανάσταση των Ρόδων στη Γεωργία, ο φιλοδυτικός και μεταρρυθμιστής Saakashvili ενίσχυσε την κυριαρχία του στο εσωτερικό της χώρας και αύξησε τη δημοτικότητά του με την υπόσχεση της γρήγορης ανάκτησης της εδαφικής ακεραιότητας της Γεωργίας μέσα από την επανενσωμάτωση των δύο περιοχών. Η λανθασμένη πολιτική που ακολούθησε απέναντι στη Ν. Οσσετία και την Αμπχαζία, είχε ακριβώς τα αντίθετα αποτελέσματα και οδήγησε στον εκτροχιασμό των

διαπραγματεύσεων, μετά από δώδεκα χρόνια προσπαθειών, και στον πόλεμο με τη Ρωσία το 2008.

Στην περίπτωση της Τσετσενίας, ο εσωτερικός παράγοντας έπαιξε καθοριστικό ρόλο. Η στάση του Yeltsin απέναντι στην Τσετσενία σκλήρυνε καθώς είχε να αντιμετωπίσει τη Δούμα, στη οποία είχαν επικρατήσει κομμουνιστές και ακραίοι εθνικιστές, μετά τις εκλογές του 1993. Η επιλογή της πολεμικής σύγκρουσης, από την πλευρά της Ρωσίας στον Πρώτο Ρωσοτσετσενικό Πόλεμο, έγινε με όρους εσωτερικής πολιτικής σκηνής στο όνομα μιας γρήγορης νίκης που θα τόνωνε την μειωμένη δημοφιλία του προέδρου Yeltsin και θα διευκόλυνε την επανεκλογή του στη θέση του προέδρου της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Με τους ίδιους όρους εσωτερικής πολιτικής σκηνής έγινε και η επιλογή των διαπραγματεύσεων και της συμφωνίας Khasavjurt το 1996. Η εργαλειοποίηση της σύγκρουσης επιχειρήθηκε και από τον Putin το 1999 ο οποίος, εκμεταλλευόμενος την εισβολή τσετσένων εξτρεμιστών στο Dagestan, επέλεξε να ξεκινήσει το Δεύτερο Ρωσοτσετσενικό Πόλεμο προκειμένου να ισχυροποιήσει τη θέση του στην εσωτερική πολιτική σκηνή και να επαναφέρει τη Ρωσία στο προσκήνιο ως μια μεγάλη δύναμη, γεγονός που τόνωσε τη δημοφιλία του στο εσωτερικό της Ρωσίας και συνέβαλε στην εκλογή του το 1999. Από την πλευρά της Τσετσενίας, ο Dudayev χρησιμοποίησε τη σύγκρουση με τη Ρωσική Ομοσπονδία για να επιβληθεί στην εσωτερική πολιτική σκηνή και να αντικρούσει την κριτική της τσετσενικής αντιπολίτευσης στην πολιτική του, φτάνοντας στο σημείο αφενός, να καταλύσει το κοινοβούλιο, το οποίο επιθυμούσε μια πιο συμβιβαστική στάση απέναντι στη Ρωσία και αφετέρου, να εξομοιώσει οποιαδήποτε κριτική εναντίον του με εθνική μειοδοσία.

Ένας τελευταίος παράγοντας που συνέβαλε στη μη επίλυση των συγκρούσεων ή στην επίλυση τους με μη ειρηνικά μέσα ήταν η αδυναμία του διεθνούς συστήματος να διαχειριστεί την πρωτόγνωρη κατάσταση που δημιουργήθηκε μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, μιας χώρας που αναγνωρίστηκε ως υπερδύναμη μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η εμφάνιση των αποσχιστικών κινημάτων στα εδάφη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης προκάλεσε αστάθεια, αμηχανία και δυστοκία στην ανάληψη πρωτοβουλιών. Η διαδικασία επίλυσης των συγκεκριμένων συγκρούσεων αποτέλεσε μια εξαιρετικά περίπλοκη και χρονοβόρα διαδικασία, ενώ οι διαμεσολαβητές χαρακτηρίζονταν, πολλές φορές, από αντικρουόμενα συμφέροντα, με αποτέλεσμα να καθίστανται οι ίδιοι μέρος του προβλήματος, δυσχαιρένοντας την εξεύρεση μιας κοινά αποδεκτής λύσης. Ο

ΟΑΣΕ, που υπήρξε βασικός διαμεσολαβητής στην περίπτωση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ της Ν. Οσσετίας και ο μόνος στην περίπτωση της Τσετσενίας, ενώ παράλληλα συμμετείχε στη διαμεσολάβηση της Αμπχαζίας, δεν είχε εμπειρία στην επίλυση συγκρούσεων, ενώ είχε να αντιμετωπίσει τον ευθύ ανταγωνισμό με τη Ρωσία. Η Ε.Ε. αναμείχθηκε, κατά κύριο λόγο, στη διένεξη της Ν. Οσσετίας από το διάστημα 2003-2004 και μετά, αλλά η εμπλοκή της υπήρξε ανεπαρκής και μεροληπτική υπέρ της Γεωργίας, γεγονός που καθιστούσε αδύνατη την ουσιαστική διαμεσολάβησή της. Έχει λάβει μέρος στις Διεθνείς Συνομιλίες της Γενεύης από το 2008 χωρίς να έχει υπάρξει καμιά περαιτέρω πρόοδος των διαπραγματεύσεων.

Στην περίπτωση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ η ομάδα Μινσκ του ΟΑΣΕ, που συστάθηκε για να αναλάβει τη διαμεσολάβηση, αποτελείτο κυρίως από μικρές και μη ενδιαφερόμενες χώρες, οι οποίες δεν ήταν σε θέση να ασκήσουν πίεση ή να επιβάλλουν λύσεις στις αντίπαλες πλευρές. Η στάση της Ρωσίας ήταν ανταγωνιστική, καθώς διεξήγαγε παράλληλες διαπραγματεύσεις με τις αντιμαχόμενες πλευρές, υπονομεύοντας τον ρόλο του ΟΑΣΕ που ήταν ο βασικός διαμεσολαβητής της διένεξης και του οποίου η ίδια ήταν μέλος. Ήταν προφανές ότι οι παράλληλες διαπραγματεύσεις δυσκόλευαν την εξεύρεση βιώσιμης λύσης καθώς οι εμπλεκόμενες πλευρές επιζητούσαν, μέσα από αυτές, να αποκομίσουν το μέγιστο δυνατό όφελος. Αν και αργότερα η στάση της Ρωσίας υπήρξε πιο υποστηρικτική, ιδιαίτερα όταν ανέλαβε την συμπροεδρία του ΟΑΣΕ, είναι γεγονός ότι ελαττώθηκαν οι πιθανότητες εξεύρεσης λύσης τα πρώτα καθοριστικά χρόνια μετά τον πόλεμο του 1992-1994.

Στις διενέξεις της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσσετίας βασικοί διαμεσολαβητές υπήρξαν ο ΟΗΕ, ο ΟΑΣΕ και η Ρωσία. Η στάση της Ρωσίας, κατά τα πρώτα χρόνια των διενέξεων, ήταν υπέρ της εξεύρεσης λύσης ενός καθεστώτος μέσα στα εδαφικά όρια της Γεωργίας, καθώς η ανεξαρτησία της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας θα έδινε επιχειρήματα στους Τσετσένους αυτονομιστές στον αγώνα τους για ανεξαρτησία, στη διαμάχη της Ρωσίας με την Τσετσενία στον Βόρειο Καύκασο. Σημείο στροφής στη στάση της Ρωσίας αποτέλεσε η επέμβαση των Δυτικών στο Κόσοβο και εν συνεχεία η αναγνώριση του από τη Δύση, γεγονός το οποίο εξόργισε τη Ρωσία, επιφέροντας ριζική μεταβολή στη στάση της. Επιπλέον, η πρόθεση επέκτασης του NATO σε χώρες όπως η Γεωργία, οι οποίες, όπως υποστήριζε η Ρωσία, ανήκαν στη σφαίρα επιρροής της, είχε ως αποτέλεσμα την

εργαλειοποίηση των διενέξεων της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας από τη Ρωσία προκειμένου να αναχαιτίσει οποιαδήποτε προσπάθεια μεταβολής της ισορροπίας δυνάμεων στον χώρο του Νοτίου Καυκάσου. Η παράταση και μη επίλυση των διενέξεων της έδινε πρωταγωνιστικό ρόλο στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου, την οποία θεωρούσε χώρο ζωτικών της συμφερόντων, ενώ η στάση της συνέβαλε στην εξέλιξη των συγκρούσεων. Χαρακτηριστική είναι η στρατιωτική της επέμβαση στη Νότια Οσσετία και την Αμπχαζία το 2008, καθώς και η αναγνώριση της ανεξαρτησίας τους. Ενδεικτική είναι, επίσης, η τελευταία διαμεσολάβησή της στον πόλεμο των έξι εβδομάδων μεταξύ Αζερμπαϊτζάν και Αρμενίας. Η επίτευξη της εκεχειρίας αποτέλεσε νίκη της ρωσικής πολιτικής. Βέβαια, η Ρωσία δεν επιθυμούσε την επίλυση της διένεξης, όπως ήταν φανερό από από τη χρονική στιγμή που επέλεξε να παρέμβει, αλλά και από τους όρους της εκεχειρίας που επέβαλε. Αντιθέτως, επιθυμούσε να διασφαλίσει την αναγκαιότητα της συμβολής της ως μοναδικού εγγυητή της σταθερότητας της περιοχής. Η δραματική αλλαγή συσχετισμών υπέρ του Αζερμπαϊτζάν, η αποτυχία των διπλωματικών προσπαθειών μετά τον δεύτερο πόλεμο του Ναγκόρνο-Καραμπάχ και η επιδείνωση των σχέσεων Ρωσίας και Αρμενίας οδήγησε στην επιλογή της στρατιωτικής λύσης για την επίλυση της διαφοράς από την πλευρά του Αζερμπαϊτζάν και στην επίθεση και παράδοση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ.

Στην περίπτωση της Τσετσενίας, αν και οι απευθείας διαπραγματεύσεις ανάμεσα στις δύο πλευρές ξεκίνησαν νωρίς, δεν υπήρξε καμία διαπραγμάτευση σε ανώτατο επίπεδο ανάμεσα σε Dudayev και Yeltsin, καθώς ο Yeltsin δεν ήθελε να δώσει στον τσετσένο ηγέτη τη θέση του ισότιμου συνομιλήτη. Ο μόνος διεθνής οργανισμός που διαμεσολάβησε για την επίλυση της διένεξης ήταν ο ΟΑΣΕ κατά τη διάρκεια του πρώτου ρωσοτσετσενικού πολέμου. Υπό την αιγίδα του ΟΑΣΕ, διεξήχθησαν διαπραγματεύσεις ανάμεσα στις δύο αντιμαχόμενες πλευρές και επετεύχθη η συμφωνία του Khasavjurt τον Άυγουστο του 1996, με την οποία έληξε ο πρώτος ρωσοτσετσενικός πόλεμος. Υπό την επίβλεψη του ΟΑΣΕ, διεξήχθησαν και οι πρώτες εκλογές στην Τσετσενία το 1997, οι οποίες θεωρήθηκαν αδιάβλητες και ανέδειξαν νικητή τον Mashkadov. Το μεσοδιάστημα, ανάμεσα στον πρώτο και δεύτερο ρωσοτσετσενικό πόλεμο, η Ρωσία δεν έκανε καμία προσπάθεια να διαπραγματευτεί με τον μετριοπαθή Mashkadov για την εξεύρεση μίας αμοιβαίας αποδεκτής λύσης. Αυτή η επιλογή εξασθένησε τον Mashkadov και ενίσχυσε τους ακραίους ισλαμιστές. Η ανάληψη της προεδρίας από τον Putin εξέλειψε οποιαδήποτε πιθανότητα διαπραγματεύσεων καθώς εκείνος κράτησε μια σκληρή στάση απέναντι στους Τσετσένους,

αποκλείοντας οποιοδήποτε αμοιβαίο συμβιβασμό και επιλέγοντας την πολιτική του προσεταιρισμού τοπικών ελίτ και χρησιμοποίησης τους για την σταθεροποίηση της κατάστασης στην Τσετσενία.

Μια περαιτέρω ομοιότητα, που χαρακτηρίζει τις τέσσερις διενέξεις, αποτελεί η διαφορετική οπτική που έχουν οι αντίπαλες πλευρές για τα μέρη των αντίστοιχων διενέξεων. Όσον αφορά στη διένεξη του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, η πλευρά των Αρμενίων θεωρεί ότι οι Αρμένιοι του Καραμπάχ αποτελούν τη μία από τις δύο πλευρές της σύγκρουσης, που πολέμησε με το Αζερμπαϊτζάν για να αποκτήσει την ανεξαρτησία της. Η Δημοκρατία της Αρμενίας τους παρείχε βοήθεια σε αυτό τον αγώνα. Αντιθέτως, η πλευρά του Αζερμπαϊτζάν θεωρεί ότι η Αρμενία αποτελεί τον βασικό αντίπαλο σε αυτή τη διένεξη, η οποία έχει ιρρεντιστικές βλέψεις και επιχείρησε να ακρωτηριάσει την επικράτειά τους, καταλαμβάνοντας όχι μόνο το Ναγκόρνο-Καραμπάχ, αλλά και άλλες περιοχές του στον πόλεμο του 1992-1994. Ακριβώς γι' αυτό τον λόγο, το Αζερμπαϊτζάν επιχείρησε να αποκλείσει τους Αρμένιους του Καραμπάχ από τις ειρηνευτικές συνομιλίες και να διαπραγματευτεί με τις αρχές της Αρμενίας. Αυτή η στάση αποτυπώνεται ανάγλυφα και στον πόλεμο που διεξήχθη το Φθινόπωρο του 2020, όπου πραγματοποιήθηκε αναμέτρηση με την Αρμενία, αποτέλεσμα της οποίας ήταν η ήττα της Αρμενίας και η συνυπογραφή εκεχειρίας μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν, ύστερα από τη διαμεσολάβηση της Ρωσίας.

Οι αντικρουόμενες θεωρήσεις των δύο πλευρών, αναφορικά με τη θέση των Αρμενίων του Καραμπάχ στη διένεξη, έχουν και οι δύο ψήγματα αλήθειας, αλλά αντανακλούν τη μονόπλευρη οπτική κάθε πλευράς που αντιλαμβάνεται τη διένεξη με τα δικά της μέτρα και σταθμά. Είναι ξεκάθαρο ότι οι Αρμένιοι του Καραμπάχ είναι διακριτοί δρώντες στη συγκεκριμένη διένεξη, καθώς αποτελούν μια ομάδα με τη δική τους ιστορία, διαφορετική από εκείνη των Αρμενίων της Αρμενίας, με ξεχωριστή πορεία και, πολλές φορές, διαφορετικές επιδιώξεις. Σε συγκεκριμένα στάδια της διένεξης, οι Αρμένιοι του Καραμπάχ δεν δίστασαν να προτάξουν τις δικές τους επιθυμίες και να αψηφήσουν τις επιταγές της Αρμενίας, η οποία γι' αυτούς αποτελεί τη μητέρα πατρίδα, επηρεάζοντας καθοριστικά την εξέλιξη της διένεξης. Δεν είναι τυχαίο ότι η κατάληψη της πόλης Σούσα το 1992, από τους Αρμένιους του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν, είχε ως αποτέλεσμα την κατάρρευση των διαπραγματεύσεων και την κλιμάκωση των πολεμικών επιχειρήσεων. Ο σημαντικός ρόλος των Αρμενίων του

Καραμπάχ στην εσωτερική πολιτική της Αρμενίας μπορεί να φανεί από το γεγονός ότι δύο από αυτούς, ο Robert Kocharyan και ο Serj Sarkisyan, έχουν αναδειχθεί στο αξίωμα του προέδρου της Αρμενίας, υιοθετώντας μια σαφώς πιο άκαμπτη στάση όσον αφορά στην επίλυση της διένεξης με το Αζερμπαϊτζάν.

Παρόλ' αυτά, είναι φανερό ότι οι Αρμένιοι του Ναγκόρνο-Καραμπάχ δεν είχαν ούτε την αριθμητική ούτε την οικονομική δύναμη να ανταπεξέλθουν μόνοι τους σε αυτή την πολυετή διένεξη με το Αζερμπαϊτζάν, δηλαδή χωρίς τη σταθερή στήριξη της Αρμενίας. Αυτό αποδείχθηκε και στις πολεμικές επιχειρήσεις του 1992-1994, στις οποίες οι στρατιωτικές δυνάμεις της Αρμενίας πολέμησαν εναντίον των Αζέρων. Χωρίς της συμβολή τους θα ήταν αδύνατη η επικράτηση των Αρμενίων και η de facto ανεξαρτησία του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Εξίσου προφανές είναι ότι η Δημοκρατία της Αρμενίας επιχορηγούσε, με ποσό από τον προϋπολογισμό της, τις αρχές του Ναγκόρνο-Καραμπάχ και ότι οι κάτοικοί του είναι κάτοχοι αρμενικών διαβατηρίων. Δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι το Ναγκόρνο-Καραμπάχ αποτελούσε, στην ουσία, επαρχία της Αρμενίας μέχρι τον πόλεμο Αρμενίας – Αζερμπαϊτζάν το Φθινόπωρο του 2020.

Αντίστοιχα, όσον αφορά στις διενέξεις της Γεωργίας με την Αμπχαζία και τη Ν. Οσσετία, αρχικά, η Γεωργία αντιμετώπισε τις συγκεκριμένες εθνοτικές ομάδες ως απομεινάρια της Σοβιετικής Ένωσης, οι οποίες είχαν αποκτήσει αυτονομία για να αποδυναμώνουν τη Γεωργία κατά τη διάρκεια του σοβιετικού καθεστώτος. Ακριβώς γι' αυτό το λόγο, όταν η Γεωργία απέκτησε την ανεξαρτησία της, η εθνικιστική ηγεσία του Gamsakhurdia, αδυνατούσε να τους αντιμετωπίσει ως ισότιμους εταίρους. Έτσι, δεν επιχείρησε να έρθει σε σοβαρές διαπραγματεύσεις μαζί τους, αλλά επέλεξε τη στρατιωτική λύση για να τους καθυποτάξει. Μετά την ήττα της στους πολέμους της Ν. Οσσετίας και της Αμπχαζίας και με τον Shevardnadze επικεφαλής, η Γεωργία άλλαξε στάση και έκανε προσπάθειες διαπραγμάτευσης μαζί τους, αναγνωρίζοντάς τους ως συνομιλητές της στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Ταυτόχρονα, η Ρωσία ήταν ανοιχτή στην επίλυση των διενέξεων λόγω της δικής της διαμάχης με την Τσετσενία. Η έλευση του Saakashvili στην εξουσία το 2004 επιδείνωσε την κατάσταση, καθώς ο ηγέτης της Γεωργίας επιθυμούσε την άμεση επανενσωμάτωση των αυτόνομων περιοχών στη Γεωργία, ακολουθώντας μια απερίσκεπτη πολιτική απέναντι σε Αμπχαζία και Ν. Οσσετία. Εν ολίγοις, υποτίμησε τις αντιδράσεις των δύο οντοτήτων και αποσταθεροποίησε την εύθραστη ισορροπία που είχε

επιτευχθεί στην περίοδο του Shevardnadze. Μετά τον πόλεμο του 2008 και τη στρατιωτική επέμβαση της Ρωσίας, η Γεωργία θεωρεί πλέον την Αμπχαζία και τη Ν. Οσσετία ως «κατεχόμενες περιοχές» από τη Ρωσία. Θεωρεί τη Ρωσία ως την αντίπαλη πλευρά της διένεξης, η οποία χρησιμοποιεί τους Αμπχάζιους και τους Οσσετίους για να ανακόψει την πορεία της Γεωργίας προς το NATO και την ΕΕ και να διατηρήσει την υπεροχή της στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου. Από την πλευρά των Αμπχαζίων και των Οσσετίων, αντίπαλη πλευρά θεωρείται η Γεωργία, ο εθνικισμός της οποίας τους αντιμετώπισε υποτιμητικά και επιχείρησε να τους καταστήσει πολίτες δεύτερης κατηγορίας μέσα στη χώρα τους. Η Γεωργία θεωρείται υπεύθυνη για τους πολέμους του 1991-1994, αλλά και για εκείνον του 2008. Οπότε, οι δύο οντότητες προτιμούν να είναι σε ειδική σχέση με τη Ρωσία παρά να επανέλθουν στην πρότερη κατάσταση, δηλαδή ως αυτόνομες περιοχές μέσα στα σύνορα της Γεωργίας.

Από την άλλη πλευρά, η ηγεσία της Γεωργίας υιοθέτησε στάση μερικού σεβασμού απέναντι στους Αμπχάζιους, τους οποίους θεωρούσε «γηγενείς» και απέφυγε την απευθείας σύγκρουση μαζί τους, κάνοντας κάποιες προσπάθειες διαπραγμάτευσης για την επίλυση της διένεξης. Ο πόλεμος ξεκίνησε όταν παραστρατιωτικές δυνάμεις εισέβαλαν στην Αμπχαζία χωρίς την άδεια της κυβέρνησης. Μετά την ήττα της Γεωργίας στους πολέμους με τη Ν. Οσσετία και την Αμπχαζία, σχεδόν όλοι οι Γεωργιανοί στην Αμπχαζία έφυγαν, σε αντίθεση με εκείνους στη Ν. Οσσετία που παρέμειναν μέχρι τον πόλεμο του 2008. Επίσης, μέχρι το 2004 Οσσετίοι και Γεωργιανοί είχαν εμπορικές συναλλαγές στην αγορά Ergneti που αποτελούσε τη μεγαλύτερη αγορά, κατά κύριο λόγο, λαθραίων προϊόντων του Ν. Καυκάσου και τη μεγαλύτερη πηγή εσόδων για τη Ν. Οσσετία. Με το κλείσιμο της αγοράς από τον Saakashvili, στα πλαίσια της εκστρατείας του εναντίον του λαθρεμπορίου και τον πόλεμο του 2008 που οδήγησε στην επίσημη ανεξαρτησία των δύο περιοχών, η Ν. Οσσετία είναι πλήρως εξαρτημένη από την Ρωσία πολιτικά, οικονομικά και στρατιωτικά, ενώ επιθυμεί την ένωσή της με τη Β. Οσσετία. Η Αμπχαζία, παρά τη μεγάλη εξάρτησή της από τη Ρωσία, διατηρεί κάποιο βαθμό ανεξαρτησίας και επιθυμεί την αναγνώρισή της από τη διεθνή κοινότητα ως ανεξάρτητου κράτους.

Όσον αφορά την περίπτωση της Τσετσενίας, οι Ρώσοι έβλεπαν την Τσετσενία ως μία από τις αυτόνομες δημοκρατίες που υπήρχαν στο έδαφος της Ρωσικής Ομοσπονδίας και αποτελούσαν κομμάτι του ρωσικού ζωτικού χώρου από την τσαρική εποχή και καθόλη τη

διάρκεια του σοβιετικού καθεστώτος. Θεωρούσαν τους Τσετσένους ταραξίες και οι θέσεις ευθύνης στην Τσετσενία κατέχονταν από Ρώσους. Η ηγεσία της Ρωσικής Ομοσπονδίας δεν αντιλαμβανόταν το βαθύ τραύμα που είχε προκαλέσει η εκτόπιση του 1944 στους Τσετσένους καθώς είχε καταγραφεί ως γενοκτονία στη συλλογική τους μνήμη. Επίσης, δεν κατανοούσε ότι η δική της ανακήρυξη της ανεξαρτησίας νομιμοποιούσε και την απαίτηση των Τσετσένων για ανεξαρτησία, σύμφωνα και με το πνεύμα των καιρών και ότι οι Τσετσένοι θα επιχειρούσαν δυναμικά να την αποκτήσουν στο ρευστό πολιτικό περιβάλλον που επικρατούσε στη Σοβιετική Ένωση. Από την άλλη μεριά, οι Τσετσένοι δεν αντιλαμβάνονταν ότι οι Ρώσοι δεν θα ήταν διατεθειμένοι να επιτρέψουν στις αυτόνομες δημοκρατίες, που υπήρχαν στο έδαφος της Ρωσικής Ομοσπονδίας, να ανεξαρτοποιηθούν και να της στερήσουν εδάφη που ιστορικά θεωρούσε δικά της. Επίσης, δεν συνειδητοποίησαν τον φόβο που διακατείχε την ηγεσία της Ρωσικής Ομοσπονδίας ότι η ανεξαρτησία της Τσετσενίας θα αποτελούσε παράδειγμα για τις άλλες αυτόνομες δημοκρατίες και ότι αυτό θα μπορούσε να προκαλέσει ένα ντόμινο ανεξαρτητοποιήσεων, το οποίο θα συντελούσε στην αποσύνθεση της.

Όταν ξεκίνησε ο Πρώτος Ρωσοτσετσενικός Πόλεμος, οι Ρώσοι δεν αντελήφθησαν την αποφασιστικότητα με την οποία ήταν διατεθειμένοι οι Τσετσένοι να υπερασπιστούν τα πατρώα εδάφη και πίστευαν ότι ο πόλεμος θα ήταν μικρός και νικηφόρος για αυτούς. Διαψεύστηκαν οικτρά καθώς ο πόλεμος του 1994-1996 έληξε με ήττα για αυτούς και την συμφωνία του Khasavjurt που μετέφερε τη λύση του πολιτικού ζητήματος της Τσετσενίας στο απώτερο μέλλον. Στο μεσοδιάστημα 1996-1999, δεν εκμεταλλεύτηκαν την εκλογή του μετριοπαθούς Mashkadon για να βρουν μια κοινά αποδεκτή λύση, ενισχύοντας, έτσι, τους ακραίους ισλαμιστές. Στο Δεύτερο Ρωσοτσετσενικό πόλεμο οι Ρώσοι, υπό την ηγεσία του Πούτιν, εξίσωσαν τον πόλεμο στην Τσετσενία με πόλεμο έναντι στην τρομοκρατία, εξομοιώνοντας συλλήβδην τους Τσετσένους με τρομοκράτες και αρνούμενοι οποιαδήποτε διαπραγμάτευση μαζί τους.

Όσον αφορά τα άλλα τρία εξεταζόμενα αποσχιστικά κινήματα, η περίπτωση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ έχει εμφανείς διαφορές από τις περιπτώσεις των κινήματων της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσσετίας. Η προσπάθεια απόσχισης του Ναγκόρνο-Καραμπάχ από το Αζερμπαϊτζάν άρχισε από τα χρόνια της Περεστρόικα, όπου τέτοιου είδους αιτήματα θα μπορούσαν να έχουν αίσια έκβαση, αν διατυπώνονταν με τον κατάλληλο τρόπο στο

κέντρο λήψης αποφάσεων. Η συγκεκριμένη διένεξη θα μπορούσε να είχε αποσοβηθεί και να μην καταλήξει σε πόλεμο μόνο στην περίπτωση όπου το κέντρο λήψης των αποφάσεων, δηλαδή η Σοβιετική Ένωση, ήταν σε θέση να παρέμβει άμεσα και καταλυτικά για τη διευθέτησή της και την αποτροπή της ριζοσπαστικοποίησης των δύο πλευρών. Όμως, η Σοβιετική Ένωση ήταν στα πρόθυρα της διάλυσής της και ήταν εμφανές ότι, από ένα σημείο και μετά, αδυνατούσε να παρέμβει για να συγκρατήσει τις φυγόκεντρες δυνάμεις και να προστατέψει αποτελεσματικά τους πολίτες της, ανεξάρτητα από την εθνικότητα τους. Αυτή η προφανής αδυναμία, της άλλοτε κραταιάς Σοβιετικής Ένωσης, έκανε τις δύο πλευρές να αντιληφθούν ότι δεν είχαν τίποτα να περιμένουν για την επίλυση της μεταξύ τους διένεξης μέσα στα όρια του σοβιετικού συστήματος και ότι θα έπρεπε να αναλάβουν οι ίδιοι την προώθηση των διεκδικήσεων τους και την επίτευξη των στόχων τους, έστω και αν αυτό περιελάμβανε την προσφυγή σε στρατιωτικά μέσα.

Μια σημαντική διαφορά της διένεξης του Ναγκόρνο-Καραμπάχ με την Γεωργία και την Ν. Οσσετία είναι ο ρόλος της διασποράς στην εξέλιξη της διένεξης. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο ρόλος της αρμενικής διασποράς υπήρξε καθοριστικός. Ένα μεγάλο κομμάτι της δημιουργήθηκε ως αποτέλεσμα της γενοκτονίας των Αρμενίων από τους Τούρκους το 1915. Έχοντας σημαδευτεί από τα τραγικά γεγονότα του 1915, θεωρούν την υπόθεση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ ως μια προσπάθεια επανάληψης της γενοκτονίας των Αρμενίων, αλλά αυτή τη φορά από τους Αζέρους, τους οποίους εξισώνουν με τους Τούρκους, εξαιτίας της φυλετικής τους συγγένειας. Γι' αυτούς, το ζήτημα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ αποτελεί ζήτημα ζωής και θανάτου του αρμενικού έθνους και για τον λόγο αυτό, έχουν διατηρήσει πολύ στενούς δεσμούς, οικονομικούς και πολιτικούς, με την μητέρα πατρίδα.

Αυτό το κομμάτι της αρμενικής διασποράς είναι ευάριθμο και με μεγάλη πολιτική επιρροή σε διάφορες χώρες, όπως οι Η.Π.Α., η Γαλλία και η Ρωσία. Η επίδρασή της στις Η.Π.Α. έγινε σαφής όταν το 1992 το αμερικανικό Κογκρέσο με δύο νομοθετικές πράξεις απαγόρευσε στη χώρα να παράσχει βοήθεια στο Αζερμπαϊτζάν, εξαιτίας του οικονομικού αποκλεισμού που είχε επιβάλλει αυτό στην Αρμενία και το Ναγκόρνο-Καραμπάχ, αν και οι Η.Π.Α. είχαν ισχυρό οικονομικό ενδιαφέρον για τα πετρέλαια του Αζερμπαϊτζάν. Εκτός από την πολιτική επιρροή, που μπορούσε να ασκήσει στις χώρες που κατοικούσε, η αρμενική διασπορά ήταν σε θέση να επηρεάσει την κοινή γνώμη αυτών των χωρών και να κινητοποιήσει προς όφελός της ένα μέρος της, να συνδράμει οικονομικά την κυβέρνηση της

Αρμενίας και να χρηματοδοτήσει την υπόθεση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Η αρμενική διασπορά έπαιξε, επίσης, καθοριστικό ρόλο στην εσωτερική ζωή της Αρμενίας, επηρεάζοντας τόσο τις πολιτικές εξελίξεις όσο και την εξέλιξη της διένεξης του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Το κόμμα Dashnak, το οποίο στηρίζει κατά βάση η αρμενική διασπορά, αν και δεν διαθέτει το απαιτούμενο ποσοστό για να σχηματίσει κυβέρνηση, συμμετέχει ως εταίρος σε κυβερνήσεις συνεργασίας και μπορεί να ασκήσει επιρροή στις πολιτικές διεργασίες της Αρμενίας. Αντιθέτως, η αζέρικη διασπορά είναι μικρή σε αριθμό και έχει περιορισμένες δυνατότητες επιρροής στα διεθνή φόρα, αδυνατώντας, εκ των πραγμάτων, να αναλάβει πάρομοιο ρόλο με εκείνον της διασποράς των Αρμενίων.

Όσον αφορά στις περιπτώσεις της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας, αυτές οι εθνότητες δεν διέθεταν διασπορά τέτοιου μεγέθους και επιρροής που θα μπορούσε να κινητοποιηθεί σε διεθνές επίπεδο και σε ανάλογο βαθμό με εκείνο της Αρμενικής διασποράς. Είναι, όμως, πραγματικότητα ότι στον πόλεμο της Αμπχαζίας του 1992-1993 έλαβαν μέρος ως εθελοντές συγγενικές της εθνότητες από τον Βόρειο Καύκασο, κατά κύριο λόγο, Κιρκάσσιοι, Τσετσένοι Οσσέτιοι, Κοζάκοι και Βαλκάριοι που αποτελούσαν, μαζί με την Αμπχαζία, μέλη της Συνομοσπονδίας των Ορεινών Λαών του Καυκάσου. Η συμβολή τους θεωρείται σημαντική για την εξέλιξη του πολέμου, καθώς ήταν η βασική βοήθεια, στρατιωτική και ηθική που δέχθηκε η Αμπχαζία στον αγώνα της εναντίον της Γεωργίας. Αντίστοιχα, στην περίπτωση της Ν. Οσσετίας, οι εθνοτικά συγγενείς Οσσέτιοι της Βόρειας Οσσετίας βοήθησαν τους Οσσέτιους της Ν. Οσσετίας στον πόλεμο με τη Γεωργία το 1991-1992, στέλνοντας εθελοντές για την υπεράσπισή της. Επίσης, η Βόρεια Οσσετία δέχθηκε και φιλοξένησε μεγάλο αριθμό Οσσετίων προσφύγων που κατέφυγαν σε αυτή από τη Ν. Οσσετία και τη Γεωργία, κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών.

Μια ακόμη διαφορά της διένεξης του Ναγκόρνο-Καραμπάχ είναι ότι η πορεία των αιτημάτων ήταν αντίστροφη από εκείνη των αιτημάτων της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας. Από αυτά τα τρία εξεταζόμενα αποσχιστικά κινήματα, εκείνο του Ναγκόρνο-Καραμπάχ ήταν το πρώτο που εκδηλώθηκε πριν ακόμη τη διάλυση της Ε.Σ.Σ.Δ. και αξίωσε την ένωσή του με την Αρμενία χωρίς να δέχεται οποιαδήποτε άλλη επιλογή. Το σύνθημα της ένωσης του Ναγκόρνο-Καραμπάχ με την Αρμενία κυριαρχούσε από την εποχή της Περεστρόικα και η επίτευξή του αποτελούσε το βασικό στόχο των Αρμενίων του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Αυτό αποτυπώνεται και στο όνομα της επιτροπής που ιδρύθηκε για να οργανώσει το σχετικό

αίτημα, την Οργανωτική Επιτροπή για την Επανένωση του Καραμπάχ με την Αρμενία. Μετά το πραξικόπημα του Αυγούστου του 1991, τον Σεπτέμβρη του ίδιου χρόνου, το «Εθνικό Συμβούλιο του Καραμπάχ» ανακήρυξε την ανεξάρτητη δημοκρατία του Ναγκόρνο-Καραμπάχ και το Δεκέμβρη διεξήγαγε δημοψήφισμα όπου η συντριπτική πλειοψηφία ψήφισε υπέρ της απόσχισής του Ναγκόρνο-Καραμπάχ από το Αζερμπαϊτζάν. Στον πόλεμο που ακολούθησε, οι Αρμένιοι του Καραμπάχ, με τη βοήθεια δυνάμεων της Αρμενίας, επιχείρησαν όχι απλώς να εκδιώξουν τους Αζέρες από την περιοχή του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, αλλά να δημιουργήσουν τετελεσμένα, τα οποία θα έκαναν δυνατή την ένωσή τους με την Αρμενία, εκμεταλλευόμενοι την κατάσταση πλήρους αδυναμίας, στην οποία είχε περιέλθει το Αζερμπαϊτζάν. Γι' αυτό τον λόγο, κατέλαβαν και άλλες περιοχές του Αζερμπαϊτζάν γύρω από το Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Με το πέρασμα του χρόνου και την εξέλιξη των προσπαθειών επίλυσης, οι Αρμένιοι του Καραμπάχ υιοθέτησαν μια στάση υπέρ της ανεξαρτησίας του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, εγκαταλείποντας τα σχέδια για ένωση με την Αρμενία, πιθανότατα γιατί προτιμούσαν να ορίζουν οι ίδιοι την τύχη τους χωρίς τις παρεμβάσεις της Αρμενίας.

Σε αντίθεση με τους Αρμένιους του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, οι Οσσέτιοι και οι Αμπχάζιοι δεν είχαν ως βασικό στόχο τους την ένωση με τη Ρωσία, αλλά τη διευρυμένη αυτονομία τους ή την ανεξαρτησία τους από τη Γεωργία. Όσον αφορά στους Οσσέτιους, βασικό τους αίτημα, κατά τη διάρκεια του σοβιετικού καθεστώτος, ήταν η αναβάθμισή τους από αυτόνομη περιοχή σε αυτόνομη δημοκρατία μέσα στα όρια της Γεωργίας. Αυτός ήταν και ο βασικός στόχος του Εθνικιστικού Μετώπου Ademon Nykhas κατά τα τελευταία χρόνια της φιλευθεροποίησης στην Σοβιετική Ένωση. Αντίστοιχα, οι Αμπχάζιοι είχαν ως στόχο, από τα χρόνια της Σοβιετικής Ένωσης, την αναβάθμιση του καθεστώτος της δημοκρατίας τους, από αυτόνομη δημοκρατία, μέσα στην εδαφική επικράτεια της Γεωργίας, σε ανεξάρτητη δημοκρατία της Σοβιετικής Ένωσης, την επαναφορά δηλαδή στο status που είχαν πριν το 1931. Με την έλευση της Περestrojka, οι Αμπχάζιοι έφεραν στο προσκήνιο, με δυναμικές κινητοποιήσεις, το συγκεκριμένο αίτημα. Και οι δύο εθνικές ομάδες ψήφισαν συντριπτικά υπέρ της διατήρησης της Σοβιετικής Ένωσης στο δημοψήφισμα του 1991.

Γεγονός είναι ότι στις περιπτώσεις της Νότιας Οσσετίας και της Αμπχαζίας, η πορεία προς τη στρατιωτική σύγκρουση δεν ήταν προδιαγεγραμμένη και οι πόλεμοι σε αυτές της

περιοχές δεν ήταν αναπόφευκτοι. Ήταν, όπως τους χαρακτήρισε ο Thomas De Waal, διπλωμάτης με μεγάλη εμπειρία στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου, «μη αναγκαίοι». Ήταν η εθνικιστική πολιτική της Γεωργίας που αδυνατούσε να ανεχθεί την αυτονομία των συγκεκριμένων περιοχών μέσα στην εδαφική επικράτεια του νεότευκτου κράτους, θεωρώντας την αυτονομία τους, ιδιαίτερα στην περίπτωση της Ν. Οσσετίας, κατάλοιπο του ρωσικού επεκτατισμού μέσα στα πλαίσια της Σοβιετικής Ένωσης. Η εξέλιξη θα ήταν εντελώς διαφορετική εάν η Γεωργία είχε ακολουθήσει μία πολιτική σεβασμού της αυτονομίας των συγκεκριμένων περιοχών και ισοπολιτείας για όλους τους πολίτες της Γεωργίας ανεξαρτήτως της εθνοτικής τους προέλευσης. Η προσπάθεια της Γεωργίας να μη σεβαστεί το status των αυτόνομων περιοχών και να τις υποβιβάσει σε μειονοτικές εθνοτικές ομάδες και η επιλογή της να μη διαπραγματευτεί ουσιαστικά μαζί τους για την εξεύρεση μιας ειρηνικής λύσης, ήταν ο καθοριστικός παράγοντας που οδήγησε τα πράγματα στην πόλωση και στη στρατιωτική σύγκρουση. Ακόμα και μετά τη σύγκρουση και μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990, τόσο οι Οσσετίοι όσο και οι Αμπχάζιοι συζητούσαν λύσεις στα πλαίσια της ομοσπονδίας/συνομοσπονδίας ή της ελεύθερης ένωσης με τη Γεωργία. Η στάση τους άλλαξε ριζικά στα τέλη της δεκαετίας του 1990 με την επέμβαση των Δυτικών στο Κοσόβο και στις αρχές του 2000 με τη σαφή αλλαγή στάσης της Ρωσίας υπέρ τους. Έτσι, τα πλεονεκτήματα της de facto ανεξαρτησίας τους υπερτερούσαν εκείνων της παραμονής τους με οποιαδήποτε σχέση στην εδαφική επικράτεια της Γεωργίας. Από τον πόλεμο του 2008, η Ρωσία και ελάχιστες ακόμα χώρες έχουν αναγνωρίσει την Αμπχαζία και τη Ν. Οσσετία ως ανεξάρτητα κράτη, ενώ για τη Γεωργία θεωρούνται κατεχόμενες περιοχές. Το 2014 και το 2015, η Αμπχαζία και η Ν. Οσσετία, αντίστοιχα, έχουν υπογράψει συνθήκες «ένταξης» με τη Ρωσία.

Μια σημαντική διαφορά των διενέξεων της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας με εκείνη του Ναγκόρνο-Καραμπάχ είναι ότι καθοριστικό παράγοντα της εξέλιξής τους αποτελεί η στάση της Ρωσίας. Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, η στάση της Ρωσίας ήταν υποστηρικτική προς την εξεύρεση λύσης μέσα στα όρια της εδαφικής επικράτειας της Γεωργίας. Η Ρωσία είχε συναινέσει στην επιβολή κυρώσεων στην Αμπχαζία το 1996. Έχοντας να αντιμετωπίσει το αποσχιστικό κίνημα της Τσετσενίας στον Βόρειο Καύκασο, η Ρωσία δεν επιθυμούσε να συνδράμει στο ενδεχόμενο ανεξαρτητοποίησης της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας στο Ν. Κάυκασο, θέτοντας ένα επικίνδυνο προηγούμενο για τα συμφέροντά της. Κομβικό σημείο για την αλλαγή στη στάση της Ρωσίας αποτέλεσε το 1999

η επέμβαση στο Κόσοβο και εν συνεχεία η αναγνώριση του από τις δυτικές χώρες, γεγονός που εξόργισε τη Ρωσία. Επιπρόσθετα, η ενδεχόμενη επέκταση του NATO στα Ανατολικά, σε χώρες όπως η Γεωργία, που συμπεριλαμβάνονταν στα εδάφη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, εδάφη τα οποία η Ρωσία θεωρούσε χώρο ζωτικών της συμφερόντων, ήταν ένας καθοριστικός παράγοντας που συνέβαλε στην μεταβολή της στάσης της απέναντι στις διενέξεις της Γεωργίας με την Αμπχαζία και τη Ν. Οσσετία. Η άνοδος του Putin στην εξουσία, στις αρχές της δεκαετίας του 2000, σηματοδότησε αυτή την αλλαγή στην εξωτερική πολιτική της Ρωσίας. Στόχος της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής ήταν η ανάκαμψη της γεωπολιτικής της ισχύος, ως κληρονόμου της Σοβιετικής Ένωσης στις περιοχές που όριζε ως *near abroad* και η αναχαίτηση οποιουδήποτε επιχειρούσε να μεταβάλλει τον συσχετισμό δυνάμεων εις βάρος της στα συγκεκριμένα εδάφη.

Η εργαλειοποίηση των διενέξεων της Γεωργίας με την Αμπχαζία και τη Ν. Οσσετία ήταν ένα μέσο για να επιβάλλει η Ρωσία τους όρους της στο γεωπολιτικό παιχνίδι στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου, αναχαιτίζοντας την πορεία της Γεωργίας προς την ένταξή της σε NATO και Ε.Ε. Άλλωστε, κανένας από αυτούς τους διεθνείς οργανισμούς δεν θα δεχόταν στους κόλπους του τη Γεωργία με ανεπίλυτες τις διενέξεις της με την Αμπχαζία και τη Νότια Οσσετία. Γεγονός είναι ότι η στάση της Γεωργίας διευκόλυνε τη Ρωσία να εξυπηρετήσει τους στόχους της, καθώς ο φιλοδυτικός Saakashvili, που ήρθε στην εξουσία το 2004, ακολούθησε μια άφρονα πολιτική, η οποία από τη μια, διακήρυσε την άμεση επανενσωμάτωση των αποσχιστικών περιοχών στην επικράτεια της Γεωργίας και από την άλλη, στο όνομα της πάταξης της διαφθοράς προσπάθησε να στραγγαλίσει οικονομικά την Ν. Οσσετία, προφανώς για να την αναγκάσει να δεχθεί τις προτάσεις της Γεωργίας για επανενσωμάτωση. Η συγκεκριμένη ανεργμάνιστη πολιτική κατέληξε στον εκτροχιασμό των διαπραγματεύσεων ανάμεσα στις αντίπαλες πλευρές και στον πόλεμο μεταξύ Γεωργίας και Ρωσίας το 2008.

Η προσπάθεια προεσέγγισης των δύο περιοχών από τη Ρωσία είχε ξεκινήσει πριν από τον πόλεμο με την παροχή ρωσικών διαβατηρίων στους πολίτες των περιοχών αυτών με τα όποια οφέλη αυτά επέφεραν. Μετά τον πόλεμο του 2008, η Ρωσία και λίγες ακόμα χώρες αναγνώρισαν την Αμπχαζία και τη Ν. Οσσετία ως ανεξάρτητα κράτη, αλλά οι δύο περιοχές παραμένουν απομονωμένες από τη διεθνή κοινότητα. Η επιβίωσή τους εξαρτάται άμεσα από τη Ρωσία, η οποία επιχορηγεί μεγάλο μέρος του προϋπολογισμού τους. Ιδιαίτερα

στην περίπτωση της Οσσετίας, η εξάρτηση είναι απόλυτη, καθώς πρόκειται για μια φτωχή περιοχή. Η πολιτική της ζωή πατρωνάρεται από τον ρωσικό παράγοντα, ο οποίος επηρεάζει καθοριστικά τις εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις της Ν. Οσσετίας. Η υπογραφή της συνθήκης «ένταξης» της Νότιας Οσσετίας στη Ρωσία το 2015, καθώς και το δημοψήφισμα του 2017 για αλλαγή ονομασίας της Δημοκρατίας της Νότιας Οσσετίας σε Αλανία, αποδεικνύουν την σαφή επιθυμία των κατοίκων της περιοχής να αποτελέσουν μέρος της Ρωσικής Βόρειας Οσσετίας. Αυτό, όμως, δεν φαίνεται να αποτελεί προτεραιότητα για τη Ρωσία, καθώς θεωρεί ότι τα συμφέροντά της εξυπηρετούνται καλύτερα με την υπάρχουσα κατάσταση. Η εξάρτηση της Αμπχαζίας από τη Ρωσία δεν υφίσταται στον ίδιο βαθμό με εκείνο της Ν. Οσσετίας και η πολιτική της ζωή δεν καθορίζεται από τη Ρωσία, αν και υπάρχουν ρωσικές παρεμβάσεις. Οι σχέσεις τους έχουν διαταραχθεί. Αν και η Αμπχαζία υπέγραψε τη συνθήκη «ένταξης» με τη Ρωσία το 2014, επέμεινε σε αλλαγή όρων που ήθελε να επιβάλλει η Ρωσία για να την κάνει δεκτή.

Η εμπλοκή της Ρωσίας στη διένεξη του Ναγκόρνο-Καραμπάχ είναι σαφώς πιο περιορισμένη και, κυρίως, έμμεση σε σχέση με τις άλλες δύο διενέξεις, της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσσετίας, στις οποίες ο ρόλος της Ρωσίας είναι καθοριστικός για την εξελίξη τους. Σε αυτή τη διένεξη η Ρωσία αποτελεί έναν από τους βασικούς διαμεσολαβητές για την επίλυσή της. Η εκχειρία του 1994 επετεύχθη μετά από τη δική της διαμεσολάβηση. Τα επόμενα χρόνια, η Ρωσία ως μέλος του ΟΑΣΕ και έχοντας θέση μόνιμου αντιπροέδρου στην ομάδα Μινσκ, συμμετείχε στις προσπάθειες επίλυσης είτε σε συνεργασία με τον ΟΑΣΕ είτε αναλαμβάνοντας δικές της πρωτοβουλίες χωρίς προηγούμενη συννενόηση μαζί του, γεγονός που καθιστούσε τις προσπάθειες διαμεσολάβησης δυσκολότερες. Με δεδομένο ότι η Ρωσία θεωρούσε την περιοχή του Ναγκόρνο-Καραμπάχ ως χώρο άμεσου ενδιαφέροντος για τα ζωτικά της συμφέροντα, η Ρωσία συνέχισε, κατά τη διάρκεια των ετών, να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες για την επίλυση της διένεξης. Οι προσπάθειές της συνεχίστηκαν ακόμη και όταν αυτές της ομάδας Μινσκ ατόνησαν λόγω του αδιεξόδου, στο οποίο περιήλθαν, εξαιτίας της άρνησης των συμβιβαστικών λύσεων, αλλά και της ολοένα και πιο άκαμπτης στάσης των δύο αντίπαλων πλευρών.

Η Ρωσία κλήθηκε να παίξει καθοριστικό ρόλο στην πολεμική αναμέτρηση των δύο πλευρών το φθινόπωρο του 2020, όταν το Αζερμπαϊτζάν ανέκτησε το σύνολο των επτά περιοχών που είχε χάσει στον πόλεμο του 1992-1994, καταλαμβάνοντας επιπλέον και το 1/3

των εδαφών του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Η παρέμβαση της Ρωσίας ήταν εκείνη που σταμάτησε την πλήρη κατάληψη του Ναγκόρνο-Καραμπάχ από τις αζέρικες δυνάμεις, μετά την ήττα των αρμενικών δυνάμεων στις πολεμικές συγκρούσεις, επιβάλλοντας και στις δύο πλευρές την υπογραφή εκεχειρίας. Η τελευταία περιλάμβανε και ανάπτυξη ρωσικής ειρηνευτικής δύναμης 2000 στρατιωτών στην περιοχή του Ναγκόρνο-Καραμπάχ για πρώτη φορά μετά την έναρξη της διένεξης. Ήταν ευνόητο ότι η Ρωσία θα συνέχιζε να διαδραματίζει στο μέλλον σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της διένεξης, καθώς και στις αποφάσεις που αφορούν στο καθεστώς της περιοχής του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Κατά την επίθεση του Αζερμπαϊτζάν στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ τον Σεπτέμβρη του 2023, η Ρωσία παρέμεινε αμέτοχη παρά τις εκκλήσεις της Αρμενίας για εκεχειρία με αποτέλεσμα την επικράτηση των Αζέρων και την παράδοση των Αρμενίων του Ναγκόρνο-Καραμπάχ.

Η περίπτωση της Τσετσενίας είναι καθαρά ξεχωριστή περίπτωση σε σχέση με τα άλλα τρία αποσχιστικά κινήματα καθώς ήταν το μόνο που βρισκόταν μέσα στο έδαφος της Ρωσικής Ομοσπονδίας ως αυτόνομη δημοκρατία και ένα από τα δύο που επιλύθηκαν, όχι όμως με την εξεύρεση μιας αμοιβαίας αποδεκτής λύσης, μέσω ειρηνικών μεθόδων επίλυσης συγκρούσεων. Αντιθέτως, επιλύθηκε με την εγκατάσταση μιας τοπικής ελίτ στην εξουσία υπό της ευλογίες της Ρωσικής Ομοσπονδίας και την εγκαθίδρυση ενός καθεστώτος τρομοκρατίας που εξασφαλίζει της σταθεροποίηση της κατάστασης. Η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Τσετσενίας το Νοέμβρη του 1991, πριν τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, αντανάκλασε το πνεύμα των καιρών και ακολούθησε το παράδειγμα των Βαλτικών Χωρών που είχαν προηγηθεί. Εξέφραζε την επιθυμία των Τσετσένων για ανεξαρτησία από τον ρωσικό ζυγό, αλλά συνιστούσε και απόδειξη της μη ενσωμάτωσης των Τσετσένων στο θεσμικό πλαίσιο της Σοβιετικής Ένωσης, καθώς δεν έγινε καμία προσπάθεια από αυτούς να διαπραγματευτούν με τη κεντρική κυβέρνηση, όσο υφίστατο η Σοβιετική Ένωση. Ο πόλεμος με την Ρωσική Ομοσπονδία θα μπορούσε να έχει αποφευχθεί, εάν ο Γέλτσιν είχε επιλέξει να διαπραγματευτεί με τον Dudayev ώστε να βρεθεί μια κοινά αποδεκτή λύση μέσα από διαπραγματεύσεις, όπως κατέστη εφικτό με την περίπτωση του Ταταρσταν. Αντιθέτως, επέλεξε την ενίσχυση της τσετσενικής αντιπολίτευσης με στόχο την ανατροπή του Dudayev και με τις κινήσεις του πέτυχε το ακριβώς αντίθετο, την πλήρη επικράτηση του στο εσωτερικό της Τσετσενίας. Μετά το 1993, με την κυριαρχία των κομμουνιστών και των ακραίων εθνικιστών στη Δούμα και με την υποστήριξη μιας πολιτικοοικονομικής και στρατιωτικής ελίτ στην ένοπλη ανάμετρηση, ο Yeltsin δεν είχε

άλλη επιλογή παρά την προσφυγή στον πόλεμο για την επίλυση του ζητήματος της Τσετσενίας.

Ο Πρώτος Ρωσοτσετσενικός Πόλεμος αποτέλεσε μια βαριά ήττα για τη Ρωσική Ομοσπονδία, η οποία αναγκάστηκε να αποσυρθεί από τα εδάφη της Τσετσενίας και να υπογράψει μια συμφωνία που μετέθετε την εξεύρεση λύσης στο απώτερω μέλλον. Στο μεσοδιάστημα του 1996-1999, η Ρωσική Ομοσπονδία δεν εκπλήρωσε καμία από τις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει με τη σύμφωνία του Khasavjurt, αντιμετώπισε με εχθρότητα τον εκλεγμένο πρόεδρο Maskhadov και δεν εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία να επιλύσει το ζήτημα με έναν έντιμο συμβιβασμό και για τις δυο πλευρές. Ενίσχυσε, έτσι, με την στάση της τους ακραίους ισλαμιστές που αποτελούσαν την πιο σκληρή αντιπολίτευση για τον Mashkadov. Όταν ο Putin ανέλαβε πρόεδρος το 1999, στόχο του είχε την επαναφορά της Ρωσίας στη διεθνή κοινότητα ως μια μεγάλης δύναμης και το τσετσενικό ζήτημα ήταν η ευκαιρία που ζητούσε για την επίδειξη πυγμής και αποφασιστικότητας, τόσο στο εσωτερικό της Ρωσικής Ομοσπονδίας όσο και στο εξωτερικό της χώρας. Απέκλεισε οποιαδήποτε πιθανότητα διαπραγματεύσεων με τους Τσετσένους, τους οποίους αντιμετώπισε ως τρομοκράτες και επέλεξε την πολιτική του προσεταιρισμού τοπικών ελίτ και την εγκαθίδρυση ενός καθεστώτος ωμής βίας για τη σταθεροποίηση της κατάστασης στην Τσετσενία.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό που κάνει ξεχωριστή την περίπτωση της Τσετσενίας είναι ο μετασχηματισμός του κοσμικού κινήματος για την ανεξαρτησία της Τσετσενίας σε ιερό πόλεμο για τη δημιουργία ενός ισλαμικού κράτους στον Βόρειο Καύκασο. Παρά το γεγονός ότι το Ισλάμ αποτελούσε βασική συνιστώσα της τσετσενικής εθνικής ταυτότητας, ο χαρακτήρας του τσετσενικού εθνικού κινήματος ήταν καθαρά κοσμικός, ακολουθώντας το παράδειγμα και άλλων εθνικών κινημάτων που εμφανίστηκαν στα εδάφη της Σοβιετικής Ένωσης. Αρχικά, στόχος του τσετσενικού αποσχιστικού κινήματος ήταν μία ανεξάρτητη Τσετσενία και ο πρώτος ρωσοτσετσενικός πόλεμος διεξήχθη στο όνομα της υπεράσπισης της εθνικής ανεξαρτησίας. Οι Τσετσένοι πολέμησαν αποφασισμένοι να υπερασπιστούν την εθνική τους κυριαρχία και μαζί τους πολέμησαν και εθελοντές από τους γειτονικούς λαούς του Βορείου Καυκάσου καθώς και ισλαμιστές μαχητές από διάφορα ισλαμικά κράτη. Οι ισλαμιστές μαχητές, που ασπάζονταν τον ουαχαμπισμό, επηρέασαν έναν σημαντικό αριθμό τσετσένων ηγετών, οι οποίοι είτε από ιδεολογία είτε από προσωπικό συμφέρον

μετατράπηκαν σε υποστηριχτές του ουαχαμπισμού, επιζητώντας τη μετατροπή της Τσετσενίας σε ένα ισλαμικό κράτος. Έτσι, ο Δεύτερος Ρωσοτσετσενικός Πόλεμος ξεκίνησε από ακραίους ισλαμιστές με σκοπό την ένωση της Τσετσενίας με το Dagestan και τη δημιουργία ενός ενιαίου ισλαμικού κράτους, γεγονός που διέσπασε την τσετσενική αντίσταση και έκανε μερικούς να αλλάζουν στρατόπεδο, πολεμώντας στο πλευρό της Ρωσίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η οικογένεια Kadyrov, η οποία ανέλαβε να σταθεροποιήσει την κατάσταση στην Τσετσενία, εγκαθιδρύοντας ένα καθεστώς τρομοκρατίας με τις ευλογίες της ρωσικής ηγεσίας. Η ηγεσία της τσετσενικής αντίστασης αποδεκατίστηκε και το 2007 ιδρύθηκε το Εμιράτο του Καυκάσου. Ακολούθησε η διάχυση του πολέμου στις γειτονικές χώρες του Βορείου Καυκάσου. Αν και το 2009 η Ρωσία ανακοίνωσε τη λήξη των αντιτρομοκρατικών επιχειρήσεων στην Τσετσενία και παρά το γεγονός ότι η βία στον Βόρειο Καύκασο έχει μειωθεί σημαντικά, δεν έχει καταστεί δυνατόν να εξαληφθεί ολοκληρωτικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Abgekko, E., «Understanding the Structural Dynamics of the Russo-Chechen Conflict: A Story of an Intractable Conflict and the Prospects of Political Settlement», *Journal of Global Peace and Conflict*, 2:2 (2014), 41-58.

Abilov, S., «OSCE Minsk Group: Proposals and Failure, the View from Azerbaijan», *Insight Turkey*, 20:1 (2018), 143-163, διαθέσιμο στο <https://www.researchgate.net/publication/322700483> (ανακτήθηκε 2/3/2023).

Akaba, N., «The North Caucasus Factor in the Abkhaz-Georgian armed Conflict of 1992-1993», στο *The North Caucasus Factor in the Georgian – Abkhaz Conflict Context*, International Alert,(2012),24-30 διαθέσιμο στο <https://www.international-alert.org/wp-content/uploads/2021/08/Caucasus-Georgia-Abhazia-North-Caucasus-Factor-EN-2012.pdf> (ανακτήθηκε 23/2/2018).

Akayev, V., «The Conflict between Traditional Islam and Wahhabis in the North Caucasus: Origins, Dynamics and the Means for its Resolution», *Chechen Scholars on Chechnya*, (2010), 63-88, διαθέσιμο στο <http://www.jstor.com/stable/resrep08066.6> (ανακτήθηκε 12-12-2022).

Akhmadov, I. & Lansko, M., *The Chechen Struggle, Independence Won and Lost*, New York 2010: Palgrave Macmillan.

Al-Shishani, M. B., «The Rise and Fall of Arab Fighters in Chechnya», *The Jamestown Foundation*, (2006), 1-22, διαθέσιμο στο https://www.academia.edu/560817/The_Rise_and_Fall_of_Arab_Fighters_in_Chechnya (ανακτήθηκε 5/6/2023).

Anchabadge, Y., «Georgia and. Abkhazia: The Hard Road to Agreement», στο *Georgians and Abkhazians the search for a peace settlement*, Coppieters, B., Nodhia, G. &

Anchabadge, J. (eds), Köln: Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien. (1998), 71-79.

Antal, J., *7 Seconds to Die – A Military Analysis of the Second Nagorno-Karabakh War and the Future of Warfighting*, Oxford 2022: Casemate.

Antonenko, O, «Frozen Uncertainty: Russia and the Conflict over Abkhazia», στο Coppieters, B. & Legvold, R. (eds), *Statehood and Security, Georgia after the Rose Revolution*, London 2005: The MIT Press, 205 -269.

Askerov, A., «The Nagorno Karabakh Conflict: The Beginning of the Soviet End», στο A. Askerov, Brooks, S. & Tchantouridze, L., *Post-Soviet Conflicts: The Thirty Years Crisis* 2020, Lexington Books, London 2020, 55-82.

Askerov, A. & Vatchagaev, M., «Chechnya Interrupted Independence», στο *Post-Soviet Conflicts – The Thirty Years's Crisis*, Askerov, A., Brooks, S. & Tchantouridze, L. (eds), London 2020: Lexington Books, 153-175.

Apsanda, D., «Isolation and Conflict», στο Frederic, L. & Nickulescu, G., *What a New European Security Deal could mean for the South Caucasus*, National Defence Academy Command, Vienna, 2018,185-200.

Apsanba, D., «Abkhazia and the Key Events of the Year 2018», στο Frederic L. – Nicolescu G., *South Caucasus: Leveraging Political Change in a Context of Strategic Volatility*, 18th Workshop of the PFP Consortium Study Group “Regional Stability in the South Caucasus”, Vienna, 2019,89-98.

Assatryan, D., «A Frozen Peace Process, not a Frozen Conflict», στο Felberbauer, E. & Labarre, F., 9th Workshop Regional Stability in the South Caucasus Study Group, Istanbul, 2014,45-49.

Assenova, M. & Bugajski, J., *Eurasian Disunion-Russia's Vulnerable Flanks*, Washington 2016: The Jamestown Foundation.

Avedian,V., «Opinion-The Choice in Nagorno-Karabakh:Ethnic Cleansing or Self-Determination?»,*E-International Relations*,September 22,2023.

Babak, R. & Casparten, D., «Nagorno-Karabakh Conflict: A Protracted Melted Conflict rather than a Frozen one», *Forum of EthnoGeopolitics*, 8:1 (2020), 129-139, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/348506260_Nagorno-Karabakh_Conflict_A_Protracted_Melted_Conflict_rather_than_a_Frozen_one (ανακτήθηκε 10/1/2021).

Bell, D., «Ethnicity and Social Change», στο Glazer, N. & Mynihan, D., *Ethnicity, Theory and Experience*, Cambridge Ma, London 1975: Harvard University Press, 141-174.

Bercovitch, J., «The Nature and Theory of Mediation – Introduction: putting mediation in context», στο Bercovitch J., *Theory and Practice of International Mediation – Selected Essays*, New York 2011: Routledge, 13-34.

Bercovitch, J. & Houston, A., «The Study of International Mediation: Theoretical Issues and Empirical Evidence», στο Bercovitch J., *Theory and Practice of International Mediation – Selected Essays*, New York 2011: Routledge, 35-52.

Baser, B., *Third Party Mediation in Nagorno-Karabakh: Part of the Cure or Part of the Disease?* OAKA GH:3, Say: 5, 2008, 86-114.

Basok, T., «The Chechen-Russian Conflict: The Spiral of Hostilities», *Refuge*, 14:10(1995), 10-12, διαθέσιμο στο https://www.academia.edu/59806045/The_Chechen_Russian_Conflict_The_Spiral_of_Hostilities (ανακτήθηκε 14/6/2023).

Beswick, E., *Overcoming: Grassroots Transformation and the Georgian-Abkhazian and Georgian – Ossetian Conflicts*, Conflict Analysis 1, Generations for Peace Institute Research, 2014.

Bgazhba, O. & Stanislav, L., *History of Abkhazia from Ancient Times to the Present*, Sokhumi, 2007.

Billingsley, D., *Fans of the Lone Wolf, Chechen Tactics in the Russian-Chechen Wars 1994-2009*, Solihull 2013: Helion & Company Limited.

Bingham, G., *Resolving Environmental Disputes*, Washington 1986: The Conservation Foundation.

Birch, J., «Ossetia: A Caucasian Bosnia in Microcosm», στο *Central Asian Survey*, 14:1, (1995), 43-74.

Bishku, M., «The South Caucasus Republics and Russia's Growing Influence: Balancing on a Tightrope», *Middle East Review of International Affairs*, 15 (2011), 1-12.

Blake, R. R. & Mutton, J. S., *Solving Costly Organizational Conflicts*, San Francisco 1985: Jossey-Bass.

Boden, D., «Negotiating a UN Peace-deal Between the Abkhazians and the Georgians- the Failed Initiative of 2001/2», στο Sonmez, M. & Hewitt, G. (eds), *Abkhazia 1992-2022 – Reflections on Abkhazia Series*, AbkhazWorld, 2022, 147-152.

Bragvadze, D., «Russian Gambit in the Second Karabach War», *Kviris Palitra newspaper*, 2020, διαθέσιμο στο <https://www.kvirispalitra.ge/gisp-blogi/70925-rusuligambiti-yarabaghis-meore-omshi.html> (ανακτήθηκε 20/1/2021).

Bram, C. & Gammer, M., «Radical Islamism, Traditional Islam and Ethnonationalism in the Northern Caucasus», *Middle Eastern Studies*, 49:1 (2013), 1-44, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/260162552_Radical_Islamism_Traditional_Islam_and_Ethno-Nationalism_in_the_Northern_Caucasus (ανακτήθηκε 4/5/2023).

Broers, L., «“David and Goliath” and Georgians in the Kremlin: A post-colonial perspective on conflict in Post- Soviet Georgia», *Central Asian Survey*, 28:2 (2009), 99-118.

Broers, L., «Russia concedes Karabakh for stake in regional order», *Chatham House*, (28 September 2023). Politico, «Russia shrugs as Azerbaijan attacks Nagorno-Karabakh», (September 20 2023) διαθέσιμο στο <https://www.politico.eu/article/while-azerbaijan-attacks-nagorno-karabakh-moscow-leans-back/>.

Brubaker, R. & Latin, D., «Ethnic and Nationalist Violence», *Annual Review of Sociology*, 24 (1998), 423-452.

Calzini, P., «Vladimir Putin and the Chechen War», *The International Spectator*, Istituto Affari Internazionali. 1 (2005), 19-28, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/348506260_NagornoKarabakh_Conflict_A_Protected_Melted_Conflict_rather_than_a_Frozen_one (ανακτήθηκε 22/4.2023).

Cassese A., *Self-Determination of Peoples, A legal Reappraisal*, Cambridge 1995: Cambridge University Press.

Charles River Editors, *Chechnya and Dagestan: The History of the north Caucasus Republics and Their Conflicts with Russia*, 2019: Charles River Editors.

Cheterian, V., «The Uses and Abuses of History: Genocide and the Making of the Karabakh Conflict», *Europe – Asia Studies*, 70:6 (2018), 884-903.

Cheterian, V., «A New Phase in the Karabakh Conflict», *Jeronim Perovic Karabakh Conflict, Caucasus Analytical Digest Chronicle*, (2016), 13-17, διαθέσιμο στο www.laender-analysen.de/cad (ανακτήθηκε 30/3/2018).

Cheterian, V., «The Origins and Trajectory of the Caucasian Conflicts», *Europe – Asia Studies*, 64:9 (2012), 1625-1649.

Cheterian, V., *War and Peace in the Caucasus – Ethnic Conflict and the New Geopolitics*, London 2009: Hurst & Company.

Cheterian, V., «The August 2008 War in Georgia: From Ethnic Conflict to Border Wars», *Central Asian Survey*, 28:2 (2009), 155-170.

Cheterian, V., «Little Wars and a Great Game: Local Conflicts and International Competition in the Caucasus», *Swiss Peace Foundation, Institute for Conflict Resolution, Working Paper 32*, Berne, (2001), 1-77, διαθέσιμο στο <https://www.jstor.org/stable/resrep11095.1> (ανακτήθηκε 7/1/2023).

Chirikba, V., *The International Legal Status of the Republic of Abkhazia*, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Abkhazia, Sukhum 2014, 1-86, διαθέσιμο στο [https://www.academia.edu/9182118/THE_INTERNATIONAL_LEGAL_STATUS_OF_T
HE_REPUBLIC_OF_ABKHAZIA](https://www.academia.edu/9182118/THE_INTERNATIONAL_LEGAL_STATUS_OF_THE_REPUBLIC_OF_ABKHAZIA) (ανακτήθηκε 3/5/2019).

Chirikba, V., «The origin of the Abkhazian people», στο Hewitt, G. (ed.), *The Abkhazians*, Richmond, Surrey 1999: Curzon Press, 37-47.

Chirikba, V., «The Georgian-Abkhazian Conflict: In Search For Ways Out», στο Coppieters, B., Nodhia, G., & Anchabadze, J. (eds), *Georgians and Abkhazians the search for a peace settlement*, Köln 1998: Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 45-55.

Cohen, A., *Russia's Counterinsurgency in North Caucasus: Performance and Consequences*, Strategic Studies Institute, U.S.Army War College, 2014.

Collier, P., *The Bottom Billion – Why the Poorest Countries are Failing and What Can Be Done About it*, New York 2008: Oxford University Press.

Companien, F. & Polese, A., «The Subtle Line between Peace and war: S. Ossetia 2008», στο Aurobinda Mombai (ed.) *Conflict and Peace in Eurasia*, London & New York 2012: Routledge, 88-102.

Connor, R., *Nagorno-Karabakh Movement*, Independently published, 2021.

Coppieters, B., *The EU and Georgia: Time Perspectives in Conflict Resolution*, Occasional Paper, No. 70, Paris 2007: The European Union Institute for Security Studies.

Coppieters, B., «In Defence of the Homeland: Intellectuals and the Georgian-Abkhazian Conflict», στο Coppieters, B. & Huysseune, M. *Secession, History and the Social Sciences*, Brussels 2002: VUB University Press, 89-116.

Coppieters, B., «The roots of the conflict, 2008», στο Cohen, J. (ed.), *The Georgia and Abkhazia Peace Process, Accord: An International Review of Peace Initiatives*, No. 7 (1999), 14-19.

Coppieters, B., Emerson, M., Huysseune, Kovziridge, T., Noutcheva, G., Tocci, N., Vahl, M., *Europeanization and Conflict Resolution – Case Studies from the European Periphery*, Gent 2004: Academia Press.

Coppieters, B., Kovriridze, T. & Leonardy, U., *Federalization of Foreign Relations: Discussing Alternatives for the Georgian-Abkhaz Conflict*, Caspian Studies Program, Harvard University, Cambridge/Mass Working Paper Series No. 23 (2003), 1-41.

Corduneanu-Huci, C. & Osa, C., «Political opportunity in non democracies», *Comparative Sociology*, 2:4 (2003), 605-629.

Cornell, S. & Starr, F., *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*, New York 2015: Routledge.

Cornell, S., «The “The Afganization” of the North Caucasus: Causes and Implications of a Changing Conflict, στο Blank S. (eds), *Russia's Homegrown Insurgency: Jihad in the North Caucasus*, Strategic Studies Institute, U.S.Army War College, 2012, 121-154.

Cornell, S., *Azerbaijan since Independence*, New York 2011: M.E. Sharpe, Armonk.

Cornell, S., *Autonomy and Conflict – Ethnoterritoriality and Seperatism in the South Caucasus Cases in Georgia*, Uppsala 2002: Uppsala University.

Cornell, S., *Small Nations and Great Powers. A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*, Richmond, Surrey: Curzon, London 2001: Routledge.

Cornell, S., «Report no46», Department at East European Studies, Uppsala University, Uppsala 1999.

Cornell, S., Swanstrom, N., Tabyshalieva, A., & Tcheishvili, G., *A Strategic Conflict Analysis of the South Caucasus, With a Focus in Georgia*, Washington 2005: Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program, διαθέσιμο στο www.silkroadstudies.org/resources/pdf/Monographs/2005_06_MONO_Cornell-Swanstro-Tabyshieva-Tcheishvili_Conflict-Analysis-South-Caucasus.pdf (ανακτήθηκε 6/6/2019).

Da Silva, L. R., *An Analysis of the Chechen Separatist Movement*, Lap Lambert Academic Publishing, 2017.

Dash, P. L., «Russia's War of Attrition in Chechnya», *Economic and Political Weekly*, 30:7/8 (1995), 369-373.

Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-operation among States in Accordance with the Charter of the United Nations, (24 October 1970).

Dehdashti-Rasmussen, R., *The Conflict over Nagorno-Karabakh: Causes the Status of Negotiations and Prospects*, στο OSCE Yearbook 2006, Baden-Baden 2007, 189-210.

De Haas, M., «Arms Control as Panacea for Russia and the South Caucasus», στο Felberbauer, E. & Labarre, F., *From Self-Defence to Regional Disarmament: Reducing tensions and stabilizing the South Caucasus*, Vienna 2014: Federal Ministry of Defence and Sports, 135-146.

Della Porta, D. & Diani, M., *Social Movements: An Introduction*, Oxford 1999: Blackwell Publishers.

De Waal, T., «South Ossetia Today», *Centre for European Policy Studies*, 2019, 1-11.

De Waal, T. & Von Twickel, N., *Beyond Frozen Conflicts – Scenarios for the Separatist Disputes of Eastern Europe*, Brussels 2020: Michael Emerson, CEPS Brussels.

De Waal, T., *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*, New York 2013: New York University Press.

De Waal, T., «The Conflict of Sisyphus – The elusive Search of the Nagorno-Karabach Dispute Resolution», στο Ebert, F., *South Caucasus - 20 Years of Independence* (Friedrich-Ebert-Stiftung), 2012, 137-150, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/250002474_South_Caucasus_20_Years_of_Independence (ανακτήθηκε 30/1/2017).

De Waal, T., *The Caucasus, An Introduction*, Oxford 2010: Oxford University Press.

De Waal, T., «Remaking the Nagorno-Karabakh Peace Process», *Survival* 52: 4 (2010), 159-176.

De Waal, T., «The Karabakh Trap: Dangers and Dilemmas of the Nagorno-Karabakh Conflict», *Conciliation Resources*, (2008), 1-13.

De Waal, T., «The Nagorny-Karabakh Conflict: Origins, Dynmics and Misperceptions», στο Broers, L., *Limits of Leadership – Elites and Societies in the Nagorny Karabakh Peace Process*, London 2005: Conciliation Resources, 12-17.

De Waal, T., *A War of Unintended Consequences*, SAGE Publications, 33:4 (2004), 52-63.

Dietzen, M., «A New Look at Old Principles: Making the Madrid Document Work», *Caucasus Edition – Journal of Conflict Transformation*, 2011, διαθέσιμο στο <http://caucasusedition.net/analysis/why-nagornokarabakh%E2%80%99s-status-must-be-addressed-first/> (ανακτήθηκε 3/7/2017).

Dilanyan, S., Gamaghelyan, P., Rumyansev, S., & Sayan, P., *Political Transitions and Conflicts in South Caucasus*, Brussels 2018: Sona Dilanyan, 80-91.

Doyle, M. & Sambanis, N., *Making War & Building Peace*, Princeton, New Jersey 2006: University Press, Princeton.

Dryzek, S. J. & Hunter, S., «Environmental Mediation for International Problems», *International Studies Quarterly*, 31 (1987), 87-102.

Dubrovsky, D., «Russia and Georgia 2008-2018 – Escapism for the Sake of Peace», *Caucasus Edition: Journal of Conflict Transformation* 3:2 (2018), 80-94.

Dudwick, N., «Armenia: The Nation Awakens», στο Bremmer, I. & Taras, R., *Nations & Politics in the Soviet Successor States*, New York 1993: Cambridge University Press, 261-287.

Dunlop, J., *Russia Confronts Chechnya: Roots of a Separatist Conflict*, Cambridge 1998: Cambridge University Press.

Dyer, G., «Armenia ceasefire: a truce to last», *Cyprus Mail*, 2020, διαθέσιμο στο <https://cyprus-mail.com/20/11/14/Armenia-ceasefire-a-truce-to-last/> (ανακτήθηκε 16/1/2021).

Edwards, C., «Nagorno-Karabakh will cease to exist from next year. How did it happen?» CNN, (September 28 2023), διαθέσιμο στο <https://www.cnn.com/2023/09/28/europe/nagorno-karabakh-officially-dissolve-intl/index.html>

Egorova, E., «The Russian Factor: Perspectives on Stabilizing Georgia's Relation with Abkhazia and South Ossetia», στο Felberbauer, E. & Labarre, F., *What Kind of Sovereignty? Examining Alternative Governance in the South Caucasus*, 8th Workshop of the Study Group Regional Stability in the South Caucasus, Vienna, 2014, 117-129.

Egorova, E. & Babin, I., «Eurasian Economic Union and the Difficulties of Integration: The Case of South Ossetia and Abkhazia», *Connections The Quarterly Journal*, 14:2 (2015), 87-98.

Eiff, H., «The OSCE Mission to Georgia and the Status of South Ossetia», στο OSCE, *OSCE-IFSH Yearbook 2008*, Baden-Baden, 2009, 35-43.

Enals, L., Farrar, M., Scholtbach, A., Maell, L., Praag, M. V. & Hille, C., «Report of a UNPO Mission to Abkhazia, Georgia and the Northern Caucasus», *Central Asian Survey*, 12:3 (1993), 325-345.

Ergun, A. & Valiyev, A., «An Account on Karabakh War: Why now and Then What?», *Panorama*, E-publication, Kasum, 2020, διαθέσιμο στο <https://www.uikpanarama.com.blog/2020/11/9/an-account-on-karabakh-war-why-now-and-then-what/> (ανακτήθηκε στις 18-1-2021).

Evangelista, M., *The Chechen Wars – Will Russia Go The Way of The Soviet Union?*, Washington D.C: 2002: Brookings Institution Press.

Fanning, C., «The Chechen Crises and the 'Spectre' of Islam: Understanding Russian and Western Perspectives», *Irish Studies in International Affairs*, Royal Irish Academy, 14 (2003), 221-239, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/250211512_The_Chechen_Crises_and_the_%27Spectre%27_of_Islam_Understanding_Russian_and_Western_Perspectives (ανακτήθηκε 22/1/2023).

Fareed, S., «Misperceptions about the conflict in Chechnya: The Influence of Orientalism», *Securitologia*, No.2 (2015), 27-42, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/303740554_Misperceptions_about_the_conflict_in_Chechnya_The_influence_of_Orientalism (ανακτήθηκε 30/1/2023).

Fareed, S., «The Ever-Changing Dynamic of Conflicts in Georgia: The Interplay between Internal and External Factors», *Central Asia and the Caucasus*, 16:3-4 (2015), 127-136.

Fearon, J. D & Laitin, D., «Ethnicity, Insurgency and Civil War», *American Political Science Review*, 97: I (2003), 75-90.

Fischer, S., «Russian Policy in the Unresolved Conflicts», στο Fischer, S., *Not Frozen! The Unresolved Conflicts over Transnistria, Abkhazia, South Ossetia and Nagorno- Karabakh in the Light of the Crisis over Ukraine*, Berlin 2016: SWP Research Paper, 9-24.

Frazer, N. «A Conflict Analysis of the Armenian-Azerbaijani Dispute», *The Journal of Conflict Resolution*, 34:4 (1990), 652-677.

Frederic, L. G., *South Caucasus: Leveraging Political Change in a Context of Strategic Volatility*, 18th Workshop of the PFP Consortium Study Group “Regional Stability in the South Caucasus”, Vienna 2019.

Freire, M. R., «Matching Words with Actions: Russia, Chechnya and the OSCE - A Relationship embedded in Ambiguity», *UNISCI Discussion Papers*, No. 9 (2005), 159-171.

Gafarli, O., «Russia’s Role in the Karabakh Conflict». Στο Yavuz,H.M, & Gunter,M., *The Nagorno-Karabakh Conflict – Historical and Political Perspectives*, London & New York 2023: Routledge,341-365.

Galeotti, M., *Russia’s Wars in Chechnya 1994-2009*, 2014: Osprey Publishing.

Gamaghelyan, P., «Rethinking the Nagorno-Karabakh Conflict: Identity, Politics, Scholarship», *School of Peace Studies: Faculty Scholarship*, 15:1 (2010),33-56, διαθέσιμο στο <https://digital.sandiego.edu/krocschool-faculty/1> (ανακτήθηκε 30/1/22).

Gammer, M., «Empire and Mountains: The Case of Russia and the Caucasus», *Social Evolution & History* 12:2 (2013), 120-142.

Garibov, A., «What is New in the Latest Armenian-Azerbaijani Conflict Escalation?», *Eurasia Daily Monitor*, 17:105 (2020), διαθέσιμο στο <https://jamestown.org/program/what-is-new-in-the-latest-armenian-azerbaijani-conflict-escalation/> (ανακτήθηκε 2/10/2020).

Garibov, A., «Alignment and Alliance Policies in the South Caucasus Regional Security Complex», *Center for Strategic Studies*, Volume XV, Bacu 2015: 1-52.

Geneva Academy, *The War Report 2018, Georgia-Abkhazia: The Predominance of Irreconcilable Positions*, Geneva 2018: Graduate Institute of International and Development Studies.

George, A. J., *The Politics of Ethnic Separatism in Russia and Georgia*, New York 2009: Palgrave Macmillan.

German, T., *Russia's Chechen War*, London and New York 2014: Routledge.

German, T., *Abkhazia and South Ossetia: Collision of Georgian and Russian Interests*, Paris 2006: Russie. Nei. Visions. No. 11, Research Programme Russia/NIS, 1-17.

Gerrits, A. & Bader, M., «Russian Patronage over Abkhazia and South Ossetia: implications for conflict resolution», στο *Eastern European Politics*, 32:3 (2016), 297-313.

Ghebali, V. Y., «The OSCE Mission to Georgia (1992-2004): The failing art of half-hearted measures», *Helsinki Monitor* 15:4 (October 2004), 280-292.

Goldenberg, S., *Pride of Small Nations*, London 1994: Zed Books Ltd.

Goltz, T., *Georgia Diary: A Chronicle of War and Political Chaos in the Post-Soviet Caucasus, With a new Epilogue about the August 2008 War*, New York 2015: Routledge.

Goltz, T., *Georgia Diary: A Chronicle of War and Political Chaos in the Post-Soviet Caucasus*, London 2006: M. E. Sharpe.

Goltz, T., *Azerbaijan Diary: A Rogue Reporter's Adventure in an Oil-Rich, War-Torn Post-Soviet Republic*, Armonk, New York 1998: M. E. Sharpe.

Graham, B., «Nagorno-Karabakh in Limbo», *Middle East Quarterly*, 16:4 (2009), 55-62.

Gulec, C., «Nagorno-Karabakh Dispute: Why Intractable Conflict for Armenia?», *Güvenlik Stratejileri* (2015),1-31.

Gurr, T. R., *People versus States: Minorities at Risk in the New Century*, Washington 2000: USIP Press.

Gurr, T. R., *Why do people Rebel*, Princeton 1970: Princeton University Press.

Habyarimana, J., Humphreys, M., Posner, D., & Weinstein, J., «Better Institutions, Not Partition», *Foreign Affairs* (July–August 2008), 138-141, διαθέσιμο στο www.foreignaffairs.com/articles/europe/2008-06-01/ethnic-conflict-inevitable. (ανακτήθηκε 4/4/2018).

Haindrava, I., «Perceptions of the Georgian-Abkhaz Conflict before August 2008», στο Gegeshidge, A. & Haindrava, I., *Transformation of the Georgian – Abkhaz conflict: rethinking the paradigm*, London 2011: Conciliation Resources, 6-10.

Haindrava, I., «Conflict resolution policies before 2008», στο Gegeshidge, A. & Haindrava, I., *Transformation of the Georgian-Abkhaz conflict: rethinking the paradigm*, London 2011, 10-19.

Hale, E. H., *The Foundations of Ethnic Politics – Seperatism of States and Nations in Eurasia and the World*, New York 2008: Cambridge University Press.

Hartog,E., «Russia shrugs as Azerbaijan attacks Nagorno-Karabakh», *Politiko*, (September 20 2023) διαθέσιμο στο <https://www.politico.eu/article/while-azerbaijan-attacks-nagorno-karabakh-moscow-leans-back/>.

Hasanli, J., «Formation of Armenia in the Political Map of the Caucasus and Karabakh Issue (1918-1991)», *Review of Armenian Studies*, Issue 38 (2018), 37-64.

Hechter, M., *Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development 1536-1966*, London 1975: Routledge and Kegan Paul.

Hechter, M., «The Political Economy of Ethnic Change», *American Journal of Sociology*, 79:5 (1974), 1151-1178.

Hellesoy, K., «Civil War and the Radicalization of Islam in Chechnya», *Journal of Religion and violence*, Vol. 1:1 (2013), 21-37, διαθέσιμο στο <https://www.jstor.org/stable/26663866> (ανακτήθηκε 11/11/2022).

Helsinki Commission Report, *The Russian Occupation of South Ossetia and Abkhazia/A Decade of De Facto Annexation in Georgia* (16 July 2018), διαθέσιμο στο <https://www.csce.gov/sites/helsinkicommission.house.gov/files/Occupation%20of%20Georgia%20Designed%20FINAL.pdf> (ανακτήθηκε 15/10/2018).

Henkin, Y., «From tactical terrorism to Holy War: the evolution of Chechen terrorism, 1995-2004», *Central Asia Survey*, Routledge, 25:1-2 (2006), 194-195, 197-198, διαθέσιμο στο https://www.academia.edu/3649486/From_tactical_terrorism_to_Holy_War_the_evolution_of_Chechen_terrorism_1995_2004 (ανακτήθηκε 4/2/2023).

Heraclides, A., «Self-determination and Secession: The Normative Discourse Yesterday and Today», στο Riegl, M. & Dobos, B., *Perspectives on Secession – Theory and Case Studies*, Berlin 2020: Springer-Verlag.

Heraclides, A., «Ethnicity, Secessionist Conflict and the International Society: Towards Normative Paradigm Shift», *Nations and Nationalism*, 3:4 (1997a), 493-520.

Heraclides, A., «The Ending of Unending Conflicts: Separatist Wars», *Millenium Journal of International Studies*, 26:3 (1997b), 679-707.

Heraclides, A., «Secession, Self-Determination and Non-Intervention: In Quest of a Normative Symbiosis», *Journal of International Affairs*, 45:2 (1992), 399-422.

Heraclides, A., *The Self-Determination of Minorities in International Politics*, London 1991: Frank Class.

Hertog, K., «A Self-fulfilling Prophecy: The Seeds of Islamic Radicalisation in Chechnya», *Religion State & Society*, 3 (2005), 239-252, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/233212635_A_Self-fulfilling_Prophecy_The_Seeds_of_Islamic_Radicalisation_in_Chechnya (ανακτήθηκε 1/4/2023).

Hewitt, G., *The Abkhazians: A Handbook (Caucasus World: Peoples of Caucasus)*, London & New York 2013: Routledge.

Hewitt, G., «Abkhazia, Georgia and the Crisis of August 2008: roots and lessons», *Global Dialogue*, Vol. 11 (2009).

Hewitt, G., *Abkhazia and Georgia: Time for Reassessment*, SOAS, London 2009: London University.

Hewitt, G., *The Abkhazians*, Richmond, Surrey 1999: Curzon.

Hoch, T. – Souleimanov, E. & Baranec, T., «Russia's role in the official peace process in South Ossetia», *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, No. 23 (2014), 53-71.

Hoch, T., «EU strategy towards Post-Soviet De Facto States», *Journal of Contemporary European Studies*, 6:2 (2011), 69-85.

Hofmann, T., «From Irredenta to Independence and Back: Armenia and Nagorno- Karabakh 1986-1997», στο Jahg, E., *Nationalism in Late and Post-Communist Europe*, Vol. 2, Trieste 1997: Nomos, 267-289.

Horowitz, D. L., *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley and Los Angeles 1985: University of California Press.

Hughes, J., «Federalism in Eastern Europe during and after Communism», στο Fagan, A. (ed.), *Routledge Handbook of East European Politics*, London 2018: Routledge, 1-16.

Hughes, J., *Chechnya -From Nationalism to Jihad*, Pennsylvania 2007: University of Pennsylvania Press.

Hughes, J., «Chechnya: the Causes of a Protracted Post-Soviet Conflict», *Civil Wars*, 4:4 (2001), 11-48.

Human Rights Watch, *Azerbaijan, Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*, Helsinki, 1994.

Human Rights Watch, *Bloodshed in the Caucasus – Violations of Humanitarian Law and Human Rights in the Georgia-South Ossetia Conflict*, Helsinki, 1992.

Human Rights Watch, *Up In Flames, Humanitarian Law Violations and Civilian Victims in the Conflict over South Ossetia*, New York, 2009.

Human Right Watch, «Guarantee Right to Return to Nagorno-Karabakh», (October 5, 2023), διαθέσιμο στο <https://www.hrw.org/news/2023/10/05/guarantee-right-return-nagorno-karabakh>.

Hunter, S., «Azerbaijan: Search for Identity and New Partners», στο Bremmer, I. – Taras, R., *Nations & Politics in the Soviet Successor States*, New York 1993: Cambridge University Press, 225-260.

IFSH (ed.), *OSCE Yearbook 2004*, Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg, Nomos, 2005.

Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, *Report*, 2009, Vol.2.

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 999 U.N.T.S 171 (16 December 1966).

International Covenant on Civil and Political Rights, 993 U.N.T.S 3 (19 December 1966).

International Covenant on International Crisis Group, *Conflict Resolution in the South Caucasus: the EU's Role*, Europe Report, No. 173 (20 March 2003).

International Crisis Group, *Post War Prospects for Nagorno-Karabakh*, Europe Report No. 264 (9 June 2021), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/264-post-war-prospects-nagorno-karabakh> (ανακτήθηκε 7/8/2021).

International Crisis Group, *Improving Prospects for Peace after the Nagorno-Karabakh War*, Briefing No. 91 (22 December 2020), Europe Central Asia, διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/b91-improving-prospects-peace-after-nagorno-karabakh-war> (ανακτήθηκε 8/1/2021).

International Crisis Group, *Getting from Ceasefire to Peace in Nagorno-Karabakh*, Europe & Central Asia, Statement (10 November 2020), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/getting-ceasefire-peace-nagorno-karabakh> (ανακτήθηκε 20/1/2021).

International Crisis Group, *ISIS Returnees Bring Both Hope and Fear to Chechnya*, Commentary (2018).

International Crisis Group, *Time to Talk Trade*, Europe Report, No. 249 (24 May 2018), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/249-abkhazia-and-south-ossetia-time-talk-trade> (ανακτήθηκε 7/10/2018).

International Crisis Group, *Nagorno-Karabakh's Gathering War Clouds*, Europe Report, No. 244 (1 June 2017), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-azerbaijan/244-nagorno-karabaks-gathering-war-clouds> (ανακτήθηκε 5/2/2018).

International Crisis Group, *New Opening or More Peril*, Europe Report, No. 239 (4 July 2016), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central->

[asia/caucasus/azerbaijan/nagorno-karabakh-new-opening-or-more-peril](https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/azerbaijan/nagorno-karabakh-new-opening-or-more-peril) (ανακτήθηκε 2/6/2017).

International Crisis Group, *Chechnya: The Inner Abroad*, Report 2015.

International Crisis Group, *Abkhazia: The Long Road to Reconciliation*, Europe Report, No. 224 (10 April 2013), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/abkhazia-georgia/abkhazia-long-road-reconciliation> (ανακτήθηκε 20/8/2017).

International Crisis Group, *Tackling Azerbaijan's IDP Burden*, Europe Briefing, No. 217 (27 February 2012), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/azerbaijan/tackling-azerbaijan-s-idp-burden> (ανακτήθηκε 22/7/2017).

International Crisis Group, *Armenia and Azerbaijan: Preventing War*, Europe Briefing, No. 60 (8 February 2011), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/armenia/armenia-and-azerbaijan-preventing-war> (ανακτήθηκε 15/7/2017).

International Crisis Group, *South Ossetia: The Burden of Recognition*, Europe Report, No. 205 (7 June 2010), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/south-ossetia-burden-recognition> (ανακτήθηκε 9/7/2017).

International Crisis Group, *Georgia – Russia: Still Insecure and dangerous*, Europe Briefing, No. 53 (22 June 2009), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/georgia-russia-still-insecure-and-dangerous> (ανακτήθηκε 12/6/2017).

International Crisis Group, *Russia vs Georgia: The Fallout*, Europe Report, No. 195 (22 August 2008), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/russia-vs-georgia-fallout> (ανακτήθηκε 6/6/2017).

International Crisis Group, *Georgia and Russia: Clashing over Abkhazia*, Europe Report, No. 193 (June 2008), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/georgia-and-russia-clashing-over-abkhazia> (ανακτήθηκε 3/5/2017).

International Crisis Group, *Nagorno-Karabakh: Risking War*, Europe Report, No. 187 (November 2007), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/georgia-s-south-ossetia-conflict-make-haste-slowly> (ανακτήθηκε 30/4/2017).

International Crisis Group, *Abkhazia: Ways Forward*, Europe Report, No. 179 (18 January 2007), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/abkhazia-georgia/abkhazia-ways-forward> (ανακτήθηκε 22/4/2017).

International Crisis Group, *Georgia's South Ossetia conflict: make haste slowly*, Europe Report, No. 183 (7 June 2007), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/georgia-s-south-ossetia-conflict-make-haste-slowly> (ανακτήθηκε 4/12/2016).

International Crisis Group, *Abkhazia Today*, Europe Report, No. 176 (15 September 2006), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/abkhazia-today> (ανακτήθηκε 16/5/2017).

International Crisis Group, *Conflict Resolution in the South Caucasus: The EU's Role*, Europe Report, No. 173 (20 March 2006), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/conflict-resolution-south-caucasus-eu-s-role> (ανακτήθηκε 25/4/2017).

International Crisis Group, *Nagorno-Karabakh: A plan for Peace*, Europe Report, No. 167 (11 October 2005), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-azerbaijan/nagorno-karabakh-plan-peace> (ανακτήθηκε 4/3/2017).

International Crisis Group, *Nagorno-Karabakh: Viewing Conflict from the Ground*, Europe Report, No. 166 (14 September 2005), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-viewing-conflict-from-the-ground>

[central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-azerbaijan/nagorno-karabakh-viewing-conflict-ground](#) (ανακτήθηκε 27/3/2017).

International Crisis Group, *Georgia – Avoiding War*, Report 159 (26 November 2004), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/georgia-avoiding-war-south-ossetia> (ανακτήθηκε 1/3/2017).

International Crisis Group, *Georgia: Avoiding War in South Ossetia*, Europe Report No. 159 (November 2004), διαθέσιμο στο <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/georgia-avoiding-war-south-ossetia> (ανακτήθηκε 16/11/2017).

Isachenko, D., *Turkey – Russia Partnership in the War over Nagorno-Karabakh – Militarised Peacebuilding with Implications for Conflict Transformation*, Berlin 2020: German Institute for International and Security Affairs, CATS,1-4.

Iskandaryan, A., *The Second Karabakh War, or the First Post-Post-Soviet War*, Vienna 2020: Caucasus Institute, Institute for Security Policy,1-15.

Ismailzade, F., *The Nagorno-Karabakh Conflict: Current Trends and Future Scenarios*, Working Papers 29, Rome 2011: Istituto Affari Internazionali,1-10, διαθέσιμο στο <https://www.files.ethz.ch/isn/136975/iaiwpl129.pdf> (ανακτήθηκε 20/10/2015).

Jacoby, V., «The role of the OSCE: an assessment of international mediation efforts», στο Broers L., *Limits of Leadership – Elites and Societies in the Nagorny Karabakh Peace Process*, London 2005: Conciliation Resources,30-33.

Jasutis, G., «Forward-looking Solutions for the Georgian and South Ossetian Conflict: A Path towards Reconciliation», *Baltic Journal of Law & Politics*, 6:2 (2013), 24-49.

Jazic, A. & Batricevic, A., «The Nagorno-Karabakh Conflict-Key Historical Events and Legal Issues», *The Yearbook of the Faculty of Security* (2015), 211-240.

Jawad, P., *Europe's new Neighborhood on the Verge of War, What role of the EU in Georgia*, Frankfurt 2006: Peace Research Institute, 1-32.

Jolicoer, P. & Labarre, F., «The Breakup of Georgia: Fragmentation or Settlement Fringe?», *Journal of Borderlands Studies*, 30:1 (2015), 19-36.

Jones, S., «Georgia : a failed democratic transition », στο I. Bremmer & R. Taras, *Nations & Politics in the Soviet Successor States*, Cambridge University Press, New York 1993, 288-310.

Jovic-Lazic, A., «The Second Armed Conflict in Nagorno-Karabakh-Causes and Implications», στο Slobodan, J. (eds), *Convergence and Confrontation: The Balkans and the Middle East in the 21st Century*, Belgrade 2021, 211-240.

Jumayeva, L., «Discourses of War and Peace within the Context of the Nagorno-Karabakh Conflict: The Case of Azerbaijan», στο Dilanyan, S. – Gamaghelyan, P. – Rumyansev, S. – Sayan, P., *Political Transitions and Conflicts in South Caucasus*, Brussels 2018: Caucasus Edition, 105-116.

Kasim, K., « The Nagorno- Karabakh conflict: Regional implications and the peace process» *The Caucasus and its Neighbors: Towards the Future*, *Caucasus International*, 2:1 (2012), 93-110, διαθέσιμο στο <http://cijournal.az/post/caucasus-international-vol-2-no-1-spring-2012> (ανακτήθηκε 7/12/2021).

Katchanovski, I., «Interview Concerning Armed Conflict in Nagorno Karabakh», *La Razon*, Spain and Mexico editions, (2023), 1-2.

Kavadge, A., «Russia's role in formation of Georgia's foreign policy: decision making and implementation» *Journal of Social Sciences*, IBSU, 6:1 (2017), 7-25.

Kermach, R., «The Separatism of Chechnya in 1991: Prerequisites for the Republic's Secession from Russia», στο *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*, 2 (2016), 203-216.

Khan, M. A., «The Conflict of Azerbaijan and Armenia with special reference to Nagorno-Karabakh: An Overview», *Journal of Malay Islamic Studies*, 4:1(2021), 27-34, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/351364771_THE_CONFLICT_OF_AZERBAIJAN_AND_ARMENIA_WITH_SPECIAL_REFERENCE_TO_NAGORNO_KARABAKH_AN_OVERVIEW (ανακτήθηκε 13/12/2022).

Kharebov, B., «Economic Rehabilitation of South Ossetia: Current Problems and Development Strategy», *Georgia-South Ossetian Conflict: Researching Peace*, Collection of South Ossetian Papers, George Mason University, 2011, 6-26.

Khintba, I., «Main Stages in the Negotiation Process (1993-2008): Evolution of Approaches and Analysis of Results», στο Akaba, N. & Khintba, I., *Transformation of the Georgian-Abkhaz Conflict: Rethinking the Paradigm*, London 2011: Conciliation Resources, 19-30.

King, C., *The Ghost of Freedom: A History of the Caucasus*, New York 2008: Oxford University Press.

Kipp, J., «Russia's Wars in Chechnya», *The Brown Journal of World Affairs*, 8:1 (2001), 47-62, διαθέσιμο στο <https://www.jstor.org/stable/24590174> (ανακτήθηκε 29/4/2023).

Kiss, A., «Russia and the South Caucasus: Managing Contradictions», 2012, 30-72, διαθέσιμο στο www.academia.edu/3573729/Russia_and_the_South_Caucasus_Managing_Contradiction (ανακτήθηκε 4/3/2020).

Kolosov, V. A. & Zotova, M. V., «Multiple Borders Of Nagorno-Karabakh», *Geography, Environment, Sustainability*, 13:1 (2020), 84-91, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/340367422_Multiple_borders_of_Nagorno-Karabakh (ανακτήθηκε 3/11/2020).

Konig, M., *The Georgian-South Ossetian Conflict*, στο IFSH (ed.), *OSCE Yearbook 2004*, Baden-Baden, 2005, 237-249, διαθέσιμο στο <https://ifsh.de/file-CORE/documents/yearbook/english/04/Koenig.pdf> (ανακτήθηκε 5/2/2017).

Kopecek, V., «Russian Geopolitical Perceptions and Imaginations of the South Caucasus», στο *Beyond Globalization: Exploring the Limits of Globalization in the Regional Context*, Czech Republic 2010: University of Ostrava, 99-105.

Krag, H. & Funch, L., *The North Caucasus: Minorities at Crossroads*, United Kingdom 1994: Minority Rights Group, 1-48.

Kramer, M., «Guerilla Warfare, Counterinsurgency and Terrorism in the North Caucasus: The Military Dimension of the Russian-Chechen Conflict», *EUROPE-ASIAN STUDIES*, 57:2 (2005), 209-290.

Kruger, H., *The Nagorno-Karabakh Conflict: A legal Analysis*, Berlin 2010, Heidelberg: Springer.

Krylov, A., *The Georgian Abkhazian conflict – The Security of the Caspian Sea Region*, New York 2001: Oxford University Press.

Kurban, V. & Ergun, O., «The War between Period and Exclamation Mark: New Reality and Nagorno-Karabakh: The Centre that Fell to Nagorno-Karabakh», *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 36:1 (2021), 209-251, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/353524029_The_War_Between_Period_and_Exclamation_Mark_New_Reality_and_Nagorno-Karabakh_The_Centre_that_Fell_to_Nagorno-Karabakh (ανακτήθηκε 18/2/22).

Kurbanov, E., «The Armenian-Azerbaijani Conflict over Nagorno-Karabakh and Prospects for OSCE Mediation», στο MacFarlane N. & Tharanert O., *Balancing Hegemony: The OSCE in the CIS*, Queen's University Kingston, Ont. Center for International Relations, 1997, 77-100.

Lapidus, G. W., «Contested Sovereignty: The Tragedy of Chechnya», *International Security*, 23:1 (1998), 5-49.

Larzilliere, P., «Chechnya: moving toward islamic nationalism?. The enigma of islamist violence», *Hurst and Co*, 2007, 89-104, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/32967298_Chechnya_moving_toward_islamic_nationalism (ανακτήθηκε 27/1/2023).

Lemay-Hebert, N., «The ‘Frozen Conflict’ that Turned Hot: Conflicting State-Building Attempts in South Ossetia», *Central Asia and the Caucasus*, 5:53 (2008), 150-159.

Libaridian, G., *Modern Armenia: People, Nation, State*, New York 2007: Routledge.

Lorusso, M., «A deepening and Widening Conflict: The Nagorno-Karabakh Dispute and the Regional Context», *Analysis*, No. 299 (ISPI, 2016)1-11.

Lynch, D., *Engaging Eurasia’s Separatist States, Unresolved Conflicts and De Facto States*, Washington 2004: Institute of Peace.

Lynch, D., *Russian Peacekeeping Strategies in the CIS: the Cases of Moldova, Georgia and Tajikistan*, Basingstoke 2000: Macmillan.

McAdam, D., McCarthy, J. D. & Zald, M. N., *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures and Cultural Framings*, Cambridge 1996: Cambridge University Press.

MacFarlane, S., *Frozen Conflicts in the former Soviet Union: The Case of Georgia/South Ossetia*, στο IFSH (ed.), *OSCE Yearbook* 2008, Baden-Baden 2009, 23-33. , Occasional Paper No. 21, Providence 1996: Watson Institute for International Studies, Brown University.

Magnusson, M. L., «Why no Settlement in the Nagorno-karabakh Conflict? What are the obstacles to a negotiated solution?», στο Vamling K. (ed.), *Language, History and Cultural Identities in the Caucasus: papers from the conference*, June 17-19-2005, Malmö University, 2010, 114-143.

Magnusson, M. L., «The negotiation Process between Russia and Chechenia-Strategies, Achievements and Future Problems», στο Hojris O., & Yurukel S. M. (eds), *Contrasts and Solutions in the Caucasus*, Aarhus University Press, Aarhus, 1998, 407-433.

Malek, M., «Russia's Assymetric Wars in Chechnya since 1994», *The Quatterly Journal*, (2009), 81-97, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/287431884_Russia%27s_Assymmetric_Wars_in_Chechnya_since_1994 (ανακτήθηκε 28/2/2023).

Malko, V., *The Chechen Wars: Responses in Russia and the United States*, Saarbrucken 2015: LAP LAMBERT Academic Publishing.

Mammadova, S., «Creating the “Enemy Nation”: The Difficult Historical Legacies of Armenian-Azerbaijani Relations», *Karabakh Conflict*, Caucasus Analytical Digest Chronicle, 84, (2016), 8-13.

Markedonov, S., «Russia and the conflicts in the South Caucasus: main approaches, problems and prospects», *Journal of Conflict Transformation*, 3:2 (2018), 24-47.

Markedonov, S., «The Conflict in and Over Abkhazia», στο Budrich, B., *Frozen Conflicts in Europe*, Opladen, Berlin, Toronto 2015: Verlag Barbara Budrich, 71-106.

Markedonov, S., «The South Ossetia Conflict», στο *Frozen Conflicts in Europe*, Opladen, Berlin, Toronto 2015: Verlag Barbara Budrich, 111-118.

Maresca, J., «The Conflict Over Nagorno-Karabakh», στο Jentleson, B., *Opportunities Missed, Opportunities Seized*, New York 2000: Rowman & Littlefield, 68-90.

Matejova, M., «Russian ‘Chechenization’ and the Prospects for a Lasting Peace in Chechnya», *INTERNATIONAL JOURNAL ON WORLD PEACE*, XXX:2 (2013), 9-34, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/326211199_Russian_Chechenization_and_the_Prospects_for_a_Last_Peace_in_Chechnya (ανακτήθηκε 18/4/2023).

Matsaberidge, D., « The Political Re-Making of History: the Case of the Conflict over Abkhazia (The Post-Soviet Period)», AFP Working Papers, Vol. 2,(2012), 1-18.

Matsaberidge, D., «The Russian-Georgian August War of 2008 in the Context of Georgia's External Security», στο Felberbauer, E. & Labarre, F., 9th Workshop Regional Stability in the South Caucasus Study Group, 2014, 105-122, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/270896941_The_Russian-Georgian_August_War_of_2008_in_the_Context_of_Georgia%27s_External_Security (ανακτήθηκε 7/4/2018).

Matveeva A., «International Actors and the Conflict», στο Grünenfelder, R., & Krummenacher, H. (eds), *Swisspeace Annual Conference*, 2005,30-35, διαθέσιμο στο <https://www.jstor.org/stable/resrep11108.1> (ανακτήθηκε 17/1/2023).

Matveeva, A.,»The North Caucasus- Analysis of Current Issues»,*UNHCR- Centre for Documentation and Research*, Writenet Paper 17(1999),1-19, διαθέσιμο στο https://www.academia.edu/96896093/The_North_Caucasus_Analysis_of_Current_Issues, (ανακτήθηκε 1/2/2023).

Mayilian, M., «The Nagorno-Karabakh Republic-Azerbaijani Conflict: Understanding the Past and Mapping the Future», στο Felberbauer, E. & Labarre, F., *What Kind of Sovereignty? Examining Alternative Givernance in the South Caucasus*, 8th Workshop of the Study Group Regional Stability in the South Caucasus, Vienna 2014,149-162.

Melvin, N., «North Caucasus, Ways Forward for Russia and the European Union», *Stockholm International Peace Research Institute*, Policy Paper, No. 16, (2007), 1-58.

Menon, R. & Fuller, G., «Russia's Ruinous Chechen War», *Foreign Affairs*, 79:2 (2000),32-44.

Merlin,A., «The Postwar Period in Chechnya:When Spoilers Jeopardize the Emerging Chechen State(1996-1999)»,.στο *War Veterans in Postwar Situations*, (New York: Nathalie Duclos(eds) (2012),219-239, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/304795615_The_Postwar_Period_in_Chechnya

[When Spoilers Jeopardize the Emerging Chechen State 1996-1999,](#) (ανακτήθηκε 1/8/2023).

Mihalkanin, E., «Russia, Georgia and Abkhazia», στο *Abkhazia 1992-2022 – Reflections on Abkhazia Series*, Sonmez, M. & Hewitt, G. (eds), 2022, 167-208.

Minasyan, «S., Nagorno-Karabakh, After Two Decades of Conflict: Is Prolongation of the Status Quo Inevitable?», *Yerevan Caucasus Institute*, Research Papers 2, ,(2010), 27-36

Modebadge, V., «The escalation of conflict between Armenians and Azerbaijanis and the problems of peaceful resolution of the Nagorno-Karabakh war», *Journal of Liberty and International Affairs*, 6:3 (2021), 102-110, διαθέσιμο στο <https://www.doi.org/10.47305/JLIA2163102m> (ανακτήθηκε 20/3/2021).

Mooradian, M. & Druckman, D., «Hurting Stalemate or Mediation? The Conflict over Nagorno-Karabakh, 1990-95», *Journal of Peace Research*, 36:6 (1999), 709-727.

Moore, C. & Tumelty, P., «Foreign Fighters and the Case of Chechnya: Acritical Assessment», *Studies in Conflict & Terrorism*, 31 (2008), 412-433.

Moore, W. C., *The Mediation Process*, San Francisco 1987: Jossey-Bass.

Mustafayeva, N., «The UN Security Council and the Nagorno-Karabakh Conflict: Policy of Double Standards and Unexecuted Resolutions», *Caucasus International*, 7:1 (2017), 107-126.

Nagel, J., «The Political Construction of Ethnicity», στο Olzak, S. & Nagel, J. (επιμ.), *Competitive Ethnic Relations*, Orlando 1986: Academic Press.

Nagel, J. & Olzak, S., «Ethnic Mobilization in New and Old States: An Extension of the Competition Model», *Social Problems*, 30:2 (1982), 127-143.

Nichol, J., *Russia-Georgia conflict in South Ossetia: context and implications for US interests*, CRS Report for Congress. Congressional Research Service, 2008, διαθέσιμο στο

https://www.researchgate.net/publication/292199882_Russia-Georgia_conflict_in_august_2008_Context_and_implications_for_US_interests
(ανακτήθηκε 16/7/2017).

Nikolescu, G., «South Caucasus: Leveraging Political Change in a Context of Strategic Volatility», 18th Workshop of the PFP Consortium Study Group “Regional Stability in the South Caucasus”, Vienna, 2019.

Nodia, G., *Causes and Visions of Conflict in Abkhazia*, Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies, Working Paper Series, Berkeley 1997: University of California, 1997.

Novikova, G., «Chechnya’s Enigma in the Geopolitical Context», *European Security and Defence* (2018), 26-29, διαθέσιμο στο https://www.academia.edu/en/37495856/Chechnya_s_Enigma_in_the_Geopolitical_Context (ανακτήθηκε 5/7/2023).

Novikova, G., «The Models of Sovereignty in South Caucasus», στο Felberbauer, E. & Labarre, F., *What Kind of Sovereignty? Examining Alternative Givernance in the South Caucasus*, 8th Workshop of the Study Group Regional Stability in the South Caucasus, Vienna, 2014,59-67.

Nuriyev, E., «Re-energizing the Peace Process in the South Caucasus», στο Labarre F. & Nikolescu G., *South Caucasus: Leveraging Political Change in a Context of Strategic Volatility*, 18th Workshop of the PFP Consortium Study Group “Regional Stability in the South Caucasus”, 2019,201-212.

Nuriviev, E., «Re-engaging Armenia and Azerbaijan in Reconciliation Process: Prospects and Incentives for Nagorno-Karabakh Breakthrough», στο Felberbauer, E. & Labarre, F., *What Kind of Sovereignty? Examining Alternative Givernance in the South Caucasus*, 8th Workshop of the Study Group Regional Stability in the South Caucasus, Vienna, 2014,163-180.

Nuriyev, E., *The South Caucasus at the Crossroads: Conflicts, Caspian Oil and Great Powers Politics*, Berlin 2007: LIT Verlag.

Nygren, B., *The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy Towards the CIS countries*, New York 2008: Routledge.

Oberschall, A., «The Manipulation of Ethnicity: From Ethnic Cooperation to Violence and War in Yugoslavia», *Ethnic and Racial Studies*, 23:6 (2000), 982–1000.

Oliker, O., *Russian's Chechen Wars 1994-2000: Lessons from Urban Combat*, Santa Monica 2001: Arroyo Center/RAND.

Olzak, S. & Nagel, J., *Competitive Ethnic Relations*, Orlando 1986: Academic Press.

Ondrej, D., «Identities, Interests and the Resolution of the Abkhaz Conflict», *Caucasian Review of International Affairs*, 2:3 (2008), 1-12.

Osa, M. & Corduneanu-Huci, K., «Running Uphill: Political Opportunity in Non-democracies», *Comparative Sociology*, 2:4 (2003), 605-609, διαθέσιμο στο <http://www.uni-frankfurt.de/497932881/Osa/Corduneanu-Huci-2003.pdf> (ανακτήθηκε 5/5/2018).

Oskanian, K., «The Balance Strikes Back: Power, Perceptions and Ideology in Georgian Foreign Policy, 1992-2014», *Foreign Policy Analysis*, 12 (2016), 628-652.

OSCE, Agreement to end hostilities signed at OSCE offices in Chechnya, Press Release, Vienna, 31 July 1995.

OSCE, *LISBON SUMMIT DOCUMENT*, Lisbon, 1996.

OSCE, *Annual Report 1997 on OSCE Activities*, Vienna, 1997.

OSCE *Annual Report 2000 on OSCE Activities*, Vienna, 2000.

OSCE, *Annual Report 2001 on OSCE Activities*, Vienna, 2001.

OSCE, *OSCE Yearbook 2004*, Baden-Baden 2005.

OSCE, *Annual Report 2006 on OSCE Activities*, Vienna, 2006.

OSCE, *OSCE Yearbook 2006*, Baden-Baden, 2007.

OSCE Minsk Group, Madrid Document, November 2007.

OSCE, *Annual Report 2008 on OSCE Activities*, Vienna, 2008.

OSCE, *OSCE Yearbook 2008*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2009.

OSCE, *Annual Report 2009 on OSCE Activities*, Vienna, 2009.

OSCE, *OSCE-IFSH Yearbook 2008*, Baden-Baden 2009.

OSCE, *OSCE Yearbook 2009*, Baden-Baden 2010.

OSCE, *1290th Plenary Meeting of the Council*, PC.JOUR/1290, 19 November 2020.

Osmayev, A., «The Chechen Republic: From ‘Counter-Terrorist Operation’ to Peace», *Norwegian Institute for International Affairs*, (2010), 11-40 ,διαθέσιμο στο <http://www.jstor.com/stable/resrep08066.4> (ανακτήθηκε 1/5/2023).

Ozgan, K., «Abkhazia – Problems and the Paths to their Resolution», στο *Contrasts and Solutions in the Caucasus*, Hoiris, O. & Yurukei, S. M. (eds), Denmark 1998: Aarhus University Press, 184-189.

Pain E, «From the First Chechen War Towards the Second», *The Brown Journal of World Affairs*, Vol. 8. No.1 (Winter/Spring 2001), 7-19.

Pakvovik, A., «Chechny – The islamization of a Secession», *Politics of Religion and Nationalism: Federalism, Consociationalism and Secession*, London 2015: Routledge, 93-106.

Panacheda, M., «Russian Neo-Imperialism: Russian-Abkhazian Treaty of Alliance and Strategic Partnership v.s Russian-Ossetian Treaty of Alliance and Intergration», στο Tadej, P., *Conflict and Transformation*, Tadej Oirc, Gornja Radgona, 2015, 57-80.

Panchulidze, E., *Limits of Co-mediation: The EU'S Effectiveness in the Geneva International Discussions*, EU Diplomacy Papers, Department of EU International Relations and Diplomacy Studies, College of Europe, Bruges 2020.

Pataraya, A., «National Interests and Perspectives of International Recognition of the Republic of Abkhazia», στο Felberbauer, E. & Labarre, F., 9th Workshop Regional Stability in the South Caucasus Study Group, 2014, 71-78, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/profile/DavidMatsaberidze/publication/270896941_The_RussianGeorgian_August_War_of_2008_in_the_Context_of_Georgia's_External_Security/links/54b949360cf2d11571a34f25/The-Russian-Georgian-August-War-of-2008-in-the-Context-of-Georgias-External-Security.pdf (ανακτήθηκε 7/4/2018).

Pellivert, M., «The August 2008 Georgian-Russian War: comprehending the causes, deriving the lessons», *The European Forum at the Hebrew University* (2009), 10, διαθέσιμο στο www.academia.edu/64062007/The_August_2008_Georgian_Russian_War_comprehending_the_causes_deriving_the_lessons (ανακτήθηκε 10/5/2019).

Perovic, J., *The North Caucasus on the Brick*, *Centre of Security Studies*, ETH Zurich, 2006.

Petersen, A., «The 1992-1993 Georgia-Abkhazia War: A Forgotten Conflict», *Caucasus Review of International Affairs*, 2:4 (2008), 187-199.

Peterson, A., *A Peaceful Solution to Georgia's Conflict*, London 2012: Henry Jackson Society.

Peterson, P., «Security Policy in Post-Soviet Transcaucasia», *European Security*, 3:1 (1994), 32-33.

Petro, N., «The Legal Case for Russian Intervention in Georgia», *Fordham International Law Journal*, 32:5 (2009), 1522-1549.

Phillips, D., *Implementation Review: Six-Point Ceasefire Agreement between Russia and Georgia*, Institute for the Study of Human Rights, New York 2011: Columbia University.

Popescu, N., «Europe's Unrecognised Neighbours – The EU in Abkhazia and South Ossetia», CEPS Working Document 260, 2007.

Potier, T., «Nagorno-Karabakh: Ever Closer to a Settlement, Step-by-Step», *OSCE Yearbook 2009*, Baden-Baden 2010, 201-211.

Rabie, M., *Conflict Resolution and Ethnicity*, London 1994: Praeger.

Ragin, C., *The Comparative Model Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*, Berkley 1987: University of California Press.

Ragin, C., «Ethnic Political Mobilization», *American Sociological*, Vol. 44 (1979), 619-635.

Rasizade, A., «Azerbaijan's Prospects in Nagorno-Karabakh», *The Journal of International Issues*, 12:2 (2011), 140-164.

Rekawek, K., «The Transformation of the Chechen Insurgency», *The Polish Institute of International Affairs*, No.6 (2011), 1-7, διαθέσιμο στο <https://www.researchgate.net/search?q=Sakwa%2C%20Richard%282010%29%20%27The%20revenge%20of%20the%20Caucasus%3A%20Chechenization%20and%20the%20dual%20state%20in%20Russia%27%2C%20Nationalities%20Papers%2C%2038%3A%205%2C%20601%20—%20622> (ανακτήθηκε 2/5/2023).

Remler, P., *Chained to the Caucasus: Peacemaking in Karabakh, 1987-2012*, New York 2016: International Peace Institute.

Rezvani, B. & Dam, T. C., «Nagorno- Karabakh Conflict: A Protracted Melted Conflict rather than a Frozen one», *Forum of EthnoGeopolitics*, 8:1 (2020), 129-139.

Rezvani, B., «Reflections on the Chechen Conflict: Geopolitics, Timing and Transformation», *Middle Eastern Studies*, 50:6 (2014), 870-890.

Robins, J. & Sigal, I., «Sovereignty – Building: The Case of Chechnya», *The Fletcher Forum of World Affairs*, 21: 2 (1997), 17-35.

Rouvinski, V., *The Policy of Ethnic Enclosure: A Study of the Role of Language in Ethnic Rivalries in the Caucasus*, Japan 2007: Hiroshima University.

Rubinstein, A. R., «Culture and Negotiation», στο Warnock, Fernea E. & Hocking, M. E., *The Struggle for Peace*, Texas 1992: University of Texas Press, 116-129.

Rukhadze, V. & Duerr, G., «Sovereignty Issues in the Caucasus: Contested Ethnic and National Identities in Chechnya, Abkhazia and South Ossetia», *Nationalities Affairs New Series*, 48 (2016), 30-47.

Saari, S., «The New Alliance and Integration Treaty between Russia and South Ossetia», *FIIA Comment*, 2015, 1-2.

Sammut, D. & Svetkovsky, N., «The Georgia – South Ossetia Conflict, Confidence Building Matters», No. 6, London: 1996, VERTIC, 1-32.

Sanakoeva, Z., «Perspectives from South Ossetia», στο Labarre, F. & Nikolescu, G., *South Caucasus: Leveraging Political Change in a Context of Strategic Volatility*, 18th Workshop of the PFP Consortium Study Group “Regional Stability in the South Caucasus”, Vienna, 2019, 99-103.

Sanakoeva, Z., «The Monopoly on the Use of Force in South Ossetia», στο Felberbauer, E. & Labarre F., 9th Workshop Regional Stability in the South Caucasus Study Group, 2004,

https://www.researchgate.net/profile/DavidMatsaberidze/publication/270896941_The_RussianGeorgian_August_War_of_2008_in_the_Context_of_Georgia's_External_Security/links/54b949360cf2d11571a34f25/The-Russian-Georgian-August-War-of-2008-in-the-Context-of-Georgias-External-Security.pdf (ανακτήθηκε 7/4/2018).

Saparov, A., «Ethnic Conflict in Nagorny Karabakh – A Historical Perspective», *Caucasus Analytical Digest*, No. 84 (2016), 2-7.

Saparov, A., *From Conflict to Autonomy in the Caucasus: The Soviet Union and the Making of Abkhazia, South Ossetia and Nagorno-Karabakh*, Central Asian Studies Book 29, New York 2014: Routledge.

Sakwa, R., «The revenge of the Caucasus: Chechenization and the dual state in Russia», *Nationalities Papers*, 38:5 (2010), 601—622, διαθέσιμο στο <https://www.researchgate.net/search?q=Sakwa%2C%20Richard%282010%29%20%27The%20revenge%20of%20the%20Caucasus%3A%20Chechenization%20and%20the%20dual%20state%20in%20Russia%27%2C%20Nationalities%20Papers%2C%2038%3A%205%2C%20601%20—%20622> (ανακτήθηκε 12/3/2023).

Sayin, M. & Modebadge, V., «The Role of Russia in Provoking Conflict between Georgians and Abkhazians», *International Journal of Alanya Faculty of Business*, 7-3 (2015), 143-147, διαθέσιμο στο https://www.academia.edu/en/20332688/The_Role_of_Russia_in_Provoking_Conflict_between_Georgians_and_Abkhazians (ανακτήθηκε 12/12/2019).

Selwan, N., «The Georgian-South Ossetian Conflict: Territorial Integrity or Reconciliation?», στο Felberbauer, E. & Labarre, F., *What Kind of Sovereignty? Examining Alternative Givernance in the South Caucasus*, 8th Workshop of the Study Group Regional Stability in the South Caucasus, Vienna, 2014, 91-106.

Semergioglu, H., «The New Balance of Power in the Southern Caucasus in the Context of the Nagorno-Karabakh Conflict in 2020», *R&S – Research Studies Anatolia Journal*, 4:1 (2021), 49-60.

Shah, S.A.A., «The Genesis of the Chechen Conflict», *Strategic Studies*, 24: 4 (2004), 99-124, διαθέσιμο στο <https://www.jstor.org/stable/45242327> (ανακτήθηκε 3/7/2023).

Shamba, G., «On the track of Abkhazia's antiquity», στο Hewitt G., *The Abkhazians*, Richmond, 1999: Curzon, Surrey, 48-58.

Shariyiev, F., «The Nagorno-Karabakh Conflict: Deconstructing Stereotypes and International Imagery», στο *Azerbaijan's Geopolitical Landscape: Contemporary Issues, 1991–2018*, Karolinum Press, 2020, 12-27, διαθέσιμο στο https://www.academia.edu/44859655/The_Nagorno_Karabakh_Conflict_Deconstructing_Stereotypes_and_International_Imagery (ανακτήθηκε στις 12-12-20).

Sherazadishvili, M., «Details of the Georgian Peace Deal with Abkhazia», στο Labarre, F. & Nikolescu, G., *South Caucasus: Leveraging Political Change in a Context of Strategic Volatility*, 18th Workshop of the PFP Consortium Study Group “Regional Stability in the South Caucasus”, 2019, 181-190.

Sherr, J., «The Implications of the Russia-Georgia War for European Security», στο Cornell, S. & Starr F., *The Guns of August 2008-Russia's War in Georgia*, Routledge, New York 2015, 196-224, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/285878095_The_implications_of_the_Russia-Georgia_war_for_European_security (ανακτήθηκε 3/9/2018).

Shesterinina, A., «Collective Threat framing and Mobilization in Civil War», *American Political Science Review*, 110:3 (2016), 411-427.

Shesterinina, A., «Border Violence in ‘Post-Conflict Abkhazia’», *Ethnogeopolitics*, 13:3 (2015), 69-91.

Shevchuk, Z., «The Evolving Nature of the Armed Conflict in South Ossetia from “Frozen” to “Hot” and Back», 14:1 (2014), 51-64, διαθέσιμο στο www.defenceandstrategy.eu (ανακτήθηκε 5/5/2022).

Shiriyev, Z., «The “Four-Day War”: Changing Paradigms in the Nagorno-Karabakh Conflict», *Turkish Policy Quarterly*, 2017, 53-64.

Siddi, M., *A short History of the Georgian-Abkhaz Conflict from its Origins to the 2008 War*, August (2012)1-14, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/265152423_A_short_history_of_the_Georgian-Abkhaz_conflict_from_its_origins_to_the_2008_war (ανακτήθηκε 15/9/2018).

Siroky, D., «The Sources of Secessionist War: The Interaction of Local Control and Foreign Forces in Post-Soviet Georgia», *Caucasus Survey*, 4:1 (2016), 63-91.

Sotiriou, S., «The Irreversibility of History, Problems of Post-Communism», 66:3 (2019), 172-185, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/321933595_The_Irreversibility_of_History_The_Conflicts_in_South_Ossetia_and_Abkhazia (ανακτήθηκε 15/7/2023).

Souleimanov, E., «The North Caucasus Insurgency? Dead or Alive», *Strategic Studies Institute, U.S.Army War College*, 2017.

Souleimanov, E., *Understanding Ethnopolitical Conflict, karabakh, South Ossetia and Abkhazia Wars Reconsidered*, New York 2013: Palgrave Macmillan.

Souleimanov, E., «Chechnya, Wahhabism and the Invasion of Dagestan» *Middle East Review of International Affairs*, 9:4, (2005), 68-100.

Souleimanov, E. & Horak, S., «Islam, Islamism and Terrorism in the Northern Caucasus and Central Asia», στο IFSH (ed.), *OSCE Yearbook 2006*, Baden-Baden 2007, 271-287.

Souleimanov, E., Schwampe, J. & Bedford, S., «Chechnya – A study of a post-Soviet conflict», στο Olteanu, T., Felix J., and T. Spöri (ed.), *Crises in the Post-Soviet Space: From the Dissolution of the Soviet Union to the Conflict in Ukraine*, London, 2018: Routledge. 213-223.

Stenelo, L. G., *Mediation in International Negotiations*, Lund 1972: Lund University.

Stewart, S., «The Role of the United Nations in the Georgian-Abkhazian Conflict», University of Mannheim, Issue 2 (2003), 1-31.

Suni, R. G., «The pawn of great powers: The East West Competition for Caucasia», *Journal of Eurasian Studies*, 1:1 (2010), 10-25.

Suni, R. G., *The Making of the Georgian Nation*, Bloomington 1994: Indiana University Press.

Suni, R. G., *The Revenge of the Past: Nationalism, Revolution and the Collapse of the Soviet Union*, Stanford 1993: Stanford University Press.

Susskind, L. & Babbitt, E., «Overcoming the Obstacles to Effective Mediation of International Disputes», στο Bercovitch, J. & Rubin, J., *Mediation in International Relations: Multiple Approaches to Conflict Management*, New York 1992: Palgrave MacMillan, 30-51.

Svenson, I., «The Nagorno-Karabakh Conflict – Lessons from the Mediation Efforts», *Crisis Management Initiative*, (2009), διαθέσιμο στο <http://www.initiativeforpeacebuilding.eu/> (ανακτήθηκε 1/11/2018).

Tarkham-Mouravi, G., «The Georgian-Abkhazian Conflict in a Regional Context», στο Coppieters, B., Nodhia G., & Anchabadze, J. (eds), *Georgians and Abkhazians the search for a peace settlement*, Köln 1998: Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 80-100.

Tarrow, S., *Power in Movement*, Cambridge 1999: Cambridge University Press.

Terterov, M. & Niculescu, G., *A Pragmatic Review of Nagorno-Karabakh Conflict Resolution: Could Economic Incentives Help Break The Current Stalemate?* Brussels 2012: The European Geopolitical Forum.

Tishkov, V., *Ethnicity, Nationalism and Conflict in and after the Soviet Union: The Mind Aflame*, London 1997: Sage Publications.

Tocci, N., *The EU and Conflict Resolution: Promoting Peace in the Backyard*, New York 2007: Routledge.

German, T., *Russia's Chechen War*, London 2003: Routledge.

Vachnadze, M., Vakhtang, G., Bakhtadze, & M., *Sakartvelos Istoria (History of Georgia)*, Tbilisi 2003: Artanudji.

Vatchagaev, M., *Chechnya: The Inside Story, From Independence to War*, 2019: Open Books.

Vatchagaev, M., «The Chechen Resistance: Yesterday, Today and Tomorrow», *The Jamestown Foundation*, Washington, DC 2015 ,1-24.

Vermeersch, P., «Theories of ethnic mobilization: overview and recent trends», *Centre for Research on Peace and Development*, Working Paper No1, (2011), 1-16.

Vidino, L., «The Arab Foreign Fighters and the Sacralization of the Chechen Conflict», *Al Nakhlah*, Tufts University, (2006), 1-11.

Vielmini, F., *The OSCE and EU Actions towards Georgian Separatist Conflicts – The Case of South Ossetia*, Armenia, Caucaso e Asia Centrale, (2019), 369-392, διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/publication/336649053_The_OSCE_and_EU_Actions_towards_Georgian_Separatist_Conflicts_the_Case_of_South_Ossetia (ανακτήθηκε 23/3/2020).

Walker, C., *Islam in Chechnya*, Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies, Berkeley 1998: University of California.

Walker, C., «The Armenian Presence in Mountainous Karabakh», στο Walker, C., «The Armenian Presence in Mountainous Karabakh», στο Wright, J. F., Goldenberg, S. & Schofield, R., *Transcaucasian Boundaries*, London 1996: UCL Press, 89-111.

Walter, B., «Does Conflict Beget Conflict? Explaining Recurring Civil War», *Journal of Peace Research*, 41:3 (2004), 371-388.

Welt, C. & Bowen, S. A., *Azerbaijan and Armenia: The Nagorno-Karabakh Conflict*, Congressional Research Service (Summary: R46651), 2021.

Welt, C., «Balancing the Balancer: Russia, the West and Conflict Resolution in Georgia», *Global Dialogue* 7, No. 3-4 (2005), 22-36.

Wilhelmsen, J. & Fatland, E. (eds), «Exclusion and Inclusion: The Core of Chechen Mobilization to Jihad», *Perspectives on Terrorism*, Vol. 14, No. 2 (April 2020), 27-41, διαθέσιμο στο <https://www.jstor.org/stable/26910405> (ανακτήθηκε 19/2/2023).

Wolleh, E., «A difficult Encounter – The Informal Georgian-Abkhazian Dialogue Process», *Berghof Report*, No.12 (2006), 1-121.

Wood, T., *Chechnya: The Case for Independence*, London & New York 2007: Verso.

Wright, J., Goldenberg, S. & Schofield, R., *Transcaucasian Boundaries*, London 1996: UCL Press.

Yavuz, H. & Huseinov, V., «The Second Karabakh War: Russia vs. Turkey?», *Middle East Policy*, 27:4 (2020), 103-118.

Yilmaz, S., «Land Swap Formula in the Nagorno-Karabakh Crisis Solution: Goble Plan and Lavrov Plan», *bilig*, 100 (2022), 177-209.

Yilmaz, S., «Unraveling the Nagorno-Karabakh Conundrum: Deciphering Russia's Southern Caucasus Strategy», *Lectio Socialis*, 8:1, (2024), 1-16.

Zartman, I. W., «‘Ripeness’: the importance of timing in negotiation and conflict resolution», (2008), διαθέσιμο στο <https://www.e-ir.info/2008/12/20/ripeneness-the-importance-of-timing-in-negotiation-and-conflict-resolution/> (ανακτήθηκε 30/6/2019).

Zartman, I. W., «‘Ripeness: The Hurting Stalemate and Beyond’», στο Stern, P. C. & Druckman, D., *International Conflict Resolution After the Cold War*, Washington 2000: National Academy, 225-250.

Zhorholiani, G., Lekishvili, S., Mataradze, L., Toidze, L. & Khosthtaria, E., *The Historical Political and Legal Aspects of the Georgian-Ossetian Conflict*, Tbilisi 1992: Samshoblo Publishers.

Zurcher, C., *The Post-soviet Wars: Rebellion, Ethnic Conflict and the Nationhood in the Caucasus*, New York & London 2007: New York University Press.

Zverev, A., «Ethnic Conflicts in the Caucasus 1988-1994», στο Coppieters B., *Contested Borders in the Caucasus*, Brussels 1996: VUBPRESS, 13-71.

Ελληνική Βιβλιογραφία

Γούμενος, Θ., *Η Εθνική Κινητοποίηση των Αποσχιστικών Κινήματων*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2011: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Ηρακλείδης, Α., «Αποσχιστικός Εθνικισμός και Διεθνής Κοινωνία: Το Σκηνικό Χθες και Σήμερα», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 3 (1994), 36-70.

Ηρακλείδης, Α., Κωστάκος, Γ., Φραγκονικολακόπουλος, Χ., *Διεθνείς Διενέξεις Αντιμετώπιση & Επίλυση*, Αθήνα 2009: Ι. Σιδέρης.

Ηρακλείδης, Α., *Ανάλυση και Επίλυση Συγκρούσεων, μία εισαγωγή*, Αθήνα 2011: Ι. Σιδέρης.

Ηρακλείδης, Α., *Διεθνείς Σχέσεις – Θεωρητικές Προσεγγίσεις στα σύγχρονα θεωρητικά προβλήματα*, Αθήνα 2019: Ι. Σιδέρης.

Καραγιάννης, Μ., *Εθνοτικές Συγκρούσεις στον Καύκασο και την Κεντρική Ασία: Μια Συγκριτική Ανάλυση*, Αθήνα 2005: ΕΚΕΜ.

Χρηστίδης, Γ., «*Η Διαφορά του Ναγκόρνο-Καραμπάχ ως απειλή για την ασφάλεια στην Υπερκαυκασία: Η Τουρκική Πολιτική απέναντι σε Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν*», Ερευνητική Συνεισφορά του Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων στο Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, 2002.

Ψημίτης, Μ., *Εισαγωγή στα Σύγχρονα Κοινωνικά Κινήματα*, Αθήνα 2011: Διάδραση.

